

Dubletta

15 lei
BIBLIOTECA

I. GHEREA

istoric a Partii

C.C. al P.M.

(C. Dobrogeanu)

Dobrogeanu - Ghera, Constantin

STUDII CRITICE

VOLUMUL I

BUCUREȘCI

Tipografia „Românul“, Vintilă C. A. Rosetti

— 16, Strada Brezoianu. 16 —

1890.

15998/60

4556/67

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII

12301

317/23

~~12301~~

Cota

~~744742~~

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII

BUCUREȘTI

COTA

12301

B.C.U. Bucuresti

C744742

11379

PREFAȚĂ

Articolele coprinse în acest volum au fost tipărite în revista „Contemporanul“ afară de două inedite: „Vlăhuța“ și „Caragiali“. Toate articolele sînt revăzute și adăogite, mai ales acela despre Eminescu. În acest articol am stăruiet să străbat mai adînc în creațiunea genialului nostru poiet, de cît am făcut'o mai înnainte. Bine înteles, cu toate aceste complectări, articolul despre Eminescu remîne o încercare și un fragment critic. Un articol complet, o adevărată, adîncă și sigură lucrare critică asupra creațiunei genialului poiet va fi cu puțință numai atunci, cînd vieața lui va fi mai bine cunoscută, cînd vom avea date biografice precize și cînd vor fi tipărite toate scrierile, toate poieziile și proza poietului nostru. Chiar volumul al doilea, tipărit acuma de V. G. Mortun și din care mi-a fost cunoscută numai o parte, de l'ași fi cunoscut în totul, mi-ar fi dat mult

material și multe argumente pentru deducerile mele.

Asupra comediilor lui Caragiali am avut un articol în „Contemporanul“ dar mi-a părut acumă prea incomplet, și de aceea am scris pentru acest volum alt articol despre comediile lui Caragiali în care din cel trecut au intrat numai 3 pagine.

În volumul al doilea afară de articolele ce au fost tipărite, vor mai intra și cîte-va inedite.

Data apariției volumului al doilea atîrnă de primirea ce o va face publicul cetitoriū acestui I-ū volum.

Fiind-că s'au strecurat în acest volum mai multe greșeli tipografice pri'ntre cari unele schimbă chiar înțelesul, rugăm pe cetitori să consulte erata de la sfîrșit.

I. GHEREA

ASUPRA CRITICEI

Am vroit să scriem o schiță critică despre talentosul și simpaticul nostru nuvelist, Barbu Ștefănescu, De la Vrancea. Pentru a face această schiță am mai cetit multe din criticile ce s'au scris despre dînsul și cetindu-le mi-am schimbat ideea, m'am hotărit să spun cîte-va cuvinte despre critica noastră, despre cum iese ăia și cum ar trebui să fie. Aceste cîte-va cuvinte despre critică ne par trebuitoare înainte de a urma cu cercetările noastre.

Orî-cine va arunca ochii asupra criticelor ce se fac la noi, fie în foiletoane, fie în reviste, nu va putea fi de cît foarte măhnit. Critica românească ăie, cu foarte mici excepții, cît se poate de deșartă, de frunzăreală. În literatura noastră ăie mare secetă, dar mai mare

încă în critică. Critica la noi nici n'are o vieață neatîrnată, îea trăește pe lîngă literatura artistică, din vieața acestei literaturi și nu pentru a da vre un ajutoriū literaturii, ci mai de grabă pentru a o încurca. După ce iese vre-o lucrare a unui scriitoriū al nostru, criticii se împart de obiceiū în două tabere: unii, dușmani ai artistului, îl ocăresc, îl numesc om fără talent, nulitate și totul așa din senin, fără nici o motivare; alții, prietenii, îl rădică la ceriū și ieară-și fără de motivare. Ast-feliū scriitoriul ajunge după unii o nulitate, după alții un maiestru, un talent fără păreche. Iear prieteșugul și dușmănia se pricinuesc de cătră niște factori cari în de obște n'au nici o legătură cu literatura; ast-feliū ție de pildă: colaborarea la aceea-și revistă, înregimentarea în aceea-și gașcă literară, de multe ori își vîră coada și politica de partid, politica zilnică. Așa că un scriitoriū care ție maiestru, talent mare, geniu, cînd face parte din partida politică a criticului, ajunge nulitate cînd trece în alt partid. Pricina stărei foarte triste a criticeii noastre nu-î atît în caracterul criticilor, nu-î atît în însușirile morale și intelectuale ale criticilor, ci în metoda veche, greșită, care îi călăuzește. Înna-inte de a dovedi, că avem dreptate, vom lua o pildă, pentru a areta cum se face la noi critica. Ca pildă voiū lua nu un om fără ta-

lent, nu vre-un băiat de pe la jurnalele zilnice, care face administrație, ie reporter, corectoriū, iear cînd rămăne vreme slobodă, ca să facă economie ziarului, directorul îl pune de scrie și critică,—nu,—ca pildă voiū lua un om cu talent, un om cult, care urmînd altă metodă de critică ar putea ajunge critic de valoare. Luăm asemenea exemplu: una pentru că ie mai doveditoriū și apoi pentru o pricină foarte egoistă, mărturisim, pentru că ie mai plăcut să stai la vorbă cu un om cu minte de cît c'un . . . . Mai bine nu mai mîntuiū fraza!

Vom lua pe confratele nostru Sphynx de la *România liberă*. Dacă vorbim mai ales despre criticile din *România liberă*, pricina mai ieste că aste critice sînt singurele cari aū vorbit mai pe larg despre scrierile lui De la Vrancea, despre cari voiam să scriem și noi; afară de aceasta criticile lui Sphynx sînt scrise cu talent și cuprind mulțime de observații și fine și adevărate. Totu-și nici confratele Sphynx n'a putut să se mîntuie de semnul caracteristic al criticei noastre, de excluzivism. Criticul găsește de pildă că tot ce-a scris De la Vrancea ie perfect, desăvîrșit din toate punctele de vedere. De la început făgăduiește să tacă niște rezerve, dar afară de una mică de tot și făcută după o mie și una de explicări, întru cît privește limba din „Sultănica“, criticul n'are nici o observație

de făcut. Despre „Sultănica“ ne spune: „Ar trebui să citez toată Sultănica, atît de frumos și de măiestrit ie scrisă. Ie un șir neînterupt de mărgăritare și scenele, care de care mai colorate, urmează unele după altele.“ În „Văduvele“ și în „Odinioară“, autoriul a aretat un dar de care remîi mirat, prețiosul și neasemuitul dar ce are autoriul, dar excepțional, care 'l va face neimitabil, fără păreche între toți scriitorii noștri de a-zi“. Despre „Zobie,“ și „Milogul“, criticul ne dice că 's.... „perfecte, frumoase.., de adevărat măiestru“ „Iancu Moroî“ ie „o schiță, care singură ar fi de ajuns să ne arete pătrunderea și măiestria autoriului“. „Trubadurul“, „Ziua“, „Noaptea“ sînt „capo d'opere de stil“; iar în „Liniste“, în sfîrșit, deșertînd sacul de laude, criticul ne spune, că „De la Vrancea s'a întrecut pe iel însu-și“. Și lîngă acest potop de laude, nici o împutare! Mai reu: criticul se supără grozav cînd cine-va îndrăznește să facă vre-o obiecție critică.

Dar poate în adevăr creațiunea lui De la Vrancea ie așa de perfectă în cît nu i se poate face nici o obiecție? Cum? Victor Hugo, Alfred de Musset, Balzac, Flaubert aũ fost criticați; în creațiunile lor s'aũ găsit, cu drept cuvînt, multe și însemnate neajunsuri; în Goethe se află greșeli; în Shakespeare chiar, în marele soare al poeziei, se află pete și nu-

mai creațiunile lui de la Vrancea să nu le aibă? Am zis că trebuie să le aibă. Mai mult, chiar voiă susținea acum o teză care va părea multora ciudată, paradoxală, dar care ie un sfint adevăr și a nume: un critic, dacă are înaintea sa o producție literară artistică, apoi chiar înainte de a o ceti, poate spune că va cuprinde greșeli, va avea lipsuri. Pentru ce? Pentru că absolutul în artă ie peste putință, de oare ce arta ie prea complexă pentru ca în ieă să fie o dezlegare exactă a problemelor ca în matematică, pentru că un artist, un artist adevărat, aleargă după un ideal pe care înse nici o dată nu poate să'l ajungă. Noi nu putem să ne oprim aice ca să dăm lămuriri mai pe larg, le vom da înse altă dată; aice putem să aducem chiar mărturisirile lui De la Vrancea. În „Memoriile trubadurului“ găsim o pagină pe cît de frumoasă, pe atîta de adîncă și de adevărată.

„Arta împuținează natura, arta ie născocită pentru cei ce aud și văd pe sfert din câte natura le desfășură înainte-le. Tot ce creează omul e o sărăcie vicleană a realității. Câteva însușiri mari ale unei pajiște, ale unui suflet, ale unui trup scos din marmură, câteva însușiri cari domnesc pe d'asupra celorlalte și pe cari artiștii le schilodesc mărindu-le și le morfolesc potrivindu-le cu puterea simțurilor orî-cărui nesimțitor. Eacă arta. Eacă de ce

marile genii au simțit în toată viața lor o durere fără repaus în fața naturei. Ei cari vedeau, aușiau și pătrundeau adinc tainele colorilor, ale sunetelor, ale formelor ș'ale simțirilor, ei cari rămăneau departe de ceea-ce vroiau să apropie, de câte ori n'au reînceput eară-și și eară-și acela-și subiect, aceea-și inimă muncită, aceia-și ochi vii, feluriți în clipire, în lumină, în umbră și 'n espresie, acela-și trup perfect ale cărui linii, mlădiöse, moi și pătimase, se împletesc cu atâta noroc și cum-pănire, în cât marmura nu le poate tura de cât pe sfert de sfert din adevărata lor căldură! De câte ori n'au rupt volume întregi, n'au spart pânze cât zidurile și n'au aruncat cu dalta în fața Venerii lor, albă, netedă și moartă! [Ziuu (Memoriele Trubadurului) pag. 56 și 57].

Această frumoasă pagină care trebuie să arete opiniile artistice ale Trubadurului, arată în adevăr sentimentele artistice ale lui De la Vrancea, pentru că De la Vrancea are netăgăduit simț artistic și deci, fără a fi mare geniu, a simțit „acea durere fără repaus în fața naturei.“ Ca artist, De la Vrancea, a trecut prin toate acele comoțiuni dulci și dureroase prin cari trec toți acei cari simt într' inșii chemarea de a crea. Iel a simțit acea emoțiune, acel entusiasm, care cuprinde sufletul, când în gîndu-ți se 'ncheagă creațiuni

sublime, desăvirșite, măiestre și cari din nenorocire zboară. pier cînd vrei să le așterni pe hîrtie, cînd vrei să dai acestor vedenii frumoase trup și suflet. De la Vrancea de bună samă a simțit acea dureroasă descuajare, cînd cetind ce-a scris, a văzut cît de departe iese ceea ce-a visat, a vrut să întrupeze în scrierea sa, de ceea ce-a reușit să facă! De cîte ori i-a venit să azvirlă în foc tot ce-a scris și cît va fi și zvirlit!..., De unde le știm noi toate acestea? Garanție ne ie pentru adevărul spuselor noastre pagina citată mai sus, precum și temperamentul artistic al scriitorului. Dacă scriitorul însuși nu ie, nu poate să fie, cu desăvirșire mulțămît de creațiunea sa, simțind unele lipsuri fără a le pricepe bine, pricepînd pe altele fără a le putea îndrepta; dacă însuși scriitorul nici o dată nu poate fi deplin mulțămît de opera sa, fiind că vede cît ie de departe opera făcută de cea visată; cum ar putea fi mulțămît criticul, care are și iel idealul său? Pentru că și criticul trebuie să aibă idealul său literar și artistic și acest ideal poate să fie deosebit de idealul artistului, cînd critic și artist fac parte din două școale literare deosebite. Dar chiar cînd artistul și criticul sînt din aceeași școală literară, între idealurile lor va fi o deosebire, pe cît ie deosebire în caractere și în temperament. Și cînd amintim de

deosebiri de caractere, de temperamente, deci și de gusturi literare, ni se lămurește cum o operă de artă nu poate să placă *neconditionat*, să placă tuturor fără nici o rezervă, cînd cugetăm la imposibilitatea de a ajunge la o creațiune perfectă, absolut perfectă. Și țieată de ce, cînd ne desmetecim de puternica și covirșitoarea întipărire ce face asupra-ne Shakespeare, acest colosal evocatoriu de vieață, începem să judecăm mai liniștit și chiar în iel găsim greșeli. În dramele și tragediile istorice adevărul istoric nu ie tocmai observat, Romanii lui Shakespeare în adevăr sînt Engleji. Greșala nu-i mare, dar ieste. Persoanele comice is exagerate. Cite o dată aflăm și cite o greșală de logică. Așa Hamlet în vestitul monolog „A fi ori a nu fi“, zice, vorbind de moarte că e „o țară necunoscută al cărei hotar nu l'a mai trecut îndărept nici un călătoriu“; și puțin innainte vorbise cu umbra tătine-su. care nu numai că trecuse îndăret granița morței, dar descoperise lui Hamlet și o mulțime de taine ¹⁾. Nu-i vorbă toate aceste neajunsuri sînt mici și arată mai mult ghibăciea lui Louis Blanc de cît vre o greșală reală a lui Shakespeare. Dar aice ie vorba de Shakespeare!

Cite-va exemple din literatura critică străină

¹⁾ Această observație ie făcută de Louis Blanc.

vor dovedi și mai bine zisele noastre. Un talentat critic din Franția, Emile Faguet, începe ast-feliu studiul critic asupra lui Balzac ¹⁾: „În un curios caprițiu al suveranului fabricatoriu de a fi unit într'o zi temperamentul unui artist cu spiritul unui comis-voiajor. Balzac a fost vulgar și profund, grosolan și fin, plin de prejudeții comune și în același timp nemărgenit de pătrunzătoriu și profund; platitudinea-i ne uimește ca și imaginația lui; are vederi de geniū alături cu gândiri de imbecil“.

Cei cari nu cunosc critica cōtemporană și sint obicînuiți cu critica noastră unilaterală cu drept cuvînt se vor miera de această analiză critică, unde alătura de cuvîntul geniū stă cuvîntul imbecil și vor crede poate că feliul de critică al lui Faguet ie o excepție ori că iel ar fi un scriitorăș necunoscut care caută să ajungă celebru prin paradoxe. Acei înse cari cunosc literatura cōtemporană franceză știu că Faguet ie unul d'ntre cei mai talentați critici.

Pentru a fi înse și mai convingători să lăsăm la o parte pe Faguet și să cităm pe alt critic, care ie o celebritate europeană și pe cari mulți l'au cetit; iear acei cari nu l'au cetit, de sigur au auzit de dînsul; ie vorba

¹⁾ Etudes littéraires sur le dix-neuvième siècle par Emile Faguet.

de H. Taine. H. Taine a scris și iel un studiu critic ¹⁾ asupra lui Balzac și încă un studiu admirabil. In acest studiu Taine analizează puternica personalitate artistică a lui Balzac. Taine are o admirație profundă pentru genialul scriitoriu francez.

Nu numai în studiul despre care vorbim, dar și în alte articole iel mereu își întoarce ochii la Balzac. Așa de pildă în istoria literaturii engleze, vorbind de Shakespeare, Taine, arătînd nemărgenita-i admirație pentru acest genial evocatoriū de vieață, plin de mîndrie nu numai ca critic ci și ca Francez, zice că numai unul l'a ajuns pe Shakespeare, ca evocatoriū de vieață, și acela ie Balzac. Cu toate acestea cînd în analiza lui critică Taine începe să vorbească despre neajunsurile creațiunilor lui Balzac atunci nici admirația pentru artist, nici mîndria de Francez nu l'aū oprit să spuie crude adevăruri cari în unele locuri întrec cu mult cele zise de Faguet. Vorbind de caracterul lui Balzac, Taine zice, între altele: „Scrisorile sale atît de iubitoare aū un ce trivial; gluma lui ie greoaie. Gesticulează, cîntă, lovește peste pîntecele oamenilor, face pe bufonul“.

Cînd ie vorba de obiceiul lui Balzac de a pune în mijlocul scenelor celor mai intere-

) Nouveaux essais de critique et d'histoire par H. Taine.

sante lungi tirade filosofico-metafizice ieată ce zice Taine : „Se mîntuie o comedie plăcută și mișcătoare, vieța unui sârman canonic alungat de la gazda sa și de-o-dată ne găsim cufundați în acest *galimatias* emfatic...” Cînd vorbește de stilul lui Balzac inegal, de multe ori exagerat, fals, emfatic, Taine zice : „cuvintele sublime, plăcute, supraumane revin la fie-care pagină. De sigur d. de Balzac are rele depinderi; iese grosolan (*grossier*) și șarlatan (*charlatan*); are risul răsunătoriu și vocea strigătoare a oamenilor din popor. Stilul lui său surprinde său ametește, pentru ca să fie puternic îl silește; pentru ca să-l încălzească, se aprinde. Aceasta ie bolnăvicios și mă opresc aice.“

Cînd ie vorba de idealul moral al lui Balzac, ascultați, rogu-vă, pe Taine: „Idealul lipsește naturalistului, lipsește încă mai mult naturalistului Balzac...”

„... Adevărata nobleță îi lipsește, lucrurile delicate nu le bagă în samă, mînele sale de anatomist pîngăresc caracterele curate, slutesc slutenia“.

Cînd vrea Taine să ne arete idealul și înălțimea morală a eroilor lui Balzac și indirect a autoriului însuși ne spune : „Virtutea ast-feliu aretată nu iese de cît un împrumut cu camătă și cu amanet. Aceasta iese cea mai urită idee a lui Balzac. Cînd natura-

listul ne desiluzionează, ne supunem; dar cînd artistul înlătură din noi înălțarea sufletească și delicateta, ne revoltăm și îi răspundem că le distruge în alții poate pentru că nu le află de loc în sine însu-și." Aceste sînt cîte-va pilde destul de bătătoare la ochi. De sigur Taine nu se mărgenește în studiul său a da numai aceste caracterizări negative, iel găsește și merite, merite foarte mari, cari fac din Balzac, după opinia lui, cel mai mare artist al Franței. Studiul său asupra lui Balzac îl mîntuie prin următoarea frază care dă o caracterizare definitivă lui Balzac: „Cu Shakespeare și Saint Simon, Balzac iese cel mai mare magazin de documente di'ntre cîte le avem asupra naturei omenești."

Și fiți siguri că astă frază iese într'un mod logic și necesar din tot articolul. Taine ie un prea mare logician pentru ca din premise să nu ieasă de la sine încheerea. Ieu nu sînt cu totul de părerea lui Taine despre Balzac. Cred că Taine exagerează și partea pozitivă și cea negativă a lui Balzac. Asemenea cred că putem să ne lipsim de cuvinte prea aspre ca „charlatan“ „coquin“ „imbécile“, chiar cînd sînt întrebuintate ca metaforă ori termeni de comparație. Am adus aceste exemple din Taine și Faguet pentru a arată cît de imparțială relativ ie critica din *occidentul Europei*, de

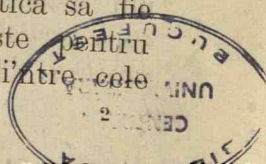

ce spirit relativist eminent științific ie în-
sufletită. Iea pricepe că un om în general, și
mai cu samă un om genial, ie ce-va prea
complex; că o creațiune artistică ie prea multi-
laterală ca să poată fi caracterizată numai
prin laude sau prin huliri, cari prin faptul
că sînt numai laude ori huliri sînt unila-
terale. Critica europeană a înțeles că im-
perfectia omenească fiind în natura omului,
imperfectia artistică ie în natura artistului și
mai mult de cît atîta iea a înțeles că meri-
tele și neajunsurile, partea negativă și cea po-
zitivă a unei creațiuni artistice se țin strins
legate, se condiționează una pe alta și nu se
poate pricepe bine chiar partea pozitivă a crea-
țiunii, dacă nu se pricepe partea negativă.

Ni se va dice, poate, că în străinătate a-
sprimea criticeii ie la locul iei; dar că la noi,
unde literatura ie așa de săracă, ar trebui
să fie critica mai îngăduitoare. Foarte bine!
Să fie îngăduitoare! Dar exclusivismul ce dom-
nește a-zi ie departe cît ceriul de pămînt, de îngă-
duința cerută, ie chiar tăgăduirea desăvîrșită
a ori cărei îngăduiri, pentru că pe unii îi laudă
numai, pe alții îi ocărește numai. Unde dar
poate fi vorbă de îngăduire în astă critică?
Noi nu numai că sîntem pentru indulgență,
dar înțelegem chiar că poate critica să fie
înriurită de prietesug, de dragoste pentru
autoriu. In adevăr arta ie una dintre cele

— C 744742 —

7556 - 744742 -

mai complexe manifestări ale spiritului omenesc și tot o dată ie foarte puțin supusă la legi științifice. Artă ie departe de a avea axiome ca $2 \times 2 = 4$; pe de altă parte critica estetică ie încă așa de slabă, instrumentele cercetărilor critice moderne sînt așa de imperfecte, în cît de multe ori intuiția, un teliu de gîcire a criticului, tace mai mult de cît analiza; de multe ori criticului i se cere inspirație ca și artistului și ieată de ce un prieten și admiratoriu al scriitorului, sub înriurirea acestui îndoit sentiment de dragoste și admirație, poate să simtă și să afle multe însușiri și frumuseți pe cari n'ar fi putut să le vadă cel mai iscusit critic cu analiza lui (Firește că vorbim de prietenie și admirație sinceră). Așa dar repetăm: noi înțelegem ca o critică să fie înriurită de sentimentele deosebite ce are criticul pentru scriitorii; știm că o obiectivitate absolută ie cuvînt deșert, mai mult credem că astă înriurire ie folositoare cu condiție înse ca criticul să nu fie exclusivist. Criticului, în această împrejurare, îi iese și mai puțin iertat a fi exclusivist; iear confratele Sphynx ie exclusivist: nici nu dă voie să se facă vre-o observație în privința scrierilor lui De la Vrancea. Am pricepe încă nemulțămirea în contra criticului de la *Națiunea*, care iscălește banalități românești cu litere grecești. În criticele aceluî domn găsim în

adevăr lucruri ciudate. Așa vorbind de nuvela „Milogul“, criticul o găsește măieastră, desăvârșită, înse *toată această desăvârșire* se strică prin cuvintele din urmă ale Țigancei: „Sînt Țigancă, nu 'mî lepăd copiii“. Ieată dar o nuvelă măieastră, desăvârșită, pierzînd toate aceste însușiri din pricina a trei cuvinte din urmă, așa că pentru a o preface în capo d'operă ar fi de ajuns la altă ediție să lipsească aste cuvinte! Această ciudată critică, nu poate fi alt-feliu înțeleasă de cît prin aceea că criticul a vroit să arete că știe a găsi nu numai însușiri bune într'o scriere, ci și greșeli; într'un cuvînt a vroit să arete că știe a critica. Am pricepe încă asprimea confratelui nostru în potrivea acestui domn, dar mîniea d-sale în potrivea criticului de la *Lupta*, C. Mille! C. Mille a scris două foiletoane despre De la Vrancea, unul despre „Sultănică“ și unul despre „Trubadurul“. Bine înțeles că o dare de seamă, făcută într'un singur foileton, nu poate să fie completă; dar orî cît de necomplete, aceste foiletoane sînt pline de bună voință pentru autoriu.

Așa ne aducem a minte ca foiletonul întăiu îl începem comparînd pe autoriul „Sultănicăi“ cu „Hristos“ și 'l mîntui prin o comparație a operei lui De la Vrancea cu un izvor de apă recorigitoare; care recorește pe cititoriu în căl-

durile tropicale ale capitalei. ¹⁾ Al doilea foileton ie de asemenea bine voitoriu, dar sînt și cîte-va rezerve, lucru foarte înțeles, avînd în vedere marea deosebire ce ieste între De la Vrancea și între Mille, ca temperament, ca mod de scriere, ca școală literară. Vorbind de „Văduvele“ și, laudînd această nuvelă, criticul *Luptei* ie în potriva împăcării mamei Ghira și a mamei Iana. Confratele nostru, C. Mille judecă ast-feliu: „Cînd o sfadă, mînie, ură, s'a început între doi oameni; cînd această ură a mers tot crescînd, apoi ori ce i-ar fi stat în cale trebuia să o atîțe și mai tare, decî cînd babele aũ găsit pe copiii lor sărutîndu-se, după logică s'ar fi convenit să-i apuce la bătaie, dar nu să se împace. Intr'o nuvelă vestitul scriitoriu rus, Tolstoi, în împrejurări analoage încheie povestirea prin dare de foc și nu prin împăcare“. Cam așa judecă Mille și, cum vād cetitorii, observația ie serioasă și, deși poate să nu fie dreaptă, dar merită să fie discutată. Totu-și această observație îl mînie grozav pe d. Sphynx. Citind această observație a lui C. Mille, d. Sphynx o caracterizază prin cuvintele: „alandala“; dice că Mille „n'are bun simț,“ că asta ie revoltător“ și în sfîrșit mîntuie cu: „Mi-e silă să discut.“

1) N'avem foiletonul la îndămină, decî nu putem cita textual.

Dar, pentru Dumnezeu, de ce atîta supărare și nervozitate ?

Și noi cu atîta mai mult avem drept să facem această întrebare cu cît sîntem de o părere cu d. Sphynx și nu cu Mille.

Sîntem de-o părere cu d-l Sphynx că împăcarea între babele Ghira și Iana ie foarte cu putință și foarte logică, pentru că supărarea lor iera din nemică, pentru că supărarea lor iera căptușită cu dor de împăcăciune, pentru că în sfîrșit bătrînele își iubeau copiii și copiii își spuneau unul altuia că se vor omori (adăugăm că asta nu iera vre-o amenințare cu scop de-a spăria pe bătrîne, pentru că Răducanu și Irina nici nu știeau că mamele îi ascultau) și aceste cuvinte a trebuit să bage groază în inemile lor. Vom mai adăoga că la mahala în fie care zi se întîmplă sfezi și mai tot deauna se mîntuie cu împăcare ; mahalagioaicele parcă innadins se ceartă pentru a avea prilej de-a se împăcă ; sfada care atîță nervii, înlocuește pentru dîsele ațițările nervoase ce le primim noi de la cetire ori de la teatru, de la îndeletnicirile intelectuale. Lipsa de asemenea ațițări unele clase o înlocuesc prin beție, sfadă, clevetire etc.

Sfada și ura între mama Ghira și mama Iana nu ie doar ca ura neîmpăcată, adîncă, selbatecă între Montaigu și Capulet. Și..., și

fiind că vorbele de Montaigu și Capulet ne-au venit pe buze, apoi ne vom opri la o comparație între ura acestor Italieni, mîndri și nobili, și între ura babelor Ghira și Iana; ne vom opri, deși știm că multoralii se va părea deșanțată această comparație între trufașii gentilomi ai Veronei și între niște mahalagițe din București. Verona ie zguduită până în temelii de ura a doi nobili, capii familiei Montaigu și Capulet. Această luptă și ură a două familii ține veacuri întregi. Interese de domnie, de mîndrie, cele mai feliurite, cele mai arzătoare sentimente sînt puse la mijloc pentru a înflăcăra ura. Ura ajunge tradițională, ie suptă de copii cu laptele, a intrat în nervi, s'a făcut aproape organică. Această ură ie hrănită cu sînge, pentru că nu trece un timp mai îndelungat fără ca unul din casa Montaigu să nu cază ucis de mîna unui Capulet, sau di'mpotrivă. Montaigu și Capulet au doi copii, Romeo și Julieta, cari se îndrăgostesc (întocmai ca Răducan și Irina) și amîndoi cad jertfă acestei iubiri, omorîndu-se. În fața acestor morți, grozavii vrăjmași, Montaigu și Capulet, dau mîna, hotăresc a face pentru copiii morți, ceea ce n'ar fi făcut pentru dînșii vii: vrăjmașii de moarte se împacă și 'și îngroapă copiii unul lîngă altul. Durerea, durere îngrozitoare pentru niște părinți, de a-și vedea copii morți, a învins o ură uriașă,

ură de moarte. Din două sentimente duse la extrem, durerea părintească și ura, cel di'ntăiu a învins. Se înțelege că iese mare deosebire, între frica de a-și pierde copiii și amara durere de a-i fi văzut morți? Dar iese deosebire și între ura nobililor de la Verona și ura babelor din mahalele Bucureștilor. Deci repetăm noi credem că d-l Sphynx are dreptate; dar de acolea nu urma ca D-sa să se minie atîta pe Mille. Ba di'mpotrivă. Observația lui Mille a dat prilej d-lui Sphynx să puie în lumină, să explice logica sfîrșitului nuvelei „Văduvele“, precum ne-a dat și nouă prilej să mai adăugăm cîte-va considerații pe lîngă ale d-lui Sphynx. Sînt mulți cari gîndeau ca și Mille, dar după explicațiile d-lui Sphynx și ale noastre, poate unii își vor schimba părerea; ieată deci că și noi și d-l Sphynx și De la Vrancea și publicul cetitoriu, trebuie să fim mulțamitori lui C. Mille, că a făcut observația de mai sus. Ne-am oprit cam prea mult la pilda aceasta pentru că de aice urmează un fapt foarte însemnat pentru critica literară și a nume că observațiile și rezervele critice, cînd îs făcute conștiincios (nu pentru a năcăji înmadins pe scriitoriu, dacă ai vre-o ciudă personală în potriua lui) și nu's prostii, folosesc nu numai cînd îs bune, ci și cînd îs greșite. Ca să vedem ce spirit greșit împle articolele d-lui Sphynx trebuie să

cităm încă o bucată de la sfîrșit, ieat'o : „Destul numai că, fără să am pretențiunea de a fi adus pe Barbu în adevărata lui lumină, m'am silit să fiu drept față cu o muncă conștiincioasă și de un caracter cu totul original și am întins o mână prietenescă unui scriitoriu de talent, măhnit fără îndoelă, că s'au găsit să-l judece tocmai acele inimi rele căroră și „velință de flori să le așterni, ele tot ciulinii și pălămidă caută.“

Nu știu dacă a simțit d-l Sphynx ce spirit exclusivist, mai mult, ce spirit de zizanie se introduce în literatura românească prin asteliu de critică. În adevăr ce însemnează aceste cuvinte ? D-l De la Vrancea a așternut numai trandafiri prin scrierile sale, iar criticii, cum iede pildă Mille, inimi rele ce sînt, caută ciulinii, vor să-l înnece, să-l nemicească pe scriitoriu ; înse d-l Sphynx, care are inemă bună și care ie prieten cu scriitoriu, îi întinde mîna de ajutoriu pentru a-l scăpa de inemii rele, de dușmani. Ieată dar criticii unui autoriu împărțiti în oameni buni și rei, în prieteni și în dușmani ai autoriului ; iar pentru ca să cazî în categoria celor rei n'ai de cît să faci o observație critică, așa cum a fost cea făcută de Mille. Nu voim să-l apărăm pe Mille, iel știe să se apere și singur ; avem un scop cu totul egoist, vroim să ne apărăm pe noi înși-ne, pentru că și noi, cu toate că am scris așa

de puțin, am căzut de pe acuma în categoria reilor, și iată cum. Cetitorii știu că am scris două articole despre Eminescu. Ca și d Sphynx noi n'am avut pretenția de a pune în adevărată lumină pe Eminescu, ci am înșirat mai multe considerații prin cari am vrut să arătăm talentul mare, neasemănat de mare, al lui Eminescu; iar pe de altă parte să punem în evidență cîteva pricini cari au hotărit direcția, sensul scrierilor poetului nostru liric. În aceste articole am făcut cîteva obiecții, cari se explică foarte ușor avînd în vedere deosebirea cea mare ce iese între direcția socială a poetului și între a noastră. Au fost destule aceste obiecțiuni pentru ca d. Morna, criticul de la *Liberalul* din Iași, să scrie că noi am criticat pe Eminescu cu „multă reutate”. Și băgați de samă, noi, cunoscînd spiritul criticei din țara noastră, am și adăugat: că rezervele cari le fac nu trebuie de loc să minuneze pe nimeni, pentru că nu-i artist care să n'aibă cusururi și greșeli; că'n Byron, Musset, în Goethe chiar se află multe și grele lipsuri; că noi avem sinceră stimă și admirație pentru cel mai mare poet liric contemporan. Dar de geaba! Poți să afli lipsuri în Byron, în Musset, în Goethe, pînă și în Shakespeare, dar dacă vei găsi în Eminescu, atunci iesești om rău și dușman al

poietului. Și trebuie să se noteze că reutatea în cazul de față ar fi și mișelie, ținînd samă de soarta poietului ¹⁾. Orî ieată altă pildă. Vroesc să scriu acuma un articol despre De la Vrancea. In acesta voiu avea de făcut unele observații, după mine, esențiale. Nu-s deloc sigur, că a doua zi după ieșirea articolului, nu se vă rădica vre-o unul și va scrie că sînt o inemă rea, „care tot ciulină și pălămidă caută“ și că sînt un dușman al autoriului și deci acel cine-va s'a crezut datoriu a-î întinde mîna de ajutoriu etc... Și ieată-mă, pe neașteptate, nu numai om reu, dar și dușman jurat al autoriului! Se înțelege că noi protestăm cu atîta mai mult, cu cît avem stimă personală pentru De la Vrancea și sinceră stimă „față cu o muncă conștiincioasă și cu un caracter original“, sinceră stimă față de un om cu talent. Credem că orî-cine va admite că atare critică ie o o anormalitate într'o literatură. Și trebuie să spunem sincer părerea noastră: nu învinuim de loc nici pe d-l Morna; părerile lor sînt o urmare neînlăturată a direcției greșite a criticei noastre în general (pentru că orî cît de neînsemnată, dar tot avem și noi o critică). Această direcție nu iese a criticei mo-

1) Inr'o broșură apărută de curînd și scrisă de d-l I. N. Roman ni se fac mai multe observații în privința criticei noastre despre Eminescu; vom răspunde altă dată.

derne, ci a criticeii care a fost în Franția pe la începutul veacului. Critica se credea pe atunci judecătoria, chemat a judeca pe scriitorii și operele lor. Critica dădea sentințe, împărțea titluri : cutare operă ie bună, cutare rea ; cutare magistrală, sublimă, genială ; cutare stupidă etc... Bine înțeles că în ast-feliu de împrejurări critica trebuia să ajungă un judecătoria părtinitoriu și aducătoria de întunec și zavistie în literatură. Pentru ce ? Pentru un cuvânt foarte simplu. Care ieste condiția esențială ca judecătoria să nu cadă în arbitrariu ? Condiția de căpetenie ieste ca regulele, legile, după cari judecă să fie bine hotărâte, foarte lămurite ; alt-feliu ori-ce judecătoria va fi arbitrariu. Ce legi, ce regule avea înse critica pentru a judeca, după iele operele de artă ? Nici o regulă, nici o lege. La sfârșitul veacului trecut și la începutul veacului nostru, sub domnia absolută a clasicismului, s'au făcute regule, un cod întreg de legi, după cari artiștii trebuia să-și creeze operele. Aceste regule țineau ca 'ntr'un corset strimt literatura, zugrumind'o. Victor Hugo, încunjurat de-o legiune întreagă de talente, a dat asalt în potriua clasicismului, l'a învins, a rupt bucăți corsetul clasicismului : romantismul a sfărîmat toate regulele și legile estetice ale clasicismului. Remasă fără regule, fără legi, critica de la începutul epo-

cei romantismului nu putea să nu fie cu totul arbitrară. Neavînd legi, criticii aŭ căpătat putere prea mare, nemic nu-î oprea de-a judeca după gustul și placul lor. Puterea prea mare, atît în politică cît și'n literatură, ie stricătoare. Criticii dădeau numele de talente, de maieștri, de genii, după hatîr, după prieteșug : ieată de unde vine și plîngerea artiștilor de la începutul veacului în potrivăcriticeii, de acolo vine și superficialitatea criticeii cu mici excepții. Și nici nu putea să fie alt-feliu. Operă bună rea, măeastră, talentată, genială... ce cuvinte largi și cu ce înțeles nehotărit și relativ ! Așa din două opere de artă cu valoare de o potrivă, ie foarte ușor de aretat că una-î talentoasă și alta slabă, pentru acesta n'ai de cît să schimbi termenii de comparație. Așa cînd vrei să areți că opera ie cu valoare n'ai de cît s'o asamenî cu a lui Prodănescu. In adevăr ce scriere nu va fi talentoasă față cu opera acestui bard ? În cazul al doilea asemenî scrierea cu a lui Shakespeare. Și ce scriere nu va părea slabă față cu opera colosală a genialului Shakespeare ? Acest exemplu arată limpede cît de superficială și tot o dată cît de puțin folositoare a trebuit să fie critica literară. Eminentul nostru critic, d-l T. Maiorescu, în articolul său „Poieți și Critici“, arată o părere care a trebuit să facă pe mulți să se miere. D-sa

zice că în țara românească n'are ce mai căuta critica, la noi a avut iewa un rol de îndeplinit, dar acuma nu mai are. D-sa judecă astfel¹⁾.

În țara românească, ieweste o vreme, literatura mai că nu există, de abiea se începea; atunci critica a avut un rol, a trebuit să călăuzască pașii copilărești ai literaturii, să încurajeze operele mai bunișoare să nu lase să se strecoare opere cu totul rele, critica trebuia să fie ca o strajă pusă înaintea edificiului literaturii românești și să lase să intre acolo numai pe acei cari meritaș asemenea cinste; iar pe cei lipsiți de talent să-înterească. Când literatura înse s'a dezvoltat, nu mai are nevoie de critică; slujba de a interinuitățile o face însă-și literatura artistică. Talente ca Alexandri și Eminescu alungă din literatură nunități ca Prodănescu; deci acum critica n'are nici un rol de 'ndeplinit.

Cam așa judecă d-l Maiorescu și... credem că are cu desăvîrșire dreptate, pentru că iew vorba, cam vād cetitorii, de aceea critică pe care am numit'o *judecătorească*. Această critică a fost și folositoare și trebuitoare și, prin d-l Maiorescu, reprezentantul iew cel mai de frunte, această critică și-a făcut datoria.

---

¹⁾ N'avem articolul la îndămină, de aceea cităm numai înțelesul.

D-l Maiorescu, om luminat, instruit,—care și-a format cunoștințele și gustul său literar după geniile cele mari ale Germaniei. după Lessing, Schiller, Goethe,—conoscătoriu al literaturii europene. om cu gust artistic și cu tact critic, d-l Maiorescu și-a făcut datorica în înțelesul de mai sus, a stat strajă înaintea edificiului literaturii. Acest merit va face ca numele d-lui Maiorescu să fie însemnat în dezvoltarea literaturii romine. Se înțelege, va fi fost și D-sa părteneriu, lucru firesc și aproape de neînălțurat, cînd critica ie critică judecătorească, dar trebuie să ținem samă și de greutățile cu cari a avut să se lupte; trebuie numai să cetim în „Criticele“ D-sale, acele probe de poezii monstruoase ștrînse de D-sa, pentru a vedea ce stupidități, ce nulități, ce secături aveau dorința și îndrăzneala de a se da la iveală în literatura românească și d-l Maiorescu a avut glas destul de tare și destulă autoritate pentru a da în lături pe acești îndrăzneți pretențioși; pe de altă parte D-sa a putut cunoaște numai de pe cîte-va poezii un om adevărat talentat și l'a încurajat, ie vorba de Eminescu. Repetăm, acesta ie un merit foarte mare al D-sale. Dar ieată a trecut un timp oare și care, literatura s'a dezvoltat, gustul publicului s'a dezvoltat și iel, și cînd unui public îi place Alexandri, Eminescu, Vlăhuța, scrierile lui

Prodănescu & Comp. vor stîrni ris obştească şi, fără nici o strajă, acestea vor fi izgonite din literatură. Văzînd aceasta, d-l Maiorescu scrie că critica nu mai are nici un rol şi încredinţat că critica şi-a făcut datoria, zice cu o mîndrie foarte la locul ieî.

„Maurul şi-a făcut datoria, maurul poate să se ducă“¹⁾.

Repetăm, dl. Maiorescu are dreptate. Chiar articolul critic din urmă al d-sale arată că critica, cum se făcea înaintea, şi-a trăit traiul. Dar, lipsind critica judecătorească, nu va rămănea nemică, în locul ieî? D-l Maiorescu nu ne spune nemică, măcar nici nu face vre-o aluzie că ar fi critică modernă, care nu numai că nu pierе îndată ce literatura se dezvoltă dar care, di'mpotrivă, ajunge tot mai puternică. Nu cunoaşte oare d-l Maiorescu ast-feliu de critică? Orî o cunoaşte, dar nu o primeşte, nu socoate de trebuinţă să vorbească de dînsa, pentru că pe orizontul nostru literar nu vede oameni destul de destoinici pentru a face atare critică (lucru de altmintrelea foarte adevărat)? Nu ştim care ie pricina, dar ie neîndoios că d-l Maiorescu nu pomeneste cîtu-şi de puţin despre acest feliu nou de critică!

* * *

Critica în Europa a luat mare dezvoltare,

¹⁾ Die Verschwörung des Fiesco, Schiller.
Contemporanul An. VI. No. 3.

dar o critică întemeiată pe alte baze, o critică plină de putere, care privește o operă literară ca un product și ca atare îl analizează, cum fac științele naturale, căutându-i pricinile ce i-au dat naștere. Cînd critica are înaintea o operă literară, se întrebă care ie pricina cea mai apropiată. Bine înțeles aceea pricină iese artistul, creatoriul operei, deci cea di'ntăiu grijă a criticei iese de-a statornici o legătură de cauză între opera artistică și artistul creatoriū. Critica, analizînd viața artistului, sufletul lui, ne explică de ce și cum a făcut iel astă operă artistică, ne arată cum, luînd în samă temperamentul artistului, psihicul lui, cutare și cutare întimplare din viața lui; opera artistică a trebuit să fie tocmai așa cum iese și nu altfeliū; ne explică pricinile cari au hotărit caracterul operei artistice, ori cum am zis, arată legătura între artist și creațiunea sa. Un exemplu va lămuri mai bine gîndul nostru. Ieată un poiet. Trăsăturile caracteristice ale poieziilor lui sînt melancolie adîncă, iubire pentru fantastic, în cît poietul zboară 'n aier ori se cufundă în prăpăstii adînci, în loc de-a gusta frumusețile ce sînt împrăștiete pe pămînt; a treia trăsătură caracteristică iese ură înverșunată cătră femei. Critica ne va areta pe poiet nervos, ușor de ațîțat, nemulțămît,—de unde se înțelege melancolia

poeziilor lui. Critica îl va areta trăind într'un oraș mare, crescut în oraș, într'o ulicioară îngustă, într'o casă fără curte, din care nu putea să vadă toate frumusețile naturii, pădurile, cîmpiile, munții, lanurile întinse scaldate în lumina aurie a soarelui ori în lumina argintie a lunei; poietul în copilăria sa a stat sub înrjurirea unei mame bigote, care umplea capul copilului cu basme religioase, cu grozăveniile ȧeadului. Iată dar explicarea fantasticului în poezile artistului și neplăcerea lui pentru natura măreață pe care n'a putut s'o observe de cît pe fereastra îngustă a unei uliți necurate. În sfîrșit critica arată cum poietul s'a îndrăgostit, a pus tot sufletul său, toată nădejdea, toată viața într'o femeie și aceasta l'a înșelat mișelește, făcîndu-i o rană adîncă în inemă, rană cu atît mai dureroasă, cu cît poietul a fost mai naiv, mai încrezătoriu, mai nervos, mai pasionat. Iată de ce rana nici o dată nu s'a mai închis, de ce îi sfășie veșnic inema și ori-ce amintire face să vibreze dureros această sermană inemă. Iată explicarea urei, deznădejduirei, blăstămului, plînsului cu hohot, cari zbuchesc, cînd vorbește de femeie, în care poietul vede numai pe cea care l'a trădat. Și iată pas cu pas ni se explică toate părțile caracteristice ale creațiunii poietului; fir cu fir se țese legătura între poiet și opera

lui. Și dacă reușește critica să aducă înaintele-ne pe poet, să ni-l zugrăvească tocmai cum ie, atunci înțelegem lămurit de ce și cum creațiunea poetului, ieste așa și cum nici nu putea fi alt-feliu, Deci temelăa criticeii, pe cît ie vorbă de a statornici legătura între artist și operă, va fi o analiză psihică a artistului.

Ast-feliu romanțierii de a-zî și criticii au acela-și scop.

„Romanțieriul și criticul, zice Brandes în admirabila-i scriere ¹⁾, pleacă astă-zî în schițările lor de la acela-și punct: atmosfera spirituală a epocei. In aceasta se arată formele. Unul vrea să ne înfătoșeze și să ne explice faptele unui om, altul vrea să ne înfătoșeze și explice o operă literară, și ambiî caută să ne arete că faptele oamenilor și operele literare trebuie să fie privite ca niște produse, pe care omul le face fatal, îndată ce se întrunesc anumite însușiri năuntrice și înriuriri esterne. Deosebirea esențială ieste numai aceasta, că poetul face ca persoanele închipuite de dînsul, de obiceiî zugrăvite după modele din vieața reală, să lucreze și se vorbească după împrejurările date, în timp ce criticul ieste cu desăvârșire legat de realitate,

¹⁾. Vezi „Die Literatur des neunzehnten Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen“ V. Band pag. 386.

aşa în cît închipuirea lui trebuie să lucreze numai şi numai pentru a afla şi reconstrui starea sufletească, pricina saă condiţiunea faptelor. Romanţierul de la caracterul observat trage încheieri în privinţa faptelor probabile ale însului, criticul scoate încheeri în privinţa caracterului artistului, din însuşirile operei observate“.

Dacă în multe privinţi creaţiunile artistice ale romanţierului sînt mult mai pre sus, mult mai preţioase de cît criticele, iese înse şi o parte în care lucrarea criticului modern ie şi mai însemnată de cît a artistului. Astă însemnatate mai mare urmează din subiectele tractate de critici. Artistul studiază oamenii în general, oameni de rînd, criticul studiază pe artişti. Artiştii înse ca modele, sînt cele mai de multe ori, mai interesanţi, mai instructivi, pentru că în sufletul lor se oglindeşte mai bine epoca, în toată complexitatea ie, de cît în sufletul unui simplu muritoriu. Aşa de pildă Flaubert a creat tipuri admirabile, ca artă; pe madame Bovary, pe Charles Bovary (spîteriu), pe Leon etc. Istoricul veacului nostru nu va putea să nu cunoască tipurile lui Flaubert, căci iele îl vor lumina în privinţa vieţii oamenilor din Franţia în veacul acesta. Dar cu cît mai instructiv va fi pentru istoricul veacului al XIX-lea atipul complex al lui Flaubert însu-şi?

Cu cât mai mult s'a oglindit în Flaubert viața veacului nostru în toată complexitatea ei! Cred că aste puține cuvinte sînt de ajuns pentru ca să poată vedea orî cine deosebirea între critica modernă și între cea judecătorească; dar n'am mîntuit încă. Am zis că criticul trebuie să analizeze psihicul artistului pentru a explica opera lui; înse astă stare psihică ie pricinuită, atîrnă, de psihicul cercului în care se învîrtește artistul, de al poporului din care face parte; deci, după ce am aflat legătura între opera artistică și între artist, trebuie să aflăm și legătura între opera artistică și poporul din care face parte artistul. Alături deci cu analiza psihică a unui ins, critica face și analiza unui popor. Mai departe. Psihologia unui popor atîrnă de mediul natural în care trăește poporul, atîrnă și în mare parte de întocmirile politico-sociale ale acestui popor, deci trebuie de aflat legătura între opera artistică și mediul natural și social în care trăește artistul. Așa să luăm din nou exemplul nostru. Melancolia ce o vedem în opera artistică, am explicat'o prin nervozitatea și caracterul trist al poietului; fantasticitatea, prin creșterea fanatică religioasă care i-a dat'o poietului mă-sa; ura cătră femeii, prin o trădare mișească suferită de însuși poietul. Rădicîndu-ne de la poiet la mijlocul în

care trăea iel, vom afla că întristarea și melancolia lui a fost însușirea pe care o aveau toți cei din cercul în care trăea poietul ori chiar toți cei din clasa lui; iear această melancolie și întristare se datorește unor cauze politico-sociale. Fanatismului religios, pe care a vroit să i-l insuflă mă-sa și care s'a aretat în creațiunea poietului prin iubirea cătră fantastic, îi vom afla pricina în starea religiei, în faptul că religia avea mai mare înriurire asupra femeilor. Lucru care la rîndul său se datorește unor cauze anumite: stăreii femeii în societate. În sfîrșit faptul trădării, analizîndu-l, vom vedea că nu-i un fapt izolat, ci foarte obicînit în mediul în care trăea poietul și vom afla că se datorește stăreii ce s'a creat pentru femeii în societate, creșterii false ce li se dă etc...

Se poate urma altă cale în investigațiunile critice și a nume o cale inversă: în loc de a pleca de la opera artistică pentru a ne ridica până la națiunea în care s'a ivit putem, după exemplul dat de Taine, să plecăm de la rasa, națiua, din care face parte poietul, să analizăm mai întăiū poporul, țara în care s'a născut iel pentru ca să definim toate condițiunile cari au influențat asupra lui, pe urmă să trecem la poiet, la analiza lui psihică și apoi să trecem la operă; cu alte cuvinte în loc de a ne ridica cu analiza de

la opera poietului până la mijlocul natural și social să ne coborim de la mijlocul natural și social până la opera artistică. Drept pildă despre ast-feliu de lucrare putem lua monumentală operă a lui Taine „Istoria literaturii engleze.“ Taine începe cu analiza configurațiunii geografice (mijlocului natural) apoi studiază rasa și influența acestor doi factori asupra întocmirii națiunii engleze. Pe urmă analizează societatea engleză, și înriurirea ieî asupra poietului și ast-feliu ajunge la poiet și de la poiet la creațiunea poietului. După Taine o societate, o nație, iese productul mijlocului natural și al rasei, poietul iese productul națiunii, iar opera literară ie productul poietului; deci analiza unei lucrări artistice trebuie începută de la factorul, de la cauza primă. Această cale inversă a lui Taine, ie prea vastă, prea puțin sigură, sîntem înse departe de a o nega după cum fac Brandes, Hennequin, Guyau (1), ci

(1) Hennequin în cartea lui „La critique scientifique“, o carte care coprinde cîte-va vederi ingenioase, dar mai multe gresire, se ridică cu drept cuvînt contra exagerațiilor teoriei lui Taine, dar, cum se întîmpla adesea, cade singur într'o exagerație contrară. Influențat de teoria absurdă a lui Bagehot (ideea centrală a lui Bagehot iese că nu summum condițiunilor istorice face pe eroi, pe oamenii superiori; ci eroii, oamenii superiori, fac istoria) susține că nu mediul face pe artist, ci artistul face mediul. Brandes într'o conferență publică ținută în Petersburg dezvoltă aceeași teorie. Guyau într'o operă admirabilă, apărută acum (L'art au point de vue sociologique) ie mult mai aproape de adevăr. Noi credem,

credem că și drumul indicat mai sus duce la același rezultat și sint cazuri cînd ie mai potrivit de cît cel di'ntiū. Dacă pentru analiza unei opere artistice ie mîlt mai potrivit a lua ca punct de plecare chiar această operă artistică, în schimb cînd ie vorba de a analiza o anumită literatură întregă, un curent literar întreg, cum ie de pildă clasicismul ori romantismul, atunci drumul indicat de Taine ie mai potrivit. Pînă acum am vorbit despre înriurirea mijlocului social asupra creațiunei literare și de stabilirea legături între mijlocul natural și social, între poiet și creațiunea artistică. Dar o dată opera artistică creată, ie la rîndul ie, are influență asupra mijlocului social în care a fost creată.

De aici decurge a doua nu mai puțin însemnată datorie a criticului. Considerînd opera artistică ca un fapt împlinit critica o analizează ca atare. Mai întaiū criticul pu-

---

după cum am mai zis, că toate căile indicate de Taine, Sainte-Beuve, Brandes, Hennequin, Guyau, duc la același rezultat, critica va areta relativa lor importanță și cînd anume va trebui să ne servim de un metod ori de altul. Și noi sîntem contra exagerației lui Taine ast-feliū că în prezentul articol, care a apărut mai înainte de cît cartea lui Hennequin, de cît a lui Guyau, și de cît conferința lui Brandes, am recomandat un drum iners de cît al lui Taine. Bine înțeles nu cădem în exagerația ca să negăm cu totul un metod căruia îi datorim „Istoria literaturii engleze“. În volumul al doilea al criticelor noastre, care sperăm că va apărea în curînd, vom avea un articol special în această privință.

ne întrebare opereî artistice : De unde ai venit ? Cum ai venit pe lumea aceasta ? Cine-ți ie creatoriul ? etc. După multă trudă, în care adese ori critica pierde nădejdea de a căpăta un răspuns măcar aproape lămurit (un răspuns pe deplin lămurit ie peste putință) după multă stăruință, cînd în sfîrșit răspunsul ie dat, critica pune o altă întrebare : „Acuma iești aice între noi, vrînd ne vrînd trebuie să te primim așa cum iești, spune dar, tu copil răsfațat și sublim al muzelor ce ai să faci între noi și cu noi ? Ne vei face oare să ridem ori să plîngem ? Ne vei face să bine-cuvîntăm or să blestemăm ? Ne vei face să iubim ori să urim ? Ne vei face oare să ne închinăm, lui, marelui idol, izvorul luminei, iubirei și dreptăței ori să ne închinăm Satanei sau vițelului de aur ? Spune !” Dar fiind-că ast copil sublim răspunde numai celor cari singuri găsesc răspunsul, de aceea critica va trebui acum să caute ce anume icoane, ce idei, ce idealuri sociale și morale sînt întrupate în opera artistului; căci simțimintele au condus mîna artistului ? Cari sînt acele sentimente ce s’au întrupat în opera lui și cari sînt idealurile, simțirile ce ne va excita și sugera opera artistică, într’un cuvînt care ie tendința socială și morală a opereî artistice ? Ce influență socială și morală ie merită să aibă, ce înriurire e-

ducătoare va avea iewa? Și cînd critica a primit respuns și la această întrebare iewa trebuie să facă ori să'și facă altă întrebare. Iewa trebuie să-și zică: Știu acuma, întru cît-va cel puțin, de unde a venit opera artistică, și ce a nune influență va avea, ce tendință are această forță socială din nou creată. Acuma să vedem: cît de mare iewa această forță; simțimintele, ce ne va sugera cît de puternic vor fi sugerate; dacă iewa ne cheamă la un anumit ideal, cît de puternică iewa această cheamare; dacă sugerează anumite concepții filosofice ori sociale, cît de tari sînt aceste concepții și cît de puternic vor fi sugerate? Intr'un cuvînt criticul se întrebă: cît de mare, cît de vastă iewa creațiunea artistului? Și cînd va avea un respuns și la aceasta, atunci iewa își va face cea din urmă întrebare: Prin ce a nune mijloace artistul lucrează asupra psihicului nostru? Prin ce a nune mijloace creațiunea lui ne influențează pe noi? Aici va fi vorbă de stil, ritm, rimă, peisagiu, descripția naturei, combinația feliurită de icoane, atingerea cutărei ori cutărei coarde a inemei, cutărei ori cutărei coarde a creerilor etc.

Intr'un cuvînt în aceste patru întrebări se concentrează toată lucrarea criticului. Critica trebuie să răspundă, după opinia noastră: de unde vine creațiunea artistică, ce in-

fluență va avea iew; cît de sigură și vastă va fi aceea influență și în sfîrșit prin ce mijloace această creațiune artistică lucrează asupra noastră. Un respuns mai mult ori mai puțin detaliat și sigur la aceste întrebări rezumă o lucrare critică. Se înțelege că aici am indicat ceea ce ar fi o critică perfectă, ideală, dar dacă critica va face un sfert din sfert din această lucrare încă va fi o operă meritorie. Apucînd drumul criticeii contemporane științifice vom face puțin măcar, pe cînd urmînd drumul vechi; or nu vom face nimic ori, ceea ce iew și mai reu, vom face ce-va anapoda.

Aici trebuie să facem neapărat o abatere pentru a îndepărta o neînțelegere. Cînd zicem critică științifică, punînd alături cu vorba critică epitetul științifică, sîntem departe de a crede că critica a ajuns o știință pozitivă. Nu; sîntem departe de a fi de părerea lui Zola, care vorbindu-ne de critica modernă, ne spune de legi fixe, de teoreme geometrice. In critica literară nu putem încă avea legi nestrămutate, teoreme tot așa de lămurite ca în geometrie, cum nu avem nici în sociologie. Un sociolog care ar spune că în sociologia științifică avem teoreme tot așa de lămurite și de neîndoelnice ca'n geometrie, ori nu știe matematică, ori nu cunoaște sociologie, ori nu se pricepe la amîndouă; so-

ciologia tinde a fi știința exactă, dar până acuma n'a ajuns; tot așa trebuie să zicem și despre critică: critica literară tinde a ajunge cu totul exactă și științifică, dar, ie încă departe, foarte departe, de acest ideal și acuma intuiția ajută pe critic mai mult de cât știința. Pentru a ne zugrăvi, a pune înaintea noastră pe artist, pentru a'l face să trăească, pentru a ne areta cum s'a creat opera artistică, de sigur pe critic îl va ajuta psihologia modernă, dar criticului îi va trebui intuiția, inspirația, un talent deosebit, fără care cea mai desăvârșită cunoștință a psihologiei ¹⁾ nu-i va ajunge. Pentru a lămuri înriurirea mediului social asupra artistului, și deci și asupra operei artistice, criticul trebuie să cunoască societatea în care s'a dezvoltat artistul, deci trebuie să analizeze starea ie culturală, dezvoltarea ie intelectuală, condițiile politice și economo-sociale în care se găsește precum și starea morală. Aceste toate negreșit trebuie să le cunoască criticul, fără aceste cunoștinți nici nu poate fi vorba despre o critică bună din toate punctele de vedere. Dar care din aceste multiple puteri sociale a înriurit opera artistului și mai ales relativa însemnătate a multiplilor factori

---

¹⁾ De altmintrelea și psihologica ie numai o știință începătoare.

sociali? În toate acestea tactul și talentul criticului, inspirația, îl ajută minunat; deci intuiția joacă rol cumpănitoriu în critica estetică. Gustul literar, cultura literară, adică studiarea operelor mari din literaturile celor mai înaintate nații, în sfârșit intuiția artistică, ieată însușiri neapărat cerute pentru a judeca valoarea artistică a operelor pentru a judeca dacă o operă literară ie însemnată, genială. Talent, geniū! Dar ce sînt acestea de cît vorbe prin cari zugrăvim lucruri neînțelese? Firește, cum am zis, chiar în critica estetică, știința modernă începe să aibă rol din ce în ce mai mare. În cîte-va cuvinte ieată ce vroim să zicem: critica modernă tinde a fi din ce în ce mai științifică, chiar acuma ie peste putința a fi critic fără mare cultură științifică; dar critica, întocmai ca și arta, n'a ajuns încă a fi știință și unui critic i se cere intuiție, inspirație, un talent deosebit, înăscut, ca și artistului. Dar primind intuiția, inspirația în critică, nu o aducem oare iar la rolul criticei vechi, metafizice? Nu, de loc. Mai întăiu pentru că luăm drept temelie științele și afară de acestea critica modernă se deosebește de critica trecutului prin metodă, prin scop, prin tot. Fiind-că nu mai putem lungi acest articol, vom da un exemplu care va lumina uriașa deosebire între critica explicatoare și între cea

judecătorească. Am fost de o părere cu dl Maiorescu, critica judecătorească pierde din însemnătate cu cât se dezvoltă mai mult literatura și la un timp poate lipsi fără a căsuna vre-o pierdere. Critica modernă esplăcătoare, cu totul di'mpotrivă, cu cât se dezvoltă literatura artistică și ăea ajunge tot mai însemnată. În adevăr să ne închipuim un popor la începutul dezvoltărei sale literare. Literații de atunci vor fi oameni simpli, ca talente, ca psihic; asemenea și întocmirile sociale, mijlocul social în care se dezvoltă artistul primitiv, ăe relativ simplu. Criticul care va trebui să ne facă analiza psihică a unui artist, cu psihic foarte puțin complex, ori analiza unui mediu social simplu, nu ne va putea spune multe lucruri. Cu cât ăne se dezvoltă literatura, cu atăta și artiștii sînt mai dezvoltați, cu atăta și psihicul lor ăe mai complex, cu atăta și relațiile sociale sînt mai complexe și decă cu atăta și lucrarea criticului ăe mai grea, mai complexă, mai folositoare. A ne da analiza psihologică a lui Musset, a ne da o analiză a mijlocului social din Franția modernă, ăe lucru pe cât de greu, pe cât de complex, dar și pe atăt de talentat și de folositoriu. Același lucru trebuie să spunem în general despreoată lucrarea criticului modern. Așa, noi am zis, că una din problemele critice

moderne ie analiza sentimentelor și ideilor cari aū însuflețit pe artist în lucrarea sa, a simțimintelor și ideilor ce vor fi sugerate prin creațiunea artistică în concetetenii artistului: analiza însemnătăței sociale, educătoare, moralizătoare a lucrărei artistice. Dar cu cît se dezvoltă societatea, cu atît se dezvoltă ideile și simțimentele, cu atît iele ajung mai bogate, mai variate, mai complexe și în acela-și grad ajung mai bogate, mai variate, mai complexe simțimentele și ideile artistului și deci și simțimintele și ideile ce sînt întrupate în creațiunea sa. Analiza însemnătăței sociale, influenței sociale, a unei ast-feliū de lucrări într'o ast-feliū de societate ie peste măsură de grea, dar și peste măsură de importantă și de folositoare. Critica dar se dezvoltă, capătă tot mai mare însemnătate, ajunge tot mai folositoare, în acela-și grad în care se dezvoltă societatea, literatura și artistul. Cred că astă deosebire ie îndestulătoare pentru a areta și deosebirea criticei moderne de cea trecută și relativa ie importantă. Știū, orî mai bine îmi închipuiū, că se vor găsi mulți, poate chiar confratele Sphynx, care ne va zice zimbînd: „Bine, ie foarte frumos, cînd ne vorbiți de critica literară modernă, întemeiată pe știință di'ntr'o parte, iear de alta pe un talent puternic intuitiv; dar de unde vroiti să luăm asemenea critici, cine ie ace

care ar putea fi un Sainte-Beuve, un Taine ori un Brandes românesc?" Intimpinarea, mărturisim, ie foarte adevărată. In adevăr n'avem încă un Taine; dar n'avem nici un Musset ori Flaubert și noi toți cari facem acuma critică literară, sîntem numai locuitorii aceluia care va ști să pună critica noastră la înălțimea la care a pus'o un Taine. Dar nici cît sîntem, nu trebuie oare, nu ne ie îngăduit, să ne călăuzim de un metod științific, o dată ce 'l vom ști adevărat? Se înțelege n'avem un Taine, dar nu ie mai puțin adevărat că critica noastră îndreptată pe calea modernă, poate să aducă mare folos. Dacă critica nu ne va da o țesătură complexă și fină, care se lege opera literară cu artistul; dacă nu ne va da figura artistului în toată mărimea ie, poate înse să ne lămurească unele din împrejurările principale cari au avut înriurire asupra unei opere artistice, ceea-ce poate să aducă mare lumină în privința acestei opere, lucru ieără-și foarte însemnat pentru istoricul viitoriu al literaturii romîne. Dacă nu putem să dăm un tablou întreg despre mijlocul social și să lămurim cum și în ce chip acest mijloc a înriurit asupra operei artistului, vom putea înse a-retă înriurirea cutărui ori cutărui factor social asupra artistului. Acesta ie înse un lucru pe atît de folositoriu pentru contemporanii

noștri cît ie și de însemnat pentru istoricul viitoriū al Romăniei. În aceea-și vreme polemica critică își va schimba caracterul în-virtindu-se pe lingă chestii generale, științifice și sociale, dar nu pe lingă chestiea titlurilor ce trebuie să dăm artiștilor. Între alte foloase, schimbarea direcției criticei noastre va avea de urmare nemicirea spiritului de cumătrii și de cărdășii literare, și acest rezultat pe cît ie de însemnat ie pe atîta și de folositoriū.

* * *

Sînt încă două chestii în privința cărora am vroit să ne înțelegem cu confratele nostru de la „Romănia liberă“. D-lui Sphynx pare a nu-i plăcea obiceiul de-a critica pe un scriitoriū de ai noștri, făcînd citații din maieștri străini, pomenind cu prilejul unui artist mediocru ori puțin talentat, artiști celebri și geniali ca Dante ori Shakespeare. Se înțelege, vom zice și noi, confratele nostru are dreptate, dacă ie vorbă de exagerațiile de ris în cari cade și pildă criticul de la „Națiunea“, cu care d-l Sphynx face polemică. Ast critic în adevăr ie foarte ciudat cu citațiile lui. Așa spre a spune că a cugeta ie greu, d-l γδ citează pe filosoful Schopenhauer. Mîne vr'un alt critic pentru a spune că omul împlă cu picioarele, va zice: „omul împlă cu picioarele, cum a zis un mare filosof“ etc.

Într'un cuvînt sîntem de o părere cu Sphynx, dacă ie vorbă de criticul de la „Națiunea“. Nu vom fi înse de loc de-o părere dacă D-sa ar vroi să generalizeze osîndind în general citațiile și pomenirea de nume mari, cînd ie vorbă de scriitorii noștri puțin însemnați. D-l de la Vrancea a scris o critică în „Lupta literară“ și pe cît ie vorbă de analiza amăruntelor și tehnicei poeziilor despre cari tracta De la Vrancea, critica ieră cît se poate de bună. În această critică în care ie vorbă de Veronică Miclea, de Scrob etc. d-l De la Vrancea a citat pe Dante, pe Heine etc... D-l Scrob și Dante! Nu ie prea curios? Și cu toate acestea d-l De la Vrancea a avut deplină dreptate. Literatura noastră se dezvoltă sub înriurirea literaturilor europene. De ce dar de o parte n'am hotări cam ce înriurare, a cutărui măietru străin se oglindește într'un scriitoriu al nostru și pe de altă parte de ce n'am areta exemple mari scriitorilor noștri, fie ieî orî cît de mici? Nouă nu ni se pare nici pretențios nici de ris lucru, cînd un scriitoriu de-ai noștri cu mic talent, ar avea înaintea ochilor pe Shakespeare, ar tinde a ajunge un Shakespeare. Nu-i pretenție de ris a vroi să fiî un Shakespeare, ci de ris ie credința că ai ajuns a fi ast-feliu de geniu, cînd nu-i ajungi nici la glezne; ambiția înse de-a ajunge un Shakes-

peare ie o ambiție aleasă, înaltă. De ce dar un critic, vorbind scriitorilor noștri, să nu le arete exemple mari din străinătate. Bine înțeles că toate acestea trebuie să aibă rostul lor; în această privință sîntem de-o părere cu d-l Sphynx.

A doua chestie, despre care nu sîntem de ideea d-lui Sphynx, ie clasificarea scriitorilor în cutare s'au cutare grupă ori școală. D-l Sphynx ieste contra înregimentării scriitorilor în cutare sau cutare școală. Se înțelege dacă ieste ieară-și vorba de criticul de la „Națiunea“, care găsește școala Flaubertistă. Maupassantistă etc., apoi sîntem de o părere. Dar d-l Sphynx pare a generaliza dușmănia în potrivea clasificării ori cel puțin D-sa protestează pe cît ie vorba despre De la Viancea. Înșirînd tot ce-a scris talentosul și simpaticul nostru nuvelist, d-l Sphnx zice: „Dacă o dată cu înșirarea acestei varietăți de subiecte, voiți mai spune că multe din aceste bucăți își au limba lor proprie și un felu de construcție de frază particulară s'ar mai putea susține că Barbu ie de cutare școală etc?“ S'ar putea și chiar trebuie de susținut și ieată de ce. Cînd o dată se crede că un scriitoriu, un talent literar, o operă literară ie un dar dumnezeesc, ie ce-va căzut din ceriu, atunci de bună samă ori-ce împărțire în școli, ori-ce clasifi-

care ar fi absurdă. Acuma înse, cînd critica modernă socotește un talent literar, o operă literară, ca un product al unor împrejurări anumite, ca și ori care alt product, atunci se schimbă chestiea. Cum în zoologie întrebuițăm clasificarea, așa putem și trebuie s'o întrebuițăm și în literatură. Nici feliurimea celor scrise de De la Vrancea, nici faptul că nu se asemănă în totul cu cutare ori cu cutare scriitori, n'ar fi un argument pentru critică de a nu-l clasa într'o grupă ori în alta, într'o școală ori în alta. Turghenief a scris și din vieța de la țară și din vieța de oraș, din vieța aristocrației, din a țărânilor, din a studenției, a scris și bucăți de teatru și chiar o poemă în versuri, și cu toate acestea toți îl numără în școala naturalistă. Victor Hugo a scris romane, tragedii, drame, poezii lirice și ce n'a mai scris iel, și cu toate acestea toți îl pun în școala romantică. Între Turghenief, Tolstoi, Dickens, Georges Elliot, Flaubert ie deosebire colosală cu toate acestea îi clasăm pe toți în școala naturalistă după niște semne esențiale tuturor. Așa între șoarece și elefant ie deosebire foarte mare și totu-și pe amîndoi îi punem între mamifere. Clasificarea în literatură are acela-și înțeles și aceea-și însemnătate ca și clasificarea în zoologie.

Nu face natura clasificăției, ci omul. Natura

a produs ființi viețuitoare, noi le împărțim în vertebrate, artropodare, moluște etc ; împărțim pentru a putea mai ușor pricepe fenomenele naturii. Tot așa în literatură. Ni se va spune poate că clasificarea ie departe de a fi ajuns la acea exactitate la cari ie în zoologie orî în botanică. Foarte adevărat. In această privință n'avem nemică de zis, clasificarea în literatură ie încă pe cît se poate de primitivă ; ie tot așa de puțin exactă și clară ca clasificările ce se făceau odinioară în zoologie, dar acest fapt arată numai trebuința, dorința noastră de a ajunge la clasificări mai perfecte, dar nu că nu trebuie să ne folosim de clasificarea de acuma, până la altă mai bună.

Ar fi tot așa de nerațional dacă un zoolog vechi ar fi respins orî-ce clasificare sub cuvînt că va veni vremea cînd va fi o clasificare mai bună; orî dacă un zoolog modern ar spune că nu trebuie să întrebuițăm de loc clasificarea modernă, sub cuvînt, că după vre-o două veacuri vom avea o clasificare mult mai desăvîrșită. De aceea și începe orî ce știință, cu orî cît de nedesăvîrșită clasificare de cît fără clasificare de tot. A clasifica ie o nevoie a conștiinței omenestii. Ar fi de prisos înse se adăogăm că și noi simțim și sîntem nemulțamiți de imperfecția clasificărilor de astă-zî, cari de multe

orî n'au altă pricină de cît fantazia criticului; dar noi pricepem și necesitatea absolută a grupărilor și a clasificărilor. N'am putea să mîntuim mai bine aceste cîte-va cuvinte despre critica modernă de cît citînd frumoasele cuvinte ale lui G. Brandes despre spiritul criticei care a pătruns poezia modernă, romanul, și critica propriu zisă, despre spiritul critic al veacului în general și din care critica literară ie numai o parte mică, dar destul de însemnată.

„Critica, adecă darul de a trece peste marginile primitive ale caracterului său propriu, ajutat prin darul unei simpatii neunilaterale, a fost o însușire de căpetenie a celor mai mari poeți ai veacului nostru. Emile Montegut înțelese ast-feliu critica, numind'o geniul mezin între spirite. „Critica, zice iel, iese a zecea muză. Cu dînsa iera căsătorit în taină marele Goethe. Iea a făcut din iel două-zeci de poeți. Care-i temeliea literaturii germane dacă nu critica? Poeții engleji de astă-zi ce-s? Critici emoționați. Ce iese nobilul Leopardi al Italiei? Un critic înflăcărat. Din toți poeții noi numai Byron și Lamartine n'au fost critici, și de aceia au fost lipsiți de varietate și au ajuns atît de monotoni“. „Dacă luăm critica într'un înțeles mai larg și mai propriu, atunci cade a-

ceastă din urmă mărgenire. Căci ca însușirea de a spune realitatea la o cercetarea a fost ȳea puterea ȳnsuflătoare și a liricilor celor mari ai veacului. ȳea ȳeste ȳnspirătoarea lui Victor Hugo, a lui Byron, a lui Georges Sand, ca și a lui Lamartine! ȳndată ce poezia ȳncetează de a se ȳnchide de ideile și de vieța lmei contemporane, ȳndată ce poezia lirici-dramatică se prefac ȳn organe ale ideilor, se simțeste ca element viu ȳn poezia lor critica. ȳea a făcut pe Hugo să scrie „Les chatiments“ și pe Byron, pe „Don Juan“ ȳea arată spiritului omenesc drumul. ȳea ȳngrădește drumul și-l luminează cu facle. ȳea deschide drumuri nouă și ȳnchide pe cele vechi. Căci critica mută munții din loc, ȳea calcă sub picioare toate ȳnălțimile uriașe ale autorității, ale prejudițiilor, ale puterii fără idei și ale tradiției moarte“.

Decepționismul în literatura română

Înainte de toate să deslușim acest titlu. Vroind să scriem câte-va articole asupra literaturii noastre contemporane, asupra celor mai talentați reprezentanți ai îei, am chibzuit cu ce cuvînt am putea caracteriza mai bine epoca noastră literară, care ie trăsătura caracteristică prin care această literatură se deosebește de cea care a precedat'o și de cea care probabil o va urma? Cum să numim curentul nostru literar? Socoteam să-i zicem pesimist; înse, deși în multe privinți potrivit pentru a caracteriza literatura noastră contemporană, acest termen iese prea îngust după înțelesul ce-i dau unii și prea larg, prea general, după alții. Unii ar fi vrut să înțeleagă sub numirea de pesimism numai forma care s'a manifestat mai cu samă la Germani în veacul nostru, primind formulrea

științifică, ajungînd sistem filosofic. Înțelegîndu-l ast-feliu pesimiști n'ar fi de cît Schopenhauer, Hartmann, Leopardi și urmașii lor; pesimismul nu ar fi de cît un fenomen al veacului nostru care în trecut nu s'a aretat de cît în India cu Budha și Budhismul. ¹⁾

Alții înțeleg prin pesimism o boală care bîntuie toate rasele, toate civilizațiile, o boală care iese tot așa de veche ca și omenirea și care a bîntuit cu mai multă tărie acolo unde împrejurările sociale îi ierau mai prielnice. Împrejurări sociale anormale, reaua alcătuire a vieții unui îns, anomalii sociologice (înțelegînd sub sociologie fiziologia societății) ori anomalii fiziologice, ieată pricinele pesimismului. Și fiind că n'a fost încă societate în care să nu bîntuie asemenea anomalii, în care să nu fie asemenea pricini, n'a fost nici o societate pe care pesimismul să nu o fi amărit cu fierea sa.

Acest chip de-a înțelege pesimismul ne-ar veni mai mult la socoteală, dăr totu-și are un reu; căci ducîndu-l la extrem putem găsi în fiște-care om semînta pesimismului.

Dacă după întăiul înțeles trebuie să zicem că pesimismul nu a fost în societatea greco-romană, dacă trebuie să zicem că nu se ara-

¹⁾ Vezi E. Caro. *Le pessimisme au XIX-ème siècle.*

Contemporanul An. V. No. 8.

tă nu numai în Sophocle, Euripid, Hegesias, ¹⁾ Lucrețiu, dar chiar nici în Byron, Musset și cîți alții din vremea noastră; apoi după al doilea înțeles, ducîndu-l la absurd, trebuie să zicem că mai toți oamenii sînt pesimiști.

Din aste rînduri cetitorii vor putea vedea cît de încurcat și nedeslușit iese cuvîntul pesimism. Noi am primi înțelesul al doilea, dar fără a-l duce pînă la extrem.

Nehotărîrea cuvîntului ie întăiea pricină care ne-a făcut să-l înlocuim prin altul mai limpede, mai deslușit. A doua pricină pentru care l'am înlăturat iese înțelesul ce a căpătat acest cuvînt din pricina pesimiștilor de contrabandă de tagma celui de la Soleni și despre care vom vorbi în alt articol ²⁾; din pricina acestora vorba pesimism va ajunge în curînd o batjocură, deși ceea despre care vorbim acuma ie un lucru serios, serios și trist. Și de aceasta ne-am hotărît să întrebuintăm cuvîntul decepționism, care, deși nu are înțeles așa de larg ca pesimismul, hotărăște mai bine ce vroim să zicem, ceea ce vroim să vorbim cu cetitorii noștri. Dar decepționism ori pesimism, cuvîntul nu are așade mare

---

¹⁾ Acest Hegesias, filosof pesimist al Greciei, filosoful și artistul descrietorii al durerei și nemicniciei vieții, a avut atîta înriurire asupra vremei sale, în cît regele Ptolemeu a fost silit să-i închidă scoala, pentru a stavili molipsirea sinucide-rei care cuprinsese pe școlarii lui.

²⁾ V. Contemporanul An. V. No. 6

însemnătate, de căpetenie iese pricina acestui decepționism. De unde porcede adîncă măhni-ciune? Care ie pricina strigătelor de durere, a deznădăjduirei, a decepțiunei care caracteriză literatura noastră contemporană, care și-a găsit resunet în Eminescu, De la Vrancea Vlăhuța și'n o mulțime din scriitorii noștri, în cei cari au ce-vă de talent, precum și în cei cari sînt cu totul lipsiți? Aceasta nu poate fi o întîmplare. Întîmplare nu poate fi cînd ie vorba despre întreaga mișcare literară a unei generații. Oare înriurirea unui singu-om, de pildă Eminescu, să fi împins litera-tura noastră contemporană în acest descepțio-nism, după cum zic unii? Mai întăiū aci naște aceea-și întrebare care o fac ateștiū teștiilor : „Dacă nu ie D-zeu, zic teștiū, atunci cine a făcut lumea“ ? „Dacă D-zeu a făcut'o,“ respund ateștiū prin altă întrebare „apoi pe D-zeu cine l'a făcut?“ Această întrebare o pu-tem face și noi celor cari atribuie lui Eminescu decepționismul literaturii noastre. Dacă pri-cina curentului descepționist care bîntuie li-teratura noastră iese înriurirea decepționa-tului Eminescu ; apoi care ie pricina decep-ționismului la acest scriitoriu? Să fie oare pornirile-ī firești? Bine. Dar atuncia cum ar putea să prindă rădăcini, să se desvolte în societatea noastră, să ne copleşască literatura dacă mijlocul social, împrejurările sociale, nu

i-ar fi prielnice? Dacă mijlocul social, împrejurările sociale nu i-ar fi prielnice, decepționismul nu ar putea să se desvolte în țara noastră, cum nu se poate desvolta o plantă tropicală strămutată în ghețurile Siberiei. Deci, ori și cum, trebuie să căutăm aiurea, trebuie să căutăm mai adânc pricina acestui fenomen. Alții socot că decepționismul în literatura noastră, ie pricinuit de înriurea apusană, de înriurirea literaturii europene. După dînșii pricina decepționismului nostru ar fi că ne-a molipsit boala de care suferă veacul nostru, de care ie covârșită literatură europeană; după dînșii plînsul poezilor noștri nu ie de cît un resunet al aceluî strigăt de durere, al aceluî plîns cu hohot, al deznădejdei fără de margini, al blăstemului în potrive vieței, blăstăm care a resunat în Europa prin gura unui Leopardi unui Byron; iear melancolia poezilor noștri ieste resunetul adîncei melancolii a lui Alfred de Musset ori a lui Henri Heine. Acest răspuns, deși mult mai adînc de cît întăiul, totu-și nu ne mulțămeste, căci ca și cel dîntăiū iel împinge întrebarea mai departe fără a ne da răspuns convingătoriū. Dacă decepționismul în literatura noastră ie pricinuit de literatura decepționistă a apusului, apoi care ie pricina acestui curent european? Și fără de această, dacă decepționismul literaturii noastre contemporane ieste produs sub înriurirea

străinătății, de ce nu a înriurit aceasta asupra literaturii mult mai întinse de cât a noastră, asupra literaturii părinților noștri? De ce nu dăm peste aceea-și adîncă durere aceea-și deznădăjduire, acela-și decepționism, în scrierile lui Alexandri, Bolintineanu, Mușeșanu, Cîrlova, Rosseti, C. Negruți etc etc? Chestia ie de de căpetenie și, după cum vedem, toate responsurile ce ni se dau sînt departe de a areta adevărata pricină a decepționismului în literatura noastră. Pentru a o găsi să ne întoarcem către Europa apusană și să întrebăm pe criticii ie: unde găsesc, de unde socot ie că purcede acest trist fenomen, boala aceasta a veacului, după cum s'au obicînit a o numi acolo? În Europa dăm peste o literatură întregă în această privință, peste o grămadă de responsuri, unele mai de duh de cât altele, și ne-ar trebui un articol întreg numai pentru a le înșira. Înse cea mai mare parte din responsuri sînt departe de a fi îndestulătoare și chiar cele mai bune nu nepot mulțami de cât în parte. „Pricina decepționismului în societate și literatură ieste pierderea religiei și a credinței, lumea mai înaintea a fost naivă, dacă vreți, ne zic apostolii trecutului, dară a avut credințele ie, credea în basme, în vremea de apoi, în rai și înger; acuma înse științele pozitive i au răpit aceste credințe naive,

dar cari linișteau, și nu i-au dat nemica în schimb. Dar omenirea nu poate, ca un simplu muritoriu, să trăească fără credință și de aicea pornește decepționismul ori pesimismul; aceasta ie pricina boalei veacului“. Alții învinovătesc ba filosofia metafizică, ba pe cea pozitivistă. „Filosofia metafizică, zic unii, a ridicat pe om sus de tot i-a făgăduit dezlegarea tuturor vecinicilor și nedelegatelor întrebări și a sfârșit prin fraze goale și deșerte. „Științele pozitive, zic alții, filosofia pozitivistă, deschid înaintea omului largi orizonturi și în același timp îi zic: Ieată până unde vei merge, ieată hotarul cunoștințelor tale; de deșeartă-ți va fi truda, de vei cerca să afli absolutul, iel ie în atară de cunoștințele omenestii. Filosofia modernă a descurajat spiritele, iea ieste pricina decepționismului veacului“. „Democrația modernă, zic alții, a ațigat rîvnele și ambițiile țără a le putea mulțami, iea este pricina decepționismului“.

Taine vorbind de poietii veacului nostru zice ¹⁾: „Jelania și plîngerile lor au umplut tot veacul și ne-am năpustit spre dînșii ascultînd cum inema noastră repetă încet strigătele lor. Ieram măhniți ca dînșii, și ca dînșii porniți spre revoltă. Democrația statornicită

---

¹⁾ Taine. Histoire de la littérature anglaise. Tome IV, pag. 419—423.

ațiță rîvnele noastre fără a le îndeplini. Filosofea ce se întemeieșe zorea pofta noastră de a dezvăli cele ce nu cunoșteam, fără a ne-o mulțami. Și în întinsa cale ce se deschisese plebeeanul tînjea de slăbiciune și scepticul cădeau pradă unei melancolii timpurii și ofeliți de o experiență pripită, dragostile și pornirile și le robeau poieților cari cîntau fericirea ce nu poți avea, adevărul ce nu poți descoperi, societatea reu înjghebată și omul nesfîrșit și stricat!

Și mai departe: „Și multă vreme încă oamenii vor fi mișcați de suspinele și gemetele marilor poeți. Multă vreme încă se vor amări în potriva unei soarte care deschide năzuințelor drumul slobod al întinderii nemărgenite și apoi le zdrobește la pragul intrării de o stavilă ce le stă în cale, de-o nemica toată ce n'o băgau în samă.

„Multă vreme încă vor duce, cum duce ocașul cătușele sale, nevoile căroră se supun, cum s'ar supune legilor. Generația noastră, ca și cele d'innaintea sa, zace de boala veacului și nici odată nu se va însănătoșa pe deplin. Vom da de adevăr, dar de liniște nu. Acuma nu ne putem lecuî de cît inteligența: n'ăvem ce face sentimentelor. Dar avem dreptul de a alcătui pentru alții nădejtile ce nu mai putem avea. Avem dreptul de a pregăti urmașilor noștri o fe-

ricire de care nu vom avea parte. Crescuți într'un aier mai sănătos poate vor avea o fire mai sănătoasă. Schimbarea ideilor cu vremea schimbă totul și, luminînd mintea, linișteste inema. Până acum judecam omul luîndu-ne după inspirații, după poieți și ca și dînșii am socotit că mîndrele visuri ale închipuirei și îndemnurile puternice ale inimii noastre ierau adevăruri ce nu se puteau tăgădai. Ne-am dat de bună voie cu gîcirile pârtenitoare ale religiei și cu inexactitatea devinațiilor literare și am căutat să împăcăm doctrinele noastre cu pornirile și năcazurile ce avem. Știința în sfirșit se apropie și se apropie de om; iea a trecut de lumea ce o vedem și o pipăim, de stele, de pietre, de plante, la cari o mărgeniseră cu dispreț, și, ajutată de instrumente esacte și pătrunzătoare, pe cari le pusese la probă și cari dovediseră puterea lor timp de trei sute de ani, începe a cerceta sufletul. Gîndirea și desvoltarea sa, treapta pe care stă, structura, legăturile sale. rădăcinile ce o robesc trupului, nenumăratele roade ce-a adus în istorie, minunata-i înflorire la culmea ființelor, ieată strădănia și ținta ieii, țintă care de șei-zeci de ani acum ie urmărită pas cu pas, cu acelea-și metode cu cari s'a urmărit lumea fizică și știința va transforma înaintea noastră lumea psihică, cum a trans-

format'o pe cea fizică. Iea o schimbă chiar acum și am lăsat în urma noastră chipul cum vedeau Byron și poieții noștri. Nu, omul nu ie o stărpitură ori un monstru; nu, poiezia nu trebuie nici să-l răscoale nici să-l batjocurească; iel ie la locul său, încheie o serie; să cătăm cum se naște, cum crește și vom înceta de a-l lua în ris ori de-a-l blăstăma.

„Nedesăvîrșirea-i firească ie normală ca și închircirea ce se întîmplă foarte adesea la stamina unei flori, ca și neregularitatea fețișoarelor într'un cristal. Ceea ce ni se părea o schilodire ie o formă; ceea ce ni se părea răsturnarea unei legi ie împlinirea alteia. Judecata și virtutea omenească au ca material instinctele și imaginile animale; cum formele viețuitoare au ca instrumente legile fizice, cum materiile organice au ca elemente substanțele minerale. De ce se ne cuprindă mierarea dacă virtutea saă judecata omenească, întocmai ca forma viețuitoare sau ca materia organică, slăbește une-ori sau se descompune, pentru că întocmai ca iele și ca ori ce ființă superioară și complexă, iele sînt susținute și stăpînite de puteri inferioare și simple, cari după împrejurări cînd le susțin prin armonia lor, cînd le desfac prin dezlănțuire? De ce să ne cuprindă mierarea, dacă elementele ființei, ca și ale cantității, primesc din chiar

natura lor proprie legi neînfrînte, care le silesc și le reduc la un oare-și care feliu și la oare-și care șir de formațiuni? Cine va ridica glasul în potrive geometriei și mai cu samă cine va ridica glasul în potrive unei geometrii vii? Din potrivă cine nu se va simți mișcat la vederea acestor mărețe puteri cari împlintate în inema lucrurilor răpăd neconținut sîngele în membrele bătrînei lumi, împrăștie valu-i în rețeaua nesfîrșită a arterelor și fac de înflorește peste tot floarea vecinică a tinereții?

„In sfîrșit cine nu se va simți înălțat descoperind că ast mănunchiū de legi se sfîrșește într'un ordin de forme, că materia ajunge la gîndire, că natura se desăvîrșește cu rațiunea și că ast ideal de care se atîrnă, după atîtea greșeli, toate năzuințele omului ieste și sfîrșitul cătră care tind peste mulțime de stavili toate puterile universului? În această întrebuintare a științei și în această concepere a lucrurilor ieste o artă, o morală, o politică, o religie nouă și ie de datoriea noastră să le descoperim“.

Am citat o bucată mare din Taine, una din cele mai frumoase din cîte a scris iel, poate chiar prea mare, vor zice unii din cetitorii noștri; dar ne va fi foarte trebuincioasă. Numai Taine, marele critic și stilist, știe și poate să puie o chestie mare la înălțimea

la care trebuie să stea. Acuma cetitorii noștri pot să vadă cât de mare, cât de întinsă, cât de însemnată ie chestiea cu care ne în-deletnicim în acest articol. În această citație afară de meritul și talentul lui Taine ni se arată ca într'o oglindă lipsurile, greșalele lui, și în general ale celor mai mulți critici europeni. Se întreabă care ie obirșiea decepționismului în veacul nostru în general și a decepționismului în poezie și în artă în particular. Această întrebare ie pusă minunat de criticul nostru, în fraze puternice, în fraze simțite și mișcătoare ; iel arată cât ie de mare această chestie, cât de groznic atinge vitalele și scumpele interese ale omenirei.

După ce ni se arată atît de bine cât de vitală ie chestiea, ne-ar trebui, și chiar așteptăm un răspuns limpede și neșovăitoriū. Dar tocmai aice se arată în Taine, ca și în mulți din tovarășii lui, lipsurile criticilor. În loc să ni se spuie ce-và limpede și curat, ni se înșiră fraze frumoase, ni se vorbește de-o mulțime de lucruri minunate, cari orî n'au nemic a face cu subiectul orî foarte puțin, ni se vorbește într'o limbă corectă și bogată, într'un stil așa de frumos, de simțit, de o mulțime de lucruri, în cât sfîrșind sîntem pătrunși de emoție, sîntem emoționați, dar luminați nu. În adevăr, ce vroim să știm noi ? Pricina orî pricinele decepționismului veacului no-

stru, pricina orî pricinele boalei veacului. Să vedem ce răspuns găsim întrebărei noastre. Întăiū : „Democrația statornicită ațiță rîvnele și ambițiile noastre fără a le îndestula“. Așa dar *democrația* ie pricina. „Filosofia ce se întemeiese zorea pofta de a dezvăli cele ce nu cunoaștem, dar nici ieă nu ne mulțamea.“ Așa dar *filosofia* ie pricina. Decî avem două pricinî : democrația și filosofia. „Plebeeanul tînjea de slăbiciune și scepticul de îndoieli.“ Din aceste două pricinî ale decepționismului fiște care'și are un cîmp deosebit : *democrația* ie pricina decepționismului între plebeienî cari tînjau de slăbiciunea lor ; *filosofia* ie pricina decepționismului la oamenii culți, la aristocrația intelectuală. Mai jos înse nu nu mai ie vorba nici de filosofie nici de democrație ; iear pricină ie că am urmat simțurilor și pornirilor noastre, ne-am luat după poieții și revelatorii cari ne-au făcut sceptici, decepționisți. Dar puțin mai jos ni se zice : „Plebeeanul ca și scepticul cădeau pradă unei melancolii timpurî și ofeliți de o experiență pripită își robeau dragostile și pornirile la poieții cari cîntau fericirea ce nu poți avea... etc.“ Cari din doî a făcut pe celălalt sceptic, decepționist : noi pe poieți orî poieții pe noi ? Și dacă trecem de la pricinele boalei la leacul sfătuit nu vom fi mai luminați.

Leacul în potrivea boalei veacului ie știința : „Schimbarea ideilor cu vremea schimbă totul și luminând mintea liniștește inima“!

Știința? Dar cum se face atunci, cum de nu vede că avem o puternică dezmințire a acestei păreri într'aceea că pesimismul modern german, extrema manifestare a boalei veacului, ie respîdită de unii din cei mai mari oameni de știință, de somități științifice ca Schopenhauer, Hartmann, Bahnsen etc.? Cum se face că pesimismul barbarilor budhiști găsește formulători, apostoli, tovarăși pri'ntre cei mai mari oameni de știință? Combătînd pesimismul. Taine zice: „Omul iese un product ca ori-ce alt lucru“. D-l Taine poate să creadă că asta ie foarte măgulitoriu, dar sigur că pesimiștii nu vor fi de părerea sa. „Nedesăvîrșirea-i firească“, adecă a omului, „ie normală ca și închircirea ce se întîmplă foarte adesea la stamina unor flori“. Și asta o fi socotind Taine că ie o mîngîiere, dar sigur iea nu va mîngîea pe pesimiști, căci tocmai într'aceasta iei văd unul din argumentele lor pentru formula „vieța ie pricina relelor“. „Cine se va răsculă în potrivea legilor firești ale naturei?“ „Cine va ridică glasul în potrivea geometriei vieței întreabă Taine?“ Apoi tocmai pesimiștii ridică glasul, blastămă natura. Și prin semne de exclamație nu se lămuresc nici nu se arată pricinele. Greșala lui Taine,

ca a mai tuturor criticilor, cari au vorbit despre boala veacului, despre pricinele și vindicarea ieî, iese cã ieau drept pricinele boalei chipurile sub cari se aratã, efectele și împrejurãrile ce o însoțesc. Pentru a lãmuri și a limpezi cugetarea noastrã vom luã un exemplu. Sã ne închipuim un om greu bolnav de nervi. Toate lucrurile îi vor pãrea acestuî om rele, proaste și greșite; masa îi va pãrea strîmb pusã, patul șonțit, perdelele într'o parte, zimbetul slugei îi va pãrea batjocoritoriu și toate acestea îl vor neliniști, îl vor supãra, îl vor face sã strige și sã blãstãme. Sã ne închipuim acuma cã am vroi sã cunoaștem pricina boalei: „A! pricina boalei?“ ni se va raspunde „pricina boalei ie vãditã, pricina boalei iese masa, perdeaua, patul, zimbetul slugei“. Dar toate aceste aratã numai cã omul ie bolnav; cãci, dacã ar fi sãnãtos, aceea-și masã, aceea-și perdea, acela-și pat nu l'ar supãra, iar zimbetul slugei poate chiar l'ar înveseli. Ceea ce se pare deslușit cînd vorbim de un singur om bolnav, ie mult mai încurcat cînd ie vorba de o societate bolnavã; greșala înse ie aceea-și. Dacã vre-o speculație filosoficã mișcã dureros inema omeneascã împrãștie melancolia. desnãdejdea într'o societate, asta însamnã cã societatea iera bolnavã mai 'nnainte. Acelea-și și acelea-și speculații filosofice n'ar putea

să se arete într'o societate sănătoasă ori arătându-se ar da loc la efecte contrare adică: în loc de descurajare și melancolie ar încuraja lumea. Creștinii zic: „Pierderea credinței și a nădejdei într'o viață viitoare ie pricina nenorocirei și a deznădejdei“. „Religia creștină“, răspund ateștii culti. „cu D-zeu răzbunătoriu, cu demonii, cu ascetismul, cu infernul ie, nu putea de cît să facă pe om mișel. nefericit, temîndu-se în viața asta ca să nu nemulțamească dumnezeirea, temîndu-se ca în viața viitoare să nu ardă vecinic în focul nestins. Pe cînd concepția științifică înalță omul sus, sus de tot, deschide 'nainte a lui orizonturi întinse, îi arată unde merge omenirea, până unde poate pătrunde și, scăpîndu-l de spaima religiei, îl face pe atîta de fericit pe cît religia îl nenorocă“. Deștii și ateștii nu au dreptate, ori mă bine zis, fie-care are dreptate numai în parte. Într'o societate care prin dezvoltarea intelectuală nu a ajuns la ateism, deismul ie trebuitoriu, dar formele ce va lua religia deistă atîrnă de împrejurările istorice în cari se zbućiumă acea societate. Într'o societate normală, sănătoasă, D-zeul creștinilor va fi un zeu blînd, milos, îngerii buni vor fi pentru înscenarea apoteozelor, demoni și infern nu se vor afla, ori nu vor fi un lucru esențial al religiei. Într'o societate anormală, pa-

tologică, esența religiei va fi un zeu îngrozitoriu și răzbunătoriu ca Iehova și ieadul va fi infernul lui Dante. Acela-și lucru putem spune despre ateism. Pe cînd într'o societate anormală, patologică, ateismul va pricinui o jale nemărgenită, un dor după credințele pierdute; într'o societate normală iel va pricinui efectele de cari ne vorbește Taine ori Büchner. Să luăm alt exemplu. Mai toți zic că dezvoltarea conștiinței omenestii cu progresul omenirei ie un lucru atît de vădit pe cît și de bucurătoriu. Vădit da, dar cît e vorba de bucurătoriu, atîrnă de om; Leopardi și pesimiștii germani zic că tocmai aceasta ie dovada inferiorității și mizeriei omenestii; căci în vreme ce animalele, și mai ales plantele și lucrurile neînsuflețite, nu simt nefericirile, noi oamenii le simțim: „Conștiința nenorocirei face nenorocirea mai adîncă și îngreuie vindecarea ¹⁾“. În zadar te-ai încerca să le areți că n'au dreptate, în zadar te-ai încerca să convingi pe un Leopardi, căci pentru dînsul, pentru marele și nemîngîiatul poiet, creșterea conștiinței a fost numai creșterea durerei. Înțelegerea creșterii conștiinței omenestii, care pare vădit că ar trebui să aducă o înriurire îmbucurătoare, să îmbărbăteze spiritul omenesc are asupra

---

¹⁾. Vezi Caro. loc-cit.

unor oameni înriurire contrară și în a nune împrejurări poate să împrăștie melancolia și desperarea asupra unor întregi pături sociale.

Margenile articolului ne silesc să ne oprim la aceste cîte-va exemple, dar nădăjduesc ca ați priceput chipul cum vedem noi lucrurile. Noi zicem : nici concepțiile filosofice nici cutare ori cutare credință religioasă nu pot fi pricina unor anomalii spirituale ca pesimismul, decepționismul; căci aste concepții și credințe religioase sînt simptome că societatea ie bolnavă și că tocmai fiind că societatea ie bolnavă de aceea se pot areta asemenea speculații, asemenea credințe. Nu, religia budhistă nu ie pricina desnădejdei în India; nu, religia budhistă nu ie pricina boalei ce bîntuie societatea indiană ; ci budhismul ieste efectul în loc de pricina boalei; o religie, o speculație atît de bolnavă a fost urmarea îmbolnăvirii corpului social. Tot așa ie și în chestia cu care ne îndelnicim acuma. Pesimismul, decepționismul, în societate și literatură, boala veacului, nu-și are obîrșia în cutare ori cutare credință, în pierderea cutărei credințe. Toate acestea ca și boala veacului sînt produsele unei societăți bolnave mai de mult, a unei societăți anormale. Într'o societate normală unele speculații filosofice și credințe religioase nici că s'ar putea areta și lăți; altele, chiar dacă

s'ar fi aretat, ar fi avut cu totul altă înriurire asupra vieții spirituale a acelei societăți. Bine înțeles, nu tăgăduim efectul speculațiilor filosofice ori al religiilor asupra vieții spirituale a unei societăți, asupra curentelor literare, etc. De îndată ce s'a aretat o concepție filosofică religioasă dăunătoare, iea poate să aibă la rîndul său foarte mare înriurire asupra societății, lățind deznădăjduirea pesimismului, deșepționismului, în societate și literatură; dar pricina, întăiea pricină, nu va fi iea. Care-i atunci? Pricina trebuie să se caute în viața materială a societății, în fiziologia socială, în relațiile politico-economico-sociale, într'un cuvînt în întocmirea socială a societății. Cum medicul caută pricinele unei anomalii a spiritului individual, de pildă a melancoliei, în starea organismului, în fiziologia organismului, gă-sindu-le une-ori pricina în turburarea aparatului mistuitoriu, alte-ori în anormalitatea cutărui ori cutărui membru, etc., tot așa și noi trebuie să căutăm pricinele anormalelor manifestații ale spiritului social în viața materială a societății, în relațiile politico-economico-sociale. Numai asemenea analiză poate să ne arete adevăratele pricini ale boalei veacului.

Să ajungem acum la veacul trecut și mai ales la a doua-i jumătate. Această epocă ie de mare însemnătate în istoria omenirii. O întocmire socială, care o ducea de sute de ani, mergea spre pieire și în locu-i trebuia să se alcătuească alta. Întocmirea feudală, cu clasa magnaților, cu servii, cu monopolurile-i de tot feliul, cu grozava-i neegalitate politică și grozavele-i nedreptăți, cu siluirile-i, cu bestialitatea și disprețul de viața, onoarea și averea oamenilor cari nu făceau parte din clasa stăpînitoare, mergea spre pieire. Tot ce-a fost mai cinstit, mai inteligent în acea societate, tot ce-a fost mai umanitar, mai altruist, mai îndrăzneț, a dat mîna, a dat lovitura de moarte grozavului și bătrînului feudalism. În presimțirea izbînzei toți erau veseli, plini de speranțe mărețe. Și cum nu erau să fie veseli? Iei cari alcătueau întocmirea viitoare, — burghezimea, clasa care trebuia să întemeeze noua stare de lucruri, care trebuia să vie, într'un chip atît de atrăgătoriu, atît de frumos; ideologii și utopiștii lor făgăduiau: că în loc de neînterrupte războaie va domni vecinică pace; în loc de sărăcie, bogăție; în locul grozavei nedreptăți, justiția; în locul siluirilor de tot feliul, întreaga și nemărgenita libertate; în locul neegalității, dreapta egalitate; în locul urei și al disprețului di'ntre oameni, iubi-

rea frățească : Libertate, Egalitate, Fraternitate !

Și aste vorbe ierau crezute, căci ideologi și utopiști burghezime ierau sinceri, credeau toate ce ziceau, cum le credea chiar și cea mai mare parte a burgheziei. Și cum putea poporul să nu i se încrează, văzînd'o atît de stăruitoare, atît de îndrăzneată, atît de devotată, atît de umanitară și atît de mărinimoasă ? După revoluție cea mare, burghezimea, care iera de mult clasa stăpînitoare de fapt, ajunge stăpînitoare și de drept. Iea a căpătat dreptul de a preface societatea după cum vroea, de a o preface după chipul și asemănarea sa. Și 'n adevăr iea a prefăcut'o atît de mult după chipul și asemănarea sa, în cît mare a fost deosebirea di'ntre cele ce s'au împlinit și cele ce se așteptau. Chiar la începutul domniei burgheze în loc de vecinica pace s'a început lungul, grozavul război, nesfîrșitul măcel sub Napoleon I-ii; aceste măceluri au secerat toată tinerimea, toată inteligența, toată floarea societății europene; aceste nesfîrșite războaie au ruinat Europa economiceste. Și dacă s'a pus capăt astor vărsări de sînge, cînd au trimes pe marele războinic la St. Elena, îndreptatu-s'au oare lucrurile? Nu, din potrivă iele au mers și mai reu. Sfînta tripla alianță, a strins în hidoasele-î brațe, a încătușat toată

Europa și o reacțiunea puternică, neagră și mîrșavă s'a lățit peste bătrînul continent. Acestea au fost împrejurările politice în urma victoriei burgheze.

Să vedem acum și cele economice. În adevăr după înfrîngerea lui Napoleon I-îu, acestea s'au îndreptat, bogăția națională a început a crește puternic, dar cui au folosit aceste bogății? Iele se strîngeau și se string în mîna burgheziei, țerănimea ie expropriată de pămînturile strămoșești pe cari le stropise cu sudoarea și sîngele ie și, ajunge proletară; proletar ajunge muncitorul meseriaș ca și țeranul. În locul bogăției făgăduite, sărăciea și nesiguranța vieții. Mai mică ie deosebirea di'ntre mărețul Apolon și scîrbosul Silen de cît di'ntre societatea făgăduită de utopiștii burgheziei și cea întemeiată în adevăr. În loc de dreptate, obijduirea seracilor și celor mici; în loc de liniște și pace, un război sîngeros care se urmează în sinul societății sub forma liberei concurenții; în locul egalității, o groznică neegalitate economică, ne mai pomenită pe pămînt. În locul libertății, o crudă robie economică: minele întunecoase, fabricile fără aier, nesiguranța zilei de mîne. Da, burghezia a prefăcut societatea după chipul și asemănarea sa: iubirea ie marfă; familia, gheșeft; cinstea, morala, idealurile mărețe

n'au nici un rost. Toate sînt fleacuri, banul sã trãeascã; banul iese ideal, banul religie, banul zeu și pîntecosul burtã verde prorocul sãu. Și 'n fața astor mizerii, noi cei despre cari vorbește Taine, noi toți sermanii, nenorociții, obijduiții; noi, cari în mijlocul scufundãrei, în nemicirea și vînzãrea conștiințelor, am pãstrat idealuri mai înnalte, conștiința nevîndutã, ne stringeam în jurul poieților pãtrunși de decepție și de suferință și poieții ne ziceau: „...Fericire nu poți avea, adevãr nu poți afla, societatea ie reu înjghebatã...“. Cum adunã razele soarelui înt'o lentilã ca sã poți arde și aprinde, tot așa suferințele, decepționismul, nenorocirile și revoltele noastre în potriva mizeriei vieții se adunã, se înjgheabã în inima poieților, o umplu și apoi se revarsã în afarã în sublime strigãri de revoltã, de durere, de suferință și deznãdejde. *Pricina decepționismului nostru, a decepționismului poieților noștri, obîrșicia lui, sînt anomaliiile societãței burgheze. Pricina boalei veacului ie starea patologicã a civilizației burgheze.*

Dar, zice-vor unii, societatea burghezã cu toate ticãloșiile ie, totu-și ie mai bunã de cît societatea feudalã. Așa iese, darã cei ce așteptau cu totul altã societate, nu fãceau comparație între cea trecutã și astã de acumã, ci între societatea întemeiatã și cea

așteptată !.. Iată de ce au suferit atîta. Noi suferim cînd dă peste noi o nenorocire, și suferința noastră crește cînd nenorocirea iese neprevăzută, neașteptată ; dar cît de groznică, cu cît mai mare ie suferința, cînd te așteptai la alt ce-va, cînd iberai sigur de fericire ? „Societatea feudală a fost și mai rea“. Prea bine, aceasta poate mîngîia pe un filosof, pe un sociolog ; dar nu mîngîie pe cei ce sufăr. Nu cum-va veți crede că voi suferi mai puțin de foame, dacă mi se va dovedi că moșii și strămoșii miei nu mîncău nici cît mine ? Nu știu dacă poeții au priceput deplin adevărata pricină a nenorocirei omenești, pricina durerilor noastre ; dar de bună samă marea lor inimă a simțit'o. Ne pare reu că nu putem analiza acum genialele scrieri ale mulțimei de poieți cari au umplut veacul cu gemetele lor ; aceasta vom face-o altă dată. Acum ne vom îndeletnici numai cu curentul decepționist în literatura romîna, aducînd un singur exemplu din literaturile străine, exemplu luat di'ntr'un poiet, al cărui nume ie strins legat cu decepționismul veacului, din Byron, poiet mare chiar între marii poeți : ie povestirea unui vis a cărui realitate ie izbitoare.

„Am visat, dară visul părea cam aieva. Luminătoriul soare se stinsese, și stelele—rătăceau în bezna vecinicului văzduh,—iele

n'aveau raze și calea nu-și vedeau ; iear pământul rece—orb și înnegrit se clătina în văzduhul fără lună.—Demineța venea și trecea și venea din nou și de ziuă nu se lumina... Ca să gonească întunerecul, oamenii dădură foc pădurilor ; din ce în ce—iele cădeau, tulpinele pîlpîeau, se stingeau trosnind și bezna se lățea din nou... Iei trăeau în jurul astor focuri de noapte ; și tronurile, palaturile crailor încoronați, colibele, locuințele tuturor se mistuiră în flacări gonind negreața nopței. Iei aprinseră orașele,—și stăteau roată în jurul caselor ce se mistueau—cătau unul spre altul vrînd să se mai vadă o dată... Frunțile lor sub astă lumină desnădăjduită luau înfătoșări diavolești, cînd—lumina flacărilor bătea în fața lor. Unii trîntiți la pămînt,—își copereau ochii și lăcrau. Alții, zîmbeau, țindu-și barba cu minile'nceștate. Alții zoreau din colo'ncoace hrînind para rugurilor lor, înnălțau ochii cuprinși de spaima nebuniei spre ceriul posomorit, giulgiul unei lumi moarte ; și din nou, se năpusteau la pămînt blăstămînd, scrișnind cu dinții și urlînd. Paserile selbatece țipau, și îngrozite cădeau filțiind din aripile ce nu le mai slujeau. Selbătaciunile cele mai fioroase, veneau îmblînzite și tremurînd, șerpui se strecurau și se încolotăceau prin mulțime șuerînd, iei nu mai mușcau.

Oamenii îi ucideau ca să se hrănească. Războiul care încetase de o vreme se încinse din nou : își cumpărau hrana cu sînge, și cu toții posomorîți, se îndepărtau unii de alții, mîncînd în întunerec. Dragoste nu se mai încăpea ; un singur gînd cuprindea pămîntul, gîndul morței, al morței ce li sta în față, al morței fără glorie, și colții foamei le sfășieau măruntaiele. Oamenii mureau și hoiturile nu se îngropau, slabii le mîncau între dînșii. Chiar cîinii se năpusteau pe stăpîinii lor, toți afară de unul ; și acesta credincios leșului, goni prin urletele sale păsările, fiarele și oamenii hămesiți, păn'ce foamea'i strinse de gît, păn'ce morții cari cădeau stîmpărau foamea slabelor lor fălcî. Iel nici nu-și căta hrană, gema jalnic și neînterupt, hămăea des și sfășietoriu, lingînd mîna ce nu-l mai mîngîea, ast-feliu muri. Treptat, treptat foamea înghiți omenirea : numai doi oameni mai rămăseseră într'o mare cetate, și aceia ierau dușmani. Iei se întîlniră mai morți lîngă sfărmăturile unui altariu unde se adusese o gramadă de odăjdii pentru întrebuițări profane. Iei le strinseră, și, tremurînd, cu recile lor mîni de scheleturi scormoliră cenușa remasă, și slaba lor suflare cătă s'o înviețuească ; și se aprinse o flacără de-ți iera mai mare mila. Apoi după ce lumină, împrăștiind întunerecul, iei ridi-

cară ochii și cătară unul la altul ; se văzură, răcniră și căzură morți. Muriră de spaima groaznicei lor înfătoșări...“

Iată un tablou negru; groznic și înfiorătoriu. Cel mai înfiorătoriu tablou ce-a ieșit vre-odată din penelul unui maestru. Cît de mare trebuie să fi fost nefericirea poietului care-a scos din trista-î și bolnava-î închipuire acest înfiorătoriu tablou ! Ce grozavă fantazie ! Dar cercetați mai de aproape tabloul și veți vedea că poietul nu zice degeaba că ast vis : „îera c'am aievea, nu îera cu totul vis“. Pe un fond negru, ca noaptea fără lună și stele, pe un fond fantastic sînt cusute imagini vii, imaginile reale ale vieții. Toată ura di'ntre oameni, lupta de interese, tot antagonismul care constituie baza vieții noastre sociale, toată dezlănțuirea celor mai josnice porniri ale omului din societatea modernă, rezultat al întovmirilor sociale, toate viciile societății noastre, sînt țesute pe acest fond negru, sînt zugrăvite în acest tablou înfiorătoriu. În această pieire universală, lîngă cea din urmă scînteie dă-tătoare de viață, se întîlnesc cei din urmă doi oameni și acești oameni sînt vrăjmași și mor vrăjmași. În tot tabloul un singur punct luminos: cînele. Poietul par'că zice: „Oamenilor, iată ce sînteți. În ziua pierii, cînd se vor dezlănțui cele mai groaznice patimi—ura,

cruzimea, bestialitatea, cînd toate virtuțile vor pieri o dată cu iubirea,—o singură ființă va areta sentimente mai înalte, dar acea ființă nu va fi om, ci cîne. Da, toate mizeriile vieții moderne. rezultat al întocmirilor anormale ale societății, lovesc inima poietului și marea-i inimă scoate sunete mărețe și sublime: dar cît de triste, cît de jalnice, cît de deznădăjduite și pline de suferință, cît de plîngătoare !

Am făcut mare încunjur și poate ne-am cam depărtat de țelul articolului nostru, care ie de a găsi pricinele curentului decepționist în literatura românească din zilele noastre. Dar nu, nu ne-am depărtat, ba chiar ne-am apropiat de țel; ne-am apropiat atît de tare în cît vom putea răspunde pe dată întrebării ce ne-am pus. Pricinele curentului decepționist în literatura românească sînt întocmirile sociale, orî mai bine zis, lipsurile, anomalile, acestor întocmiri. Aceasta se va dovedi și mai mult cînd vom analiza scriitorii noștri. Totu-și aci putem să ne explicăm cu ajutorul celor de mai sus un fenomen despre care am pomenit la începutul articolului, a nume: de ce în literatura părinților noștri nu s'a produs curentul decepționist și s'a produs, se produce acum? Lămuririle lui Taine, și ale altor critici, în privința pricinelor curentului decepționist înl-

teratură, de sigur ne vor încurca și mai mult și ne vor lăsa în mai mare nedumerire. În adevăr dacă speculațiile filosofice ori religioase au fost pricinele curentului decepționist în literatura europeană, apoi cum de nu s'a produs acest curent în literatura părinților noștri, literatură cu totul supusă înriuririi apusului european; căci ieș au trăit și scris pe vremea cînd Europa apusană iera mai tare, iera reprezentată de cei mai mari poeți? Cîm să ne talmăcim neivirea curentului decepționist la noi, de ce nu a fost asemenea curent caracteristic în literatura de atunci? De vom căuta lămurire în filosofia epocii, în mișcarea ideilor de pe vremea aceea, de sigur că nu ne vom dumeri. Dar de îndată ce o vom căuta în viața materială, în relațiile economice, politice și sociale, acest ciudat fenomen se va lămuri de minune. Ceea ce fu 1789 pentru Europa, 1848 fu pentru noi.

La 1848 vechea stare a întocmirilor sociale cădea și în locul ieș trebuia să se așeze o întocmire nouă, societatea burgheză, și aceleași pricini socialea dădeau loc acelorași efecte morale. Iluziile apusului s'au repetit: la noi, ca și la dînșii, s'a zis că întocmirea liberală burgheză va aduce bunătăți nesfîrșite, va prefăce nația într'o familie de părinți, copii și frați; la noi, ca și la dînșii, s'a strigat: trăescă libertatea, egalitatea, fraternitatea !...

Le vădit că în așa vreme nu se încăpea vorbă de literatură decepționistă. Cuprinși de înnalte iluzii, de mari speranțe; poeții de atunci ne chemau la deșteptare, ne strigau să ne trezim din somnul de moarte, ne învățau să ne iubim țara, să slăvim libertatea și umanitatea, ne cântau dragostea veselă și zburdalnică, ne ziceau doine jalnice și tânguioase, ne cântau mărirea țerei, splendoarea cîmpiei și a plaiurilor, vieța cîmpenească. care, deși tristă și pe acea vreme, dar putea nădăjdui într'un traiu mai fericit. În acest cor ierau glasuri triste și dureroase: glasul lui Boliac care zicea nefericirile iobagului, ne areta lanțurile Țiganului; dar iel vorbea ast-feliu pentru a ne îndepărta de acele rele, cerea dreptate pentru toți, ne vorbea în numele unui viitoriū mai bun și descurăjarea și decepționismul nu se arată în cîntecele lui. Acea stare socială, atît de dorită și de așteptată, s'a întocmit; dar mîndrele visuri nu s'a întrupat. Acelea-și pricini sociale dau loc la acelea-și efecte; aceea-și întocmire socială burgheză care a înșelat atît de tare nădejdule apusului, a înșelat și pe ale noastre și decepțiunea noastră trebuia să dea loc și la noi curentului decepționist în literatură.

Analiza acestei literaturi va dovedi și mai bine zisele noastre.

EMINESCU

Ieste o frază foarte obișnuită în privință critice. a nume: „A critica ie ușor, a crea greu“. Cu toate înse că fraza cuprinde mult adevăr, nouă ni se pare că și una și alta ieste greu sau ușor, după cum înțelegi critica ori crearea.

„E ușor a scrie versuri
Cînd nemic nu ai a spune“.

zice talentatul nostru poiet. Dar așa se poate spune și despre critică. Ie ușor, a face critici, cînd n'ai de spus nemic, ori cînd ai a înșira cîte-va vorbe deșerte, cîte-va fraze cunoscute și întrebuintate de toți, de pildă : „Asta ie bun, asta ie reu, în general tînărul are talent și sperăm foarte mult etc. etc.

„Dar cînd mintea îți frămîntă
Gînduri vîi . . . . .“

Cînd vrei să faci analiza estetică, adîncă

și conștiințioasă, a unei creații poetice, când vrei să înțelegi și să faci și să faci și pe alții să înțeleagă legătura ce iese între creația poetului și mijlocul ce-l încunjoară; când vrei să arezi înriurirea ce plăzmuirea poetică va avea la rîndul ei asupra mijlocului social în care s'a produs; când într'un cuvînt, întrebuintînd o analogie vrei să privești plăzmuirea poetului ca o creație dumnezească ori naturală, ca un *organism*, și vrei să analizezi acest organism în legătură cu puterile creatoare, să descopri legătura de cauze între organism și mijlocul împrejmuitoare, ... atunci lucrarea ie grea foarte grea, serioasă, foarte serioasă și nici vorbă nu mai poate fi, despre fraza: „Critica ie ușoară.“—Sînt și altele celea cari îngreuează și mai mult critica. Să luăm un exemplu. Am zis că între altele critica trebuie să arete, să vădească, legătura între poet și plăzmuirea lui. Pentru aceasta critica modernă cercetează viața poetului ori biografia și arată ast-feliu legătura di'ntre poet și opere. Dar pentru a face destul de nepărtinitoare această parte a lucrării, trebuie ca poetul să fi murit, și chiar atunci sînt multe de ținut în samă și nu poate criticul să spuie tot ce trebuie de spus. Dar când poetul ie în viață atunci ie și mai greu! Trebuie să ție samă de convenții sociale; apoi chiar bunul simț nu va lăsa pe critic

să spună multe lucruri cari ar fi trebuit poate să le spuie. Cetitorii cari au înțeles din aceste câte-va cuvinte, cât de grea ie critica, așa cum o pricepem noi, nu vor cere să le facem acuma critică mare și amănunțită, care să cuprindă și să explice toate lucrările poetului nostru. Nu trebuie să ceară din două pricini: întâiu, pentru că ast-feliu de critică iese mai pe sus de puterile noastre și al doilea pentru că unei asemenea lucrări nici nu i-a venit încă vremea. Vroim să scriem un fragment critic despre Eminescu, să expunem câte-va din vederile noastre asupra însemnătății și înțelesului social al operei poetice a lui Eminescu, precum și unele vederi ale noastre în privința valorii lor estetice.

Din această pricină vom și împărți articolul în două părți, în cea dintâiu vom vorbi mai ales despre înțelesul social al lucrării lui Eminescu, în a doua vom vorbi mai ales despre însemnătatea ie estetică. Zicem *mai ales*, pentru că iese peste putință să vorbim de una fără a atinge și pe cealaltă.

* * *

In articolul din urmă „Decepționismul,” am aretat cum pricina curentului pesimist-decepționist în literatura europeană a fost civilizația burgheză, care a înșelat așteptă-

rile ce se puneau într'insa ; asemenea am zis că pricina de frunte a curentului decepționist în literatura noastră iese păcătoșenia civilizației burgheze introdusă la noi după 1848. Serăcirea țeranilor, corupția claselor mai luminate, alergatul după bani, lipsa de idealuri, intrigile, nemicirea caracterelor, sînt atîtea și atîtea lucruri pe cari nu s'au așteptat bătrînii liberali să le vadă ca urmare a întemeierii civilizației burgheze apusane acoloa. Se aștepta bogăție, înfrățire, caractere înalte, jertfire de sine și așa mai departe !... A fost dară de ce să se desnădejească un poiet cu inima simțitoare, în care inemă aceste ticăloșii loveau ca'n ilău ciocanele, și acest serman ilău-inima, se oțereă dureros și blăstăma și plîngea mizeria acestei vieți. În una din cele di'ntăiū poezii ale sale, „Epigonii“, Eminescu compară literatura poietilor ce au fost la noi înaintea de întroducerea civilizației burgheze : Văcărescu, Beldiman, Eliade, Boliac, Mureșanu, Alexandri... cu poieții contemporani, cari au urmat după întroducere și, după ce laudă pe cei di'ntăiū, zice :

„Ieră n i? noi epigonii?... simțiri reci, harfe sdrobite
 Micî de zile mari de patimi; inime bătrîne-urite,
 Măști rizînde puse bine pe-un caracter inimic,
 Dumnezeuul nostru : umbră, patria noastră : o frază,
 În noi totul ie spoeală, tot ie lustru fără bază,
 Voi credeți în scrisul vostru, noi nu credem în nemic !
 Și de-aceea spusă voastă iera sfîntă și frumoasă.

Căci de minți iera gîndită, căci din inemi iera scoasă
 Inemi mari, tinere încă deși voi sînteți bătrîni,
 S'a întors mașina lumii, cu voi viitoriul trece ;
 Noi sîntem iewară-și trecutul fără inimi trist și rece.
 Noi în noi n'avem nemica, totu-i calp, totu-i străin.
 Voi pierduți în gînduri sfinte, *convorbeați cu idealuri*,
 Noi cîrpim ceriul cu stele, noi mînjim marea cu valuri ;
 Căci al nostru iew sur și rece, marea noastră-i de îngheț,
 Voi urmați cu răpejune cugetărie regine

„Noi? privirea scrutătoare, ce nemica nu visază,
 Ce tablourile minte, ce simțirea simulează,
 Privim reci la lumea asta *vă numim vizionari*. etc.

În aceste versuri pline de simț și energie se arată cît de bine a simțit Eminescu deosebirea între literatura renașterei Romăniei (dacă putem să o numim așa) și între literatura decepționistă contemporană. Voi, literați ai trecutului, ați avut visuri frumoase, „voi credeți în scrisul vostru“, iewar noi am pierdut aceste credinți, am pierdut idealurile, nu mai visăm, „*noi nu credem în nemica*“, pentru că în vieța reală nu s'au întrupat acele idealuri în cari ați crezut voi. În „Epigonii“ se vede tot Eminescu, cu toate însușirile lui alese, dar și cu toate lipsurile. Limba iew energetică, versul muzical, plin de putere, plin de înțeles, de simț adînc, de protestare vie și bărbătească în potriva mizeriilor timpului de față și tot o dată se vede respect din cale afară, din nefericire cu totul din cale afară, pentru trecut.

Nu-i vorbă aice pune lîngă *trecut* vorbele

fără inimă trist și rece, cari par a-l areta nu tocmai ideal, dar în marea apologiilor aceste vorbe par mai mult o scăpare din vedere. Trecutul îl idealizază până'ntr'atita în cît Cichindeal și Mureșanu i se par urieși, iar iel, Eminescu, înaintea căruia aceia sînt în adevăr niște pitici, iel se pune în rîndul epigonilor. Un om nu poate să nu creadă în nemic și poietul mai puțin de cît ori cine și ieată, în fața ticăloșiilor timpulul de astăzi, ne avînd putere pentru a merge înnainte, iel întoarce ochii plini de jale înapoi, caută acolo idealul său. Nu-i vorbă, în epigonii, iel a ajuns numai până la Cichindeal, dar acesta-i întăiul pas, care însamnă mult. Alergarea după un ideal poate fi asemănată cu o suire pe munte. Dacă vrei să-ți croești un ideal înnainte, trebuie să te urci sus, tot mai sus. Muntele ie nalt, în cale sînt piedeci, prăpăstii, stînci ascuțite. Călătoria merge înnainte cu greu, cade, iar se scoală, picioarele îi sînt rînite, hainele zdrențuite, în unele locuri pentru a nu cădea trebuie să se agățe cu mînele de tăiușul colțurilor de stîncă ; . . dar ieată-l în sfîrșit sîngerat, mort de oboseală, ieată-l sus, sus de tot, pe vîrf. Ce privește măreață ! Cît mai departe vede iel de cît nefericiții lui semenii, cari stau la poalele muntelui ! Ce orizonturi întinse i se deschid ochilor, cît de adînc resu-

flă aierul curat din vârful muntelui. Cît i se lărgeste pieptul. cît îi crește inema !... Dar ieată altul, în loc de a merge în sus, face un pas îndăret cătră vale și atunci fără greutate merge tot mai la vale, tot mai iute, până ce se trezește cu idealul pierdut.

„ . . . în noaptea unei lumi ce nu mai iese“.

Eminescu nu și-a strămutat idealul în trecut fără împotrive, fără luptă năuntrică ; ast-feliu de luptă a trebuit să fi fost, se înțelege de la sine.

În unele poezii de ale lui ni se zugrăvește astă stare sufletească a poietului și mai ales în „Înger și demon“.

Noaptea într'o domă sta de se ruga o fată, un înger, și tot acolo stătea răzemat cu coatele pe brațul crucei un demon. Cine sînt ieii ?

Iea un înger ce se roagă — *Iel* un demon ce visează,
Iea o inimă de aur — *Iel* un suflet apostat,
Iel în umbra lui fatală stă'ndărătnic răzemat,
 La picioarele madonei tristă sfintă, *iea* veghează.

Iel, acest „demon ce visează“, acest suflet apostat, ie eroul unor vechi basme, foarte vechi, dar cari remîn tot de a una nouă. De la Aeschyl pîn în zilele noastre, cîte capete mari, cîte inemi n'a chinuit, n'a ațîțat acest măreț iel ? Cîți poieți mari plini de entuziasm nu l'au cîntat, l'au slăvit ori l'au blăstătam ! Acest *Iel*, poartă multe și feliurite

nume. La Greci îi ziceau Prometheus, la creștini, Lucifer. La poieți *iel* poartă nume feliiurite, foarte teliurite, după cum se deosebește și închipuirea ce și face fie-care despre *iel*. Așa unii îl numesc Prometheus, alții Lucifer, alții Manfred, Faust sau Mephistopheles, Demon etc. Iear chinuite de ast măreț chip au fost genii ca Aeschyl, Milton, Byron, Schelley, Goethe, Lermontof și mulți alții. Acest „demon“ iese simbolizarea răscoalei, iese duhul răscoalei împotriva lui dumnezeu, împotriva legilor fatale ale naturei, împotriva legilor omenestii. Prometheus se ridică asupra lui Zeus, stăpînul ceriului și al oamenilor, fură din ceriul focul și-l dă oamenilor pentru a-i face fericiți. Nu-i vorbă oamenii aș întrebuințat focul nu numai pentru fericirea lor, ci și pentru rugurile în cari ardeau de vii pe semenii lor și mai ales pe Prometheii ce se iveau în mijlocul lor; dar de unde putea să știe acestea vechiul Prometheus? De la Aeschyl în coace Prometheus și-a schimbat de multe ori numele, caracterul și tot tipul său. Cînd absolutul Iehova a înlocuit pe constituționalul Zeus, lui Prometheus i-au zis Lucifer, Satana. Ideea despre dînsul s'a schimbat după vremi, după caracterul fie-cărui popor, după caracterul epocii istorice și după credințele, mintea și morala fie-cărui poiet. Simbolizarea duhului răscoa-

lei, chipul lui iese așa de feliurit, așa de mare, într'însul poate să se cuprindă tot risul, tot plînsul, toată binecuvîntarea, tot blăstămul: tot *cuvîntul dumnezeesc*, pe care poietul ie chemat a-l spune aice pe pămînt. Iată de ce poieții mari au pus tot sufletul, tot ce au avut în cap și pe inemă în acest duh al răscoalei. Milton în „Raiul pierdut“, Byron în „Cain“, și în „Manfred“, Shelley în „Prometheus unbound“, Goethe în „Faust“ Lermontof în „Demon“. Cum am zis chipul demonului se va deosebi după vremea în care a fost plăzmit, după poporul la care s'a creat, după poietul care l'a alcătuit, pentru că în aceste creații se oglindește vremea în care sînt create, spiritul poporului și în sfîrșit și mai ales se oglindește poietul-creatoriū însuși. Iată de ce acest demon ie întunecat, posomorit, puritan, la Milton; mîndru, trufaș la Byron; adînc, gînditoriū, filosof la Goethe, sublim la Shelley, sublim ca însuși Shelley, marele fiiū al revoltei. Același chip a ispitit pe talentatul nostru poiet Eminescu: și iel a scris „Inger și demon“. Să vedem dar cine ie „demonul“ lui Eminescu, ce înfătoșază iel? Lucrul iese înteressant, căci cum am zis, astă plăzmuire ie mai în stare a ne oglindi poietul. Din versurile citate s'a putut vedea că „demonul“ lui Eminescu ie un „suflet apostat“, un spirit reu, căruia i se pune în

contrast *iea*, întruparea binelui, frumosului, iubirei. Iată și câte-va versuri tot cu acest înțeles :

Iea?—O fiică ie de rege, blindă în diadem de stele,
Trece'n lume fericită, inger, rege și femeie,—
I l—răscoală în popoare a distrugerei scîntee
Și în inimă pustiite samănă gîndiri rebele.

Iea 'l vedea mișcînd poporul cu idei reci, îndrăznețe“...

Demonul moare și iată cum ne descrie poietul starea lui sufletească :

„Ah ! acele gînduri toate îndreptate contra lumii,
Contra le ilor ce-s scrie, contra ordine'mbrăcate
Cu-a lui D-zeu numire—astă-zî toate's îndreptate
Contra inimii muinde—sufletul vor să-î zugrume !

„A muri fără speranță ! Cine știe amărăciunea
Ce-î ascunsă'n aste vorbe?—Să te simți neliber, mic,
Să vezi marile aspirații că-s reduse la nimic,
Că domnesc în lume rele, căror nu te poți opune,

„Că-opunîndu-te la iel tu viața-ti răsipești
Și cînd mori, să vezi că'n lume viețuit'ai în *zadar* :
O ast-feliu de moarte-î ieadul. Alte lacrimi, alt amar
Mai crud, nici ie cu putință, *Simți că nemica nu iești*.

„Și acele gînduri negre mai nici a muri nu-l lasă ;
Cum a intrat iel în viață ! Cît amor de drept și bine,
Cîtă sinceră frăție adusese iel cu sine !
Și răs, lata ? — Amărirea, care sufletu'i apasă“.

Aici „demonul“ ni se arată sub altă față, ie un demon modern, un demon pesimist, decepționat, care a adus cu sine în viață amor, frăție, dreptate, dar pe care puterile dușmane l'au zdrobit și ne mai așteptînd ne-

mica pentru dreptate, de la bine, înfrățire, moare „fără speranță“. Mai mare amărăciune în adevăr nu se află pe lume. Dar iese o nepotrivire între aste strofe și între cele di'nainte. Dacă demonul a intrat în viață purtătoriu de veste bună, de iubire, de frăție, dreptate, de ce îl arată pe *Iel* dușman *Iei*, de ce-l numește „suflet apostat“? Demonul nu iese deci duhul reului și dacă „samănă gândiri rebele“ apoi le samănă în inimi *pline* și iele de dorință pentru bine, de dragoste, de frăție, iar nu în inimi pustiite. Sfârșitul poeziei arată și mai multă nepotrivire: „La murindul demon“ vine *iea* să-l împace, atunci, *iel*, răzvritoriul, a priceput'o și-i zice:

„Am voit viața'ntreagă să pot răscula poporul
Cu gândirile-mi rebele contra ceriului deschis —
Iel n'a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimes
Pe un înger, să mă'mpace, și'mpăcarea-ie amorul“.

Iată iarăși demonul ca o întrupare a duhului rău, iertat de ceriul și pentru împăcarea căruia ceriul trimete un înger, pe *iea*, simbolizarea amorului. Dar cine iese acest *ceriul*, acest dumnezeu? Una din două: Ori iese icoana binelui, dreptății, iubirei și atunci demonul n'avea pentru ce se sfădi cu ceriul pentru că aducînd cu sine în viață „drept, bine, frăție, dreptate, amor“, *iel* ar fi fost trimesul ceriului, îmfrățitoriu lui dumnezeu; ori acest *ceriul* iese o putere cu totul dușmană

binelui, dreptății, iubirei și atunci solul lui nu putea fi îngerul iubirei, care-l înfățișează în împăcarea cu demonul. Ce palidă, ce neînsemnată figură iese în adevăr demonul lui Eminescu! Un demon pocăit, decepționat, pesimist! Cît ie ceriul de la pământ, așa de departe ie acest demon de Prometheus care s'a răzvrătit în potrivea lui Zeus. Osîndit, ferecat cu lanțuri pe o stincă din Caucaz, chinuit de o pasere fără de milă, care vecinic îi sfășie măruntaiele, prada unui chin groaznic, Prometheus aruncă în fața dușmanului tot adevărul! Ce uriașă figură! Ce mic e decepționatul, pocăitul și mai ales inconsequentul și nelogical demon al lui Eminescu! De o dată acest demon ne înfățișază două principii cu totul protivnice. Acest demon reprezintă epoca noastră cu decepționismul ie și mai ales ne oglindește pe poietul însu-și. Da. Poate greșim, dar așa ie părerea noastră, demonul decepționat și pocăit al lui Eminescu ie chiar singur poietul în unul din stadiurile evoluției sale; iar cele două principii dușmane ce se luptă în pieptul demonului sînt principiile dușmane ce se luptau în inima poietului, principiul viitoriului și principiul trecutului: fondul prim de idealism și optimism al poietului cu pesimismul german conservatoriu cîștigat mai tîrziu sub înriurirea mediului social. Vom

areta mai jos cum înțelegem aceasta. Ca și Faust, Eminescu ar fi putut zice :

„Zwei Seelen wohnen in meiner Brust
Die eine will sich vom der andern trennen“ ¹⁾.

Aceea-și luptă se vede și în poëma admirabilă „Împărat și proletariu“ : Aceasta ie împărțită în patru tablouri :

Cel di'ntăiu.. Într'o tavernă întunecoasă, mohorită, iese strinsă o ceată de proletari. Înaintea acestora, un răzvrătitoriu, proletariu și iel, rostește o cuvîntare plină de foc, de entusiasm, de putere. Poietul zugrăvește minunat, foarte cu simțire arată cele mai înalte sentimente omenestî, ne descrie mizeriile sociale, înfricoșatele neegalități, corupția, toată minciună întocmirii sociale de astăzi. Proletariul cere răscoală în potrive acestor nedreptăți, nemicirea stărei sociale de acum și înlocuirea ieî prin alta mai bună, mai morală. Tabloul, cum am zis, ie minunat, versurile sună ca trîmbița care chiamă la luptă și rar se aude cîte o notă falsă ca următoarea:

„Sfărmați statuca goală a Venerii antice,
Ardeți acele pînze cu corpuri de ninsori!
Iele stîrnesc în suflet ideea neferice
A perfecției umane și iele fac să pice
In ghiarele uzurei cople din popor“.

¹⁾ „Două suflete locuesc, ah ! în pieptul mieu
Și vreau să se despartă unul de altul“.

De ce ar protestă tocmai așa „proletariul“ lui Eminescu în potrive „perfecției umane“, cînd cu cîte-va versuri mai în urmă zugrăvește un tablou atît de desăvîrșit al „perfecției umane“ în cît și moartea va „părea un înger cu părul blond și des“? Și oare statuetele antice, oare arta, face pe copila din popor să cadă în ghiarele desfrînării? Și, ce vrea să zică versul următoriu : „Atunci veți muri lesne, fără de amor și grijă“? Cum, atunci, cînd vor lipsi toate păcătoșeniile de a-zi, vor muri oamenii fără amor și acum mor cu amor?! Cum am spus, afară de cîte-va trăsături false, tabloul ie adevărat și admirabil. Cum se vede iel ieste produs aproape în totul numai de unul din cele două suflete.

Tabloul al doilea...

„Pe malurile Senei în faeton de gală
Cezarul trece palid în gînduri adîncit
. . . . .

Poporul îl face gînditoriu, Cezarul știe că nu-î iubit, că minciuna și nedreptatea domnesc în lume :

„Convins ca voi iel ieste în nălțimea solitară
Lipsită de iubire, cum că principiul reu
Nedreptul și minciuna al lumii duce friu.
Istoria umana în veci se desfășoară
Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău“.

Tabloul al treilea. Parisul ie în flacări, poporul s'a răsculat.

„Evlul ie un cadavru—Paris al lui mormînt“.
În acest tablou se găsesc versuri minunate
ca următoarele :

„O ! luptă-te 'nvălită în pletele-ți bogate,
Eroic iese astă-zî copilul cel pierdut !
Căci flamura cea roșă cu umbra-i de dreptate.
Sfințește a ta vieață de tină și păcate.
Nu ! Nu iești tu de vină, ci cei ce te-au vîndut“

În tabloul al patrulea de o dată se arată
celălalt suflet. Cezarul ie pe malul mării și
pe di'nnaintea ochilor lui trece tot înțelesul
tablourilor vieței. Și înțelesul iese că vieața
n'are nici un înțeles, că toate's în zădar, că
mizeria ie de neînlăturat și că iesa a fost, iese
și va fi. Tabloul din urmă ie o amestecătură
de panteism, misticism și fatalism, o mixtură
metafizică nemțască; în care poietul înneacă
tot înțelesul tablourilor di'ntăiu. Urmări ale
astei metafizici nemțești, pesimiste, sînt ur-
mătoarele :

„Ast feliū umana roadă în calea ieî îngheață,
Se petrifică unul în sclav altu 'mpărat
Acoperind cu noime sârmana lui viață
Și aretind la soare a mizeriei lui față—
Față, căci înțelesul i-acela-și la toți dat

„In veci acelea-și doruri mascate cu altă haină,
Și în toată omenirea în veci acela-și om“

Ieară strofa de la urmă sună ast-feliū :

„Că vis al morți-eterne ie vieața lumi'ntregi“.

Frumoasă mîngîiere pentru „copila din po-
por“, care moare învălită în pletele bogate.

„Unul se petrifică în sclav, altu'mpărat“ așa a fost și așa va rămănea pe vecii vecilor. Fruimoasă mîngîiere ! Nu vom sta la polemică în privința metafizicei lui nouroase, nu-i vom areta că omul ie departe de a fi fost totdeauna așa cum iese astă-zî și că va ajunge cu totul altul în viitoriū ; nu vom începe dezbatere filosofice cari nu pot să între în acest articol. O întrebare înse trebuie să ne punem. Dacă ie adevărat, dacă ie fatal, neînlăturat ca unul să se petrifice împărat și altul sclav, unul în liberal-național și altul în conservatoriū-junimist, de ce atîta despreț și ură cătră liberalii noștri pe cari poietul îi numește „rei și fameni“, ba chiar cere lui Tepeș Vodă să-i ardă de vii ? Dacă ie adevărul că „....în toată omenirea ie'n veci acela-și om“, de ce pe de o parte atîta ură asupra liberalilor și atîta iubire și entusiasm pentru cavalerii și damele de la „o mie patru sute“, iar pe alta o filosofie rece, pesimistă-metafizică-fatalistă pentru copile din popor, cari mor pe baricade ?

Dacă ie adevărat că „a fi ie o nebunie și tristă și goală“, atuncia și ura și entusiasmul și toate preferințele poietului nu'si găsesc explicație. De unde dar această neconsequență ? Pricina ie, după noi, ie următoarea : Eminescu după intima lui natură fost idealist, pesimismul lui se datorește înriurirei mijlocului social. În sufletul lui iera dar luptă între idealismul

naturei sale și între Schopenhauerismul altoit de mediul social. Lupta între aceste două principii deosebite trebuia neapărat să ducă la neconsecvență. Așa dar lupta între idealismul naturei poietului și între pesimismul provocat de mediul social pe de o parte, iar pe de altă între năzuințele idealiste ale poietului și între înriuririle conservatoare ale mediului în care trăea, iată cauzele neconsecvenței caracteristice întregii opere poietice a lui Eminescu. Mai jos vom vedea și mai lămurit acest lucru atît de însemnat. Aice trebuie să spunem numai că de la o vreme principiul viitoriului a fost biruit. De Eminescu putem spune ceea ce Heine zicea despre Schlegel : „Îel nu pricepea viitoriul și nu avea încredere într'însul, de aceea durerile timpului nostru i se păreau nu durerile facerii, ci ale agoniei“. Admirabile cuvinte !

Urind prezentul necrezînd în viitoriū, de unde ar putea poietul să mai ia material pentru plăzmuirile sale ? Două izvoare i-au ramas încă : trecutul și fantazia ; din acestea poate să scoată material. Dar noi sîntem împotriva amîndurora. Împotriva trecutului pentru că ie un izvor prea puțin trainic și creațiile scoase din iel nu pot să fie de cît lipsite de putere și trăinicie, deci tot moarte. Noi credem că vieța ie mai poetică de cît moartea. Chiar dacă vom plictisi pe cetitorii

noștri, tot vom vorbi mai pe larg despre chestia aceasta, adică despre poietizarea trecutului și despre poezia fantastică. Noi credem chiar că avem negreșit datorie de a vorbi despre acestea. Și ieată pentru ce. Eminescu ie poiet în toată puterea cuvîntului, ie cel mai de frunte poiet contemporan și ca atare începe a avea mare înriurire asupra tinerei noastre literaturi. Mulți tineri îl imitează. Poietul a făcut școală, lucru care nu ne poate pricinui de cît mare mulțămire. Eminescu are versificare bogată, muzicală, frumoasă, limbă admirabilă și tot atît de admirabile tablouri, Eminescu ie *artist*. Toate aceste însușiri poietice dorim să aibă cît de multă înriurire asupra literaturii noastre, să găsească imitatori; dar Eminescu are și lucruri greșite și nu-i poiet care să nu aibă. Poetii cei mai mari ai Europei, Victor Hugo, Alfred de Musset, Byron, Goethe chiar, au avut greșeli, cum ie de pildă la acest din urmă prea marea lui iubire pentru simbolizare, pentru metafore, alegorii, lucru care face atît de slabă partea a doua din „Faust”. Și cu cît ie mai mare artistul, cu atîta sînt mai primejdioase greșelele lui. Împreună cu însușirile cele alese își află imitatori și greșelele, pentru că puțin pot analiza lucrarea poietului și alege ce-i bun din ce-i reu. Mai mult, tocmai greșelele poietilor celor mari găsesc mai mulți admiratori. Se știe,

de pildă, cîți apologiști și admiratori a găsit alegorio-maniea și simbolo-maniea lui Goethe. Datoria criticei iese să arete aceste groșeli. Ieste chiar mai mare datorie să arete greșelele de cît însușirile bune. de oare ce calitățile alese își fac drumul și fără critică, rolul criticului iese de mîna a doua în privința acestora. Pe cînd în privința aretării greșelelor, rolul criticului iese cu totul precumpănitoriū ; alt-feliū greșelele, sub pavăza calităților și a numelui poietului, caută să-și facă drum în lume ; datoria criticului iese a le opri în drum.

Am spus aceste cîte-va cuvinte pentru admirătorii poietului, ca să nu se creadă cum-va că prin critică noastră voim numai să micșurăm însemnătatea celui care, fără-îndoeală, iese cel mai genial poiet contemporan la noi.

* * *

Poietizarea trecutului, întrebuintarea lui ca materie pentru creațiile poietice iese veche și a fost o vreme cînd școale întregi ziceau că numai trecutul poate da materiale pentru poezie și socoteau ca o erezie, ca o ocară împotriva muzelor, dacă oare-cine ar fi vroit să se folosească de vieța contemporană lui ca de un lucru pentru poezie, pentru plămuiți poietice. Să ne aducem aminte de școala

clasică franceză, care socotea că numai Grecia și Roma au privilegiul de a însufla poezii ori de școala romantică germană care cerea tot asemenea privilegiu pentru veacul de mijloc, cu feudalismul lui. Cît de înrădăcinată ie încă si până acum astă părere ne slujește de dovadă H. Spencer care în articolul său „Folositoriul și frumosul“ generalizază că lucrurile sau taptele ce-au fost folositoare pentru strămoșii noștri, sînt pentru noi, urmașii lor, frumoase“. Așa de pildă un castel, care mai înainte vreme iera de mare folos, pentru noi ieste pitoresc ; un idol ciudat care pentru selbategii preistorici iera un chip sfînt, pentru noi ie lucru de „de petrecere.“ Această teorie atît de generală nu poate să înfrunte nici cea mai ușoară critică, noi, cum zice un critic plin de spirit al lui Spencer, putem tot așa de bine, tot cu atîta drept, să facem generalizarea contrară, adică să zicem că lucrurile ce ierau frumoase pentru strămoșii noștri mai îndepărtați sînt folositoare pentru noi. Așa, podoabele selbategilor preistorici au ajuns pentru noi lucruri foarte folositoare, pentru că de pe dînsese putem afla starea culturală a selbategilor și fiind că sînt dovezi puternice pentru evoluția socială. Spencer găsește cu cale să se joace cu vorbele „folositoriū“ și „frumos“. De altmintrelea și această gene-

ralize a făcut'o pentru că i-a trebuit pentru alta mai întinsă. Dar ori cum ar fi, ie lucru mare că un cugetătoriu ca Spencer, a putut face asemenea generalizare. Faptul arată cît de respîndită ie părerea greșită că trecutul poate fi izvor pentru frumos, ba chiar că numai în trecut se poate găsi materie pentru alcătuirii poietice. Din pricina acestei păreri și fiind că lucrarea poietică a talentatului nostru poiet poate să întărească, să lățască asemenea idei, trebuie să spunem în potriua acestei teorii cîte-va cuvinte, pentru că noi o socotim mai mult de cît greșită, o privim ca absurdă. Am aretat una din pricinile acestei trecuto-poeto-manii. Această pricină ieste reacționarismul poie ilor noștri înși-și. Poieții cari au idealul lor social în trecut se înțelege că vor căuta să-l poietizeze. Ieste înse și alta pricina însemnată și care arată pentru ce nu numai reacționarii poietizază vremea trecută. Această pricină ie următoarea: *Depărtarea trecutului face să se poată șterge toate trăsăturile nepoietice și să rămînă cele poietice*, cum de la un cor de muzică aflătoriu în depărtare, se pierd notele false și nearmonioase, ba de departe poate să ne pară un cor chiar foarte armonios. Pentru a desluși cît mai bine ideea noastră vom da următorul exemplu... Ieată un tablou. O pădure fără margini, o pădure bătrână din

America. La dreapta o vale întinsă, apoi preria verde ca zmaragdul, acoperită cu îmbătătoarea vegetație tropicală. În vale, lângă pădure, împrejurul unui foc s'a așezat o ceată de selbteci. Luna aruncă de sus o lumină argintie și în această lumină pare scaldată și pădurea și preria și ceata de selbteci adunată în jurul focului. Nici un zgomot. Pare o vrajă, numai din cînd în cînd în depărtare se aude mugetul măreț al unei fiare ori țipetul jalnic și plîngătoriu al alteia. Strigătul se pierde în depărtare și în urmă ȳear tăcere adîncă, sfîntă, vrăjită.... Ah ! cît de poietică ȳe vieața aceasta a selbtecelor. Numai, cetitoriule, să nu te prea apropii, căci atunci vei putea vedea lucruri foarte nepoietice. De pildă în foc vei putea deosebi bucăți mari de carne frigîndu-se : un picior, un cap pe jumătate pîrlit, pe jumătate fript. Nu te spăria, ȳe un cap de om. Mai într'o parte un tînăr voinic spintecă un prins, scoțîndu-i maștele, pregătîndu-l pentru fript ; mai la o parte o bătrîna respectabilă, îmbrăcată ca mama Eva, sparge capul unui mort, scoate crieri cu mînele și-ȳ înghite lacomă ; ȳear o tînără domnișoară a scos inima, o sfășie cu mînușitele-ȳ și se pregătește a o înghiți. Să nu crezi, cetitoriule, că scena aceasta ȳe o alegorie, o simbolizare, în care bătrîna ce înghite creerii ar fi vremea, care soarbe gîn-

durile noastre; iear tînăra fată ce stăsie inema ar fi simbolul amorului, care cu miclele-î mînuți ne sfășie cîte o dată așa de dureros inima, ba cîte o dată chiar ne-o înghite cu totul; iear tînărul care spintecă și cinătu-este pe cel prins în războiū ar fi simbolul criticeî care despică pe scriitoriul ce i-a căzut în mîni, răsfoindu-î măruntaiele... Nu, cetitoriule, nici o simbolizare! Poieticii selbateci au prins în luptă cîți-va dușmani și acuma își fac mîncare. Toate poietizările trecutului sînt mai mult ori mai puțin de acest feliū; în tabloul nostru contrastele sînt numai mai mari. Poietul scoate din vieța veacului de mijloc un grăunte frumos poietic, care ori n'a fost de loc, ori dacă a fost iera amestecat cu o mîna de noroiū și pe urmă ne zice: „poftim cum iera vieța la „o mie patru sute“. Ast-feliū s'a format legenda despre poieticul și cavalerescul veac de mijloc. Feudalii, bețivi, mojicoși, dobito-ciți, stricați, cruzi, oameni cari au umplut toată acea vreme de sîngele și de lacrimile celor apăsați, se arată ca niște îngerî curajoși și blînzi, cari numai oftează la tereștile iubitelor, se primblă cu dînsele pe lac la lumina luneî! Admirabilul publicist german, Ludwig Börne, fiind într'o ulița veche, rui-nată din Frankfurt, unde parcă se credea strămutat în veacul de mijloc, a zis:

„Betrachten Sie diese Gasse und rühmen Sie mir alsdann das Mitellalter! Die Menschen sind todt, die hier gelebt und geweint haben, und können nicht widersprechen, wenn unsere verrückten Poeten und noch verrücktern Historiker, wenn Narren und Schälke von der alten Herrlichkeit ihre Entzuckungen drucken lassen; aber wo die todten Menschen schweigen, da sprechen desto lauter die lebendigen Steine.“¹⁾ Poate prea energic, prea amar, dar cât de adevărat! Această poietizare a trecutului ieste cu atît mai primejdioasă, cu cât publicul, din pricina lipsei de cunoștință mai adînci istorice, nu poate să se încredințeze de adevărul tablourilor poietului; iar pe de altă parte sînt corbi negri ai trecutului, cari se folosesc de această poietizare pentru scopurile lor necurate. Poietul poate cînta ca paserea și nu știe că una din urmările acestor cîntece va fi plînsul amar.

Încă o pricină trebuie să aretăm pentru ce poietii sînt plecați a poietiza și cînta trecutul mai degrabă de cât prezentul. Pricina ie că a cînta trecutul ie mai ușor. Da, cetitoriule; mult mai ușor. Și ieată pentru ce. Vieța ie

¹⁾ „Priviți această uliță și apoi lăudați-mi vrista de mijloc. Oamenii, cari au trăit și plîns aice au murit și nu pot să se împotrivescă, cînd poietii noștrii smintiți și istoricii și mai smintiți, cînd nebunii și șarlatanii tipărese încîntarea lor despre mărețea vremurilor vechi; dar dacă oamenii morți tac, pietrele vii vorbesc cu atîta mai cu tărie“.

atit de mare, atit de complicată, că nu ie nemic mai greu de cît a crea producții vii ; pentru aceasta trebuie geniu. Dacă plăzmuirea artistului ie fără vieață, ie un cadavru, atuncia noi, publicul, putem să judecăm foarte bine opera, noi vii simțim îndată că ni s'a adus înaintea ce-va mort și aretînd cu degetul, zicem : *mortuus est !* Cu totul alta ce-va ie cu trecutul. Aice poietul creează după închipuirea sa și ie chiar sigur că mulți vor lua cadavrele drept ființi viețuitoare. Pentru a mintui cu astă chestie vom cita o față minunată de la o scriitoare engleză, poiet mare și ie a, o pagină frumoasă, una din cele mai vrednice de admirat, din cîte ni s'a întîmplat a ceti. Astă față ie scrisă de poietea Elisabeth Browning în cunoscuta-î poiemă „Aurora Leigh“ ¹⁾.

„Orî-ce vrîsta—chiar din pricina perspectivei prea apropiete, se înțelege reu—de cătră contemporani. Să presupunem—că muntele Athos ar fi fost săpat după vroința lui Alexandru,—în formă de statuie de om uriașă.—Teranii cari ar fi cules găteje în urechea ieî—n'ar fi gîndit mai mult de cît caprele ce ar fi păscut pe acele locuri—să a fle acolo o formă asemenea omului ;—și nu

---

¹⁾. Vezi *Gabriel Sarrazin. Poètes modernes de l'Angleterre*, pag. 209-212.

mă îndoiesc, ar fi trebuit să se îndepărteze la cinci mile—pentru ca uriașul chip să se alcătuească înaintea ochilor lor—sub formă de profil omenesc, de nas și de barbă bine dozebite,—de gură șoptitoare de ritmuri tăcute spre ceriū—și hrănită sara cu sîngele sorilor ;—un boiū mare, o mîna care să fi vărsat pe vecie—un riu înbelșugat de argint—peste pășunile împrejurimei. *Tot așa-î—pentru vremile în cari trăim, iele sînt prea mari—pentru ale putea vedea de aproape.* Dar poieșii trebuie—să fie înzestrați cu două feluri de vedere : să aibă ochi—pentru a vedea lucrurile apropiate tot atît de bine—ca și cum le-ar privi de departe, — și pe cele îndepărtate așa de cu amăruntul ca și cum le-ar pipăi. La aceasta trebuie să tindem—*Ieu nu am încredere într'un poiet care nu vede nici caracter, nici măreție în vremea sa,—și-î trebuie să-și strămute sufletul cinci sute de ani îndăret — în dosul șanțurilor și a podurilor, în curtea unui castel vechiū, —ca să cînte, o ! nu vre-o șopîrlă orî vre-o broască rîioasă — care trăea acolo în șanț (asemenea cîntare s'ar mai putea ierta) dar vre un cap posomorit, jumătate cavaleriū, jumătate tîlhariū de vite — orî vre-o damă trufașă, jumătate mobilă și jumătate regină — atît de morți cît pot fi mai toate, — poiemele scrise despre ciolanele lor cavale-*

rești; — moarte de feliu nefirească: moartea moștenește moarte. — Nu, dacă iese loc pentru poieți în astă lume — cam prea plină (și cred că iese loc pentru dinșii) — singura lor datorie iese de a înfătoșa vremea lor, — nu pe a lui Carol cel Mare, vremea lor, viețuitoare, -- care strigă, înșală, se înspăimîntă, socotește, dorește, — și cheltuește mai multă patimă, mai mult foc vitejesc, — între oglinzile saloanelor sale, — de cît Roland și cavalerii lui la Roncevaux. — Să fugim de lustrul, de postavul sau de falbalalele din vremea de a-zî, -- să ne extaziem pentru toge și pentru pitoresc — iese tot atîta de vătămătorii pe cît de caraghioz. Regele Artur însu-și — iera ce-va banal pentru lady Guenever -- și Camelot li se părea menestrelilor tot atît de prost lucru — cît se pare Fleet-Streetul pentru poieții noștri. — Nu, nu fugiți — și di'mpotrivă, epici fără nazuri pricepeți-vă a apuca — prin lava înfocată a cîntului vostru — țigete pline de vieață, ghiftuitoare, ale vremei voastre, — pentru ca mai apoi cînd va veni vremea următoare. fiii ieii — să poată pipăi urma minelor voastre și plini de respect să zic: — „Ieată, priviți acestea 's țigetele din cari am supt cu toții! — Aceste țigete vor părea încă vii, ori, cel puțin — iele vor face să palpitate piepturile noastre; asta-î arta viețuitoare — care ne reprezintă și ne amintește vieața adevărată“.

În această pagină minunată talentata poietă engleză judecă, osîndește și execută tendința de a poietiza trecutul. Noi nu vom mai adăogi nici un cuvînt. Căci ce am putea să mai spunem după asta față admirabilă, în care nu știi ce să admiri mai mult : adîncimea, bunul simț, spiritul ?

A doua tendință în potriua căreia sîntem iese întrebuintarea fantasticului în poezie, ori mai bine zicînd, cum vom vedea îndată exagerarea fantasticului. Altă dată vom vorbi mai pe larg despre această apucătură, aice vom spune numai cîte-va cuvinte. Noi nu putem aice să examinăm pe larg pricinile cari dau naștere acestei tendinți, înse putem să aretăm una din pricinile de căpetenie, despre cari am mai vorbit, a nume despre tendința poietizării trecutului, această pricină ie lipsa de încredere în propășirea omenirei. Cînd poietul socotește durerile prezentului ca durerile facerei, din cari trebuie să ieasă o societate mai frumoasă, mai ome-nească, mai inteligentă ; oh, atunci de bună samă chiar în durerile de a-zî va găsi interes nespus de mare. Cînd poietul înse, lipsindu-i credința în viitoriū, va socoti durerile de a-zî drept agonie, atunci ie foarte firesc lucru să ne spuie că :

„O, moartea ie un haos, o mare de stele
Cînd vieța-i o baltă de vise rebele,

O, moartea-î un secol cu son înflorit
Cînd vieța-î un basm pustiu și urit.“

Și ieară-și foarte firește ie ca poietul să întoarcă ochii de la această „baltă de vise rebele“, de la acest „basm pustiu și urit“, să întoarcă ochii în altă parte și să caute material poietic în trecut ori în adîncimile închipuirei și ale fantaziei. Dar scoaterea creațiilor poietice exclusiv din adîncimea închipuirei ie tot una de vătămătoare pentru poiet cît și pentru poezie.—A scoate creațiile poietice exclusiv din adîncimea imaginației sale, ie tot una ca și cînd ar vroi cineva să se hrănească mîncîndu-și singur trupul, fără a primi hrană din afară. Nu-î vorbă s'aŭ găsit unii cari pot trăi ast-feliu pînă la 40 ori 50 de zile, dar la urma urmei tot la moarte prin inaniție se ajunge. Fantasticul are locul său în poezie, numai trebuie să slujască drept uneltă pentru creațiile poietice, nu ca material și scop. Fiînd-că nu putem vorbi mai pe larg, dăm aice numai două exemple, cari trebuie să lămurească în cîtva gîndul nostru. La Dickens, în minunatele-î „Povești de Crăciun“, un bogat industrial adoarme și visază pe tovarășu-î mort; care, ieșind din groapă, îl duce prin Londra, a-retîndu-î familia seracă a contabilului acestuî industrial. Tabloul mizeriei ce se desfășură în aceste „povești“ ie înflorătoriu și

îngrozitoriū de real. Fantasticul a fost dară unelta ori mai bine zis rama tabloului, înse coprinsul tabloului ie real ca însă-și vieța. Ieată o pildă. Goethe o luat o poveste poporană germană, fantastică, și în marginile acestei povești a plăzmuit o poemă care oglindește vieța Germaniei contemporane lui, mai ales vieța Germaniei intelectuale, cu credințele, îndoielele, așteptările ie. Faust (partea I-ii) nu ie numai una din cele mai uriașe plăzmuiri ale geniului omenesc, dar ie și una din cele mai reale. Într'o ramă fantastică. Goethe a turnat un cuprins nemăsurat de mare, real, ca însă-și vieța. Până la alt prilej credem că aste exemple ajung pentru a areta în cît-va cam în ce înțeles primim rolul fantasticului în poezie.

* * *

După atîta ocol se ne întoarcem ieară-și la poietul nostru.

Eminescu a scris puțin și ne-ar fi greu să găsim trăsături *mai ales caracteristice* pentru dînsul, prin care să putem spune că face parte mai ales din cutare ori cutare școală; dar ie de netăgăduit că aste două trăsături poietice despre cari am vorbit mai sus, adecă poietizarea trecutului și fantasticitatea, sînt destul de lămurite la dînsul. În satira a patra se idealizază vrîsta de mijloc pe

care o arată ca un ideal pentru timpurile noastre. În satira a treia idealizază veacul de mijloc al nostru, național. Poietul face un tablou al corupției, al nemerniciei contemporane. Pentru a face ca nemernicia aceasta să ieasă și mai tare, ne arată o icoană din trecutul ideal și o pune în față cu păcătoșenia epocii liberalismului burghez; ast contrast ie merit să ne arete cît de mari viteji ieraŭ Romîniî în trecut și ast-feliŭ, prin contrast, să ieasă mai bine la iveală păcătoșenia de azi. Pentru acest sfîrșit poietul ne arată pe Romîni omorîndu-se foarte poietic cu Turcii pe malurile Dunărei. Pentru ca oamenii de a-zi să fie și ieî vrednici de numele de bărbați mari pe cari să-i „cînte rapsozii“, ar trebui să ieasă la Dunărea, să se apuce la spintecat cu Turcii ori cu alți străini. Păcat numai că spintecarea cu cuțitul ori cu poietice lănci, săgeți... nu se mai obișnueste și acum avem chassepot, mitrailleuses, tunuri Krup, puști cu repetiție și altele cari spre a ajunge poietice cu totul trebuie să aibă o vechime de vre-o patru cincî sute de ani și să nu mai fie întrebuintate! În ori ce alta am putea să hulim împotriva civilizației liberalo-burgheze, numai în privința lipsei de mijloace pentru meșteșugul spintecării și omorului, nu. În această privința am ajuns mult mai depate de cît pe vremea lui Mir-

cea, Baiazit etc. Satirea a treia ie netăgăduit minunată. Ironie amară desfășură poietul în potriva domnișorilor veniți de la Bal-Mabile din Paris, cari se cred meniți a cîrmui țara, dar cari în adevăr „numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă“. Această ironie ie tare ca oțelul, ie nemicitoare. Sincera răscoală a poietului cade zdrobitoare peste capul protivnicilor, cum li se și cade. Dar contrastul cu vremea lui Mircea Vodă, menit a da și mai mare putere satirei, în adevăr o slăbește. Să nu fim reu înțeleși. Începutul satirei a treia, mai ales descrierea bătăliei ie o bucată epică foarte puternică; înse tendința, menirea, ce-a vrut să-i dea autoriul, punînd'o ca ideal, contrast cu vremea de a-zî, vrîind ast-feliu să mărească și mai mult puterea satirei sale, ie greșită, satira lui pierde în loc de a cîștiga. Poietul a vroit ca mîntuind bucata, cetitoriul să zică: „Oh! cît de mică, de stupidă, de stricată ie lumea de a-zî și mai ales față cu vremea slăvită a lui Mircea Vodă și a strămoșilor noștri“. În adevăr înse, cei mai mulți din cetitori, dacă vor cugeta, vor zice: „Da, tristă vreme trecem noi, multă micime, stupiditate, corupție! Dar dacă am fi puși în trista dilemă să alegem între vremea noastră și între a spintecărilor cu Turcii, a tăierilor de capete, a buzduganului și a țapei, apoi tot am alege

mai bine vremea noastră“. Se înțelege că nu astă întipărire a vroit să facă poietul. În frumoasa-î doină poietul cihemă pe Ștefan cel Mare, aiurea pe Tepeș Vodă și așa mai încolo. Nu știm dacă și-a luat de samă înse că dacă s'ar scula din morminte acei voievozi bătrîni, apoi pe dînsul, copil sceptic și necredincios al veacului, l'ar pune mai întăiū în țapă. Această tendință a poietului micșurează valoarea creațiilor lui și sîntem cu desăvîrșire încredințați că tot iewa n'a dat voie să se desfășure în întregime talentul celui ce-a scris „Călin“, „Satirele“ și „Luceafărul“.

Fantasticul romantic ori romanticul fantastic nu iewa așa de caracteristic pentru Eminescu ca poietizarea trecutului înse iewe și iewel destul. Așa de pildă în „Strigoii,“ vedem: vechea beserecă, făcliile de ceară, bătrînul mag care ridică genele cu cîrja, scularea morților din groapă, alergarea acelor-și morți călări, cu toate drăcoveniile cari făceau să ni se zburlească părul în cap, să ne ghemuim tremurînd lîngă mama bătrîna care ne spunea aceste grozăvii. Dar acum am crescut și credința în drăcii a pierit o dată cu întipărirea poetică de odinioară. Acuma am iewșit din copilărie și pricepem că înfricoșatul și dramaticul iewe în vieța de toate zilele, ascuns cîte o dată sub

forme așa de simple și de nebătătoare la ochi și totu-și acest dramatism ne mișcă, ne pătrunde mai adînc inima de cît toată grozăvenia fantastică, de cît nenorocirea lui „Arald“. Nu-î vorbă se găsesc toarte frumoase versuri în „Strigoii“, lucru foarte firesc pentru că-s scrise de Eminescu, dar toată creația mirose a mormînt, nu ție vieață și de aceea nici nu poate să lucreze asupra-ne așa de mult.

Poietului care înnoată în ceriul fantaziei și al trecutului, putem să-î spunem împreună cu fata din „Luceafărul“.

„O țiești frumos cum numa'n vis
Un înger se arată ;
Dar pe calea ce-ai deschis
N'oiu merge nici o dată.

„Străin la vorbă și la port
Lucești fără de vieață ;
Căci ieu sînt vie, tu țiești mort
Și ochiul tău mă 'ngheață

. . . . .
„Dar dacă vrei cu crezămînt
Să te 'ndrăgesc pe tine
Tu te coboară pe pămînt
Fii muritoriu ca mine.“

Da, fiți muritori ca noi și întrebuițați sublimul vostru dar de a putea întrupa în tablouri poietice vieața, întrebuițați acest dar pentru a ne face tablouri în care să

vedem și să pricepem viața în toată întinderea și măreția ei, în cari să putem vedea și pricepe ce avem pe inema noastră. Coboriți vă pe pământ și uitați-vă împrejurul vostru cît de întinsă, cît de feliurită, cît de adîncă ie viața, ce nescate izvoare cuprinde ie pentru întristare și bucurie, pentru plîns nebun și pentru ris omeric. N'avem cuvinte, n'avem destulă putere ca să sfătuim în destul pe toți poeții și scriitorii noștri să-și întipărească în minte și inemă adîncele cuvinte ale marelui Goethe, povăța ce dă iel poeților :

„Greift nur hinein in's volle Menschenleben
Ein jeder lebt's, nicht vielen ist's bekannt
Und wo ihr's packt. da ist's interessant“

Iear dacă veți asculta de sfat :

„Dann sammelt sich der Jugend schönste Blüthe
Vor euren Spiel, und lauscht der Offenbarung.
Dann sauget jedes zärtliche Gemüthe
Aus euren Werke sich melancholische Nahrung,
Dann wird bald dies. bald jenes aufgeregt ¹⁾
Ein jeder sieht was er in Herzen trägt“

Eminescu a fost pesimist. Ce feliu de pesimist ori decepționist a fost Eminescu, care

¹⁾ Străbateți numai în viața întreagă a omenirei ! — Fiecare o trăește, dar nu multora le ieste cunoscută. — Și ori de unde veți zugrăvi, ieste plină de interes . . . Atunci se adună cea mai frumoasă floare a tinereței—Innaintea cîntului vostru își asteaptă revelația. — Atunci fie-ce simțire fragedă sug. — Din operele voastre melancolică hrană, — Atunci se ațîță cînd una cînd alta — Fie-care vede ce are în inemă“.

ie feliul pesimismului lui și cari-i sînt cauzele. Iată lucruri cari neapărat trebuie piseceptute, dacă dorim să înțelegem pe poiet și creațiunea lui. In privința cauzelor pesimismului, acuma în urmă au început a se respîndi niște păreri cu totul greșite și cari vin din nestudiarea mai adîncită a creațiunei lui Eminescu. Unii zic: Pricina pesimismului poietului nostru iese filosofia pesimistă a veacului, Schopenhauerianismul. Cît de greșită ie această părere pot să înțeleagă acei ce-aū cetit articolul nostru. Decepțiunismul în literatura romînă. Ceî cari sînt de această părere nu vād oare că prin explicarea lor nu explică nemică? Nu vād că fac numai să fie alt-feliū pusă? Și a nume: De ce filosofia Schopenhaueriană a înriurit așa de mult asupra creațiunei lui Eminescu? Pe cînd Eminescu învăța în Germania, marele filosof pesimist murise, în schimb trăea și tună de la tribună alt învățat, alt filosof, care a făcut mare zgomot în Germania prin propaganda sa optimistă, prin violența-i ne mai pomenită în potriua pesimismului lui Schopenhauer, Hartmann. Vorbim de E. Dühring. Cum dar mortul Schopenhauer a avut mai mare înriurire asupra lui Eminescu de cît viul Dühring, despre care, fie zis în treacăt, Eminescu vorbea cu mult respect?

Alții, cu mult mai mare aparență de adevăr, dau următoarea explicație cauzelor pesimismului lui Eminescu. Această cauză ar fi caracterul intim al poietului însuși: semînta nebuniei, boala fiziologică și psihologică moștenită, care mai apoi a făcut să se declare nebuniea la poiet, tot iewa l'a făcut și pesimist. Pesimismul lui Eminescu după această explicare are rădăcini adînci organice: fondul prim al poietului, dacă putem să ne exprimăm ast-feliu, iew pesimist. Bine înțeles dacă fondul prim ar fi fost pesimist, acest pesimism s'ar fi manifestat în orice țară ar fi trăit poietul, în orice condiții ar fi trăit; s'ar fi manifestat sub alte forme, dar tot ca pesimism în fond. Această din urmă părere capătă și mai multă aparență de adevăr prin moartea tragică a poietului la casa de nebuni. Totuși părerea iew greșită, cum vom vedea analizînd pesimismul lui Eminescu.

* * *

Pesimismul lui Eminescu se manifestează mai ales și mai caracteristic în „Mortua est“, în „Împărat și proletariu“ și în Satira I-a.

* * *

Iewa iew moartă, în coșciug, «cu brațele albe pe piept puse cruce», «cu fața galbenă, cu

ochii închiși». Lîngă patul ieî, cu buzele tremurînd de emoțiune, cu lacrimi în ochi, poietul repetă încet: «mortua est». Și înaintea acestei moarte un șir întreg de gînduri rebele încep să-î muncească sufletul. Moartă, ie mort trupul, dar sufletul ridicase-va în ceriî unde va trăi vecinic?—Copilărie, basme! Sufletul poietului rînit de îndoială și rînit de mult nu poate să crează, atunci dar

„Atunci graîu-ți dulce în veci iese mut
Atunci acest înger n'a fost de cît lut“

Atunci nici o dată nu o vom mai vedea
nici o dată. nici o dată! Și atunci de ce a
trăit? Pentru ce trăim noi, ce ne ține aice
în această vieață de mizerii, dacă trăim nu
mai o clipă și apoi ne cufundăm în vecini-
cîl întunec? Atunci: «A fi iese nebu-
nie și tristă și goală; urechea te minte și
ochiul tîșală». Atunci «de cît un vis sar-
băd mai bine nemic» Și ast-feliî în fața a-
cestei imense imaginî care se chiamă *moar-
tea*, înaintea coșciugului deschis al unei ființe
scumpe, o mulțime de gînduri se înghesuesc
în capul poietului și toate se rezumă în ve-
cînica întrebare: «a fi sau a nu fi». Poiezia
„Mortua est“ ie inegală, cam încurcată. după
cum încurcate trebuie să fi fost gîndurile și
sentimentele poietului. În „Împărat și prole-
tariî“ avem altă manifestare a pesimismu-
lui. În «Mortua est» Eminescu ie muncit de

enigma morții; în „Împărat și proletariu“ de a vieții sociale, a luptelor de clase, a revoluțiilor sociale... ce înțeles au toate aceste lupte și suferinți? Am văzut mai sus răspunsul poetului: „că vis al morții este vieța lumii întregi“ Și de ce? Pentru că:

„Nedreptul și minciuna al lumii duce frâu
 storia umană în veci se desfășoară
 Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău“.

Nedreptățile, suferințele, în veci au fost, în veci vor fi. forma se schimbă, fondul rămâne același.

Dar înălțimea concepțiunii sale pesimiste și poetice ajunge la apogeu în satira întâia. Când artistul a ajuns să-și exprime desăvârșit sentimentele sale, atunci ie un mare talent, dar numai când a izbutit să arete într'o formă poetică o mare concepție filosofică, o mare generalizare a minții omenești, atunci iel ajunge geniu; și ceea ce ridică așa de sus creațiunea poetică a lui Eminescu ie vasta sa concepție despre viață, o concepție care poate să nu fie a noastră, care înse ie de netăgăduit mare. Imensele probleme ale universului, cum ie crearea și închegarea lumii ori mai bine zis a sistemului nostru solar, o închegare imensă în timp și spațiu; micimea planetei noastre față cu

aceste imensități, și mai cu samă scrutinea vieții omenirei, care pare numai o clipă în viața totală a lumii. Întunecul ce se arată îndăretul omenirei pînă la ivirea vieții organice și înaintea omenirei după stingerea acestei vieți; micimea vieții unui om cu toate microscopicele lui interese față cu aceste probleme imense.., toate aceste sînt minunate bine exprimate în satira întâia. De ce oare Eminescu pentru a descrie încheierea sistemului nostru solar a întrebunțat o cosmogonie indieană în loc de teoria evoluției moderne, care putea la urma urmei, să-i dea tot atîta material pesimist? Probabil că astă cosmogonie ie mai plastică. Și în adevăr ie admirabil de plastică cosmogonia exprimată în versurile următoare:

„La 'nceput, pe cînd ființă nu iera, nici neființă,
Pe cînd totul iera lipsă de viață și voință,
Cînd nu s'ascundea nemica, deși tot iera ascuns,
Cînd pătruns de sine însu-și odhnea cel nepătruns,
Fu prăpasie? genună? Fu noian întins de apă?
N'a fost lume pricepută și nici minte s'o priceapă,
Căci iera un întunerec ca o mare fără o rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochiul care s'o vază,
Umbra celor nefăcute nu 'ncepuse a se destace,
Și în sine împăcată stăpînea eterna pace!“¹⁾

¹⁾ Ieată cum ne expune F. Lenormant (în Manuel d'histoire ancienne v. III p. 618) cosmogonia vedică: „La'nceput „nu iera nemica nici ființă nici neființă nici ceriul nici orizon. „Ce învăluia deci totul? Ce cuprindea pe acel tot? Fu apă? „Fu *prăpastie adîncă*? Nu iera nici moarte nici nemurire. Nu „se lumina de ziuă în noapte. Numai *iel* singur respira fără

Înceerile pesimiste scoase de Eminescu din astă cosmogonie vedică, din metafizica Schopenhaueriană și din esoterismul indiean, care se oglindește în satira I-a, nu-s ce-va personal și original al lui Eminescu. Astea sînt înceerile tuturor pesimiștilor. Ca filosof pesimist Eminescu nu-î original, iel a împrumutat astă filosofie gata de la pesimiștii germani. Dar cu totul original și personal ie poietul nostru în modul cum a simțit iel acest pesimism. Lucru de altmintrelea limpede. O concepție filosofică, una și aceea-și, poate fi primită de mai muți artiști, dar în fie-care va sugera alte sentimente și după feliu și după grad. Dacă ne dăm samă de sentimentele lui Eminescu, pe cît ie vorba de pesimism, vedem că sînt cu totul neconsequente și nelogice ca sentimente pesimiste. În adevăr din filosofia pesimistă ori trebuie să urmeze ca o consequență, ceea-ce Nemții numesc, — cam energetic și brutal, dar prea adevărat — «das Eckel des Lebens», greața

---

„sufare și nemica nu iera în afară de dînsul. Intunerecul „domnea, acoperind totul ca un ocean întunecos. Simburele „ascuns în adîncimile întunerecului a resărit singur prin pu- „terea căldurei“. Lassen ne spune acela-și mit indiean nu- mai cu ce-va alte cuvinte. (Vezi scrierile filosofice ale lui Les- sewicî.

Concepție modernă a eternei mișcări, concepție după care n'a fost, nu ie și nu va fi o clipă de pace „în sine împă- cată“ ie și mai măreață și mai poietică de cît „eterna pace“.

de viață ori cel puțin nepăsarea pentru această viață. Se știe că șefii pesimismului german propuneaŭ feliu de feliu de mijloace pentru stingerea neamului omenesc de pe fața pământului. Și în adevăr, dacă viața ie un vis urit, o « baltă de vise rebele », o minciună, un chin ..., atunci mai bine să lipsască, se înțelege de la sine. Și această greață de viață, dacă nu în înțelesul cu totul nebunesc de mai sus, dar ce-va mai slăbită, și-a găsit poezii săi. Dacă natura și ieă chiar ie numai « un vis al nefinței », o nemică, un nonsens, atunci ie foarte la locul ieă exclamarea trufașă, dar cam egoistă a lui Alfred de Vigny.

„Vivez, froide nature, et revivez sans casse

.....
 Vous ne recevez pas un cri d'amour de moi? ¹⁾.

Dacă viața omului ie numai o vale de mizerii, fără nici un înțeles, fără nici un viitoriu; dacă iubirea ie numai o iluzie îngrozitoare și urită care se mîntuie cu moartea, atunci ie consequentă cîntarea brutală și nesănătoasă a lui Beaudelaire, care primblîn-

---

¹⁾. „Viețuește, natură rece, și ieăr viețuește neîncetat, ..
 Nu vei avea de la mine un strigăt de iubire.“

du-se cu iubita-î dă peste un hoit puturos, putred, verde, în care foiesc viermii, de la care se împrăştie o duhoare ciumată, iar poietul aretîndu-î toate aceste grozăvii zice :

„—Et pourtant vous serez semblable a cette ordure.
A cette horrible infection“. ¹⁾.

Nu trebuie mai multe exemple, aste două și mai ales cel din urmă sînt de-ajuns pentru a areta cît de departe, cît de enorm de departe îe acest pesimism consequent, dar brutal și bolnav, cît de străin îe de geniul lui Eminescu. Iel, Eminescu, să nu arete nici un pic de iubireî natureî, îel care a iubit'o mai mult de cît orî-care din poietîi noștri?! Iel care tremura împreună cu tremuratul razeî de lună, remănea cu ochîi mari și visa treaz la vederea luneî pline, alunecînd pe cerîu; îel care se extaziaea în fața unui asfințit de soare orî a resărireî luneî; îel care iubea așa de mult natura în cît înrîruit de-o noapte de vară, cu luna plină și melancolică, repeta entuziasmat :

„Totul îe vis și armonie
Noapte bună“.

Eminescu să arete iubiteî sale un hoit descompus și să î zică : așa vei fi și tu ! Iel,

¹⁾ „Și totu-și vei fi ca și astă murdărie, ca și ast îngrozitorî stîrv împuțit“.

blîndul iubitoriul poiet, care, strins de pieptul iubitei sale, se pierdea în ochii ieii, în acei ochi frumoși, cumiști și mari, în acei ochi mari, visători și albaștri, în cari se adunau toate basmele; iel blîndul, iubitoriul, poiet care scaldă pe iubita sa în lumina lunii, făcea să ningă asupra ieii flori de tei și o întreba de o mie de ori ieară-și și ieară-și :

„Mă iubești, spune drept“.

Nu doar că nu știea, dar ie așa de bine ca după o mie de ori să mai auzi o dată un *da*. În sfîrșit iel care ștergea cu iubire lacrimile copilei iubite, repetînd încet : „Nu mai plînge, nu mai plînge“ !

Eminescu iera bun, blînd, iubitoriū; fondul prim al caracterului său a fost mai curînd optimismul și idealismul de cît pesimismul. Acel care va pătrunde și va simți adînc creațiunea poietului, va pricepe tot o dată cîtă dreptate avem. Idealizarea trecutului, cum am mai spus, a fost o urmare a pesimismului, dar a unui pesimism sui-generis, special lui Eminescu, care în fondul lui prim a fost idealist în toată puterea cuvîntului. Altmintrelea nici nu s'ar explica astă idealizare. „*A fi ? Nebunie și tristă și goală*“ Dar „a fi“ cuprinde în sine nu numai viața de astăzi ori cea viitoare, ci și toată viața omenirei,

ci viața universului întreg. Fiind atît de vast acest „a fi“, cuprinzînd *totă viața* în general, cu atîta mai mult acest „a fi“ va cuprinde viața aceea de care „se învredniciră cronicarii și rapsozii“, o viață de care ne desparte abîea o clipă, dacă luăm în samă cursul vremei în total. Ie văzut lucru că din punctul de vedere al pesimismului viața despre care ne vorbesc „cronicarii și rapsozii“ ie de o potrivă cu cea de astă-zî, „o nebunie și tristă și goală“. Așa ar fi trebuit să o privească un poiet pesimist consequent. Dar Eminescu n'a fost consequent și n'a fost pentru că avea un mare fond de idealism, de bunătate, blîndeță, simț de armonie și simpatie universală și acest sentiment idealistic cerea o viață socială pentru a fi cheltuit în zugrăvirea ie. Neputînd cheltui acest idealism pentru viața socială prezentă, pe care o urea, nici pentru cea viitoare pe care n'o pricepea, iel s'a întors îndăret și a scăldat viața socială trecută în idealismul lui, făcînd'o blîndă, bună, mare, armonioasă, ajungînd în această zugrăvire cîte o dată la curată naivitate. Așa ie de pildă, cînd face genii pe Cichindeal, Mumuleanu, Mureșanu. Ie foarte caracteristică în această privință Satira a treia. Nu numai Mircea ie blînd, bun... aceasta se pricepe, dar idealistică și armonică ie natura

toată, ideal și armonic în visul sultanului, frumoasa Malcatum, Baiazit însuși chiar. Dar mai caracteristică de cât toate acestea în descrierea războiului. În un război în care nu numai nu se văd capete tăiate de la trunchiuri, picioare și mâini rupte, dar nu în nici o picătură de sânge în toată această vijelie pe care-o mână Mircea și care „vine, vine, vine”. Nici o picătură de sânge! Acest război mai curînd ne face impresie de-o trîntă mare, zgomotoasă, făcută pentru petrecere. Atît de mare în era nevoia de-a idealiza la Eminescu! În scurt înțeleg adevărul adevărat, fondul prim al lui Eminescu în o doză mare și covârșitoare de idealism; ¹⁾ înțeleg iar pesimismul, care, ca filosofie și ca sentiment, străbate toată creațiunea poetului, dîndu-i de multe ori o colorare așa de întunecată, acest pesimism în rezultatul influinței mijlocului social în înțelesul larg al cuvîntului.

Stăruia așa de mult asupra acestui dualism al poetului, asupra acestor două suflete cari trăeau în pieptul lui, pentru că pun mare preț pe acest fapt și fără dînsul nu se poate pricepe nici Eminescu nici creațiunea lui.

---

¹⁾ Idealismul nu-l luăm firește în înțeles metafizic. Nu vorbim de un idealism care ar avea obîrșie supranaturală și care s'ar realiza în afară de viața reală, ci de un idealism care își are izvorul în viața reală și se realizează aici pe pămînt.

Dăm aici o pildă foarte interesantă. Dacă adâncim volumul de poezii, ni se înfățișază următorul fapt, la prima vedere foarte ciudat: ie deosebirea spiritului care însufletește poeziile consacrate iubirei de cel care pătrunde pe cele filosofice și sociale. In cele di'ntăiū poietul ie aproape cu totul naturalist, aproape optimist idealist. Poëmele „Călin“ și „Luceatărul“ cu umorul, cu plasticitatea, cu naturalismul lor, ar putea să fi fost scrise de-un poiet al Greciei antice. Pesimismul spiritualist și metafizic nu numai că nu-i esențial poeziilor de iubire, dar ie mai mult întâmplătoriu și se manifestează numai, ca în satira a III-a, când sentimentele de iubire ale poietului sînt nesocotite, se manifestează numai ca urmarea geloziei, lucru perfect explicabil. In schimb înse poeziile sociale și filosofice sînt aproape cu totul pesimiste, sînt pătrunse de un spirit pesimist spiritualist metafizic, idealismul se manifestează numai întâmplătoriu.

Așa dar Eminescu în poeziile de iubire iese idealist și naturalist, — pesimismul spiritualist fiind ce-va neesențial și întâmplătoriu; în poeziile sale sociale și filosofice ie di'mpotrivă pesimist, metafizic și spiritualist, — idealismul naturalist fiind ce-va neesențial și întâmplătoriu. Cum dar se explică deosebirea aceasta? Prin cele zise de noi acest

fapt atît de straniu la prima vedere îe perfect explicabil. Iubirea fizică îe un sentiment puternic natural, care are adînci rădăcini în organizația fiziologică și psihologică a omului și atîrnă mai ales de fondul prim al poietului și acest fond fiind idealist și naturalist îe foarte natural ca și iubirea să fie idealistă și naturalistă. Idealul social îense și ideile filosofice atîrnă mai ales de educație, de mediul social încunjurătorii. Organizația fiziologică joacă un rol mult mai puțin însemnat. Mediul social îense, de care mai ales atîrnă creațiunea socială și filosofică, înrîurind pe poiet în senzul pesimismului îe natural ca poieziile sociale și filosofice să fie pesimiste. Aice vedem asemenea care parte a creațiunei poietului nostru s'ar fi schimbat, dacă ar fi tost pus în alte condiții sociale. Fondul prim care îe întemeiat mai ales pe organizația fiziologică și psihologică ¹⁾ a poietului se schimbă mai puțin, fondul al doilea îense, cel care atîrnă inai ales de edu-

¹⁾. Organizația fiziologică și psihologică la rîndul lor atîrnă de organizația socială, între aceasta și între cele di'ntăii îeste o legătură și înrîurire reciprocă. De multe ori îense mai mulți factori fiind legați înpreună și însuțîndu-se unul asupra altuia, noi, pentru a analiza, abstragem un singur factor ca să-î aretăm însenătatea relativă. Această desagregare a mai multor factori, izolarea lor., îe de multe ori neapărat trebuitoare pentru cunoștințele noastre. Toată această chestie, atît de încîleită și de însenată va fi tractată într'un articol deosebit.

cație și de mediul social se schimbă în totul o dată cu mediul social. Cît ie vorba de Eminescu, în alte împrejurări sociale la dînsul poëziile sociale și filosofice ar fi fost cu totul altele. Îmi închipuiî ce ar fi fost, dacă Eminescu s'ar fi născut cu 30 de ani înainte și,—cum iera iel, și cum ni'l descrie un prieten al lui și tot o dată artist ca și dînsul, L. Caragiali, — s'ar fi întîlnit cu C. Roseti, iel cel mai mare poiet-artist în literatura noastră, C. Roseti, cel mai mare poiet-artist în politică. Și ieată-l pe dînsul poiet, entusiast, visătoriî, idealist,—care fuge după o trupă de actori, se îmbată de poiezia largă umanitară a lui Schiller—, întîlnindu-se cu alt artist idealist care și-a jertfit vieța pentru a lucra la regenerarea țerei... Ar fi ramas oare atunci creația artistului așa cum ie acuma? De sigur nu. In loc de „Înger și demon“ am fi avut poate un feliî de „Prometheus unbound“ în loc de „Împărat și proletariî“, am fi avut poate, ca tendință generală firește, „Queen Mab“ ori „Laon and Cythna“ ; dar nu probabil, ci cu totul sigur ieste că creațiunea lui n'ar fi fost așa cum ieste.

Dar nebunia lui? Nebunia lui nu hotărește nemică în chestiea ce ne interesează—Numai știința medicală, dar nici iea, ar putea să ne spuie dacă în adevăr nebunia iera

fatală, dacă în adevăr germenii nebuniei moștenite trebuie să izbucnească negreșit, în ori-ce condiții ar fi trăit poietul. Și dacă în adevăr această nebunie iera fatală și *în ori ce caz* neînălăturată, atunci la un timp hotărît ar fi izbucnit și atîta tot. Nu vedem încă de unde ar urma că tocmai acei gemeni ai nebuniei (sau mai bine acea aplecare la nebunie) să fi fost pricina pesimismului. De alt-mintrelea chiar poietul răspunde la multe din întrebările ce ne interesează, și fiind-că sinceritatea cea mai absolută caracterizază pe Eminescu, n'avem cel mai mic drept de a nu-l crede. Pricinile pesimismului ni le explică însu-și poietul. În satira a doua, răspunzînd unui prieten, zice :

„Căci întreb, la ce-ași începe să încerc în luptă dreaptă
A turna în formă nouă limba veche și'nțeleaptă ?
Acea tainică simțire, care doarme'n a mea harfă,
În cuplete de teatru s'o desfac ca pe o marfă ?
Sau cu sete să caut forma ce să poată să le'ncapă ?
Să le scriu, cum cere lumea, vr'o istorie pe apă ?!

Inse tu îmi vei răspunde, că ie bine ca în lume
Prin frumoasa stihuire să pătrunză al mieu nume,
Să-mi atrag luarea-aminte a bărbaților din țară,
Să-mi dedic a mele versuri, la cocoane bunăoară,
Și desgustul mieu din suflet să-l împac prin a mea minte
Dragul mieu, cărarea asta s'a bătut de mai 'nnainte.
Noi avem în veacul nostru acel soiu ciudat de barzi,
Cari'ncearcă prin poëme să devie cumularzi ;
Inclinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane,
Sînt cîntați în cafenele și fac zgomot în saloane ;
Iear cărarile vieței fiind grele și înguste

Iei încearcă să le treacă prin protecție de fuste,
 Dedicînd broșuri la dame, a căror bărbați îei speră
 C'ajungînd cînd va ministri le-a deschide carieră,
 De ce nu voiți pentru nume pentru glorie să scriu !
 Oare glorie să fie a vorbi într'un pustiu ?
 A-zî cînd, patii ilor proprii muritorii toți sînt robi,
 Gloriea-î închipuirea ce o mie de neghiobi
 Idolului lor închină, numind mare un pitic
 Ce-o beșică ie de spumă într'un secol de nemic.

Incorda-voiți a mea liră să cînt dragostea ? Un lanț,
 Ce se'mparte cu frăție între doi și trei amanți !
 Ce ? Să'ngini pe coarda dulce că de voie te-ai adaos
 La cel cor ce'n operetă ie condus de Menelaos ?
 A-zî adese-orî femeea, ca și lumea, ie o școală,
 Unde'nveți numai durere, înjosire și spoieală ;
 La aceste academii de științi a zinei Vineri
 Tot mai des se perîndează și din tineri în mai tineri,
 Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas,
 Pînă cînd din școala toată o ruină a remas".

Și poietul își amintește anii din copilărie,
 cînd avea iluzii, cînd lumea îi părea cu to-
 tul almintrelea.

„Atunci lumea cea gîndită pentru noi avea ființă
 Și, din contra, cea aievea ne părea cu neputință.
 A-zî abiea vedem, ce stearpă și ce aspră cale iese
 Cea ce poate să convie unei ineme oneste
 Iear în lumea cea comună a visa ie un pericol,
 Și de ai cum-va iluzii, iești pierdut și iești ridicul".

Sfărîmarea iluziilor, corupția socială nea-
 uzită, mijlocul social păcătos, ieată cauzele
 pesimismului poietului. Acum vom mai spune
 cîte-va cuvinte în privința tendinței sociale
 și etice a pesimismului lui Eminescu. Dacă
 ni s'ar face întrebare în privința înțelesului
 social și etic al pesimismului propriu zis, ca

o concepție consequentă cu sine însuși și cum și-a găsit expresia în Schopenhauer și mai ales în Hartmann, atunci răspunsul nu ne-ar fi de loc greu de făcut. Artă are de scop, pe cât poate să fie vorbă de scop la artă, de a evoca viața, de a lăși sentimentele de simpatie universală. Pesimismul consequent ie înse negarea vieții, deci ie antisocial, antimoral și antiartistic în gradul cel mai înalt. Mult mai grea chestie ie înse, când ie vorba de artiști pesimiști. La un poet, în creațiunea lui, pesimismul se va manifesta cu urmele inemei și sufletului poetului însuși, amestecat cu sentimente ome-nești și de multe ori cu sentimentele foarte înalte ale artistului însuși. În cazul acesta ie mult mai greu a te rosti. Cu toate acestea sînt cazuri vădite în care partea negativă la un poet întrece pe cea pozitivă ori când din potrivă partea pozitivă (din punctul de vedere social și etic) întrece pe cea negativă. Beaudelaire, și mai ales cei din școala lui, pot să fie puși în categoria întâia; Eminescu negreșit în categoria a doua. Geniul cel bun al lui Eminescu, primul fond al talentului lui, l'a condus de multe ori foarte bine între stîncele pesimismului, făcîndu-l să primească partea bună a lui, bună, bine înțeles, pentru creațiunea poetică, și să se ferească de cea *nesănătoasă*.

Durerea ce simte, mai ales cînd acea durere ie pentru soarta omenirei nefericite, Eminescu ne-o sugerează. Iel ne interesează, ne pasionează de cele mai înalte probleme ce ating nu numai soarta omenirei, ci și pe-a universului întreg. Chiar acolo unde ie mai consequent ca pesimist o parte a pesimismului său ie pentru a ne da un cadru cît se poate de întunecos la o nedreptate, la o mizerie omenească, pentru a o face mai respingătoare și în contra căreia iel se ridică din toate puterile. Așa de exemplu în satira întâiea, după ce ajunge la convingerea că „vis al nefinței” i universul cel chimeric“ se pasionează de soarta bătrînului dascăl, care va fi uitat de posteritate. Cu ironie amară și nemicitoare vorbește de cei mititei cari se vor lustrui pre iei sub umbra numelui marelui dascăl, ori și mai reu îi vor ponegri numele, pentru a se areta iei mai buni de cît sînt. Așa că partea întâiea a satirei curat pesimistă ie parcă menită a da un cadru mai potrivit pentru a lovi mizeriile de a-zi.

Bine înțeles că afară de această parte foarte însemnată pozitivă, pesimismul lui Eminescu are și o parte negativă, mai puțin însemnată, dar totu-și are. Așa spre exemplu Eminescu simte toate mizeriile vieții, dar nu simte un lucru, nu simte trebuința de a

se lupta cu astă corupție, cu astă nenorocire, pentru a realiza o viață mai frumoasă, mai morală, mai fericită. Da, aspră ie calea luptei pentru un viitoriu mai bun! În astă luptă poți să „pari ridicul“ unor creeri seci, poți să fii „pierdut“ chiar, dar sînt oare toate acestea argumente destul de puternice pentru a opri de la luptă o „inemă onestă“? Mai ales în această privință pesimismul poietului poate avea influența rea. În Byron, de pildă, cu tot decepționismul lui, cu toată neîncrederea într'o viață fericită a omenirii, cu toate acestea, puterile vii, energia uriașă ce clocotește în vinele lui se dă pe față în creațiunea-i poietică și în revolta lui auzim strigări cari chiamă la răscoală, strigări cari îndeamnă la luptă, la împotrivire. Revolta lui Eminescu ie pasivă, melancolică, o revoltă care mai degrabă ar putea să adoarmă puterile vii ale tinerimei, dacă tinerimea ar cădea cu totul fără critică sub înriurirea lui. Ne ie teamă că mulțimea de tineri slabi de fire, cari și așa n'au destulă putere de împotrivire, în fața unei vieți în care se cere putere și statornicie bărbătească și ideal înalt, vor fi dezarmați: și mai mult teamă ne iese că mulți tineri vor fi și mai dezarmați prin plîngerile tînguioase ale poietului, prin retragerea lui din luptă, prin sfaturile cele dă.

„Și de plînge de se ceartă
Tu în colț petreci în tînc

„Tu remii la toate rece

„Nu spera și nu ai teamă“.

Teamă ne iese de asemenea că mulți neputincioși cari așteaptă numai prilej de-a fugi de pe cîmpul de luptă, cari așteaptă numai prilej de a se așeza binișor într'un locșor călduț și sigur, dar cari totu-și simt trebuința de a-și justifica păcătoșenia.—teamă ne ie că neputincioșii aceștia se vor învâli în manta pesimismului, ascunzîndu-și nemernicia sub scutul poeziei lui Eminescu. Teamă ne iese, într'un cuvînt, că influența poietului, alături cu mari foloase, să nu ne aducă și pesimiști, după chipul și asemănarea celui de la Soleni.

II.

Într'un frumos articol „Filosofia stilului“. Herbert Spencer face generalizarea că menirea și esența stilului și a poeziei iese, „de a înfățișa lucrurile ast-feliu în cît pentru a le înțelege să fie nevoie de cît mai puțină osteneală“. Cruțarea atenției și puterii psihice a cetitorului, ieată după Spencer menirea și esența poeziei. În astă generalizare se văd și toate meritele netăgăduite, dar în

acela-și timp și greșelele generalizărilor acestui filosof. Găsind, descoperind cu ghibăcie, o înririire comună la o mulțime de fenomene ori de lucruri, Spencer din pricină că aleargă veșnic după generalizări, din pricină că ie obicinuit a tot generaliza, exagerează descoperirea sa, o înnalță peste samă, o numește esența, cauza cauzelor, generalizarea *per excellentiam*. Așa a făcut și'n împrejurarea de față. Găsind prin ghibăcie și prin știință una din însușirile și menirile poeziei, Spencer urcă astă calitate așa de sus în cît o privește ca esența și menirea poeziei în general. Nouă ne pare foarte adevărat lucru că una din menirile poeziei ieste și cruțarea puterilor psihice ale cetitorilor ; dar asta ie numai una din însușirile ie și ie departe de a îmbrătoșa poezia în deobște, de a formula rostul ie. Ast-feliu noi găsim cu cale a pune alături cu dînsa altă însușire a poeziei, o însușire care îndreaptă și stavilește pe cea di'tăiu. Noi credem că putem spune că una din însușirile poeziei ieste că iea a-țită, pune în lucrare, dacă putem zice așa, puterile psihice ale omului. Aceasta a doua însușire mărgenește pe cealaltă fără a o contrazice, cum s'ar părea de o dată. Un exemplu ne va lămuri pe deplin cele zise, îl luăm di'ntre fenomenele fiziologice, cari sînt mai vădite și mai puțin încîlcite de cît cele psi-

hice. Cheltuirea de putere, munca, iese o trebuință pentru mușchi, pentru dezvoltarea regulată a organismului, prin urmare tot ce va face pre om să cheltuească putere mușchiulară, îi va aduce plăcere și folos. Așa oamenii cînd nu muncesc află plăcere în gimnastică, în primblare, copiii în alergat; pe de altă parte într'o societate în care ie muncă obositoare, în cît face pe organism să sufere, ori-ce va aduce odihnă, va pricinui și plăcere. Decî acel factor care va ațîța puterile noastre la *muncă*, înse în margini înțelepte, acel factor va fi binefăcătoriu pentru organism. Cu alte cuvinte și munca dar și crușarea muncei sînt de o potrivă trebuincioase. Acela-și lucru ce am spus despre puterile fiziologice, trebuie să-l spunem și despre cele psihice ale omului. De la un factor care ar lucra asupra minții noastre trebuie să cerem ca tot o dată să ațîțe puterile psihice și să le crușe, să le economisască, să le facă să lucreze dar fără a trece peste normal. Să luăm de pildă un tablou pe care un poiet ni-l face în cîte-va versuri, într'o poezie mică. După Spencer astă poezie ne face plăcere pentru că economisește puterile noastre sufletești, pentru că „îmfătoșază lucrurile în cît pentru a le înțelege ne trebuie cea mai mică osteneală cu putință“. Așa-î, dar alătura cu astă, poezie va ațîța sufle-

tul nostru, ne va pune în lucrare închipuirea și în noi se va zugrăvi tabloul cu toate amănuntele lui, va pune în lucrare atenția și închipuirea noastră...

Așa dar economizarea puterilor sufletești și ațișarea acestor puteri în margini normale, ieată una din menirile poeziei și, pe cât ne pare, și ale artei în general. Zicem una din menirile și nu *menirea în general*, pentru că, în starea de a-zî a esteticeii științifice, sîntem încă departe de a putea răspunde complet la întrebarea: „Ce ie arta și care ie menirea, esența ie?”

Dovadă pentru zisele de mai sus pot să ne dea toți poieții mari, cari pri'ntr'o trăsătură de condei, prin cîte-va versuri zugrăvesc un tablou mare, complex, minunat. Acest dar ie de bună samă din cele mai prețioase pentru un poiet și talentatul nostru Eminescu îl are, ca nici unul din poieții noștri. Să luăm de pildă următorul admirabil sonet al lui:

„S'a stins vieța falnicei Venetii,
N'auzi cîntări, nu vezi lumini pe valuri;
Pe scări de marmură, prin vechi portaluri
Pătrunde luna, innălbind păreții.

Okeanos se plînge pe canaluri,
Iel numa'n veci ie'n floarea tinereței,
Mire ei dulei i-ar da suflarea vieței,
Izbește'n ziduri vechi, sunînd din valuri.

Ca'n ținterim tăcere ie'n cetate,

Preot remas din a vechimei zile
San Marc sinistru miezul nopteii bate

Cu glas adinc, cu graiul de Sibile,
Rosteste lin in clipe cadentate :
„Nu'nvie mortii—ie'n zadar copile !“

Măreț tablou ! Și cât de tare se ridică în imaginația noastră. Ne pare că vedem această falnică Veneție. Un mare, nemăsurat oraș. Ie noaptea. În cetate, tăcere adîncă ; tăcere de mormînt. Venețea nu doarme, ie moartă.

„Pe scări de marmură, prin vechi portaluri
Pătrunde luna înnălbînd părății“.

și această lumină a lunei, luminîndu-ne toată mărețea tabloului, îl face și mai măreț și mai tăcut. Tăcerea cetății ie întreruptă numai de plîngerile oceanului, care izbește în zidurile vechi ale palatelor tăcute. Izbiturile valurilor luminate de lună dau o deosebită măreție tabloului întreg. Ie miezul nopteii, palaturile de marmură stau ca vrăjite sub lumina lunei ; în canalurile ce sînt în loc de uliți, în piețele cetății, nici o mișcare. De o dată astă tăcere de ținterim ie întreruptă de sinistrul dangăt al clopotului, San-Marco bate miezul nopteii. Și însemnarea și mai sinistră a celor două-spre-zese lovituri, glasul acestui „preot din a vechimei zile“.

„Cu glas adinc cu grainul de Sibile
 Rostește lin în clipe cadențate :
 „Nu'nvie morții—ie'n zadar, copie !“

Acest glas sinistru care rostește groaznica sentință a morței asupra Venetiei ; acel glas jalnic resunînd în mijlocul unei tăceri de ținterim se lățește prin canaluri, pătrunde în palate, dă grozav aspect tabloului întreg, face să simțim fiori, să ni se ridice părul. Cam asta simțim, cam asta ne sugerează poietul în imaginația noastră ! Pe un om cult gîndul îl va duce și mai departe, îl va duce cu veacuri în urmă, îi va areta această Venetie puternică, regina lumii civilizate ; vieața fierbea acolo, mișcarea uriașă, istoria bogată, une-orî mareață, alte orî fioroasă : dogi, sfatul de zece !... Și toată această puternică lucrare sufletească ne-a fost sugerată numai prin cîte-va versuri ale talentosului poiet. Economizarea puterilor sufletești pe de o parte, ațîțarea acestor puteri pe de alta ie vădită. Dar prin ce frămăcătorie ajunge poietul ca prin cîte-va versuri să ne ațîțe până la atîta lucrarea imaginației, lucrarea sufletului ? Prin tăria simțirei și a imaginației în însu-și poietul și prin un talent deosebit dat numai unora din noi. În închipuirea poietului se destășură un tablou mare, întins. Cine știe cîte ceasuri ast tablou a muncit pe poiet ? Cine știe cîte nopți poate nu l'a lăsat odihnei ? Ast tablou care plu-

tea înaintea ochilor lui sufletești, poietul ni-l dă în câte-va versuri și, mulțumită talentului său, pri'ntr'însele cășunează în noi toată lucrarea sufletească, toate simțirile ce le-a avut însu-și poietul făcînd versurile *A intrupa cit mai multă simțire, cât mai nsemnată prin putere și prin calitate, într'unî volum cit mai mic iese de bună samă o menire a poeziei, mai ales a celei lirice.* Luați sonetul de mai sus: fie-care cuvînt ie pus la locul său, fie-care imagină, prin asociație de idei, va trezi alte imagini și toate împreună vor reproduce în noi acea simțire, acel tablou care l'a muncit pe poietul însu-și, care plutea înaintea ochilor minții lui. De aici se vede cât de mare putere iese în poezie, ce mare însemnătate are faptul la ce zei se închină poietul. Un poiet mare avînd puterea de a trezi în oameni simțirile și tablourile cari îl frămîntă, avînd puterea de a sugera cetitorilor simțirile și dorințele sale, după cum face și hipnotizatoriul, — ie ușor de priceput cât de însemnat lucru iese să știm cari a nume vor fi simțirile ce are iel și pe cari le va sugera decî publicului cetitoriu. Aceste câte-va cugetări le punem în parantez, ne vor fi de trebuință mai pe urmă. Pe poiet îl face mai ales simțirea adîncă și talentul deosebit de a exprima acea simțire, de a o sugera cetitoriului. Aceste două în-

sușiri le are în mare grad Eminescu. Cum ni se pare nouă simțirea și tăria simțirei sînt chiar mai mari la dînsul de cît talentul de a le exprima; bine înțeles vorbim relativ, căci și talentul lui de a exprima ce simte ie foarte mare. Orî-care poezie din volumul lui Eminescu ne dovedește același talent. Iată de pildă „Singurătatea“, reproducem cîte-va versuri:

„Stoluri, stoluri trec prin minte
Dulci iluzii. Amintiri
Țiîesc încet ca greeri
Priîntre negre, vechi zidiri,

Sau cad grele, mîngîioase
Și se sfarmă'n suflet trist,
Cum în picuri cade ceara
La picioarele lui Crist.

În odaie prin ungh re
S'a țesut painjenis
Și prin cărțile în vravuri
Umblă șoarecii furis.

În această dulce pace
Îmi ridic privirea 'n pod
Și ascult cum îmvălișul
De la cărți îei mi le rod.

Ah! de cîte-orî voit'am
Ca să spînzur lira'n cui
Și un capăt poeziei
Și pustiului să pui!

Dar atunci greeri, șoareci,
Cu ușor-măruntul mers,
Readuc melancolia-mi,
Iară îea se face vers.“

Da, ie singurătatea adevărată. Și cetind aceste frumoase versuri parcă ne simțim și noi singuri în cea mai desăvîrșită singurătate. Fie-care imagină, mai fie-care cuvînt, trezește în noi acest sentiment. Tîrîitura înceată a greerilor poate de să se audă numai cînd omul ie singur și chiar cînd ie singur dacă ie în nemișcare. melancolic, numai în ast-feliu de împrejurări putem auzi și cum cad „picurile de ceară la picicarele lui Crist“, afară de asta chipul lui Hristos răstignit, înaintea cărui arde o făclie de ceară, ne deșteaptă ieară-și o mulțime de gînduri triste, melancolice, gîndurile singurătăței. Painjeniușul țesut în unghere, iear nu poate fi într'o casă plină de vieață; ușor-mărunțul mers al șoarecilor cari rod cărțile, ca să se audă ie cu putință numai cînd nu ie nime 'n casă, cînd ie absolută tăcere, absolută singurătate. Și așa fie-care imagină, prin asociațiea ideilor chiamă din fundul sufletului nostru alte imagini, dar cari împreună lucrează pentru a ne produce simțimentul de singurătate, de melancolie.

În mai mare grad ne ațîță atari sentimente triste altă poezie a lui Eminescu „Melancolia“.

Cităm cea mai mare parte din iea :

„Bogată în întinderi stă lumea 'n promoroacă,
 Ce sate și cîmpie c'un luciul văl îmbracă ;
 Văzduhul scînteează, și ea unse cu var
 Lucesc zidiri, ruine pe cîmpul solitar.

Și ținterimul singur cu strîmbe cruci veghează,
 O cucuvae sură pe una se așază,
 Clopotnița trosnește, în stîlpi izbeste toaca.
 Și străveziul demon, prin aier cînd să treacă,
 Atinge 'ncet arama cu zimți-aripei sale,
 De auzi din iewa un vaier, un aiurit de jale.

Besereca'n ruină

Stă cuvioasă, tristă, pustie și bătrîna,
 Și prin ferestre sparte, prin usi țiuie vîntul,
 Se pare că vrăjește și că-i auzi cuvîntul
 Năuntru iei pe stîlpi-i, păreți, iconostas,
 Abia conture triste și umbre au remas ;
 Drept preot toarce-un greer un gînd fin și obscur,
 Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur“.

Zidiri, ruine cari pe cîmpul solitar, sub lumina lunei, lucesc par că unse cu var, ținterimul cu strîmbe cruci noaptea sub lumina lunei, cucuvaea ce se așază pe o cruce strîmbă a ținterimului, toaca, trosniturile pline de jale ale clopotniței, besereca tristă, ruinată, pustie vîntul care țiuie prin crepăturile beserecei, iconostasul șters de se văd sfinții par că ar fi umbre. toarcerea greerului, roaderea cariului, ieată atîtea și atîtea imagini, cari prin iewele înse-și și prin mulțime altele ațitate și aduse în conștiință prin asociație, ne pricinuesc adincă melancolie, ori, mai bine, ne prăgătesc pentru întristare, pentru melancolie, pentru suferință și mai ales pentru compătımire. Și în acest cadru

întunecat, trist, sinistru pöietul ne zugră-
veşte starea sufletului său mai tristă poate,
mai întunecată, mai de jale :

„In van mai caut lumea-mă în obositul creer
Căci răguşit, tomnatec, vrăjeşte trist un greer ;
Pe inima-mă pustie zadarnic mîna-mă ţiü
Iea bate ca şi cariul încet într'un secriü,
Şi cînd gîndesc la vieaşa-mă imă pare că İea cură
Încet repovestită de o străină gură,
Ca şi cînd n'ar fi vieaşa-mă, ca şi cînd n'aşİ fi fost,
Cine-İ acela ce-mă spune povestea pe de rost,
De-mă ţin la İel urechea şi rid de cîte-ascult,
Ca de durerİ străİne ? .. Parc'am murit de mult ?“

Cînd simţim durere ori bucurie mare, a-
tuncia toate puterile vieţii noastre psihice
sînt aţitate, inema ne bate cu tărie, intere-
sul pentru vieaşa într'un teliü ori în altul
sînt aţitate în gradul cel mai İnnalt. Cînd
İnse sîntem cuprinşi de melancolie, energia
vieţii sufleteşti scade, inema ne bate încet,
ne cuprinde o nepăsare, interesul pentru
vieaşa scade, omul parcă nu trăeşte, ne cu-
prinde nepăsare nu numai pentru interesele
străİne dar şi pentru ale noastre, parcă nu
simţim nici vieaşa noastră proprie. Aceste sen-
timente adevărate şi caracteristice ale melan-
coliei sînt admirabil exprimate în cîte-va ver-
suri. Inema bate încet, „ca şi cariul într'un
secriü“, interesele propriei vieţi İİ ajung aşa
de depărtate, par că İea ar curge repovestită
de o străină gură. Ce efect mare şi admirabil

face această întrebare : „Cine-î acela ce-mă spune povestea pe de rost?“ Și cînd credem că poietului nu i-a mai ramas nemica de zis, iel cu trei cuvinte neașteptate dă un caracter definitiv tabloului întreg al melancoliei : „Parc'am murit de mult !“

Acela care n'a simțit adîncă întristare, melancolie, jale, mare compătimire cetind aceste rînduri, de bună samă că nu le va mai simți nici o dată.

Sinceritatea simțirei se vede ieară-și în fiecare din poeziile lui Eminescu și tocmai de aceea ne și produc așa de mare efect, iele nu-s fabricate, meșteșugite, ci aū ieșit din inemă, de aceea și aū mare resunet în inema noastră.

„Doch werdet ihr nie Herz zu Herzen schaffen
Wenn es euch nicht von Herzen geht“

zice cu drept cuvînt Faust.

Creațiunile poietice ale lui Eminescu arată melancolie, blîndețe, sficiune, jale și nu știu ce dulceață molatecă. Poietul iubește o femeie și astă femeie ie o „copilă balaie“ ie un „înger dulce, blînd“, „cu ochii mari și umezi, cu zimbet de copil“, dragostea lui ie o „dulce dragoste balaie“.

Poietul iubește natura și în privința asta iel are puțini rivali în literatura românească. Poietul iubește natura așa de mult în cît

une-orî nu ştim cui poartă iel mai multă grijă şi iubire: naturei orî omului. In admirabila poezie „Crăeasa din poveşti“, nu ştim dacă fărâncătoarea natură din prejurul iei zugrăvită pentru a da un cadru crăesei frumoase orî de nu cum-va frumoasa crăeasă, în a cărei ochi albaştri se adună basmele, iei numai o parte din natura încunjurătoare, merită a face acest tablou al naturei şi mai fărâncătoriu. Poietul iubeşte natura, o iubeşte cînd se potriveşte cu starea sufletului său. Îi place luna, nu cînd iei învăluită de nori, ci luna plină plutind pe ceriu senin umplînd cu lumina-î argintie aierul şi trezind în noi visuri blînde, dulci, melancolice; îi place lacul „încărcat cu flori de nufăr“, cînd scîntează sub lumina argintie a lunei. Iear unde-î, parcă fărâncate, se bat încet de mal, şi de pe mal teiul scutură flori în lac. Poietului îi place marea, dar nu cînd, spumegînd, înnalţă valuri ca munţi, urlînd ca un cor de miî de fieare selbatece, ci cînd în liniştea serei bate încet în ţermuri orî plînge melancolic prin canale. Poietului îi place codrul, dar nu în timpul furtunei, cînd vîntul furios îl tace să cînte cu glasuri fioroase: cînd arborii bătrîni se îndoie sub năvala uraganului, cînd întunerecul înfricoşat al codrului iei din cînd în cînd luminat de fulgere, cînd trăsnetul despică în bucăţi un stejar uriaş;

nu acest tabloù selbateg, dar măreț și sublim nu acest codru îi place, ci codrul liniștit, luminat de cele din urmă raze ale soarelui, ori luminat de lună, un codru blînd, drăguț, un codru dulce, unde scîntee lacuri, unde murmură „somnoroase isvorele, unde cîntă filomele, ciripesc păserele“, unde teiul cu largi crengi încărcat cu floari mirositoare le scutură asupra dulcei dragosti bălaie a poietului. Cînd poietul face pe codru să vorbească, codrul se plînge de vînt și de iarnă, care-i alungă cîntăreții, codrului îi place doina, îi place ca pe cărări să treacă, „femeile împlîndu-și co-feele“. Codrul ie melancolic blînd, după cum melancolic și blînd ie poietul însu-și. Chiar cînd poietul se mînie, cînd blastămă chiar, tot ni se pare că-l vedem, cu fața blindă, dulce, tristă cu atîta mai tristă cu cît trebuie să blasteme, cînd iese mai puțin de cît ori-cine făcut pentru a blăstăma. În „Venere și madonă“ poietul învinuește, blastămă pe iubita sa, învinuirile ies din sufletul lui amărit, dar ieată sub lovitura lor copila începe a plînge și atunci de o dată blîndeța poietului învinge toată amărăciunea, iel plînge și-i cade la picioare, cere iertare, nu mai crede ce a zis :

„Plîngi copilă?—C'o privire umedă și rugătoare
Poți din nou zdrobi și frînge aspostat inema mea.
La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri adînci ca marea

Și sărut a tale mine, și te 'ntreb de pozi iertă
 Șterge-ți ochii nu măi plînge!... A fost crudă 'nvinuirea
 A fost crudă și nedreaptă, fără razem, fără fond.“

* * *

Să trecem acum la acele poezii ale lui Eminescu în cari ni se descrie și cîntă iubirea și cari împlu cea măi mare parte din volum.

Iubirea, simțire măi ales cîntată de poieții tuturor națiilor, de poieții mari și de cei mici, a fost în timpul din urmă atacată cu mare viociune. Și nu numai criticii, dar chiar și poieți mari, Alfred de Musset, adresîndu-se cătră poieți le spun: „Ce ne pasă, poiete, de plîngerile, de bucuriile, de extazurile, într'un cuvînt de toate peripețiile dragostei tale?“ Deși nu sîntem de loc aplecați a ne face apărătorii și cavalerii dragostei în potri va învinuirilor ce i se fac; credem înse de datoria noastră a limpezi chestiea.

A fost o vreme cînd măi unica simțire cîntată de poieți iera iubirea. În potri va acestui exclusivism a trebuit să se înceapă luptă. Vieța ie așa de întinsă, de feliurită, patimile ce muncesc pe om așa de feliurite, așa de multe, interesele omenirei ieară-și așa de însemnate în cît iera o absurditate a ridica pe pedestal numai o singură patimă și a-i da privilegiul de a fi exprimată în forme poietice. Iubirea ie una din patimile de căpetenie ale omului și ca atare va ținea de

bună samă un loc foarte mare în literatură și poezie, dar iubirea nu cuprinde toată viața și afară de acestea iese iubire și iubire. Afară de iubirea cătră o femeie, iese iubirea cătră familie, iubirea cătră țară și în sfârșit iubirea cătră omenire, iubirea idealului, sentimente și simpatii întinse, cari din ce în ce mai mult mișcă pe oameni, cari tot mai mult stăpînesc viața afectivă a omenirii. Și, bine înțeles, cu cît aceste sentimente vor crește mai mult în viață, cu atîta mai des vor da prilej de poezie. Acela-și lucru trebuie să spunem despre exprimarea generalizărilor științifice sub forme poetice: cu cît generalizările acestea vor pătrunde mai adînc în viață, cu cît iele vor atinge mai tare interesele omenirii, cu atîta vor merita a fi și, de bună samă, chiar vor fi motive pentru poezie. Sîntem încredințați de aceasta și cu alt prilej vom dovedi mai pe larg. Pân'acuma sîntem deci de o părere cu cei ce critică dragostea, cînd ie singura inspirație a poeziei. Și, mai mult, sîntem de o părere cu dînșii cînd spun că iese mai prețioasă mai de de samă pentru omenire, poetizarea iubirii de țară, de omenire, de înnalte interese omenestii de cît vecinica poetizare a dragostei. Fără a străbate în fondul chestiei, ne va fi ușor a vedea că așa iese, luînd în samă că poetii de cei di'ntăiu sînt mai rari de cît

cei ce cîntă dragostea. Aice poate fi vorba, ca și în economia politică de prețul rarității. Noi am zis că un poiet trebuie să simtă adînc și să aibă talentul de a exprima această simțire. Sentimentul dragostei ie foarte obișnuit, mai nu-i om care să nu fi avut această simțire. Dar cîți sînt acei cari au adînci sentimente cetățenești, cari au un ideal mare pentru fericirea omenirei, cari sînt întristați de relele sociale și sînt gata la jertfe mari pentru o viață mai fericită și mai morală în viitoriu?... Sînt puțini oameni de aceștia și mai puțini încă sînt poieții cari să simtă și să cînte asemenea lucruri! Și cu cît sînt mai rari aseste simțiri, cu atîta mai prețios ie acel poiet care le va simți adînc și le va exprima în formă poietică. Păn'acum ne înțelegem cu criticii dragostei, dar nu sîntem de loc de părerea lor cînd, trecînd peste ori ce margenă, nu vor să primească de feliu dragostea ca materie pentru poezie. Ori cum fac mare nedreptate sermaneî dragoști, care, ca sentiment mare, ca unul din sentimentele de căpetenie ale oamenilor, ca izvorul unor din cele mai înnalte sentimente și simpatii ale omenirei, va fi tot de a una un motiv puternic pentru poezie, deși nu singurul. Criticii cei mai neîmpăcați ai dragostei scot înnainte că ie a fost cîntată atîtea veacuri și de atîția poieți în cît cei de a-zi nu

mai pot să ne spuie ce-va nou. Acest sentiment ori cît de mare ar fi, iese, după dinșii, analizat și răsanalizat în toate amăruntele, așa că în privința aceasta n'a mai ramas nemică de spus. După Petrarca, Tasso, Ariosto ; după Hugo, Lamartine, Alfred de Musset, Byron și sute de alții, cu talent mai mare ori mai mic, ce lucru nou ar mai putea să zică poietii a-zi ? Nu vor fi de cît plagiatori mai mult ori mai puțin ghibaci. Această argumentare pare a fi foarte puternică, în adevăr înse ie slabă de tot și foarte greșită în privința originalității în artă și mai ales în poezie. Să ne aducem ieară și aminte că un poiet atuncia ie cu adevărat poiet și numai atuncia face lucrări poietice, cînd simte adînc. Sentimentul unui om ie înse lucru atit de complex și atit de personal în cît nici o dată sentimentul nu samănă cu desăvîrșire la doi oameni deosebiți, în tocmai după cum aceștia nici o dată nu se asamănă cu desăvîrșire, din punctul de vedere fiziologic. În adevăr luați sutele de milioane de oameni de pe fața pămîntului și veți găsi că toți samănă între dinșii : au nas, gură, mîni, picioare ; oamenii di'nt'r'o rasă samănă și mai mult, oamenii din o grupă etnică și mai mică samănă și mai mult și în sfîrșit puteți face grupe de oameni foarte asemănători : tot una de nalți, bălăi ori negricioși, cam tot cu a-

ceea-și mutră ; dar nici o dată nu veți găsi doi oameni cu asemănare desăvîrșită și chiar de s'ar și întîmpla un caz două, orî cine le-ar privi ca fiind cu totul excepționale. Tot așa iese și în privința psihologică. Pot să se afe oameni foarte potriviți la minte și la simțire, asemănarea nu poate înse fi întregă. Trăsăturile sufletești ale omului sînt atît de multe, combinațiile între iele așa de numeroase și feliurite, în cît natura nu produce nici o dată inși absolut la feliu la minte și la simțire. Bine înțeles că iubirea, dragostea, atingînd toată vieța sufletească a omului, nu poate fi *în totul* de o potrivă, chiar la oamenii cari samănă mai bine unul cu altul. Decî cînd un poiet simte adînc dragoste și o poate intrupa în forme desăvîrșite poietice, atunci iel va fi original, pentru că nici o dată alt poiet n'a exprimat aceea-și simțire, pentru că nici unul n'a avut'o în tocmai. Bine înțeles vorbim de poieți adevărați, nu de mulțimea fără număr a copilandrilor cari se simt chemați a o cînta pe „iea, iubita inemei lor“, lipsindu-le talentul iei plagiează expresiile și simțirile altora. Cum nu poate să fie vorbă de zugravii de firme, cînd scriem despre pictorii-artiști ; tot așa nu poate să fie nici acolea vorbă de acești înjgebători de rime și de epitete furate, cînd vorbim despre adevărați poieți.

Analiza poeziiilor de dragoste trebuie să o facem din două puncte de vedere. Întăiu trebuie să analizăm adîncimea simțirei și cît de mult a știut poietul să o exprime în creațiunile sale; ast-feliu se va areta talentul poietului. Apoi trebuie să analizăm idealul iubirei, idealul ce are poietul despre femei, cerințele morale și ideale ce caută poietul în dragoste și la femei.

Știm că la aceste cuvinte ale noastre se vor găsi mulți cari ne vor iutilni cu zimbet dacă nu de despreț apoi de compătimire, pe buze „Aha! vor zice ie, încătușarea artei prin cerințele unei morale înguste, arta tendențioasă, cîntarea emăncipărei femeii, egalitatea femeii cu bărbatul !..... Știm noi trebile acestea! ..” și zimbetul desprețuitoriu li se va întinde pe obraz. La dreptul nu putem să osîndim pe acești admiratori ai artei în sine, ai artei pentru artă. Li s'a cîntat atît de mult despre arta impersonală, despre moralitatea artei în sine, așa de mult saū deprins a primi fără critică zisele așa numitelor autorități, ie au atîta groază de noutăți și de idei nouă cari oare-și cum le strică liniștea, îi nevoește să mai gîndească, le turbură echilibrul împietrit al inteligenței încit nu ne mierăm cîtu-și de puțin de zimbetul lor desprețuitoriu. Noi, cu toate acestea, vom îndrăzni să spunem cîte-va cuvinte și cine

știe dacă numitul zimbet nu va pieri de pe buzele cavalerilor esteticeî pure. Am aretat că un poiet, un artist, are marele dar de a cășuna lucrare psihică în noi și că exprimându-și simțirile în forme poietice, îel ne sugerează acelea-și simțiri ; am asemănat pe poiet în această privință cu hipnotizătoriul, credem că prin aceasta am pus arta așa de sus în cît ie peste putință a o pune mai sus. Am mărturisit că are o putere uriașă și am pus'o alături cu a celor ce hipnotizază; dar oare n'are nici o însemnătate a ști ce a nume va sugera hipnotizătoriul ? Unul ne va sugeră dorința de a face binele, de a fi morali : altul dorința de a trăi în desfrînare. Oare nu trebuie să ne pese de ideile și de caracterul hipnotizătoriului ? Nu ie tot așa cu poietii ? Sugerîndu-ne simțirile lor, nu ie oare de cea mai mare însemnătate a ști însușirea morală a acestor simțiri ? Și cam ce simțiri morale sînt în stare să ne sugereze unii poietii putem vedea din următoriul exemplu. Un poiet francez, și poiet cu talent, D-l Chevé, într'o poezie dedicată femeilor scrie :

„Femme, quel abruti, quel animal, quel âne
 A voulu d'idéal nimer ton front étroit
 Et détruire ton charme, en logeant sous ton crâne
 Au cerveau si léger la science à l'oeil froid ?
 Je te veux ignorante, o femme et te veux bête,
 Bête à manger de l'herbe, et ne comprenant rien,

N'ayant rien dans le coeur, n'ayant rien dans la tête,
Stupide comme un boeuf, soumise comme un chien.

Que m'importe ton coeur? Que m'importe ton âme,
Je n'aime que ta forme, et ne veux que ta chair! ²⁾

Nu știm, zeu, dacă se va găsi vr'un om căruia să nu i se urce singele în față, care să nu se rușineze văzînd atari sentimente vrednice de un Neo-Zelandez. Poietul nu vrea femeea nici măcar curtezană, pentru că și curtezana poate avea cerinți omenestii, o vrea „bête à manger de l'herbe“, „Je veux ta chair!“ De acoloa și până la a tăia și mânca femeile bătrîne, cum fac unele triburi selbatece, nu-î departe!

D-l Chevé ie poiet cu talent, dar putea fi și de geniu și în asemenea caz, ce înriurire vătămătoare ar fi putut avea iel înzestrat fiind cu aceste simțiri și sugerîndu-le cetitorilor! Credem că pe mulți acest exemplu îi va pune pe gînduri.

---

²⁾ „Femeie, ce prost, ce dobitoc, ce măgariu
A vroit fruntea-ți îngustă să încunune cu ideal
Și să-ți strice farmecul puindu ți sub tidvă,
Intr'un creer așa ușor știința rece?
Femeie te vrau să nu știți nimic, te vrau dobitoacă;
Așa de vită în cît să paști ierabă, să nu'nțelegi nemică
Să nu ai nimic în inemă, să n'ai nimic în cap,
Proastă ca un bou, supasă ca un cîne.

Ce-mi pasă de inema ta? Ce-mi pasă de sufletul tău?
Nu-ți iubesc de cît chipul, și-mi trebuie numai trupul tău“.

Să ne întoarcem la Eminescu. Cum am zis mare parte din poëziile lui sînt despre dragoste. În acestea se vede simțire adîncă, admirabil exprimată. Bucuriile întîlnirei, toate extazurile unui amor triumfătoriu, toate durerile despărțirei; toate simțirile feliurite pe cari le trezește în noi o dragoste fără răspuns, toată gama astor feliurite simțiri resună în poëziile lui Eminescu și aceste sunete sînt dulci, melancolice, armonioase în gradul cel mai înalt. Imaginile iubirei sînt ieară-și atît de plastice, atît de artistice și poate mai pre sus de toate deplin sincere: poietul simte și simțirile le așterne pe hîrtie, fără a căta să facă efect, fără a se îmbrăca în simțiri pe cari nu le are. De aci atîrnă pe de o parte marea înriurire ce are poietul asupra cetitorilor, iear de altă parte de aice urmează lipsa părută de desfășurare logică a sentimentelor în poëziile lui și chiar une ori în aceea-și poezie. Poietul ba ie trist, neîncrezătoriu, plînge nestatornicia femească: ba se aprinde, o crede pe femeie înger; ba o blastămă, ba cade în genunchi înaintea ie: cînd o chiamă în codrul des unde ar putea să se iubească în voie, cînd se gîndește la mormînt unde ar putea să doarmă vecinic strinși în brațe! Acea mare nelogică a simțirilor la oamenii îndrăgostiți, neconștința care iese în viața reală, în poiet, în

inema lui, o aflăm și în poezii. Și iele ne farmacă așa de mult, tocmai din pricină că exprimă simțiri adânci, sincere și adevărate.

În una din cele di'ntăiū poezii ale sale „Venere și Madonă“ Eminescu blastămă pe iubită sa pe care o credea femeie ideală.

„O cum Rafael creat'a pe Madona dumnezeu
Cu diadema-î de stele cu surisul blind vergin,
Ieu făcut'am zeităte di'nt'r'o palidă femeie .
Cu inema stearpă rece și cu suflet de venin“..

Cînd copila în fața acestor învinuiri n-
cepe a plînge, poietul se aruncă în genuchi
strigînd :

Plîngi copilă ?—C'o privire umedă și rugătoare
Poți din nou zdrobi și frînge apostat' inema mea ?

La picioare-ți cad și-ți caut în ochi negri adînci ca
marea

Și sărut a tale mîne, și te'ntreb de poți ierta.
Ștergeți ochii nu măi plînge!...

D-l Maiorescu în criticile sale a găsit această trecere grabnică de la blăstăm la „plîngi copilă?“ plină de efect (așa și iese) deși cam prea calculată (părere ce ne pare greșită). Trecerea ie cît se poate de firească și de reală. Într'un moment de indignare un om care iubește își varsă focul împotriva iubitei sale, exagerînd grozav, fiind cu desăvîrșire nedrept, învinuind'o pe iubită că

nu-i o zeitate cum a crezut'o iel, exagerînd în ponegrire cum exagerase înnainte în idealizare; dar ieată-o că începe să plîngă, iel își vine în sine, simte nedreptatea și se azvirle la picioarele ieî. Ie cît se poate de firesc și simțit cu sinceritate. Această poezie cuprinde, ceea ce socotim noi ca una din cele mai mari însușiri ale lui Eminescu, simțirea adîncă și sinceră. De altmintrelea ne unim cu d-l Maiorescu în privința celoralalte observații. Ca alt exemplu putem lua minunata poezie „Despărțirea“, o tipărim aice întregă:

„Să cer un semn iubit'o, spre a nu te mai uita ?
 Te-ași cere doar pe tine, dar nu mai ieșți a ta ;
 Nu floarea veștejită din părul tău bălaiu,
 Căci singura mea rugă-i uitărei să mă dai.
 La ce simțirea crudă a stînsului noroc
 Să nu se sting'asemenea, ci'n veci să stea pe loc ?
 Tot alte unde-i sună aceluia-și părău ;
 La ce statornicia părerilor de rău,
 Cînd prin această lume să trecem ne ie scris
 Ca visul unei umbre și umbra unui vis ?
 La ce de-acu 'nnainte tu grija mea s'o porți ?
 La ce se măsurî anii ce zboară peste morți ?
 Tot una-i dacă astă-zî sau mine o să mor,
 Cînd voiî să-mî pîeară urma în mintea tuturor,
 Cînd voiî să uiți norocul visat de amîndoi
 Trezindu-te iubit'o cu anii înapoi,
 Să fie neagră umbra în care om fi pîerit
 Ca și cînd nici o dată neî nu ne-am fi găsit,
 Ca și cînd anii mîndri de dor ar fi deșerți—
 Că te-am iubit atîta putea-vei tu să ierți,
 Cu fața spre părete mă lasă prin străini
 Să 'nghete sub pleoape a ochilor luminî,
 Și cînd se va întoarce pămîntul în pămînt,
 Au cine o să știe de unde's, cine sînt ?

Cîntări tînguitoare prin zidurile reci,
 Cerși-vor pentru mine repausul de veci,
 Ci țieu ași vrea ca unul, venind de mine-aproape,
 Să-mi spuie al tău nume pe 'nchisele-mi pleoape,
 Apoi — de vor — m'arunce în margene de drum...
 Tot îmi va fi mai bine ca 'n ceasul de acum.
 Din zare depărtată resar' un stol de corb
 Să 'ntunece tot ceriul pe ochii miei cei orbi
 Resar' o vijelie din margini de pămînt,
 Dînd pulberea-mi țerinei și inema-mi la vînt .
 Ci tu remii în floare ca luna lui April,
 Cu ochii mari și umezi, cu zimbet de copil,
 Din cît țiești de copilă să 'ntinerești mereu,
 Să nu mă știți pe mine, cum n' m'oiu ști Lică țieu“.

Ce admirabilă exprimare a unui șir întreg de patimi și cît de nelogică poate să pară această poezie pentru acei cari nu vor a-dînci-o mai mult! Poietul se despărțește de iubită lui și n'are de cît o rugă: să-l uite. Foarte bine, dar atunci de ce-î aduce a minte de anii trecuți, de ce-î vorbește de moartea sa și de altele? Și cu toate acestea cît ie de firesc! Un poiet iubește o fată, o iubește tare, dar din nefericire trebuie să se despartă de țiea.

„Das ist eine alte Geschichte
 Doch immer bleibt sie noch neu“ ¹⁾

Ce simțiri feliurite, adînci, dureroase vor chinuî inema omului! Să o roage să remie

¹⁾ Ieste o poveste veche, dar remie pururea nouă. Heine.

ie peste putință și mândria-i se împotrivește. Și de la început înamoratul se arată mândru și marinimos.

„Singura mea rugă-î uitărei să mă dai“

Zice poietul și stăruie să o convingă ori mai bine să se convingă pe sine-și, spre a-și alina durerea, că ori-ce altă hotărîre ar fi absurdă. În adevăr „la ce simțirea crudă a stinsului noroc?“ „La ce statornicia părerilor de reu?“ și mai ales poietul are un argument din filosofia pesimistă :

„La ce statornicia părerilor de reu,
Cînd prin această lume să trecem ne țe scris
Ca visul unei umbre și umbra unui vis?“

Argumentele sînt logice, de ne învins. Dar una zice logica, mintea rece și alta strigă pasiunea, patima nebună. Rațiunea zice : „Du-te“ și patima strigă : „Oh remii!“ Rațiunea omenească zice : „la ce statornicia părerilor de reu?“ patima rupe inima prin durere și părere de reu. Rațiunea zice : la ce aducerea a minte de iubirea trecută, de *stinsul noroc*; iar patima amintește iubirea trecută, parcă îi place a deschide o rană neînchisă bine ; rațiunea și simțirea omenească zic : „Dacă suferi tu, lasă cel puțin să nu sufără țiea“; iar patima, blăstămata patimă,

strigă : „Nu, dacă sufăr iew, să sufără și iew, să se muncească, să plîngă în hohot, să strige de durere, ast-feliu îmi va fi mai ușor mie“. Și această luptă năuntrică și această ciocnire tragică a feliuritelor sentimente, patimi, raționamente se oglindește minunat în poeziea citată. Poietul începe prin argumentare logică rațională : că iubita lui trebuie să-l uite, că ie de prisos vre-o părere de reu. Pe nesimțite inse începe să vorbească de „stinsul noroc“, de anii trecuți, amintire care trebuie să le rupă inema la amîndoi și care atît de puțin se potrivește cu filosofia din versurile de la început. Mai departe începe a descrie un tablou groznic, singurătatea și moartea lui, un tablou menit a sfășiea inema iubitei și pentru culmea cruzimei poietul după ce face tabloul nefericirei lui, un tablou care ar putea să înghețe sîngele în vinele femeii, parcă pentru a mări contrastul zice :

„Ci tu remii în floare ca luna lui April
Cu ochii mari și umezi cu zîmbet de copil.“

Punînd aceste două imagini alături, poietul, fără poate a pricepe, zice : „Vezi, iew voiu fi singur nefericit, singur voiu muri, nu va fi cine să-mi închiză pleoapele, ca pe un hoit mă vor arunca la marginea drumului și tu vei fi în floare ca luna lui April, vei

zimbii ca un copil“. Ce amărăciune, ce grozavă împutare și care se potrivește de bună samă foarte puțin cu filosofia din versurile di'nnainte. Sînt toate acestea patime bune? Sînt rele? Firește că ideale nu-s, dar sînt omenestî, reale ca însă-și viața și admirabil exprimate. desăvîrșit exprimate în poeziea „Despărțirea“.

Dragostei sînt consacrate cele mai simțite și cele mai talentate din poeziile mult talentatului nostru poiet. Dacă am voi să cităm, ar trebui să le tipărim mai pe toate. Ca mai bune între bune putem numi : unele pline de melancolie și jale ca : „De cîte ori iubit'o“, sonetul. „Afară-î toamnă, frunza'mprăștiată“. „S'a dus amorul“ „Departate sînt de tine“ și mai ales „O mamă, dulce mamă“ ; altele admirabile prin grație și colorî vii, cum iese „Dorința“, „Atît de fragedă“, „Din valurile vremei“, „Povestea codrului“.

Puternice și multe sînt sentimentele și patimele poietului cari

„Bat la porțile gîndirei
Toate cer întrare în lume
Cer veșmintele vorbir-î“.

Și din cauza acestei înghesueli, poietul cîte o dată n'are vremea să se îngrijască de formă, să caute ca versul să fie curgătoriu. Versurile lui Eminescu în adevăr cîte o dată sînt

greoaie, alte ori forma lasă de dorit, se vede multă muncă, dar, cum am zis. pricina ie mai ales mulțimea și puterea sentimentelor cari îi frământă sufletul și cari cu toatele „cer veșmintele vorbirei“. Versuri curgătoare la asemenea împrejurări sînt peste putință și de alt-feliu nici nu s'ar potrivi cu starea-i sufletească, ar suna cam fals. În versuri curgătoare poate fi exprimată o stare sufletească senină, liniștită, dar nu-s la locul lor cînd.

. . . . inima-ți frământă
Doruri vii și patimi multe“.

Firește înse că ar fi trebuit să se păzască de greșele de limbă cari adesea mai ales în poeziile cele di'ntăiu ale lui Eminescu lovesc neplăcut urechea. Dar în unele toate însușirile unui mare poet se întrunesc și din pana lui Eminescu ies capo-d'opere: versul muzical, rima armonioasă, imagini bogate, ades exprimate prin două trei cuvinte, muzicalitatea limbei, potrivirea desăvîrșită a imaginilor cu simțirea și o economie perfectă în privința spațiului,

Cîte o dată versurile cuprind dorinți adînci și chemări tînguioase. rugătoare, cari au ade-vărată putere atrăgătoare, hipnotică, așa sînt stîrșiturile de la aceste două sonete admirabile.

„Nu vezi că gura-mi arsă ie de sete
 Și 'n ochii miei se vede 'n friguri chinu-mi
 Copila mea cu lungi și blonde plete ?

Cu o suflare recorești suspinu-mi
 C'un zimbet faci gândirea-mi să se 'mbete
 Fă un sfârșit durerei, viu la sinu-mi“.

și 'n al doilea sonet:

„Cobori încet . . . , aproape, mai aproape
 Te pleacă iear, zimbind peste a mea față,
 A ta iubire cu'n suspin arat'o,

Cu geana ta m'atinge pe pleoape
 Să simt fiorii stringerei în brațe
 Pe veci pierdut'o, vecinic adorat'o !“.

Aceste sînt din cele mai geniale sonete, cari există în vr'o literatură europeană :

Sentimentului dragostei și analizei lui îi sînt consacrate două poëme admirabile—„Luceafărul“ și „Călin“

În Călin ie zugrăvită sub forma foarte străvezie de poveste o întîmplare din vieța de toate zilele, o întîmplare banală. Un tînăr iubește o fată și iea îl iubește pe dînsul și i se dă ; pe urmă tînărul pleacă, lasă pe iubita lui. Iea se usucă de dorul lui, naște un copil, ie izgonită de părinți, în sfârșit își întilnește iubitul, care-se întoarnă de pe unde fusese și o iea de nevastă. Nu se poate o istorie mai banală, dar tocmai atuncia se arată talentul unui artist mare, cînd are a

face cu asemenea teme și Eminescu s'a aretat mare artist. Poietul se pierde lângă tabloul fetei adormite, lângă creațiunea sa, și are și de ce. Tabloul ie admirabil demn de penelul unui mare artist din epoca renașterei.

„După pînza de painjen doarme fata de'mpărat ;
 Innecată de lumină ie întinsă în crivat ;
 Al ieî chip se zugrăvește plin și alb : cu ochiu 'i măsurî,
 Prin ușoară 'nvinetire a subțirelor mătăsuri ;
 Ieî și colo a ieî haină s'a desprins din sponci și-arată,
 Trupul alb în goliciumea-î, curăția ieî de fată
 Răstiratul păr de aur peste perini se'mprăstie.
 Tîmpla bate liniștită ca o umbră viorie.
 Și sprincenele arcate fruntea albă i-o încheie,
 Ce o singură trăsură măiestrit le incondeie ;
 Sub pleoapele închise globii ochilor se bat,
 Brațul ieî afiră leneș peste marginea de pat,
 De a vristei ieî căldură fragii sinului se coc.
 A ieî gură-î descleșată de-a suflărei sale foc,
 Iea zimbînd își mișcă dulce a ieî buze micî subțiri,
 Iear pe patu-î și la capu-î presurați's trandafirî !“

În descrierea fetei care se uită în oglindă și ie uimită de frumuseța sa, în cuvintele ce-și spune sie-și. în cele prin cari oprește pe Călin lângă sine, peste tot se simte gingășie și delicateta de sentiment și nu știu ce ironie blindă. Fata oprește pe Sburătoriul Călin cu următoarele cuvinte :

„O tu umbră pieritoare cu adincii, triștii ochi,
 Dulci's ochii umbrei tale—nu le fie de deochi,

Acest „nu le fie de deochi“ ie pe atît de caracteristic pe cît și de neașteptat. Toată

iubirea gingașă dar copilărească a fetei, cît și dulcea ironie a poietului însu-și sînt zugrăvite prin aceste cuvinte. În descrierea nuntei fetei cu Călin se vede ieară-și marea iubire a poietului pentru natură. Trei pagini mai toate sînt pline cu o genială descrierea pădurei și a viețuitoarelor ce o locuesc; iear la sfîrșit pune chiar pe marele norod al fluturilor, albinelor, greerilor, bondarilor să pornească și ieși nunta alături cu nunta împărătească. Poate unii ar fi vroit să vadă aice uu simbol prin care poietul a căutat să arete nemicnicia vieței și bucuriilor omenești, punînd alături nunta omenească și nunta insectelor și dovedind pentru amîndouă acela-și interes. Nouă nu ni se pare de loc ast-feliu. Mai curînd vedem aice o simpatie mare, largă, ce se revarsă din inema plină a poietului de o potrivă asupra oamenilor ca și asupra naturei întregi.

Ieată și cuprinsul „Luceafărului“ o fată de împărat se îndrăgește de luceafărul din ceriu. În luceafăr poietul a vrut să simbolizeze iubirea platonice orî acele dorinți neîntelese, acele emoțiuni cari cuprind pe toți oamenii la o vrîstă hotărită, cînd brațele singure se deschid pentru îmbrătoșare, aceste năzuinți, naturale și tot o dată ideale, le-a simbolizat poietul în iubirea pentru luceafăr. Această simbolizare, această concepție, ne pare cît se

poate de fericită; iewa a lăsat pe poiet să fie cît se poate de real și tot o dată să se poată feri de pornografiile cari de la o vreme încoace bîntuie literatura franceză și despre cari putem zice din toată inema, vorbind de literatura noastră: „Trecă de la iewa paharul acesta!“.

Fata în somn chiamă pe „Luceafăr“.

„O dulce al nopței mele Down
De ce nu vii tu? Vină?”

Coborî în jos luceafăr blind
Alunecînd pe o rază
Pătrunde'n casă și în gînd
Și vieța-mî luminează!“.

Luceafărul o ascultă, vine la iewa prefăcut în tînăr, dar atunci fata simte că nu luceafărul, ci alte dorinți o frămîntă, dorinți vii; iewa îi răspunde prin următoarele versuri admirabile pe cari le-am mai citat o dată, îi zice:

„Străin la vorbă și la port
Lucești fără de vieță,
Căci iewa sînt vie, tu iewști mort
Și ochiul tău mă'ngheată“

. . . . .
Dar dacă vrei cu crezămînt
Să te'ndrăgesc pe tine
Tu te coboară pe pămînt
Fii muritoriū ca mine“.

Luceafărul pleacă la creatoriul lumel să-iew ceară ca să-l facă muritoriū; aice se găsesc versuri mărețe, cum sînt următoarele:

„Reșea-mă al nemurirei nimb
 Și focul din privire
 Și pentru toate dă-mă în schimb
 O oară de iubire

Din haos doamne am apărut
 Și m'așî întoarce-'n haos
 Și din repaos m'am născut
 Mi-e sete de repaos“.

Creatoriul respinge ruga Luceafărului și-l trimete îndăret ca să vază ce'l așteaptă.

În vremea înse pe cînd luceafărul cerea creatoriului să-l facă muritoriū, un paj, copil din casa împăratului, se îndrăgește de fată și-l iea de dînsul. Descrierea acestei iubiri firești, contrastînd cu iubirea platonice ideală, ie plină de grație, de lumină și ieară-și poietul a știut să nu fie nici banal nici pornograf. Luceafărul întorcîndu-se vede următorul tablou :

• • • • •
 „Sub șirul lung de mîndri tei
 Ședeau doî tineri singuri

„O lasă-mă capul meu pe sin
 Iubit'o să se culce
 Sub raza ochiului senin
 Și negrăit de dulce

Și de-asupra mea remii
 Durerea mea de o curmă,
 Căci țiești iubirea mea di'ntăiū
 Și visul mieū din urmă“

Hiperion vedea de sus
 Uimirea'n a lor față

Abiea un braț pe gît i-a pus
Și iea l'a prins în brațe.

.....

Iea îmbătată de amor
Ridică ochii vede
Luceafărul și'ncetîșor
Dorințele-î încrede :

„Coborî în jos luceafăr blind
Alunecînd pe rază
Pătrunde'n codru și în gînd
Norocu-mî luminează“.

Se înțelege că luceafărul n'a mai coborit
în jos și plin de mîndrie zice :

„Ce-ți pasă ție chip de lut
Dac'oiu fi ieu sau altul !

„Trăind, în cercul vostru strimt
Norocul vă petrece,
Ci ieu in lumea mea mă simt
Nemuritoriu și rece“.

Se vede că simpatiile poietului sînt pentru lucefăr și poate între lucefăr și poiet iese și ce-va comun, nouă înse, simpli muritori, ne pare că în acest răspuns afară de mîndrie iese și multă amărăciune și invidie ; luceafărul de sigur ar fi vrut să fie în locul lui Catalin, în mîndria lui ne pare că iese ce-va de al Vulpei care neputînd ajunge la struguri, se mîngie cu ideea că-s acri, necopți, stricați. În orî-ce caz, răspunsul iese cu totul omenesc, cu desăvîrșire

real ca și toată poezia ; pe un fond fantastic în imagini admirabile, poetul a țesut cele mai adevărate sentimente omenești.

În două articole deosebite d-l Maiorescu și talentatul nostru poet Vlăhuța citează această strofa din urmă din Luceafărul, dându-i înse alt înțeles. După Domniele-lor această strofă arată mândria poetului și nepăsarea-i pentru ale lumii și au dreptate de netăgăduit. Ori cât de modest va fi fost Eminescu, dar când iubirea pentru femei ori gelozia îl făcea să se compare cu alții, nu putea să nu-și simță superioritatea și să nu desprețuească nemicurile vieții. Decî auz dreptate, dar am și ieu dreptate. Un sentiment omeneesc nu ie nici o dată unilateral, ci complex și multilateral și când ie bine exprimat atunci găsim aceeași multilateralitate. În adevăr prin această strofă se exprimă mai multe sentimente ; altmintrelea poezia toată ar fi nelogică. Cum ? Luceafărul pleacă la creatorul lumii și, nebun de iubire, îi cere să-i ia nimbul nemuririi, zeitatea lui, tot, numai să-i dea în schimb o oară de iubire și când, întorcându-se, va afla iubirea lui luată de altul, nu cum-va, va simți numai mândrie ? Aice ieste în parte tot același sentiment ca și în satira a patra, numai acolo ie mult mai puternic. Acolo când poetul-luceafăr vede pe fată, de 'mpărat ori nu, n'are a

face, încunjurată de un roi de pierde vară, de feliul lui Catalin, pe luceafărul nostru îl apucă o desperare care se manifestează într'un șir de strigări sublime, de durere. Aice înse sentimentul ie mai liniștit, dar ie tot de acela-și feliu, ie deosebit numai în grad, sînt două variante ale „aceluia-și cîntec vechi.”

Ast-feliu ie poietul ca artist.

Să vedem acum idealul lui despre femei, idealul ce-și face despre iubire. Aice, cu cea mai mare părere de reu, trebuie să spunem tot ceea ce am zis despre tendințele sociale ale poietului : înălțimea morală și ideală a tendințelor lui ie mai pre jos de cît înălțimea artistică. Idealul social, idealul femeii, idealul iubirei ieste nehotărit, neguros, și ori cum stă mai pre jos de înălțimea artistică a poietului. Poietul se îndignează, se răscoală strașnic în potriva corupției femeii, în potriva iubirei prefăcute în marfă și în privința aceasta nu putem de cît să aretăm poietului cele mari simpatii, dar revolta aceasta, ca și revolta lui în general împotriva ticăloșiilor vieții de a-zi, ie negativă.

Care ieste înse idealul lui despre femei, idealul despre dragoste ? O Venere cu brațe reci, cu părul lung bălaiu, cu forme perfecte și această Venere trebuie să fie blîndă, pururi fecioară ca Madona, ca un înger, și să

îubească pe poiet. Iea trebuie să fie un înger, o zeitate; dar cari-s anume însușirile cari o prefac în înger? Poietul singur nu știe și de aceea ast ideal de „iubită“, ie o fantasmă după care în zădar aleargă, în zădar vrea să o cuprindă „din valurile vremei“; la cea di'ntăiū atingere, năluca piere, se prefac în tum și poietul plînge, suferă sincer. Și în adevăr ce stare poate fi mai tragică de cît a alerga după ce-va care îți pare scump, din care ți-ai făcut un interes vital și acest ce-va ca o umbră să fugă de tine, să se evaporeze cînd vrei să-l apuci. Poietul înțelege că femeea pe care o iubește iese o plăzmuire a imaginației sale, pe care nici o dată nu o va afla.

Ieată cuvintele-î amare și pline de dor
nebun :

„Te duci și-am înțeles prea bine
Să nu mă țin de pasul tău
Pierdută vecinic pentru mine,
Mireasa sufletului meu.

„Că te-am văzut ie a mea vină
Și vecinic n'o să mi-o mai iert
Spăși-voiū visul de lumină
Tinzîndu-mi dreapta în deșert.

„Și o să-mi resai ca o icoană
A pururî verginei Marii
Pe fruntea ta purtînd coroană—
Unde te duci? Cînd o să vii?“

Ori ieată versurile din urmă din „Valurile vremei“ :

„Dar vai un chip aievea nu iești ast-feliu de treci
 Și umbra ta se pierde în negurile reci
 De mă găsește iar singur cu brațele în jos
 În trista amintire a visului frumos,
 Zădarnic după umbra ta dulce le întind
 Din valurile vremei nu pot să te cuprind“.

Iubita poietului ie o fantasmă. Și care ie idealul lui despre dragoste, idealul vieții ce ar vrea să petreacă împreună cu iubita ?

Acest ideal, drept vorbind, ie tot așa de fantastic și de nenatural ca și iubita. Ieată dorința poietului exprimată într'o poezie care poartă chiar numele de „Dorința“ :

„Vin'o'n codru la izvorul
 Care tremură pe prund
 Unde prispa cea de brazde
 Crengi plecate o ascund.

Și în brațele-mi întinse
 Să alergî, pe piept să-nî cazî,
 Să-ți desprînd din creștet vâlul,
 Să-l ridic de pe obraz.

Pe genunchii miei ședea-vei
 Vom fi singuri, singurei,
 Iear în păr înfiorate
 O să-ți cază florî de teiî.

Fruntea albă'n părul galbăn
 Pe-al meu braț încet s'o culcî,
 Lăsînd pradă gurei mele
 Ale tale buze dulcî....

Vom visă un vis ferice
 Îngîna-ne-vor c'un cînt

inguratece izvoare,
Blînda batere de vînt ;

Adormind de armoniea
Codrului bătut de gînduri ...
Florî de teiî de-asupra noastră
Or să cadă rînduri—rînduri“.

Aiurea poietul zice :

„Haî și noi la craiul dragă
Și să fim din nou copii
Ca norocul și puterea
Să ne pară jucării“.

Sărutări, îmbrătoșări sub florî de teiî, un loc singuratec, mîngîierile iubirei, ieată tot idealul poietului în această privință. Noi nu pricepem austeritatea sectantă, știm că dragostea, mîngîierile iubirei sînt din cele mai puternice simțiri omenești ; dar fiind-că vorbim de dragoste, ca de un sentiment omeneșc, trebuie ca dînsa să cuprindă elemente curat omenești, cari o deosebesc de un sentiment analog ce-l întîlnim la o turturea sau la altă pasere. Cari sînt dară acele sentimente ideale, înnalte, sentimente morale omenești, ce întroduce poietul în iubire ? Sărutări, îmbrătoșări, în împrejurările cele mai poietice și mai artistice, ieată tot idealului Eminescu ! Și aice se concentrează vieța întregă ! Lucrul iese nefiresc. Ie nefiresc pentru că exprimările iubirei nu pot dura

de cît puțină vreme din viața omului și a dori să dureze toată viața ie o copilărie. Un om care ar pune atarî cereri vieții, va fi zdrobit. Pe de altă parte în ce se preface femeea, ce rol are ie în asemenea concepție despre iubire? O păpușă frumoasă ca un înger cu părul lung bălaiu, care nu știe de cît să sărute și să îmbrățoseze, să se primble pe lac la lumina lunii ori să alerge în pădure ca un copil, într'un cuvînt o păpușă frumoasă ca formă, menită să ațîțe nervii poietului; ieată adevăratul caracter al acestei zeități ce ni se arată în creațiunile lui Eminescu. Dar fiind că îngerul-păpușă, tocmai din pricina însușirii sale de păpușă, ie menită a schimba pe cei cu cari aleargă prin pădure „ca un copil“; pe de altă parte o viață îndelungată numai în sărutări și îmbrățosări, fiind peste putință, poietul suferă de astă închipuire nerealizabilă și simte nelămurit cît de nefirești sînt cererile sale, cît de tantastice. Iel zice iubitei sale :

„Prea mult un înger mi-ai părut
 Și prea puțin femeie
 Ca fericirea ce-am avut
 Să fi putut să stee“.

Ce a nume înțelege iel prin înger știm. Poietul negreșit simțea că ar fi trebuit să ceară de la iubire altă ce-va de cît cele ce

vedea împrejur : îel protestează contra iubi-
rei luată ca un instinct.

„Ce le-abate și la paseri de vre-o două ori
pe an“.

Dar prin ce se deosebește concepția po-
ietului de a celorlalți ? A lui iese mai
poietică, a lor mai prozaică, iese tot. Cităm
încă o pagină din satira a patra, pagină ad-
mirabilă, poate cea mai bună din câte a
scris îel.

„Ce ? Când luna se strecoară pri' tre nouri, prin pustii,
Tu cu lumca ta de gânduri după iese să te ații ?
Să aluneci pe poleiul de pe ulițele ninse,
Să privești prin luci geamuri la luminele aprinse
Și s'o vezi înconjurată de un roi de pierde-vară,
Cum zimbește tuturora cu gândirea iese ușoară,
S'auzi zornetul de pinte și foșnirile de rochii,
Pe când iese sucesc musteața, iese iese fac cu ochii ?
Când încheie cu-o privire amoroasele 'nțelegeri,
Cu ridicula-ți simțire tu la poarta iese să degeri ?
Pătimaș și îndărătnic s'o iubești ca un copil,
Când iese-î rece și cu toane ca și luna April ?
Înceștînd a tale brațe toată mîntea să și-o pierzi,
De la creștet la picioare s'o admiră și s'o desmierzi
Ca pe-o marmură de Paros sau o pîoză de Corregio.
Când iese-î rece și cochetă ? Iești ridicul, înțelege-o,
Da.. visam odinioară pe acea ce m'ar iubi,
Când ași sta pierdut pe gânduri, peste umăr m'ar privi.

Ași simți-o că-î aproape, și ar ști c'o înțeleg ...
Din sermana noastră vieată am dura roman întreg...
N'o mai caut.... Ce să caut ? Ie acela-și cîntec vechi,
Setea liniștei eterne care mi sună în urechi ;
Dar organele-s sfărmate, și'n strigări iregulare
Vechiul cîntec mai pătrunde, cum în nopți izvorul sare.
P'ici, pe colo mai străbate câte-o voce mai curată
D'într'un Carmen seculare ce-l visai și iese o dată ;
Dar tot șueră și strigă, scapără și rupt resună,

Se împinge tumultoasă și selbatecă pe strună,
 Și în gîndu-mi trece vîntul, capul arde pustiit,
 Aspru, rece sună cîntul cel etern neisprăvit....

Unde-s șirurile clare din viață-mi să le spun ?
 Ah ! organele-s sfărmate și măiestrul ție nebun ?⁴.

Admirabil ! Măreț ! Toate sentimentele căsunate de-o iubire respinsă, nesocotită, de-o iubire de sine rînită dureros ; invidiea amară amestecată cu ură și despreț pentru cei preferați ; geloziea care-l rode cu dintele ție otrăvit, indignarea împotriva celei care i-a înșelat toată nădejdea, dorința de a se mîngîia ponegrind pe cea care-î nesocotește durerea adîncă, desnădejduită, nebună, nemîngîiată, durerea crescută prin icoana unui trai ideal, deznădejdea ce umple o viață nemicită, — toate aceste sentimente se împing tumultuos în inema și în capul poietului, și inema lui resună cu durere, îi arde capul, și pe noi ne face să simțim și să suferim împreună. Nemica de o potrivă cu această pagină n'a fost scrisă până acuma în limba românească. Dacă voim înse să căutăm în astă pagină idealul poietului despre femei și iubire, vom mărturisi că idealul ție departe de a fi la înălțimea artistică a poietului. Iel ție adînc revoltat, indignat de rîul de pierde-vară cari nu știu alta de cît a bate din pinteni și a-și răsuci musteața ; de femeile ușoare cari nu știu de cît a face cu

ochiul, a cocheta, a încheia amoroasele înțelegeri; poietul ie indigna! de toată deșertăciunea și corupția iubirei în lumea așa zisă bună, de bon ton. Dar, în schimb care ieste iubirea lui, pe care o pune în contrast cu iubirea celorlalți? Iel admiră pe iubita-i : „Ca pe o marmură de Paros sau o pînză de Corregio”.

Forme frumoase, atîta tot. „Je ne veux que ta chair“ pare a zice „roiul de pierde vară“, răsucindu-și musteața; „je n'aime que ta forme“ pare a răspunde poietul împreună cu Chevė. Și poietului încă i se pare că înalță ast-feliu grozav de sus pe femei, reducînd'o la rolul de „marmură de Paros“ ori de „pînză de Corregio“, la rolul de lucru de artă!

Poietul parcă nici nu simte ce sîngeroasă ocară pentru femei se află în aceste cuvinte. Și poietul n'a înțeles mai mult că dacă femeia ie cochetă și ușoară, apoi vina ieste că se potrivește prea mult idealului ce și-a creat iel însu-și, ideal numai de sărutări și îmbrătoșări, ba prin codri, ba pe marea. O femei ai cărei creeri sînt munciți de gînduri multe și vii, al cărei cap ie frămîntat de problemele întinse și grele ale vieții omenești, a cărei inemă bate cu durere pentru durerile lumii, care știe să se aprindă pentru idealurile înnalte ale vieții o-

menești, care știe și să iubească lucrurile vrednice de iubire și să le urască pe cele cărora li se cuvine desprețul ; o femeie tovarășă pe viață și pe moarte a bărbatului ; o femeie care știe să ție sus împreună cu dînsul steagul pe care-s scrise cele mai înnalte cerinți ale viitoriului omenirii, care va ști să înnalte ast steag și singura la nevoie, care va ști să sugereze în copii cele mai înnalte virtuți cetățenești ; o femeie care să știe a munci și a se lupta, a da piept cu nenorocirile vieții ; o femeie care știe să trăească, dar știe și să moară, femeia-erou într'un cuvînt, oh ast-feliu de femeie nici prin gînd, nu i-a trecut lui Eminescu !

Pe această femeie eroică, ideală, o vor cînta poieții viitoriului.

Acuma cîte-va vorbe încă în privința înriurii literaturii germane asupra lui Eminescu, și mai ales a lui Lenau, despre care acuma în urmă am auzit vorbindu se mai mult. Că literatura germană a trebuit să aibă mare influență asupra lui Eminescu, a-dept al filosofiei germane, nu mai încapе îndoeală. Și chiar dacă n'am cunoaște schița biografică a lui Caragiali, am putea spune cu siguranță că spiritul adînc idealist și larg umanitar al lui Schiller, trebuia să-l îmbete. Dar Eminescu ie prea personal, ie o individualitate prea puternică și tot ce-a primit

din afară a prelucrat cu desăvîrșire și, manifestîndu-se în formă poietică, se manifesta ca o creațiune proprie, Eminesțeană. Di'ntre toți poieții simțim cîte o dată influența lui Heine, mai ales în Călin; cîte o dată în loc de a unui poiet german se simte influența orî mai bine înrudirea cu Alfred de Musset, poiet francez. În orî-ce caz ar fi foarte greu de hotărit care poiet a avut mai mare înriurire asupra lui; dar lucru sigur iese că Lenau n'a avut nici una, ie sigur că geniul lui Lenau ie cu totul deosebit de al lui Eminescu. Am zis că fondul prim al caracterului lui Eminescu ie idealismul și naturalismul antic păgîn și că pe acest fond s'a altoit presimismul german.

La Lenau înse chiar fondul prim ie sombru, dureros, sectanto-creștin, mistic. Din poïema lui, „Savonarola“, alătura cu înnalte vederi, iese un suflu de intoleranță, de sectantism, de renunțare creștinească. Geniala sa poïemă „Albigenser“ ie plină de înnalte vederi, de mari și nobile sentimente, dar are un fond groaznic de sombru și de dureros, foarte potrivit pentru descrierea selbătăciilor ce-au însoțit distrugerea Albigenților, dar de loc asemănătoriu cu geniul lui Eminescu. Să ne aducem numai a minte de capitolul „Der Rosenkrantz“,—cununa de trandafiri,—unde contele Simon trimete ereticului contele de

Foix o coronă grozavă, alcătuită di'ntr'o sută de eretici legați împreună și cărora călăii le-au scos câte-și doi ochii. Pentru a caracteriza pe Lenau în privința cîntărei iubirei pentru femei, credem că ajunge să spunem că din poezia Faust, scrisă de iel, a scos pe Margareta: Faust al lui Lenau n'are Margaretă!

Cît despre zugrăvirea naturei va ajunge să cităm o poezie foarte caracteristică „Hypochonder's Mondlied“, plină de blesteme ca următoarele, în potriva lunei:

„Lasst ihr den Mond in's Brautbett scheinen
Ist eu-er künft'ig Kind bedroht,
Denn viele Stunden wird er weinen
Und wünschen wird es sich den Todt

Und bei Banditen geht die Kunde
Ein Dolch gewetzt in Mondenschein
Sticht eine ewig stumme Wunde
Trifft mittendurch in sHerz hinein“ ¹⁾

Cred că ie de prisos să mai stăruim cît de deosebit ie geniul lui Lenau de al lui Eminescu: caracterul prim și intim al poeziei lui Eminescu ie naturalismul, așa naturalism cum s'a manifestat în Grecia antică; pe cînd caracterul prim și intim al poeziei lui Le-

¹⁾ Dacă lăsați luna să lumineze în patul de nuntă, viitorii vostru copil ie amenințat,—căci va plînge multe ceasuri — și moarte își va dori

Și la hoți merge vestea—un pumnal ascuțit la lumina lunei — face o rană mută pe veci, — nimerește drept în inemă.

nau ie spiritualismul, romantismul așa cum s'a manifestat în poezia din vrîsta de mijloc. Mai mare deosebire cred că nu se poate. Gazetele germane cari, vestind moartea lui Eminescu, l'au caracterizat ca „Lenau al țerei românești“ au înșelat opinia publică literară germană orî iele singure au fost înșelate. Ceea ce tace pe mulți a numi pe Eminescu Lenau al României ie trista lor vieată asemănătoare, orî mai bine acela-și sfîrșit tragic al amîndurora. Intr'o zi doctorul, director al casei de nebuni din Viena, unde iera închis poietul Nicolaus Niembsch ¹⁾ Lenau, a auzit un plîns amar venind din celula lui și, întrînd acolo iute, află pe poiet plîngînd amar și repetînd mereu: „Der arme Niembsch ist sehr unglücklich!“ ²⁾ De cîte orî n'o fi repetat mult nefericitul nostru poiet în casa din strada Plantelor aceea-și frază : „Bietul Eminescu ie tare nenorocit.“ Sfîrșitul tragic, asemănătoriu la amîndoi poietii, a făcut pe unii să creadă că și operele lor sînt asemenea.

¹⁾ Niembsch ie adevăratul nume de familie al lui Lenau

²⁾ Bietul Niembsch ie foarte nenorocit.

Dl. Brociner ca descriitoriu al vieții țărănești.

„Sanda“ iese titlul unei nuvele tipărită nu de mult în „Revista, literară“, care, de cînd a trecut de sub direcția D-lui Macedonschi sub a d-lui Velescu, a adunat în jurul său cîți-va tineri, nu fără talent. Această pricină ar fi de ajuns pentru a ne face să luăm în samă cele ce se publică într'însa. Întăiu vom areta pe scurt cuprinsul nuvelei, celor ce n'au cetit'o ori poate aș cetit'o prea iute și nu cu destulă băgare de samă.

Într'un sat, [nuvela iese din viața țărănească] lîngă târgușorul Tirvești, trăea un crîșmariu, moș Ilie. Moș Ilie iese om de omenie, ceea ce nu'l oprește de a despoia pe țerani, mai ales pe cei seraci. Ogoarele lui moș Ilie sînt bine lucrate, pivința i-î plină de vin, are bani, în sfîrșit, vorba D-lui Brociner „îi priește socoteala.“ Avere, moș Ilie

a cîştigat'o parte prin negoţ, parte prin contrabanda ce-o face şi acuma pri'nt'r'un contrabandist, Mărgărit. Toate i-ar merge bine lui moş Ilie, dar are şi mare supărare din pricina fetei sale, Sanda, eroina acestei nuvele. Cînd am zis „eroină“, cetitorii trebuie să fi înţeles că Sanda are tot ce poate să facă di'nt'r'o fată eroina unei nuvele ori a unui roman : „are părul bălaiu, pletele aurii, pieliţa subţire, mînuţa mică, picioruşe micuţe, forme încîntătoare,“ într'un cuvînt are tot ce poate face di'nt'r'o fată un înger [sau angel] ori un heruvim ; dar îi lipseşte vederea, ie oarbă. Cînd iera copila de şese ani, trăsnetul a omorit pe mă-sa şi pe dînsa a orbit'o. Autoriul rîpeşte eroinei vederile, dar, în schimb, o încarcă cu toate calităţile cu putinţă : ie bună, priimitoare, marinimoasă şi mai ales are plete bălai, aurii, şi forme încîntătoare ; într'un cuvînt ieste un angel. Ieroul nuvelei ie contrabandistul Mărgărit. Numele poietic de Mărgărit nu-l dă degeaba autoriul. Acest Mărgărit, deşi ţeran, după spusa autoriului, dar samănă tot atîta de mult a ţeran, cît samănă şi Dl. Brociner a nuvelist. Acest contrabandist ţeran nu-î acel pe care-l cunoaştem cu toţii, fie de-a-lungul graniţelor, fie în jurul Bucureştilor şi care nu se deosebeşte de alţi opincari de cît une-ori prin mai mare energie ori îndrăzneală. Ţerantul contraban-

dist al D-lui Brociner iese și iel, ca și Sanda, un feliu de heruvim. Autoriul ne spune că Mărgărit are păr bălaiu, auriu, ochi albaștri ca ceriul; înse iel, fiind heruvim de parte bărbătească, are și multe cari lipsesc Sandei. Așa spre pildă afară că ie nalt și spătos, Mărgărit are „ochi scînteetori” cari mereu aruncă scînteii, are „o voce grozavă,” părul bălaiu auriu, cînd jocă îi zboară ca coamă de leu, cînd golește păharul, îl golește pînă la fund; iear cînd se înfurie, apoi înghite pe neresuflete păharul de vin, adecă înghite numai vinul, cît despre păhar îl pune pe masă cu atîta putere că se sfarmă 'n mii de bucățele [ieste de luat a minte că face asemenea bravură fără să-și taie minile]. Într'un cuvînt, cum vom vedea mai departe, Mărgărit iese un feliu de „Rinaldo Rinaldini” ori mai bine un cavaleriu din tagma celor ce-au nebunit pre bietul don Chișot.

Cînd am zis că Sanda iese eroina nuvelei și Mărgărit eroul, cetitorii au și înțeles că aceștia trebuie să se amorezeze unul de altul și să sufere la *nemurire* [vorba d-lui Carageali], pentru că așa ie regula în romane. În adevar așa și iese, Mărgărit se amorează de Sanda. Această întîmplare vrednică de amintire a luat început în următoarele împrejurări. Mărgărit se întorsese după o întreprindere de contrabandă ieară-și în sat. Moș Ilie

il primește, înse temîndu-se de respundere, fiind că Mărgărit aparîndu-se, ucisese un jandarm. Această primire înfuriează pe Mărgărit și-l face să-și strice păharul în mii de bucățele. În această vreme crîșma se împle de lume, între alții vine Gligore, țiganul lăutarîu, și baba Cloanța, țigancă vrăjitoare, „care știe toate.“ Țiganca apucă pe Mărgărit de mîna și-i spune că mîna lui îi pătata de sînge [cum am spus Mărgărit omorise un jandarm], lucru pentru care nu avea nevoie să fie a toate știutoare, căci acestea le știea tot satul. Mărgărit o trîntește la pămînt și ar fi fost vai de dînsa, dacă în acea vreme critică n'ar fi intrat Sanda care oprește pe Mărgărit de a atinge pe baba Cloanța. — „N'am s'o ating“ grăi iel, [Mărgărit], „dar cine mă va opri?“ — „Ieu, zise Sanda, și fața i se făcu roșie ca „văpaiea focului.“ — Mărgărit a văzut de multe ori pe Sanda, fără s'o bage în samă, dar auzind'o rostind acest *ieu* [parcă ar fi și iea o dona Sanda de Trivești] mîndru și văzînd fața ieii care se făcuse roșă „ca vapaiea focului“, remîne pe loc amoretat și încă al dracului. *Amoarea* îl străpunse atîta în cît cavaleriul nostru cam turbă. Băutura cît a băut iel, după ce-a ieșit Sanda din crîsmă, nu ajută de loc; s'a pus deci eroul nostru pe jucat hora și aceasta n'a fost de leac, deși Mărgărit juca al dracului, jude-

cați singuri: „Părul lui bălaiu, cum spusese Miron, sbura într'adevăr ca o coamă de leu. ochii săi scînteau și podeala răsuna sub loviturile puternice ale călcăilor sale.“ Totul nu ajută nemică. De odată îi vine ideea să cheme pe Sanda la joc. Moș Ilie nu vroi, zicînd că s'a culcat fata, Mărgărit năvălește atunci în odaiea de culcare, brîncind de la ușă pe moș Ilie, care oprea întrarea. Acest lucru iese cam puțin cavaleresc, s'ar înțelege înse la Gheorghe al Ioanei, ori la Topîrlan, contrabandist țeran, cum îl știm cu toții; dar la un cavaleriū „sans peur ni reproche.“!? Autoriul înse își iewa de samă și Mărgărit se poartă în odaiea Sandei ca adevărat cavaleriū. Să vedeți numai cum spune autoriul: „...Și cum văzu această minune de femeia, „acest cap încununat de lumină sfîntă, acest „trup de o vrajă nespūsă, aceste forme în- „cântătoare, îl coprinse o simțire tainică un „dor dulce și dureros. De o dată i se păru „că aude numele său de pe buzele ei zîmbi- „toare. El s'apropiă de patul ei, îngenunchiă „și apucă mîna fetei.“ Se înțelege că îngenunchind și apucînd mîna fetei, Mărgărit avea plan să facă o declaraie formală de amor în stilul lui, „Rică Ventureanu“ din „Noaptea furtunoasă“: „Angel radios, de cînd „te-am văzut întăiea-și dată, pentru prima „oara, mi-am pierdut uzul rațiunei, sunt într'o

„pozițiune pitorească și mizericordioasă etc.“

Dacă Mărgărit n'a făcut această declarație, numai de cît cerută, vina trebuie să fie a lui moș Ilie care iera de față la îngenuncherea cavalerului don Margarito del... Brociner... După ce Mărgărit iese din odaiea Sandei, se face și mai trist și mai melancolic, ba chiar ajunge ateu. O prefacere așa de ciudată nu poate să nu ne intereseze, ne vom opri deci cît-va la dînsa. Mărgărit întorcîndu-se din odaiea Sandei în crîsmă se apropie de părintele Năstase și începu să-l întrebe de ieste ori nu D-zeu. Părintele, se înțelege, îi răspunde că ieste.—„Și acest d-zeu ie bun și milostiv?“ întrebă Mărgărit.—„Cum nu, negreșit!“—„Minți“, îi zise Mărgărit cu o liniște îngrozitoare.

Se înțelege că părintele a ramas nemulțumit cu acest argument. deși iera rostit „cu o liniște îngrozitoare“ și ceru dovezi; Mărgărit i le dă pe dată. Ieată-le: „Dacă ieste un D-zeu, respunse Mărgărit iute [de iera respunsul și îngrozitoriū, autoriul nu ne spune] și dacă ieste iel bun și milostiv, cum zici, apoi de ce ieste Sanda oarbă?“ Cam ciudată argumentare! Părintele Năstase nu-i mulțumit de loc și în adevăr, după noi, Mărgărit ar fi putut aduce alt argument mai puternic de pildă: „Dacă ieste bun și milostiv, cum „de lasă pe Dl. Brociner să ne chinuească

„cu asemenea nuvele și încă din viața țeră-
„nească?“ Dar, cum am spus, Mărgărit n'a
întrebuințat acest argument, ci altul, și de
aceea părintele Năstase tot rămâne neîndu-
plecat, cu toate că Mărgărit strigă de mai
multe ori: „minți“, ba „cu liniște îngrozi-
toare“, ba „cu furie grozavă“ ba „cu ochii
scînteetori de mînie“. Văzînd înse că-i de-
geaba, Mărgărit aleargă la cel din urmă ar-
gument. Se știe că în ast-feliu de întîmplări
toți „cavalerii cu față întristată“ întrebun-
țau spada, Mărgărit deși cavaleriū, dar fiind
cavaleriū național, întrebunțează pumnul și
—„după o lovitură strașnică cum știe iel nu-
mai să lovească“—popa se convinge că nu
ieste D-zeu. Această biruință înse tot nu
mulțămeste pe eroul nostru care rămîne tot
trist și melancolic: zeul amorului îl rînise
de moarte. Nici vinul, nici jocul, nici cînte-
cele lui Gligore, Țiganul lăutariū. nu pot
să-l învoioșeze, deși în descrierea autoriului
lăutariul pare a fi un feliu de Paganini. Ne-
putîndu-se liniști, Mărgărit lasă crîșma și în-
cepe a rătăci fără a ști unde, până ce ajunge
la malul riului. Acolo desnădăjduit mai ales
pentru că iubita-i ieste oarbă, se hotărăște
să-și curme zilele, să se înnece. Cum văd ce-
titorii noștri, Dl. Brociner duce răpede treaba :
în aceea-și sară botezat, împărat și spînzur-
rat. Pe la 8 sară Mărgărit a fost lovit de

amorezală, pe la 10 a intrat cu sila la Sanda în odaie, pe la 12, deznădăjduit, a început să nege pe D-zeu și pe la 2 iera să se și înnece. Ce dracul, cam prea iute, chiar și pentru un don Margareto del... Brociner, cavaleriū cu față întristată. Gîndurile ce însoțesc zeme-slirea planului de sinucidere sînt așa descrise de autoriū ca și cum Mărgărit ar fi un Hamlet, prințul Danimarcei, în vestitul monolog „to be, or not to be. “Ascultați numai : „De desuptul lui murmurau și cîntau valurile apei și cum sta iel așa nici deștept „nici adormit, îi trecu prin minte: *un pas „numai și în fundul apei o mică agonie (!!!)* „și toate s'ar sfîrși, toate s'ar uita în veci, „căci acolo în adâncul apei nu ie groază de „judecătoriū și de întunerecul înfiorătoriū al „Ocnei, nici o pomenire de întîmplarea cea „groaznică din tufișul de lîngă București și „nici durere pentru aceea că ochii Sandei „ierau stinși.“ Așa cugetă despre *mica agonie* țeranul Român, cînd ni-l zugrăvește Dl. Brociner! Pare că auzim pe Hamlet: „To die,— „to sleep—, no more—and by a sleep to say „we end the heart—ache, and the thousand „natural shacks, that flesh is heir to....*) În acest moment critic pentru eroul nostru, ca

*) Să mori,—să dormi—nemic mai mult; cînd gîndești că pri'nt'r'un somn putem pune sfîrșit suferinților inimei și miilor de îmboldiri căroră trupul nostru ie supus..

deus ex machina, se ivește baba Cloanța, care cere un leu lui Mărgărit, dar acesta în loc îi dă un picior și se înduioșază numai cînd baba zice că vrea să-i spuie de norocul Sandei. Mărgărit îi dă un leu și baba Cloanța „care știe toate“, spune lui Mărgărit că îl iubește pe Sanda, Sanda pe dînsul și că iea Cloanța știe leac pentru ochii Sandei și cere un galbăn ca să i-l spuie. Se înțelege că Mărgărit îi făgăduiește galbănel și Cloanța îi zice:

„Pe vîrful de pe Stîncea dracului, unde stă
 „besereca cea prăpădită, acolo se vede în
 „miezul nopții de Bobotează o crăpătură
 „mică, ce se face în bolta ceriului și cine
 „stă acolo pe vremea aceea și se roagă din
 „toată inema cu fața întoarsă spre resărit,
 „aceluia i se îndeplinesc toate dorințele.“
 Remănea deci ca la Bobotează să meargă
 acolo Sanda cu Mărgărit și tata își va căpăta
 vederile. Se înțelege dar bucuria lui Mărgărit
 și a noastră împreună cu dînsul; dar
 cu toată bucuria noastră pentru Mărgărit
 și pentru sermana Sanda, mărturisim că de
 D-l. Brociner n'avem nici o bucurie și-i vom
 face următoarea observare. Baba Cloanța a
 găsit pe Mărgărit, i-a spus despre iubirea lui
 pentru Sanda, i-a dat leac pentru ochii oarbe,
 aceste toate le înțelegem fiind-că Cloanța
 „știe toate“. Dar de ce știind leacul boalei,
 nu-l spune Sandei cu care iera prietenă, care

o apără de furia lui Mărgărit, nu spune nemica lui moș Ilie care făgăduia o mie de galbeni celui ce-i va tămădui fata și toate le spune lui Mărgărit, care o bate mereu și i-le spune pentru un leu și un galbăn? Intrebarea poate părea ciudată chiar unora din cetitorii noștri și de aceea vom da lămuriri. Poporul vîră în povestele sale strigoii, vrăjitoare cari fac feliu de lucruri mai pe sus de fire și în asemenea plăzmuiri poporul crede cu tot dinadinsul; dar toți vrăjitorii și strigoii în poveștile populare sînt logici în acțiunea lor, pentru că poporul le dă caractere reale, deși îi pune de fac lucruri peste fire. Cînd de pildă ne spune despre o mamă vitrigă, vrăjitoare ori strigă, atunci aceasta va întrebuița puterea ce are pentru a face bine copiilor săi și pentru a prigoni pe copii ce-i are barbatul de la altă femeie. Vrăjitorii și strigoii fac bine celor pe cari îi iubesc și reu celor pe cari îi uresc. Cît de absurdă trebuie să ne para această babă Cloanță a D-lui Brociner care nu spune leacul apărătoarei sale, Sandei, ori lui moș Ilie care i-ar da o gramadă de parale, ci se duce în puterea nopței de-l spune lui Mărgărit și a nume pentru un galbăn, lui Mărgărit care din brînci și din bătăi n'o slăbește.

Apoi ce harababură ie nuvela aceasta? Legendă, nu-î; cum cred țeranii lucrurile,

nu-î ; cum le crede D-l. Brocineer iear nu ? Ce feliu de *miş-marş* ieste dar poreclita nuvelă ? Fiind că am început a vorbi despre poveştile populare, vom spune şi noi ce-va D-lui Brociner. In poveştile ruseşti, cînd povestitoriul dus de închipuire cam trece marginile adevărului, stă şi zice: „dacă nu vă place, nu ascultaţi, dar lăsaţi-mă să mint înaintea“. Astă frază se spune că refren ori de cîte ori trebuinţa cere. De ce n'a luat acest obicei şi D-l. Brociner ? Dar să mergem mai departe, să vedem ce spune D-l. autoriu. Am lăsat pe Mărgărit plin de bucurie din pricina leacului aflat de la Cloanţa. Cite-va zile după acestea s'a hotărit se plece în ţeri străine (Bulgaria) până la Bobotează, cînd iera să vie să ducă pe Sanda la Stîncă dracului, la besereca veche. Innaintea plecării Mărgărit se duce să-şi iea remas bun de la moş Ilie şi de la Sanda. După o vorbire scurtă prin care Mărgărit spune cu lacrimi în ochi lui moş Ilie că de acuma vrea să se facă om cinstit, se duce în grădină la Sanda.

Aice vor face cetitorii cunoştinţă cu alt erou al D-lui Brociner, -- cu flăcăul Miron, nepotul lui moş Ilie. Cetitorii de bună samă n'au cetit romane cavalereşti neroade din vrîsta de mijloc şi bine au făcut ; dar nu ne îndoim că au cetit minunata lucrare a genialului Cervantes, lucrare prin care s'a dat lo-

vitură de moarte romanelor cavaleriești. Cei doi își aduc deci aminte că, după toate regulile romanelor sentimentale și neroade, trebuie să fie o Dulcinee, un angel radios mîncătoare de inimi, frumoasă ca soarele și nevinovată (și proastă) ca o păsărea; pe urmă trebuie să fie un cavaleriū cu fața întristată care suspină după Dulcinee, îi poartă colorile, o apără și se duce peste nouă țeri și nouă mări pentru a învinge toate țerile și ale închina la poalele reginei ce i-a subjugat inema. De multe ori în loc de un cavaleriū sînt doi, amîndoi cu fețe întristate, „sans peur ni reproche“ vrăjmași înse; din aceștia unul remîne lîngă Dulcinee pentru a priveghea asupra fericirii, liniștei și nevinovăției ei. De obiceiū treaba se mîntuie prin lupta celor doi și Dulcineea iese a învingătoriului. D-l. Brociner n'a putut pierde prilejul de a îngheba asemenea frumuseți și în viața țeranului român. Am văzut că Sanda iese Dulcineea, Mărgărit cavaleriul cu fața întristată; cît despre al doilea cavaleriū priveghetoriū al nevinovăției... D-l. Brociner a însărcinat pe Miron cu asemenea cinstită în-deletnicire. Miron ie nepotul lui moș Ilie. ¹⁾

¹⁾ Remăind singur cu Sanda, Miron spune aceste cuvinte. „Cînd te văz pe tine, așa respuse el uitându-se la fată cu ochi strălucitori, nici atunci nu gîndesc nemică. Dar mă uit la piciorușele tale și-mi zic: ce piciorușe gingașe are Sanda și cît de albe îi sînt mările și cît de frumoasă i-i pelița obrazului“.

Cînd în scena din crîsmă, acea scenă nenorocită pentru inema lui Mărgărit, cînd acest din urmă sărută pe Sanda, Miron strigă: „dacă-î vorba așa, atunci ai a face cu mine; strigă de o dată Miron cu ochi *scînteetori de minie*, ridicînd brațul.“ Cînd veni Mărgărit să-și iea remas bun de la Sanda, cavaleriul privighetoriu, Miron, îl respinge cu cuvintele următoare: „Aci o să ți se înfundeze, Mărgărite, nu te mai încerca în zadar, căci degeaba te trudești, cât trăesc eu. Și dacă te mai apropii încă un pas, adause el cu *ochi scînteetori de minie*, atunci vai de tine, zicînd acestea scoase un cuțit de la brîu și se pregăti să lovească.“ Dacă și acesta nu-î cavaleriū, apoi cine dracul să mai fie? Se înțelege că în acest moment se amestecă Sanda și trimete pe Miron să se primble, iar iea remîne singură cu Mărgărit. Am zis de la început că numai moș Ilie fusese de vină mai înainte de n'a avut loc declărarea de amor à la Rică Ventureanu. Acuma înse Mărgărit remăind singur, îi face Sandei declarație în toată regula. Dăm o părțicea din această scenă admirabilă ca să remie urmașilor: „Cătă-va vreme domni o tăcere adîncă, Sanda s'aședă pe bancă cu capul rezemat de mîină și stetea perdută în gânduri. Plec chiar a-zîncepu Mărgărit. Sanda nu respuse și remase nemișcată... O! dacă nu te-ași fi cu-

noscut nici o dată urmă el cu glas duios....“
„Vezi, Sand'o, duse el, prinzînd la inimă, înainte de a te cunoaște așa cum te cunosc acuma, am dus un traiu vesel și fericit, dar acuma inima îmi ie apăsată ca d'o nenorocire cumplită etc....“ Și apoi mai departe :
„Nu, nu ! N'am nici tată, nici mamă, nici iubită, N'am pe nimeni aci pe pămînt... Dar numai pe tine te am, *izbucni el ca o furtună*....“
Ce jalnic și sentimental ! Parcă auzi pe Rică Ventureanu : „De cînd te-am văzut pe tine inima-mi palpită d'amoare și sufăr peste poate.“

Acuma după ce cetitorii au aflat cum fac declarații de amor țeranii în țara noastră, putem merge mai departe.

„O sărută ușor pe frunte și părăsi bolta,“ plecă în țeri străine pentru ca prin muncă cinstită să ajungă vrednic de Sanda și la Bobotează să se întoarcă pentru a o aduce la Stîncă dracului și a-i da mina și inema. Se înțelege că așa trebuia să facă Mărgărit, căci așa făceau toți cavalerii cu față întristată, toți plecau în țeri străine pentru a ajunge vrednici de Dulcineea lor, făcînd năstrușnice vitejii. Ce s'a întîmplat în lipsa lui Mărgărit cetitorii trebuie să înțeleagă și singuri : Sanda se usucă de dorul lui Mărgărit și-l așteaptă de Bobotează moș Ilie și Miron nu înțeleg pricina, deși acest din urmă pricepea că Mărgărit trebuie să fie de vină.

Cum vedem înse despre taina cu Stînca dracului nu aflase bietul Miron, dovadă la pag. 424 în următoarea bucată :

„—Miroane. Așa-'e că azi e Marți și că mai avem trei zile până la Bobotează. Așa-e?

„— Așa este, trei zile, respunse Miron mirat.“

În ajunul Bobotezei o sanie s'a oprit di'n-naintea crîșmei și di'ntr'însa s'a scoborit Mărgărit. Moș Ilie s'a cam strîmbat văzîndu-l, dar cînd află că Mărgărit are mult aur cîștigat prin muncă cinstită, se liniști. Cum poate un țeran să cîștige în cîte-va luni mulți galbeni în Bulgaria, remîne secretul autoriului... După cîte-va cuvinte cu moș Ilie, Mărgărit intră în odaia Sandei, unde poftim și noi pe cetitori să vadă ce se petrece.

„—Sand'o, strigă el și se repezi la dînsa. Ea tresări, scoase un țipet și căzu ca moartă în brațele lui....

„— Bagă de seamă ce am să-ți spui, zise Mărgărit. Cînd s'o culca tat'teu, tu să eși pe furiși din casă. Eu am să te aștept la întăia respîntie a drumului ce duce în munți..“

A da întălnire unei oarbe, care trebuie să meargă necălăuzită de nime, de vreme ce nime nu știea taina lor, la întăia respîntie a drumului ce duce în munți ieste un fapt vrednic de talentul și curajul autoriului; cît despre noi, vom zice cetitorilor: „Dacă nu vă place, nu

ascultați și lăsați pre Dl. Brociner să.... spuie mai departe.“ De altmintrelea însuși D-sa uită îndată răspîntia și pune pe Mărgărit să aștepte pe Sanda lângă cerdacul crîșmei, aproape de ușa grădinei. Călătoria la Stînca dracului iese, se înțelege, cît se poate de poietică. O parte din călătorie o face Sanda pe jos, altă parte o duce cavaleriul nostru în brațe. Stînca iese descrisă foarte romantic, nu lipsește nici „tăcerea cea adîncă, între ruptă câte o dată de urletul depărtat al vr'unui lup...“ nici „tăcere ca în mormînt“ nici „lințoliul alb“ etc.... Mărgărit duce pe Sanda la marginea prăpăstiei, o pune cu fața la resărit și încep să se roage. Treaba merge strună, Sanda a strigat că vede ce-va luminos înaintea ochilor, cînd, din nefericire, se arată Miron gîfîind și strigînd: „Am venit se te scap din mîinele acestui nelegiut.“ [Aice a uitat autoriul să spuie dacă a rostit cuvintele: cu voce grozavă, cu liniște îngrozitoare ori cu strigăt teribil; sîntem nedumeriți]. Cum a aflat Miron că Mărgărit a dus pe Sanda la Stînca dracului ie unul din prețioasele secrete profesionale ale autoriului nostru. Se înțelege că Mărgărit „ca un leu se aruncă asupra lui și într'o clipă ei se cuprinsă,“ lupta se începu și se încheie ast-feliu: „Mărgărit sări în sus, cu o lovitură de picior dete la o parte

leșul lui Miron..." Sanda spărieată nu mai poate să se roage din inemă, pe de altă parte a trecut și vremea așa că rămîne tot oarbă. Mărgărit în desnădăjduire, ridică pe Sanda deasupra prăpăstiei și se aruncă împreună cu dînsa în bezna adîncă.

Ieată cuprinsul nuvelei d-lui Brociner. Credem că și-au format acum cetitorii idee despre valoarea acestei bucați literare pe care unele din ziarele noastre nu s'au sfiit a o numi frumoasă."

* * *

Nu știi ce să admiri mai mult în această nuvelă; fantazia ce i-a venit autoriului de a îmbrăca în haine țărănești un Rinaldo-Rinaldini, desăvîrșita necunoștință a păturei sociale descrise, lipsa de adîncire psihică, lipsa de logică, absurditatea tipurilor și a acțiunii? Nu știi de ce să te mieri mai mult în această înșirare de fraze romantice. Am auzit că nuvela ie tradusă în nemțește. Am dori să știm ce idee își vor face Germanii despre țeranul român, după cavalerii descriși de D-l Brociner. Acești țerani cu ochi scînteetori și strălucitori, cu pletele bălăi aurii cari zboară ca o coamă de leu,—acești țerani cari admiră piciorușele micuțe, mîinele albe, pielița subțire a fetelor, cari îngenunche înaintea patului ibovnicelor, cari amorzîndu-se în cîte-va ceasuri de desnădăjduire

se fac ateî, apoi se hotăresc să se înnece, monologînd ca Hamlet: „o mică agonie și toate s'ar sfîrși...” Nu știm ce idee își vor face Nemții de țeranul român, credem înse că dacă se vor găsi mulți [sînt și pri'ntre dînșii oameni deștepți] carii își vor face idee greșită despre țeranii de pe la noi, se vor găsi înse destui carii își vor forma idee ade-vărată despre valoarea literară a D-lui Brociner. Cetitorii noștri, credem, își vor fi făcut până aice idee destul de dreaptă despre analiza psihică și metoda logică la d-l Brociner.

Pentru a mări această convingere măi dăm cîte-va lămuriri alegînd două trei năzdrăvăniî măi bălțate din colecția îmbielșugată ce se află adunată în nuvela d-lui Brociner. Într'un loc ne spune autoriul că Sanda își închipuie pe Mărgărit cu ochii albaștri, cu plete ...și că chipul bărbatului iese adînc zugrăvit în inema iei. In alt loc ne spune că Sanda „cu ochiul iei sufletesc“ vede lămurit pe toți afară de pe Mărgărit. Cum rimează aceste lucruri împreună?

Cînd descrie întîlnirea lui Mărgărit cu moș Ilie îndată după omorirea jandarmului, Mărgărit se înfurie. Ieată ce ne spune D-l Brociner: „ear dacă vei îndrăzni să m'atingi încă o dată, adaugă cu glas resunatoriū și vinele de pe frunte'î se umflară— atunci să știi că în curînd are să fie un ticălos măi

puțin pe lume.—Își turnă paharul plin, îl goli și-l puse cu atîta putere pe masă că se sfărîmă în mii de bucățele.

„— Pentru D-zeu! zise moș Ilie mîngîindu-l, pe cînd aduna bucățile de sticlă, de ce te-ai înfuriat așa?”

„Mărgărit nici nu auzea ce spunea crășmariul, el sta cufundat în gînduri. De o dată tresări.“

Cum vă place și aceasta? Omul iese înfuriat, înfuriat într'atîta că „vinele i se umflară pe frunte,” că strică paharul în mii de bucățele, că amenință cu moarte pe moș Ilie, iar în timpul răspunsului lui moș Ilie (șese cuvinte), răspuns care nu putea să ție mai mult de 10 secunde, autoriul ne declară că „Mărgărit sta acufundat în gînduri și de o dată tresări.“ Dar înfurierea cea grozavă s'a întîmplat mai în acela-și timp, cum dracul se putea decî ca Mărgărit se fie în aceea-și clipă și înfuriat, de i se înflau vinele pe frunte, să strice paharul și tot o dată să fie și acufundat în gînduri? Nu încapе îndoeală că D-l. Brociner scriind rîndul al șeselea, a uitat ce scrisese în celealalte cinci; ori că înșiră rînduri fără nici o legătură, numai să aibă formă romantică.

Incheiem în sfîrșit cu monologurile ce rostesc țeranii la noi cînd au de gînd să se omoare. Cetitorii noștri le vor auzi întăia-și dată

că de bună samă nu le-au știut până acuma. Cetitorii își aduc a minte cum mor eroii, prinții, baronii, conții, cînd se ucid singuri în melodramele franceze: strigăte de groază, blăsteme, chemări de suflete, infernul, retragerea di'naintea unei vedenie grozave și alte mărunțușuri de acest soi. Astă formă de declamare le place și Nemților și chiar genialul Schiller nu ie străin de atare păcate. Deși nu ne plac declămările pomenite nici la genialul Schiller, dar la dînsul cel puțin iese vorba de o dramă jucată înaintea publicului, iese vorba de lucrare asupra privitorilor și la urma urmei la Schiller asemenea declămări le aflăm spuse de conți, baroni, prințese etc.....; dar cui putea trece prin gînd să pună asemenea monolog în gura unui țeran român, fie acela și contrabandist? Astă năzbîtie a tăcut'o, cetitoriule, Dl. Dr. M. Brociner. Punem alătura monologul ce rostește Franz Moor înaintea morței în piesa lui Schiller „Hoții“ cu vorbele cele de urmă ale lui Mărgărit.

„*Frant* (uitîndu-se cu ochi mari după dînsul) În iead ai vrut să zici! În adevăr așa-mi miroase. (turbat). Sînt acestea țipetele voastre, vă aud pe voi șuerînd, șerpî ai infernului?—Se apropie—izbesc în ușă!—De ce mă apucă fiori cînd mă uit la vîrfurile spa-dei? Ușa crapă—cade—nu ie scăpare.—Ha!

atunci îndură-te tu de mine (scoate un lanț de aur și se zugrumă).“

Ieată și monologul țeranului Gheorghe al lui Țopîrlan (așa ar fi trebuit să-l cheme pe Mărgărit).

„Mărgărit tresări ca apucat de friguri, apoi se plecă spre Sanda și-i zise cu o liniște stranie :

„— *Văzut-ai două stele căzind?* [Cum a-vea să vadă, dacă iera oarbă?]. Auzi tu clopotul cum sună? E semnul că se scoală sihaștrii din morminte.... Iată-i că vin... se apropie... vor să ne apuce .. iată și Miron!...“

Se înțelege că țeranului român care ar fi rostit asemenea monolog, nu-i mai rămănea altă ce-va de făcut de cât să se arunce în bezna adîncă. Păcat numai că Mărgărit azvîrlindu-se în beznă cu Sanda în brațe, n'a luat cu dînsul și manuscriptul nuvelei d-lui Brociner, că făcea mare bine autoriului și „Revistei literare“ și publicului cetitoriu.

A. VLAHUȚĂ

A. Vlahuță a scris două volume mici, unul de nuvele și altul de poezii. Cantitatea scrierilor sale ie mică, dar în puținul cît a scris a putut da într'u cît-va măsura talentului său, un talent incontestabil distins. În puțin cît a scris s'a aretat individualitatea sa artistică. Deci analiza scrierilor lui Vlahuță se impune.

Dacă articolul nostru despre Eminescu ie numai un fragment critic, deși despre dînsul se poate da judecata definitivă, cu atît mai mult va fi un fragment articolul acesta despre Vlahuță.

Am zis aiurea că A. Vlahuță ie deceptionist. Să vedem care ie înțelesul și cari sînt cauzele deceptionismului lui? Acestea le vom vedea analizîndu-i scrierile.

„Din durerile lumii“ ie titlul celei de 'n-

tăiū și celei mai însemnate din nuvele. Un titlu foarte caracteristic și care te pune pe gînduri. Se potrivește oare titlul cu conținutul nuvelei? Nu numai că se potrivește foarte bine, dar ie de mierare că autoriul n'a dat acest titlu volumului întreg. In adevăr : ieată-l, în nuvela întăiea, pe sermanul Radu Munteanu, tînăr, talentat, om cult, cum moare în chinuri în coliba seracă de la țară, lăsînd fără nici un ajutoriū pe nenorocita și bătrîna lui mamă, care cade jos lîngă cadavrul lui „mugînd ca o vită înjunghieată“. Ieată mai departe doi copii ai unui flașnetariū italian (De-a baba oarba) serăci, orfanī și străini, pierduți într'un oraș mare ca București, flămînzi, goi, tremurînd, cum se înghesue unul lîngă altul ca să se încălzească „mititeii de ie“. Ieată cătunul (Amintiri) trist și părăsit, numai cîte-va colibe ; în una stă zăcînd moș Simion, așteptînd, cu sicriiul pregătît de zece ani, pe izbăvitoarea tuturor durerilor, moartea; și această moarte, într'un acces de beție și turbare, i-o dă însu-și fiul lui : „Un topor repezit și țeasta trosni sfărămată“. Priviți pe tînăra și frumoasa călugăriță (Eupraxiea) cum se zbućiumă și se istovește și moare ofticoasă din pricină, că toate cerințele naturale ale trupului ieī sînt călcate în picioare. Ieată, un fiū nenorocit (Vișan) care într'un moment de turbare împușcă pe

mă-sa, ie osîndit la munca silnică și-î împușcat la rîndul său de păzitoriū. Ieată durerile, adevăratele dureri ale lumei. In tot volumul nu ie o singură notă mai veselă. Și tot melancolic, sombru și dureros ie conținutul volumului de poiezii. La Eminescu se simte cîte o dată o notă veselă, se simte un zîmbet pe fața lui. Așa de pildă în „Călin“, în „Cupidon“ orî în scena de'ntăiū din „Luceafăr.“ Vlăhuță remîne serios și trist totdeauna, acesta ie tonul general și neschimbăcios al telentului său. In nuvele, unde simțimîntul autoriului se exprimă mai mult indirect, iel s'a aretat prin alegerea temelor, prin zugrăvirea mai ales a dureriei. In poiezile lirice înse poietul expune simțimintele lui proprii, de-a dreptul. Și aceste simțiminte sînt adînc dureroase:

„Viforoasă mi-e vieața, și deșartă, și amară,
 Ce trudit mă simt sub crud'a suferințelor povoară!
 Mi'î greu capul, ca de-o noapte, lungă, dusă 'ntr'o orgie,
 Par'c'ași fi de-un veac pe lume... O paragină pustie...
 Spulberatu-mi-s'a păn' și scrumul visurilor mele.
 Ș'acum gîndurile toate, ca de plumb, mi le simt grele,
 'Mi-a remas inema rece și'mpietrită de durere...“

Și în altă poiezie „Melancoliea:“

„Bietele gînduri și-au ars aripele'n para dureriei;
 Grele îmi par, ca de plumb, în vîlva atîtor mizerii.
 Un întunerec adînc, și-un frig, ca de moarte, m'apucă...“

Și din toate iluziile și visurile ceea ce mai simte, ceea ce-î remîne ie :

„Sila de ziua de a-zî și teamă de ziua de mîne.“

Și cînd ai iluzii sfărmate, cînd în vîlva atîtor mizerii un frig ca de moarte te-apucă, de sigur numai durere vei vedea împrejuru-ți și, dacă iești artist, numai durere, orî cel puțin mai ales durere vei zugrăvi. Dar de unde vine această durere, care ie pricina că s'a spulberat pînă și scrumul visurilor poietului? Cauzele sînt mizeriile vieții. Și nu ie de mierare dacă simți inema împietrită de durere, mierare ar fi dacă, tu, om bun, blînd, cinstit, te-ai simți altmintrelea „în vîlva atîtor mizerii«. Una din pricinile decepționismului exprimat în micul volum de poezii ie poziția artei în societatea de a-zî. Intr'o societate unde toți aleargă după cîstig, după prozaicul ban, unde lupta pentru traiu ie atît de grea, de sigur interesul pentru artă nu va fi așa de mare după cum ar dori artistul care își pune tot sufletul în producțiunea sa.

Dar nu numai pozițiunea artei, dar și a artistului ie nefericită, umilită peste măsură, dacă artistul ie sărac. Aceasta ie ideea centrală în frumoasa satiră „Liniște.“ În volumul de nuvele găsim una, cea mai mare și mai importantă „Din durerile lumii“ care

pare scrisă înadins pe tema decepționismului. Eroul nuvelei, Radu Munteanu, un tânăr, cinstit, *poiet*, ajunge decepționist, ie distrus de mediul social modern. Cauzele decepționismului lui Radu Munteanu sînt pentru noi cu atît mai interesante cu cît Radu Munteanu ie *poiet* și iel, cu cît oare care asemănare între Radu și *poietul* însu-și ie vădită. Ieată cîte-va citați mici; iele arată cauzele cari au distrus și vieța și iluziile tînărului Radu Munteanu.

„Iel iera iubit de camarazii lui și mulți prieteni din școală l'au ajutat cari cu ce-au putut. Dar s'au găsit și de aceia cari să-și bată joc de sărăciea lui, să-și vîre degetele, rizind. prin spărturile hainei lui vechi, cu mînecele scurte, care abîea-l mai încăpea și prin care viforul șuera a batjocură și-a deznădăjduire pe vreme de iearnă. Și toate umilînțele pe cari iel le primea c'un zîmbet silit și dureros, izbeau greu și adînc, ca niște tăișuri de topor, în această natură blajină, de-o mîndrie stăpînită și îngăduitoare, care-și închidea durerile și 'și le strivea în ascuns c'o putere ne-obicinuită la vîrsta aceea“ (pag. 18).

„Pentru oamenii săraci și espuși fatal umilînților, natura ar fi trebuit să-și croască un sistem nervos mai din topor, mai... a nesimțire, ce-va... așa cum ie la animale și la

mulți oameni bogați. Așa se gîndea adesea orî Radu, care înghițea toate brutalitățile popei, năbușindu-și în piept mînia și ura ce-l zugruma“.. (pag. 14) „Spiritul lui de observare, îndreptat pururea și prea de timpuriu, asupra celor ce se petreceau în lume, îl făcu să înțeleagă cît ie de greu să răzbați și să ajungi a însemna ce-va între ai tăi, cînd iești atît de sărac și cînd ai nenorocirea de a fi mai deștept, mai cinstit, mai simțitor cît alții (pag. 20).»

Cum vedem A. Vlahuță, ca și Eminescu, își dă bine socoteală, orî poate mai bine zis, simte foarte bine cauzele decepționismului, cauzele așa numitei boale a veacului la poieți și nepoieți. Cred că aveam deci dreptate, cînd am zis în articolul «Decepționismul în literatura romîna» că pricina decepționismului la noi ca și aiurea trebuie căutată într'un complex de cauze, cari se află în mediul social, orî, cum ne-am exprimat mai sus, «în întocmirea socială burgheză modernă.»

Conceptiunea poietică a lui Vlahuță ie mult mai puțin vastă de cît a lui Eminescu și multe chestii filosofice orî sociale nu sînt atinse, orî poate ar fi mai drept a zice, nu sînt încă atinse de A. Vlăhuță. Așa, decepționismul lui Vlăhuță nu și-a găsit o formulare filosofică, pe cînd pesimismul lui Eminescu și-a aflat'o în Schopenhauerianism și în Buddhism. De aceea

nici nu s'ar potrivi cuvîntul de pesimist lui Vlăhuță și vom întrebuița deci cuvîntul, care după cum am zis mai înainte, ne pare mult mai potrivit: decepționist. Asemenea Vlăhuță n'a atins de loc chestia idealului social și despre iel deci n'am putea spune că are idealul în trecut.

Vlăhuță simte toate mizeriile vieții moderne și își exprimă acest simțimînt dureros, numai din cînd în cînd auzi cuvîntul că aceste dureri și mizerii nu sînt numai însușirile vremii noastre, ci „născutu-s'au cu lumea, cu lumea vor pieri!"; aceasta nu ie înse espresiunea unei sisteme filosofice a desperărei ca la Leopardi, ci mai curînd generalizarea unei simțiri subiective. Se știe în adevăr că, dacă sîntem veseli, ne pare toată lumea veselă, ne pare că și luna luminează mai dulce; cînd înse sintem triști, cuprinși de durere, vedem această durere în toți, pare că și natura plînge cu noi. Durerea ce o simțim ne pare că a fost, iese și va fi vecinică. La Vlăhuță ie tocmai generalizarea acestui sentiment subiectiv. Dacă înse lui Vlăhuță îi lipsește o sistemă filosofică, astă nu vrea să zică că n'are poezii cari ating, exprimă, idei înnalte, de interes general și de interes filosofic. Le are și încă foarte frumoase. Ieată de pildă una intitulată „Cugetări“.

Zbuciumul vieții, alergarea după noroc, care se mîntuie cu moarte, lupta neîntre-ruptă cu condițiunile vieții ie admirabil reprezentată, plasticizată prin o mare fără început și fără sfîrșit, fără cărări, unde omul într'o luntre șubredă, purtat de vînt, lovit de stînci, vîslește tot înnainte. In cotro?— Cine ar putea să ne spuie? Vîslește până ce valul mării îl îngroapă. Și apoi?

— Și apoi... cine ar putea să răspundă?

„Vîslaș ce-aleargă împins în zare
De oarba sete a fericirii
Pe cîmp de ape fără cărare
Omul ie pururi prad'amăgirii.

* * *

Și cînd vieța abiea 'i-o rază,
Atît de slabă și trecătoare,
Cînd știe bine că 'nnaintează
In spre-a pieirei de veci vîltoare,—

De ce vîslește și se răpede,
Cu-atîta pripă și nerebdare,
Dup'o nălucă de foc, ce-o vede
Fugînd în noapte-î, din zare'n zare?

.....
Unde mă duceți, visuri deșarte?
.....
.....

Unde-s acele limanuri sfinte,
Chinul amaric să mi-l omoare?...
Maî înnainte! — *Maî înnainte!*
Ii șoptese glasuri amăgitoare;

Și omul trece pe 'ntinsa mare,
Cu valuri răpezi și ape adînci,

Călătoriu, veșnic în nerebdare,
Impins de vînturi, lovit de tînci

Tîrziu, cînd simte că ie aproape
Clipea, în care valul, sub dînsul,
Să se desfacă și să-l îngroape,
Se uită 'n urmă și-l umple plînsul;

Căci tot trecutu-î pare-o comoară
De fericire, remasă 'n drum.
Pînă și durerea-î de odinioară,
Plină de farmec o vede acum.

. . . . .

Gîndu-î adoarme în nemîșcare,
Ochii s'acopăr, stinși, sub pleoape,—
A neființei eternă mare
Valu-și desface ca să-l îngroape.“

Poate căm prea lungă (noi am citat o parte), dar admirabilă poezie. Cît de măreață, de înfiorătoare ie moartea din strofa din urmă! Cît de jalnic de adevărată ie această imagină plastică a clipei din urmă, a morței care se apropie! Vîslașul în mijlocul mării nemărgenite, mare fără de'nceput și fără de sfîrșit, simte că a venit vremea, cînd va fi îngropat în marea neființei eterne și atunci, se întoarce și privește înapoi la lungul drum străbătut și un dor, un dor nebun de viață, îl apucă în cît și durerile trecute îi par pline de farmec. Adevărat, foarte adevărat. Dar ie oare adevărat acest simțimînt pentru toți oamenii? Și mai ales ie oare acest simțimînt comun tuturor poeților, în deosebi poeților decepționiști, pesi-

miști? Nu aceste simțiminte despre moarte a avut nobilul Leopardi, care într'însa vedea sora bună a iubirei, care își reprezenta moartea prin o fecioară frumoasă pe al cărei piept iel nefericitul poiet își va culca nobilul său cap pentru veșnica odihnă :

„Solo aspettar sereno
 Quel di ch'io pieghi addormentato il volto
 Nel tuo vir_ineo seno“.

Dar simțimîntul enormei majorități a oamenilor ieste acela pe care ni-l arată Vlăhuță și acesta ie simțimîntul său propriu. Simțimîntul său propriu ni l'a zugrăvit poietul descriind iubirea de vieață, frica de moarte. In altă poezie poietul vorbește ieară-și de această dorință de vieață. Vorbim de poezia, „Din prag“. Cînd idealistul, nobilul prinț al Danemarcei, lipsit de energia și de voința tare cari se cer în lupta pentru traiu, a dat pieptul cu mizeriile vieței, atunci descurajat spune această frază remasă clasică :

„To be, or not to be? That is the question.“
 A fi. ori a nu fi? ieată întrebarea. Și de atunci cîți oameni și cîți poieți artiști nu și-au pus'o ? Intre aceștia sînt și poieții noștri Eminescu și Vlăhuță. Întrebarea poate să fie pusă în două feluri: din punctul de vedere general pentru omenire și din punctul de vedere special — pentru sine. Noi am văzut, cum Eminescu își pune această întrebare

di'ntr'un punct de vedere general în „Mortua est.“ Eminescu are înse și altă poezie, despre care n'am vorbit, și unde această groaznică întrebare ie pusă din punctul de vedere al său propriu, și a nume în poeziea. „Se bate miezul nopței...“ Ie stranie această poezie. Numai șase versuri și foarte confuză. Și cu toate acestea poeziea ie minunat de frumoasă și, cugetînd mai mult, vedem că nici greșeli nu are, că ie adevărat și admirabil exprimată o stare sufletească. Ie vorba de acea stare cînd dorința de viață și ideea de moarte sînt mai tot atîta de tari, așa că puse în talerele cumpenei atîrnă de o potrivă. Dorința de viață și dorința de moarte se neutralizază una prin alta. Asemenea stare psihologică nici nu poate să nu fie nelămurită. În atare stare sufletească nu poate, se înțelege, fi vorbă de raționamente, de argumentări, ca la Hamlet; nu poate fi, de asemenea, vorbă de izbucniri de sentimente feliurite, cînd toate puterile sufletești sînt neutralizate. Pentru atare stare psihologică ie cît se poate de potrivită poeziea lui Eminescu.

Vlăhuță și-a pus aceea-și întrebare, dar într'o poezie de patru fețe, plină de raționamente, de argumentări, de sentimente feliurite. De o dată acest lux de argumentare pare a fi o greșală fundamentală: cînd omul

a ajuns la ideea sinuciderei nu mă raționează patru pagine. Dar așa s'ar părea numai de o cam dată, cugetînd mă bine, vedem ce adevăr se ascunde în astă poezie și cît ie de naturală. „Din prag“ ne înfățoșază altă stare sufletească de cît a lui Eminescu, de aceea iese și descrierea cu totul alta. Vlahuță ne zugrăvește lupta între dorința de-a trăi și cea de-a muri. Dorința întăiea înse ie mult mă tare, de aceea ie foarte natural ca la ivirea idee de moarte toate puterile vii ale sufletului să înceapă a protesta; ie foarte natural să se ridice o furtună întreagă în sufletul omului. Poezicia, ori monologul (pentru că „Din prag“ ar putea fi numită un monolog în versuri), se începe prin o proestare la cea di'ntăiu ivire a idee de moarte, de sinucidere.

„O, dar ie mișelnic lucru singur zilele să-ți curmă!“

Bine înțeles, acest argument nu ie destul de puternic, destul de doveditoriu pentru un suflet bătut de gînduri, apăsător de dureri și, pe nesimțite, duhul morței începe să-l ademenească :

„Înțeleg, împărăția ta, cu vecinica-î odihnă
Ieste singura'mi scăpare.—O să fiu acolo 'n tihnă :
Nici urit, nici dor, nici cobeș neprielnicele gînduri

. . . . .

Și-o să dorm în întunec și în liniștea eternă
N'o să-mi pese—căpătăiul de'mi va fi pietroii ori pernă.“

Și așa mai departe, un șir întreg de argumentări ca astea, și altele, cari pledează pentru moarte, odihna de veci; dar pe toate le nemicește un formidabil sentiment contrariu:

„Inse, uit'te, mă'nspăimîntă întunecul de veci
Ne'nteruperea acestei liniști împietrite reci
Să nu mă revin în viață nici o dată?... nici o dată!...
O! ți grozavă vorba asta!.. limba ne măi dezghețată,
Huma ne măi încălzită de simțiri și de idei!
Nu de moarte mă cutremur,—ci de vecinicia ieși...“

În aceste admirabile și energice versuri, poietul a exprimat cea măi mare, cea măi puternică groază a timpului nostru în po-triva morței. Hamlet găsește alt argument hotăritoriu:

„To die—to sleep—
To sleep! perchance to dream?—Ay there's
the rub—For in that sleep of death what
dreams may come“.

„În acest somn al morței ce visuri vom avea“; ce feliu de viață ie viață de di'n-colo, de unde nu se întoarnă nici un călătoriu (no traveller returns). Vieța după moarte, ieată ce înspăimînta pe oamenii din vremea lui Shakespeare; astă-zî inse, cînd nu măi credem în acea viață de apoi, ceea ce poate înspăimînta, ceea ce ne doboară mintea în fața morței ie acel „nici o dată“, de care ne

vorbește poietul nostru. Să mori, să nu mai vii îndăret nici odată! Dar ce iese acest „nici o dată“? Cum așa nici o dată? Să nu mai vii îndăret o mie de ani, un milion, un miliard, miliarde de miliarde de ani, atîția ani cîți vor putea fi exprimați pri'ntr'un șir de cifre a căruia lungime ar fi de la pămînt până la soarele strălucitoriū, dar... nici o dată? Pare că ai căzut într'o prăpastie, unde ie întunerec beznă și te duci, te duci și nici o dată nu atingi fundul. Repetăm: acest sentiment modern de groază în fața morței ie admirabil exprimat prin versul ce-am citat mai sus:

„Nu de moarte mă cutremur,—ci de vecinicia ieī“..

Dar ori cît de convingătoriū ar fi acest argument iel nu poate să nemicească toate sentimentele dureroase cari vorbesc pentru moarte.

Întăiul argument care a pledat pentru iea ie că moartea are bunătățile ieī, dîndu-ți odihna, iear reutățile ieī nu sînt reutăți pentru că nu le simți. Dar după îngrozitoriul „nici o dată“, care a făcut să cază jos talerul cumpenei în care iera vieața și să se ridice sus de tot celalalt în care iera moartea, trebuie un argument cu totul alt-feliū de puternic, alte sentimente cari să atîrne

greu în cumpănă spre a o face să se plece în spre moarte. Acesta iese, că nu poți chiar să trăești apăsător de-atîtea mizerii, de-atîtea dureri. Iată cum ie exprimat acest sentiment în versuri energice.

„Viforoasă-mi ie viața și deșartă și amară,“

Și altele pe cari nu le-am citat, cum ie.

„Ași voi să nu-mi întrebe nimene cugetul și plînsu-mi
Ca un vînt priîntre ruine—sînt că-mi vijie între tîmp!e.
Ie 'ntunerec și cenușă . . .“

Aceste sentimente cad ca bucăți de plumb în talerul cumpenei, strigă tare: trebuie să mori, n'ai cum să trăești, n'ai pentru ce să trăești. Care argument ar fi destul de tare ca să distrugă aceste dureroase sentimente cînd argumentul cel mai tare cu putință „nici odată“, n'a putut să le stea în potrivă? Logică ie sinuciderea, distrugerea vieții încărcate de dureri; dar acum se ridică alte sentimente nelogice lipsite de argumentare, dar a-dînc de adevărate, acestea sînt: simțul de conservare, iubirea de traiu, iubirea instinctivă pentru viață. Pare că simțind primejdia, iele se azvîrl cu tărie, c'o selbatecă putere în cumpănă. Iată cum strigă, tremurînd de mînie și de frică, instinctul de conservare, energia vieții:

„A, ie negrăit de lesne să-ți răpezi un glonț în creer...
 Dar pe ceriū scîntee luna, dar în iearbă cînt un greer ;
 Ie-o mișcare, ie un farmec, care'n veci nu se curmă,
 Și cînd te întorcî și cugeți, lung privind ce lași în urmă ;
 Simți că nu-î chip să te saturei, c'a trăi i-o fericire,
 Primești orî-ce suterință—dar eterna nesimțire
 Nu.—Durerea are un capăt.—Moartea-ți zice nici o dată.
 Altă vieată?... Altă lume?... I-o poveste minunată.
 Inse ca să-î dea crezare, în veci mintea-mi n'o să poată :
*Ieu o lacrimă de-aceea nu mi-ași da-o pentru toată
 Nesfîrșita fericire din vieata de apoi.*“

Și versul din urmă :

„Innaintea morței mele,—moartea dragostei de vieată.“

Admirabil de adevărat. Ceea ce hotărește pe omul care își pune întrebarea „a fi ori a nu fi“ să dea răspunsul afirmativ : „a fi“ pe Hamlet, ca pe orî-care altul, nu ie cutare, orî cutare argument, nu ie „visul după moarte nu ie groznicul „nici o dată“, ci toată energia vieței, toate sentimentele de cari nu poți să te saturei ie dragostea de vieată. Cu aceste simțimente ne naștem, iele sînt în sîngele și în nerviî noștri, iele sînt grămădite de sute de generații, cari au fost innaintea noastră și moștenite de la iele. Poiezia „Din Prag“ ie cam lungă, sînt unele versuri cari ar putea să lipsească, fără a pricinui vre-un neajuns pentru fondul emoțional, pentru cuprinsul poeziei, dar analiza sentimentelor multiple și argumentările, urmări logice ale lor, ie făcută foarte bine

în poezie. În această poezie Vlăhuță arată că iese în adevăr, cum vom vedea și mai bine de-acuma înainte, un poiet psiholog.

Dar se vede și alt ce-va în această poezie : iese caracterizată ceea ce am numit fondul prim al poietului. Fondul prim al lui Vlăhuță, ca și al lui Eminescu, nu iese nici pesimist, nici decepționist, ci mai curînd optimist. Fondul prim arată o iubire de viață, o tendință egoistă, dar naturală, de-a trăi și de a se bucura de toate bunătățile vieții. Și pe acest fond de optimism s'a altoit decepționismul lui, datorit, cum am spus, complexului întreg al vieții sociale. Vorbind despre creațiunea lui Vlăhuță, din punctul de vedere al ideilor și sentimentelor ce cuprinde, n'am putea să trecem cu vederea poezia „Dormi în pace“, în multe privinți, cea mai bună din cîte a scris poietul nostru. În iese găsim exprimată concepția și sentimentele religioase. Această concepție și aceste sentimente sînt înse deiste, creștino-deiste. Acest lucru va face pe unii din cetitorii noștri să zimbească ; și în adevăr concepția filosofică propriu zisă a poeziei iese aproape naivă. Dacă astă concepție înfățișază credința poietului însu-și în unul din stadiile dezvoltării sale ori dacă a vroit să zugrăvească în general sentimentele unui om religios, concepția ca atare tot naivă rămîne. Se înțelege că

Dumnezeu n'a făcut pe oameni după chipul și asemănarea sa ; dar oamenii l'au făcut pe Dumnezeu chipul și asemănarea lor, dîndu-î însușirile lor, mai exagerate bine înțeles, concentrînd într'însul toate însușirile și cerințele morale, idealul lor moral. Acesta ie de altmintrelea un adevăr, acuma prea cunoscut, aproape banal. De obicei înse nu se ieă în samă că Dumnezeu nu numai că ie făcut după chipul și asemănarea oamenilor, dar fie-care om religios în parte își închipuie pe Dumnezeu după chipul său: „In seinen Göttern malt sich der Mensch*“) Omul își concentrează în Dumnezeu idealul său și cerințele sale de dreptate, simpatie și armonie universală. Și cum morala și cerințele morale ale oamenilor nu se asamănă, ba chiar sînt foarte feliurite, ieșe că la urma urmei nu samănă nici Dumnezeii lor. Aice se vede dară limpede cît de mult poate să exprime poietul, exprimînd pe Dumnezeul său. Tema poeziei cred că o cunosc toți cetitorii noștri. Poietul ie pe mormîntul iubitei sale și ieată ce gînduri îi vin, „cînd de-a crucei multe rece își lipăște tîmpla fierbinte“.

„Cîte o dată stînd aicea la mormîntul tău îmi vine
Ca o furie nebună. Și-ași voi atunci aproape

*) Omul se zugrăvește în zeii săi. Schiller.

Față'n fata coala lingă pîeatra astei triste groape,
Să-mî descind'acela, care, cu puternica lui dreaptă,
Lumile le cîrmuește, și'n văzduh astrii îndreaptă,

Și îeu viermele din tină

Să-î cer ast-feliu socoteală lui, izvorul de lumină :

„Doamne, dacă nu se mîșcă nici un paiu de pe pămînt

Fără știrea și voința ta, și dac'al tău cuvînt

Ieste singura poruncă, cărei toate se supun ;—

Dacă tu iești drept, puternic și nemărgenit de bun,—

Spune,—pentru ce adesea lovitura ta 'î nedreaptă ?

Pentru ce ne surpî credința'n judecata ta'nțeleaptă ?

De ce—fulger—cazî pe-un templu, spintecî bolta ta sfințită,

Și în țândări crepî icoana Maicei Domnului trăsniță ?

De ce-așternî omățul iernei peste floarea lui April,

Și-un lîntoliu pe obrazul visătoriului copil ?

Pentru ce ieai două inemî, căroră *tată* zici că iești,

Și, topindu-le în focul tinereței, le ursești

Dor cu dor să-și îpletească, prinse'n dragoste nebună,

Și cînd se iubesc măi dulce și-și fac visuri împreună,

Din senin îfi vine-o toană: zvirîlî țerîna peste una

Iear pe cea stinghere—neagra jale pentru tot deauna !

. . . . .

Doamne, ieartă'î pe aceia cari 'ncep să se 'ndoească“.

Ceea ce se exprimă, ceea ce s'a dezvoltat în aceste magnifice versuri, tremurînd de emoțiune, de viață, ie cerința intimă a naturei poietului, cerința de dreptate, de bunătate, de iubire, de simpatie, de armonie universală. Aceste cerințe proprii intimei naturi a poietului sînt concentrate într'un dumnezeu din ceriū, iear cînd aceste simțimente sînt lovite de realitate poietul se revoltă. Strigătul de revoltă și de durere, care se simte în aceste admirabile versuri ie rezultatul disarmoniei între cerințele ideale și morale ale naturei poietului și între realitatea lucrurilor. Dar ce-

rințele ideale și morale nu sînt unicul element al credinței, al religiunii, iese altul, care după Feuerbach ie chiar esențialul factor în producerea simțimentelor religioase: acesta ie *frica, teama*. Frica de necunoscut, de imensitatea misterioasă, care ne încunjură. Și acest simțimînt de frică face pe poiet să zică: „Doamne ieartă-i pe aceia etc.“ Mai bine încă ie aretat sentimentul de revoltă în-năbușit de frică mai departe. Poietul stă la secriiul iubitei sale moarte, care:

„Iși dă duhul, liniștită, ca un Mesica pe cruce.
Am simțit atunci, Doamne, că din sufletu-mi se duce
Păn'si drojdia credinței ce-o purtam ființei tale.—
Și mi-am zis:—De sigur, pasul, pe-a vieții noastre cale
Nimeni alt nu ni-l îndreaptă: dumnezei-ne sîntem noi.
Lumea asta mbătrinită în mizerii și nevoi
Singură se cîrmuește.“—...

Aceste gînduri rebele dispar înse, cînd poietul iese sub minunata boltă înstelată a nopței și psihologicește ie perfect adevărată această trecere de la rebeliune la credință la un om, care n'are o concepție filosofică mai modernă mai științifică. În odaie ie chipul galbăn din secrii, dovadă atit de dureros de vădită a disarmoniei care ațită rebeliunea poietului; dar afară, singur, noaptea, în fața imensității naturei, în fața imensului necunoscut, trebuie să se manifesteze elementul celălalt, frica, teama care face pe poiet să zică:

..... „Ie cu puțință să fim tot di'ntr'o bucată
 Ieū clipa de lut, și dinsa-vecīnicia de lumină!
 Ieu urese și plīng ȳea trece zimbitoare și senină....
 Ieu mă tīriū prin noroa.e, ȳea plutește în ceriū albastru...
 Cītă depārtare, doamne, de la vierme pān la astru!
 Dar cum lunecā prin stele. fārā să le-atingā?.....Cine
 Min'atītea lumī, cu pazā, pe cārārele senine?“

„O! ce mic, și ce netrebnic m'am simțit atunci“

Și versul de la sfīrșit :

„Am venit să-mī plec genunchii și-a mea inemā spre Domnul.“

— Ie vorba deci aice de un feliū de demon pocāit ca la Eminescu. Inferioritatea concepției filosofice ȳe vādītā. Concepția științificā, filosoficā, modernā, care īntr'un „vierme“, vede oglindindu-se acelea-și legi, cā și īn astre ; care vede īn cel din urmā vierme, confirmarea legilor cari mīnā aștriū pe cārārele senine, și misterul imens pe care omul poate nici o datā nu 'l va pricepe. Această concepție filosoficā ȳe nu numai mai adevārātā și mai științificā, dar și mai grandioasā și poate să dea un material mult mai bogat, pentru creațiunea poieticā. Dar inferioritatea filosoficā a acesteī poiezii nu trebuie, bine īnțeleș, să ne ascundā acele calități, cari fac din ȳea unul din capo d'operele poieziei romīne. Aceste calități, afarā de admirabila limbā, sīnt: sinceritatea și intensitatea emoțiunei, adevārātā și fina analizā psihicā a

simțimentului religios și în sfârșit un șir întreg de înalte simțimente cum ie simțimîntul simpatiei, iubirei și armoniei.

Păn acuma am vorbit despre scrierile lui Vlăhuță mai ales din punctul de vedere al ideilor și simțimentelor ce conțin. Să analizăm acum aceste scrieri mai ales din punctul de vedere artistic.

* * *

În acest articol nu voi vorbi despre nulele lui Vlăhuță, aceasta am s'o fac altă dată, cînd voi vorbi în general despre nulestica romînă. Alt-feliu articolul ar lua o întindere prea mare. Aice voi vorbi despre Vlăhuța, ca poiet. Ca poiet Vlăhuță ie socotit între Eminestieni, ba unii merg cu reutatea pănă să dea a înțelege că Vlăhuță copiează pe Eminescu! Să ne înțelegem mai întăiu în cîte-va cuvinte asupra influenței lui Eminescu în general asupra poeziei romîne contemporane. Număi încape îndoală, ca influența lui ie mare și cu totul legitimă. Eminescu ie cel di'ntăiu poiet romîn care a exprimat în formă poietică adîncile și zbućumatele gîndiri și simțiri. Înaintea lui au fost oameni de mare talent, ie destul să numim pe Alexandri, cari au avut limbă admirabilă, vers curgătoriu, elegant, muzical

în care își exprimară simțimentele și gândirile lor. Dar aceste gândiri și simțimente au fost ușoare, puțin intense, de loc zbuciumate. Oricine dar s'ar ivi acuma pe orizontul poeziei române, fie chiar un talent și mai mare de cât al lui Eminescu, când va fi muncit de „doruri vii și patimi multe“, când va avea de exprimat tot zbuciumul gândirei și simțimentului, nu va putea să nu fie influențat de ritmul, de limba, de versul, de rima lui Eminescu, care întâiul a dat o exprimare poetică în limba românească zbuciumului vieții. A fugi de influența lui Eminescu în acest sens ar fi tot așa de absurd, ca a fugi de limba românească. Inse acesta influență poate să fie de două feluri. Asupra unor poieți cu puțin talent, (de băiețandri lipsiți cu totul de talent și cari imitează pe Eminescu nu vorbesc de loc) cu personalitate proprie foarte puțin pronunțată, această influență va fi nemicitoare. Simțimentele și gândirile lui Eminescu vor fi absorbite de ieși, dar se vor manifesta tot ca simțimentele și gândirile lui Eminescu, numai întunecate prin lipsa de talent a discipulilor, va fi tot creațiunea lui Eminescu, numai ștearsă, întunecată, moartă ; chiar acel puțin, propriu al lor, care ar putea produce acești poieți, nu-l vor produce din cauza influenței covârșitoare a lui Eminescu. Sînt

înse alți poieți, adevărați poieți, cari au o individualitate, o personalitate poietică a lor proprie, cari exprimă simțimente și gândiri proprii ale lor, cari au de zis cuvîntul lor propriu aice pe pămînt, aceștia sînt poieți, poieți în toată puterea cuvîntului, dar și ieî fiind că scriu după ce-a scris Eminescu, vor fi, cum am zis, influențați de limba lui, de ritm, cadență, rimă și, dacă tempreamentele lor vor fi ce-va analoage cu ale lui Eminescu, atuncia, și de tonul general al scrierilor lui. Această influență înse nu va face de loc să scază meritul creațiunei lor care va fi în definitiv a lor proprie. Așa poiet iese Vlăhuță. Am văzut că Vlăhuță ie o personalitate poietică, vom vedea și mai bine mai jos, comparînd creațiunea lui cu a lui Eminescu. Această comparație va fi de îndoit folos, va lămuri pe Vlăhuță, va lămuri în parte și mai bine pe Eminescu. Aice vom fi nevoiți înse să facem un încunjur.

* * *

Taine și-a pus întrebarea: prin ce s'ar explica faptul că artiștii antici, clasici, au ajuns să exprime natura înconjurătoare ori corpul omului cu atîta plasticitate, cu atîta perfecțiune, în cît noi nu sîntem în stare să-i imităm, deși sîntem mai învățați,

mai civilizați de cît ie. Responsul, dat de Taine ie foarte ingenios și ar putea să fie exprimat ast-feliu : apoi tocmai fiind-că sîntem așa de învățați și de civilizați, am pierdut darul de a reprezenta cu atita perfecție corpul omenesc și natura înconjurătoare. Cînd un om din antichitate, spune Taine, zicea copac, plop spre exemplu, apoi îl vedea în spiritul său în toată întregimea lui, cu toate deosebirile individuale : mare, înnalt, verde, cu ramuri multe, cu frunza mică, tremurătoare ; cînd înse omul modern zice copac, celdi'ntăiū lucru ce'i vine în gînd ie: din ce familie și specie botanică face parte ; toate deosebirile individuale ale copacului se pierd în abstracția clasificărei ; capul nostru ie plin de numiri, de abstracții, așa că se face tot mai mult incapabil de a reproduce impresiile prime și directe. Acela-și lucru în privința corpului omenesc. Cînd omul Greciei antice zicea corp omenesc, își reprezinta un piept larg, un bust puternic, mușchi încordați etc... pe cînd acuma cînd zicem om—, apoi începem să ne gîndim la calitățile lui interne, dacă ie bun, reu, cu minte, învățat, la soarta și la destinația lui pe pămînt... Într'un cuvînt cugetăm acuma prea mult și vedem, auzim, simțim direct prea puțin. Mulți în această evoluție a cugetărei văd chiar pieirea poeziei și a artelor în genere.

Cu cît, zic ieî, se va dezvolta știința și cugetarea, cu atîta arta va pierde din însemnătate, va dispărea. Cum vedem chestia ie destul de însemnată ca să merite să mai spunem cîte-va cuvinte în privința ieî, cu atîta mai mult, că ne ie absolut trebuincioasă pentru acest articol. Să vedem despre ce ie vorba. Toate lucrurile încunjurătoare fac impresie asupra noastră. sînt simțite de noi și formează în spiritul nostru reprezentări ale acestor lucruri. Reprezentarea obiectului produsă în spirit păstrează calitățile și caracterele individuale ale obiectului. Așa cînd zicem spre exemplu trandafir, în spiritul nostru se produce reprezentarea trandafirului așa cum iește iel: rotund, cu foile răsfirate albe, roșe ori gălbuie.. Din nefericire noi nu putem să ținem minte toată nemăsurata cantitate de lucruri, cari sînt așa de multe și așa de felurite și cu cît studiem mai mult natura cu atîta aceste obiecte se înmulțesc. Noi nu putem să cugetăm prin obiecte, pentru că sînt prea multe, imens de multe. sîntem dar nevoiți, prin organizația noastră psihică și mentală să formăm grupe din mulțimea de obiecte cari ne încunjoară. Așa spre exemplu pe trandafir îl punem în grupa florilor, în care ie și garofa și cameliea și micșunea-ua... Dar cînd zic floare se pierde în mare parte tot caracterul individual al trandafi-

rului, al garofei, etc... Pe urmă, după anumite semne, pun trandafirul într'o grupă și mai mare, într'o grupă imensă și zic, că ie un corp organic. Dar zicînd corp organic, se pierd cu desăvîrșire toate calitățile și semnele individuale ale florei, concretitatea caracterului, și ajungem la o abstracție. De la fenomenele simple ne ridicăm la fenomene complexe; de la ieale la legile fenomenelor și cu cît ne ridicăm mai sus, cu atîta cugetăm mai exclusiv prin abstracție: aceasta ie o necesitate a cugetărei noastre, a cunoștințelor omenești. Ar urma oare de aici, că arta și poezia trebuie să dispară? De loc. Mai întăi nu ie încă dovedit așa mare antagonism între cugetarea prin abstracție și cugetarea prin obiecte concrete în cît cea di'ntăi să escludă cu desăvîrșire pe cea din urmă. Putem foarte bine să ne închipuim un viitoriū cînd oamenii aū să fie mai fin mai normal organizați de cît a-zī; ne putem închipui un om, care să fi ajuns la cele mai înnalte margini ale cugetărei abstracte și totu-și să păstreze însușirea de-a percepe trandafirul cu toată frumuseța lui, cu toate caracterele lui concrete și individuale. Dar chiar să nu fie așa, atuncia ar urma numai că poezia și arta în general și vor schimba caracterul, dar nu că vor dispărea. In adevăr, poetul nu ne zugrăvește trandafirul, ci emoți-

unea ce i-a produs și ațîță în noi aceeași emoțiune. Esențialul caracter al artei ie dar emoțiunea, și a spune că în viitoriū va dispărea arta, însamnă a susține o teză absurdă: că în viitoriūnu vor mai fi emoțiuni. Absurditatea ie vădită. Adevărul ie, că oamenii cu cît se vor cultiva, se vor dezvolta, cu atîta sistemul nervos chiar va fi mai fin, cu atîta și sentimentele se vor rafina, cu atît și emoțiunile vor fi mai intense, mai variate, mai înnalte. Ceea ce trebuie dar să prevedem pentru viitoriū ie o înflorire uriașă, o imensă dezvoltare a artei. Cel mult putem zice că arta își va schimba caracterul : în loc de-a ațîța în noi emoțiuni prin forme frumoase, ni le va ațîța prin idei ; în loc de a ne zugrăvi un corp frumos omenesc, ne va zugrăvi stări sufletești. Personal cred că arta viitoriului va exprima și cele mai frumoase și armonice forme și cele mai înnalte idei filosofice și cele mai adînci și mai variate stări sufletești. Dar orî-cum ar fi viitoriul, în prezent noi în adevăr vedem o tendință cătră schimbarea caracterului artei, înlocuind formele frumoase prin idei și forma corpului omenesc prin stări sufletești. În pictură ie o tendință bine pronunțată de-a zugrăvi în loc de trupuri goale [de pictura pornografă, care speculează asupra simțimentelor erotice, pentru a face bani nu vorbesc] oameni îmbră-

cați și interesul tot se concentrează în expresia sentimentală, morală și intelectuală a feței, în ideea ce exprimă tabloul, în stările sufletești ce arată.. Așa sînt tablourile marilor măiestri moderni Muncaczy, Mateico, Weresciaghin, Siemiradzky etc..

În poezie iese iarăși o tendință de-a exprima idei filosofice și stări sufletești mai mult de cît forme frumoase, natură, peisagiu. Pentru unii poeți și pictori moderni luna, stelele, florile, izvorul recoros, pădurea verde, asfințitul de soare, toate acestea cari făceau tema principală a poeziei lirice a altor vremuri, parcă nu există, nu le bagă în samă ori, dacă, le bagă în samă, apoi nu pentru ochii lor frumoși, nu pentru emoțiunea directă de frumos ce ne produc, ci pentru unele idei cari ar putea iese să ne sugereze. Așa, pentru a da un exemplu lămurit, ie marele măiestru rus Dostoievski. În zecile de volume ce-a scris iesel, între cari sînt capo d'opere ale geniului omenesc, peisagiul, natura înconjurătoare cu tot farmecul imens, par'că nu există. Dostoievski n'o vede, toată puterea spiritului său genial ie îndreptată asupra omului, numai asupra omului, asupra ideilor, cugetărilor, dorințelor, pasiunilor, durerilor, și mai ales durerilor lui. Din cauza acestui interes din cauză că ochii lor sînt ațințiți numai asupra capului și a inemei omului, iesel pierd intere-

sul și chiar putința de-a vedea într'un mod artistic alt-ceva de cît capul cu cugetările lui, inema cu pasiunile, bucuriile și durerile ieî.

Acest exclusivism, ca ori-ce exclusivism, ie vătămătoriu pentru artă, nu mai încapă îndoială, dar în parte tot iel a făcut cu putință ca Dostoievsky să fie unul din cei mai mari analiști sufletești ai omenirei, să se ridice cu analiza sa pîn la Shakespeare. Lăsăm pentru altă dată dezvoltarea mai amănunțită a acestei chestii, aice vom spune numai că Vlăhuță ie din această grupă de artiști psihologi. În volumul de poezii al lui Vlăhuță toată largă și frumoasă natură dumnezească lipsește aproape cu desăvîrșire. Care să fie cauza? Ie oare o cauză chiar organică, adecă așa ie feliul talentului lui Vlăhuță de a nu vedea natura, ori mai bine zis de a nu fi impresionat atît de tare de iea, de a nu simți destul de tare pentru o manifestare artistică, ori Vlăhuță o trece cu vederea, curat numai pentru a se îndeletnici cu alt-ceva care îl interesează mult mai mult cu psihicul omului? Ieu cred că ie și una și alta. Faptul că ține exluziv la ideile și simțimentele omenesti arată că simțirea-i artistică pentru natură nu ie destul de puternică; dar ie departe de a-i lipsi cu desăvîrșire. Așa, spre exemplu, sînt cîte-va

peisage frumoase în nuvele, tot așa iese în următorul sonet din volumul de poezii.

„Vuind s'azvîrl șuvoaiele de vale
Pe deal stă zarea de brînduși albită.
In aier i-o căldură liniștită,
Pe bălți un nor de argint se rupe'n pale

„Sar apele din matea prididită;
Un cocorstîrc, pe mal, păsește-a gale
Dînd spaimă'n broaștele ce-î fug din cale
Ies aborî calzi din pajîstea 'neropită.

Și nici un sloiș n'a mai ramas pe gîrlă
Doinind s'aude trișca de la tîrlă.
Iear mieii strinși în cîrduri, zburdă'n soare.

Pămîntu'ntreg ca'n prima-i demineața
Se umple de lumină și vieață
Iear inema'mî se întunecă și moare.“

Se înțelege că aice nu se mai simte puternicul geniu al lui Eminescu în zugrăvirea naturii, cu toate acestea icoana primăverii iese frumoasă, cam răzleață nu-î vorba, dar frumoasă; înse aceasta și încă una în poeziea „de la fereastră“ sînt aproape unicele. Incolo în unele poezii cîte-va versuri, cîte-va icoane neînsemnate și atîta tot. In poeziea „Luna și noaptea“, luna se sfădește cu noaptea. Aceasta poezie iese de altmintrelea una din cele mai slabe. Dar iese alta „Pe deal“. Stîncă vorbește cu gîrla. Ieaca răspunsul gîrlei în versurile din urmă.

„Tu, răspunde gîrla stîncei, tu ai somnul drept ursită,
 Ieu în mine port vieața. Dormi. Ieu sînt neadormită !
 Și port graiul în a mea undă, și din leagăn la mormînt
 Merg și 'n mersul mieu spun lumii, că-î cumplit al vremei zbor
 Că's zădărnicii, nemicuri toate cite's pe pămînt și că totu-î
 trecător !“

Se poate să ne placă mai mult de cît gîrla vorbitoare, emoțiunea produsă de gîrla cu apele murmurînd, bătînd încet în mal, recorasă ; dar aceasta chiar nu trebuie să ne oprească de a pricepe acea putere cu care în versurile de sus îe exprimată o idee abstractă despre vecinica mișcare și curgerea vremei. Foarte caracteristică îe altă poezie „In pădure“. Titlul ne-ar îndreptăți să credem că ne vom afla adevărat într'o pădure, într'o pădure vie că a lui Eminescu, cu copaci verzi, cu răchiți, cu tei încărcăți de flori, cu apele murmurînd în cari se oglindește luna, cu greeri, fluturi, bondari și alte dihanii de-ale pădurei. Nu înse ! Pădurea îl interesează în adevăr pe poietul nostru numai într' atîta, întru cît îea ațiță în sufletul lui amintirile copilăriei cu toate emoțiunile dulci, cu toate basmele îei, cu caii cari mînîncă jăratec, cu Cosinzene ascunse în palate, cu crai luptîndu-se cu zmei și biruindu-î... Dacă toate aceste emoțiuni sufletești ale copilăriei ar fi putut să-î vie în suflet în alt loc, în odaie spre exemplu, atunci odaiea foarte bine putea să înlocuească pădurea. De altmîntrelea în

toată poezia avem numai trei patru versuri despre pădurea propriu zisă. Așa de la început :

„Cum m'adîncește 'n visuri lăuntru' tău feeric,
Și cît îmi pari de sîntă!... Tu mă uimești, pădure,
Cînd pe sub bolți tăcute și pline de'ntunerie.“

Și la strofa din urmă :

„Copaci blajini—amicii copilăriei mele,
Lăsați potop de frunze aice să mă'ngroape.“

Atîta îe tot despre pădure și chiar aice numai cuvintele „potop de frunze“ ne mai aduc ceva a minte de pădure. In colo sînt „copaci blajini.“ Adecă nu sînt nici plopî, nici răchiți, nici tei, ci un ce mai general, mai abstract, „copaci“. Și acești copaci nu sînt verzi cu ramuri largi, ci blajini, au o calitate cu totul omenească. Intr'un cuvînt pădurea lui Vlahuță nu îe o pădure vie ca a lui Eminescu, ci o pădure abstractă din povești. Dar desinteresîndu-se de mai toată natura înconjurătoare, cu atît mai mult se interesează de omul însu-și. Din colosalul concert ce cîntă natura imensă, poietul nostru se aude numai pe iel, îl pasionează, îl pătrunde numai acea muzică cîte o dată atît de discordantă, cîte o dată dulce și dureroasă a coarde-

lor inemei omenestii. Și aice ie esențiala diferența între iel și Eminescu.

Eminescu auzea tot imensul cor al naturei, deosebea fie-care glas în parte, deosebea mai ales cîntul sublim al coardelor proprii sale inemi, avea înse o ureche ce-va mai puțin fină, pe cît ie vorba de coardele inemei altor oameni. Vlăhuță aude mai numai coardele inemei omenestii, ale inemei sale și ale, altora, și pe cît ie vorba de ale altora, nu numai că-l ajunge pe Eminescu, ci îl întrece. Noi am făcut în cît-va cunoștință cu analiza psihică a poietului nostru, analizînd două poezii „Din prag“ și „Dormi iubit'o.“ Am auzit vibrarea inemei unui om cărui îi vine să seucidă, și a unui om credincios în fundul inemei, dar căruia îi vine să se îndoească de dumnezeu.

Ieată acuma cum vibrează și plînge inema unei mume, al cărei copil ie pe moarte :

— Toată jalea mea pustie
Mi-oii preface-o 'n rugăciune la picioarele prea-sfintei
Și'n cucernică 'nchinare. și plîngînd sta-voii 'nnainte-î,
Pân-ce l'oiu vedea din somnu'î ochii mari blind deschizîndu-și
Zimbitorii cătînd spre mine, și mînuțele tînzîndu-și:
Ieu atîta am pe lume,—pe cînd ceriu 'î plin de îngerî !“

Cît sună de adevărat și de jalnic această naivă socoteală: ieu atîta am pe lume,—pe cînd ceriu 'î plin de îngerî ! Ori ieată supra rugăciune a acestei mame, înnaintea

celeî cari simbolizează durerea tuturor mame-
melor, înnaintea marelî „mater dolorosa.“

„O îndură-te,—privește'l
Și din ochii tăi c'o rază de viață încâlzește-l !
Căci tu știi ce farmec dulce'i să-ți lipești pruncul de piept,
Ațintit să-ți steie-asupra-î și prin somn ochiul deștept
Și cum inema-ți tresare c'un scîncit cînd iel te chîamă
Să-l acoperi cu iubirea și cu paza ta de mamă.
Vezi-l, tinjitorii, cum doarme 'n frumusețea'i îngerească !
Cum putere-ar fără dînsul mama lui să mai trăească?...
Te îndură—din văpaiea vieței tale dă-î viață
Să-mi cuprindă îear grumazul cu micuțele lui brață“.

Cît de adevărată și dureroasă ie această rugăciune în marea ieî simplitate !

Una din creațiunile poietului nostru în care s'a aretat variatul lui talent ca observatoriu psiholog ie incontestabil admirabila satira „Liniștea.“ Am mai spus, și cetitorii noștri știu și fără zisele noastre, că tema acestei satire, ie poziția umilită și înjosită a artistului și a artei în societatea noastră. Tema în sine ie de o importanță capitală. Arta atinge prea mult viața omenirei pentru ca pozițiunea ieî în societate să nu ne intereseze, ieă caracterizază în cît-va chiar societatea însă-și. Și ie neîndoielnic că poziția artei în republica Ateniană orî în Europa din vîrsta de mijloc, în cea din timpul renașterei, a fost în unele privinți mai bună de cît acuma. Pare că arta se învoiea mai bine cu manta ateniană, cu armura unui baron feudal și cu

rasa unui călugăr de cît cu fracul căptușit cu bilete de bancă al unui baron financiar modern. Mult talentosul și încă mai mult cunoscutul de cît talentosul scriitorii francez, Zola, apără și laudă poziția artistului și a artei în societatea de azi, zicînd, că ie mult mai bună de cît în societatea feudală, unde artistul iera în deplină atîrnare, sluga, robul unui papă ori al unui duce. Se înțelege că ie adevărat și ar fi o nebunie de-a lăuda *în general* viața de pe-atunci înaintea vieții moderne și de a lăuda în general poziția artistilor în vîrsta de mijloc. Dar un spirit analizatoriu trebuie să ție samă de bunele și de relele unei societăți și compărînd două stări sociale din cari una nemăsurat mai bună de cît alta, poate să găsească oare și care trăsătura socială în societatea cea rea, care să fie mai bună de cît în cealaltă. Se înțelege, că un artist iera la urma urmei sluga unui duce ori a unui papă, dar ducele care protegea pe Tasso, dar Papii din epoca renașterii au fost admirabili cunoscători în ale artei, adînci cunoscători, cari ierau în stare să fie cuprinși de entuziasm adevărat nebun pentru o mare lucrare de artă. Entuziasmul înse, ca atmosferă înconjurătoare, ie tot așa de trebuitoriu pentru producțiunile artistice ca lumina pentru floare. Azi înse un Yankee, un baron financiar modern, un

milionariu din America, cumpără toate tablourile cele mai prețioase di'ntr'o expoziție fără că să le vază măcar, prin comisionariul său, și poruncește să le așeze în galerie. Și ieată se stringe burtă-verzimea. negustorii de vite și de feliu de feliu de rente, groși în pînțece și mai groși în pungă, se string să admire producțiuni de artă, pe cari ieî le înțeleg tot atît, cît măgariul din fabulă înțelegea cîntecul priveghetoarei. Se string ieî să admire... Nu-î vorbă, ieî nu se uită la tablouri, dar în schimb cu atîta mai mare luare a minte se uită la prețurile scrise jos la fie-care tablou. Au drept bieții oameni. Oare după suma tuturor cifrelor scrise nu se poate afla : cam ce credit merită onorabilul în piață? Au dreptate... Dar artistul, care și-a pus tot sufletul, toată inema, sîngele sîngelui său, suncul nervilor săi în crearea tabloului, artistul, care a suferit atîta cînd s'a despărțit de tabloul său, ca de o iubită ori de un copil mult iubit, ce trebuie să simțā gîndindu-se la această ne-păsare ? Și oare această lipsă de entuziasm nu va omori, prin *contre-coup* chiar entuziasmul în inema artistului? Aice ie întrebarea? În ziua de a-zî, în societatea noastră, a cărei vieță materială ie bazată pe producțiune de mărfuri, valori de schimb, arta ie și ieā o marfă, o valoare de schimb și, împreună cu

ghete, cordeluțe și untură de porc, ie un articol de negoț, un articol de export. Valoarea unui tablou genial se deosebește de valoarea unturii de porc numai din punctul de vedere al cantității, nu înse din al calității pentru că dacă pentru un om modern acest tablou genial va valora mai mult de cît un butoiu de untură, va valora înse mai puțin de cît o mie ori două mii de butoaie. În treacăt punem în evidență aceste fapte acelor mintoși, cari caută cauzele pesimismului în artă aiurea de cît în complexul cauzelor sociale. Tocmai această poziție păcătoasă a artei în societatea contemporană, ie tema admirabilei satiri „Liniste“. Această temă pe cît ie de un mare și adînc înțeles social, pe atîta ie și de bine exprimată. Ar trebui s'o prescriem aice toată pentru a areta acea fineță de analiză psihică, acea ironie amară și batjocoritoare cu care poietul lovește în timpita mulțămire de sine, în nepăsarea pentru tot ce ie adevărat, înalt, frumos și bine, acea revoltă a unui suflet generos, acea izbucnire a unei mîndrii legitime și acea amărăciune și durere de a vedea profanat tot ce-ți ie sfînt, tot ce constituie cultul tău. Am zis, că Vlăhuță nu vede, ori măi bine zis, nu se uită la aceea ce se petrece în natura înconjurătoare, în schimb înse cît de bine vede iel ceea ce se

petrece într'un loc unde sînt strinși oameni,
 într'un salon spre exemplu. Acolo îel vede
 aproape fie-care mișcare, acolo aude aproape
 fie-care vorbă :

„S'or găsi și pentru tine, suflet generos și mare,
 Și'ncă mulți, ca să-ți arunce un cuvînt de încurajare
 Veî avea cîntea să intri și prin casele bogate
 Unde ți-or întinde mina, *co'ngrijită bunătate*

Doamne mari, cari 'și vor face ochii mici ca să te vadă
 Tineri parfumați, de spirit, selivisiți ca de paradă
 Și domni gravi, plini de-afaceri, ce te-or întreba discret
 Cam ce sumă să cîștîge cu a lui versuri un poiet !...

. . . . .

După masă—se 'nțelege— doamnele te vor ruga
 Cu obicinuitul zimbet ca să le cetești ce-va.
Tu mișcat de a tîta cînte îți scoți foile îndată
Sficios cîtînd la lumina c' 'mprejurul tău stă roată
Te închei frumos la haină și... începi.—Una suspină,
 Alta ride, face semne, și s'apleacă spre vecină.
 Conversația începe : de copii, de slugi, de rochii,
 Are haz, șoptește gazda, spionîndu-te cu ochii.
 „Uf, ce anost ! cine'î ăsta ?“ într'un colț se 'ntreabă două,
 „De închipuie-ți, săracul !... de povești ne arde nouă ?“

. . . . .

Spune-acum, dacă'ți suride o asemenea vieată
 Și de crezi că ie o soartă fericită și măreață
 De-a lăsa acestor oameni dreptul să te umilească !
 Căci pentr'un sărac, ce simte nu ie rană sufletească
 Mai grozavă de cît mila rea și disprețuitoare,
 Cu care-l privesc bogății din deșarta lor splendoare !“

Și aceste două versuri energice, pline de
 mîndrie, aproape geniale :

„A, nu-ți tavăli talentul prin saloanele bogate
Unde capul nu gîndește, unde inema nu bate.“

* * *

Vlăhuță a cîntat și iel iubirea. Această temă predilectă a celor mai mulți poieți, ocupă la iel mare parte din tot ce-a scris. In cîntarea iubirei se caracterizază, se desemnează și mai bine personalitatea, individualitatea poietică a lui Vlăhuță și tot o dată a-dînca deosebire între iel și Eminescu. Numai o asemănare ie între acești doi poieți, pe cît ie vorba de iubire. Ca și Eminescu, Vlăhuță are cult pentru iubire, pentru dragoste. Vieța fără dragoste ie pentru poietul nostru lipsită de orî-ce preț, ie moartea. Unei femeii, care nu ie în stare se fie cuprinsă de patina iubirei, poietul îi zice :

„Ie păcat că iești femeie
Și păcat, că iești frumoasă.“

Unei femeii căreia i-a trecut vremea iubirei poietul îi cîntă un groaznic : . Vecinica pomenire.

„Nu vezi tu că îndăretu 'ți ie întunerec și pustiū
Și n'auzi cît de sinistru sun'a groapă și-a secriū

Dumnezeū trece făcliea dragostei din mînă în mînă
Noaptea cade grea și rece peste inema bătrînă“.

Așa și ieste, nu-ı vorbă, cînd inema femeii

nu ie încălzită de nici un alt ideal de cît de idealul iubirei erotice.

Iubirea pentru poiet absolvă toate păcatele. Unei femei, care cade iubind, poietul îi zice :

„Poți să cazî fără mustrare... ale tale dulci păcate
Negreșit că și de oameni și de sfinți îți sînt iertate.“

Dar ce sfinți ! Pe Dumnezeu însu-și, și încă pe Dumnezeu creștinesc, poietul vrea a-l face complice al „acelora, cari sînt „prinse 'n dragoste nebună“¹⁾. O idee nu tocmai creștinească, dar foarte caracteristică pentru cultul dragostei la poiet ca și pentru cultul lui Eminescu, cînd zice :

Și noaptea candela s'aprinzi
„Iubirei pe pămînt.“

Păn aice ie oare-și care asemănare și de aice începe deosebirea. Eminescu a exprimat aproape numai iubirea sa proprie; Vlăhuță, mai ales iubirea altora, iubirea femeilor în general. Eminescu în zugrăvirea iubirei rămîne artistul plastic, artistul formelor frumoase. Iubirea ie zugrăvită pri'ntr'un cap culcat pe un sin, prin o sărutare, prin îmbrătoșarea de cătră o păreche de mîni albe, reci și frumoase, par'că sculptate de

¹⁾ Vezi. „Dormi în pace“.

marmură, prin împletirea și despletirea unui păr lung, moale, de aur și astea toate în lumina lunei, la malul unui lac, sub umbră dulce de răchită. Iubirea ie dar zugrăvită prin forme frumoase și plastice. Când Eminescu zugrăvește iubirea altora, ca în „Călin“, iel, pe cît ie vorba de analiza sufletească, răscolește numai stratul întâi sufletesc dacă putem să ne exprimăm așa, și numai într'atîta în cît îi ie trebuincios pentru plastic și frumos, în cît iel n'ar vătămă acest plastic și frumos. Numai cînd propria sa inema ie rînită de durere, atuncia, ca în „Despărțire“, orî în satira a patra iel scoate strigări de-o adîncă însemnătate sufletească. Dar în general iubirea ie, mai înainte de toate, pentru Eminescu plasticul și formele frumoase, și o zugrăvește într'atîta pe cît iea se manifestează plastic și frumos. Cu totul altă ce-va ie iubirea pentru Vlăhuță. Pentru iel iubirea ie mai înainte de toate un simțiment omenesc și îl interesează, îl pasionează ca atare, în afară de frumusețea formelor prin cari s'ar manifesta. Din formele materiale ale manifestării iubirei iel păstrează numai strictul necesar, fără care ar fi cu totul neînțeleasă.

Pe iel îl interesează, îl pasionează simțimentul iubirei în sine și de aceea și analiza psihică a iubirei, ca simțiment, ie mai adîncă la Vlăhuță de cît la Eminescu.

Vlăhuță nu se oprește la stratul întâi al simțimentului unde iubirea se manifestează idealistic și frumos, ci adâncește tot mai tare, pînă la drojdiile simțimentului și nu se dă înapoi, cînd acolo, în adîncime, iubirea adevărată îmbracă niște forme brutale și animale, încuibate prin atavism în adîncimea sistemului nostru nervos, în adîncimea spiritului nostru. Simțimentul iubirei așa cum ie exprimat de Vlăhuță, ie mai puțin frumos de cît la Eminescu, dar ie mai adînc și mai adevărat omenesc. Cum am zis, de cadrul exterior al iubirei se îngrijește așa de puțin, în cît zice !

„Acuma cînd nu ne mai iubim
Vin'o cu mine 'n țintirim

Ce de-a mai cruci stau pe cărare
Aicia-î prima sărutare.“

De sigur nu se putea găsi un loc mai puțin potrivit pentru prima sărutare. Dar ceea ce iubirea pierde în frumusețe cîștigă în seriozitate. Pentru că iubirea zugrăvită de Vlăhuță ie serioasă, foarte serioasă, ie un simțiment cu care nu poți glumi, dulcea ironie a lui Eminescu din „Călin“ n'ar fi de feliu aice la locul său. Ieată cum zugrăvește Vlăhuță simțimentul și bucuria întîlnirei :

„O, de cîte ori, în urmă, de cu vreme stînd în prag
Și uitîndu-te în cale-î, cu ochi lacomi și fierbinți

L'asteptai sfîrșit să puie dulcei tale suferinți
 Și mureai păn'să se stingă razele în asfințit
 Mai curînd să vie sara, cînd, sfios, al tău iubit
 Se rupea din întunec...

Ah, cît de încet mai vine,
 Îți ziceai zărîndu-î umbra. — Păn s'ajungă lingă tine
 Îți părea o vecinicie de-asteptare și de dor
 Tu'l sorbeai din ochi privindu-l, Iel s'apropiea ușor...
 Tresăreai, înfiorată ca de-un farmec din povești
 Și ne mai știind ce cugeți și'n ce lume mai trăești,
 Te lăsaî, în brațe-i moale de-a plăcerei caldă lene
 Ca un flutar prins în pară tremurau a tale gene
 De atingerea și focul pururea 'nsetatei guri.
 Cînd stăteaî a ta iubire păn la moarte să i-o juri
 Găseaî prea ne'ncăpătoare, prea îngust'a ta vieață“.

Aice ie puternic simțiment, ie și mai puternic într'o altă poezie admirabilă, „Ce dor“. În această poezie ie asemenea vorbă de primele dorinți și de prima iubire a unei fete ca în „Călin“; rugăm pe cetitori să facă singuri comparație. Cităm cîte-va strofe strinse din aceasta poezie. Cităm, fără a ținea șirul, numai ceea ce ie mai caracteristic :

„Ce dor trebuie să te cuprindă
 De dragostile din povești
 Cînd te privești toată 'n oglindă
 Și vezi cît de frumoasă țiești

Cînd singură parcă te sperii
 De patima ochilor tăi
 Ce ard de farmecul durerii
 În spazmul visului di'ntăii

Iear noaptea cînd te culci în pat
 Ca'n friguri te cuprind călduri
 Și piept și tîmple ți se bat
 De a gîndurilor dulcei torturi

„Și 'nvinsă de doriți secrete,
De oarba inemei furtună
Te întoreci cu fața la părete
Și începi să plîngi ca o nebună.

Ca mîni țî-o resări în cale
Frumosul tînăr visător,

Și aveți să tresăriți de-o dată.
Cuprinși de-acela-și farmec sfînt
De-a lui priviri înfiorată
Pleca-vei ochii în pămînt

A voastre mîni se vor atinge
Tremurătoare și fierbinți,
Și pe amîndoi vă vor încinge
Acelea-și lacome dorinți.

Iel dornic are să te soarbă
Cu ochi adînci și pătimași
Tu 'nvinsă de-o iubire oarbă
La sinu-i cald ai să te lași.

Și moale ca de somn topită,
O vorbă neștiind să-î spuî,
Veî sta așa înurmurită
Obrazul tău lipit de-al lui.“

Împreună cu admirabilele sonete ale lui Eminescu (în cari ie înse exprimată propria iubire a poietului) această analiză sufletească a unei iubiri, ie cea mai adîncă și mai pătrunzătoare din cîte s'au făcut în literatura romîna. Și ie văzut că simțimentul profund care se arată în aceste versuri, ie un simțiment serios, aproape sinistru. Ie o adîncă patimă omenească, o patimă care la fie-care moment poate să izbucnească. Puneți-î stavilă și ie

va izbucni cu o furie nebună, răsturnînd totul în drum, rupînd cele mai sfinte legături, răsturnînd toate convențiile sociale, prefăcînd în cenușă fericirea sa proprie și a altora, rupînd coardele inemei și acordurile sufletești.

Și poietul nostru așa ie de conștient de această a tot triumfătoare patimă, de puterea ieî neînvinsă, în cît, foarte supus iel însu-și, dă sfat și altora :

„Nu căta mistuitoarei
Patimî stavilă să puî.,

Dar dacă'î puî stavilă? Poietul și-a pus această întrebare și i-a dat și răspuns. Întîlnind aceste stavile, patima ori le distruge ori nemicește corpul pătimaș. Într'o nuvelă „Eupraxiea“, o femeie tînără, plină de vieață, ie călugăriță. Convenția socială, religiea, ie dar aice stavila care se împotrivește manifestărei iubirei firești. Ne avînd putere să distrugă această stavilă, Eupraxiea ie consumată de puterile pătimașe, cari fierb în iea, ie distrusă, moare de oftică. Și băgați de samă că Eupraxiea nu ie amorezată de nimenea. Ie vorba de pornirile instinctive ale corpului și aceste porniri instinctive sînt destul de tari, pentru a consuma un corp trumos, tînăr și plin de vieață. În admirabila poezie „Iertare“ alte condiții și convenții sociale pun stavilă iubirei; o

femeie, tînăra, frumoasă, străbătută de dorul iubirei, ie măritată după un moșneag bătrîn, pleșuv, gîrbovit. Ie o întîmplare din nefericire atît de deasă, pe cît ie și de arhiimorală și hidoasă. Să vedeți înse cu ce furie brutală să manifestează patima omenească zdrobită în picioare de societate.

Iea, poate aceea-și Eupraxie, (vorbim de concepția poietului, care poate să moară și să învie) vine de la bal, ca M-me Bovary a lui Flaubert, unde a jucat cu un tînăr frumos, și ieată simțimentele cari o mistuie :

„Și remii așa încleștîndu-ți peste cap brațele goale,
Cu picioarele desculțe îngropate 'n blană moale.
Nu gîndești nemic, și totu-și simți că te aprinzî la față
Te'nfiori ca de-o străină și fără 'nțeles vieață,
Ce s'a deșteptat în tine; par'că te sfîrșești de-o-dată
Intr'o lene caldă dulce; apoi iear tresai:— te'mbată
Pofta stringerei în brațe . . .

Ah, atunci—ca prin minune
De-ar ieși iel, ca o roabă, tremurînd i te-ai supune
L'ai lăsa să te'njosească, să te calce în picioare:
Cu ce drag ți-ai da vieața, dacă ar fi să te omoare
In aprinsa, fericita și selbateca 'nceleștare
A nervoaselor lui brațe !..

. . . . .
Trisți și obosiți, în juru-ți, ochii cată dureros
De-un suspin îți saltă pieptul moii îți cad brațele'n jos..
Și te culci. Tot trupu-ți arde; ca de spaimă sinu-ți bate
Te'ntinzî lenesă'n recoaia dulce a pînzelor curate,
Ș'inchizi ochii. Somnul înse, să te-astîmpere, nu vine
Căci s'au pus atîtea gînduri stavilă'ntre iel și tine,
Căci ți-aprinzi singură capul cu vedenii feliiurite:
Te gîndești la multe alte nopți, nespuse de fericite,
Și te'mbeți de voluptatea visurilor ce'ți însirî,
Prada unor desfrîinate și bolnave închipuirî,....

Unde's ochii arși de doru-ți, să te vad'asa culcată
 Cu adîncea lor privire fioros să te străbată?...
 Unde's buzele'nsetate resuflarea să ți-o soarbă?
 Und -i iel, stăpîn pe gîndul și pe patima ta oarbă?..“

Poietul nostru știe dar că aice avem a face cu un simțiment anormal, desfrînat, bolnav. O patimă, o pasiune omenească pentru a fi pricepută adînc, pe deplin, trebuie analizată în manifestațiile ieî anormale, în manifestațiile ieî cele mai extreme sub cea mai mare apăsare, cînd inema ie gata să se rupă în bucăți. Și ieată de ce sub această mare apăsare au zugrăvit patimile omenești cei mai mare analiști ai omenirei, cum sînt Shakespeare, Balzac, Dostoiewsky. Tot sub acea apăsare, tot în manifestarea ieî cea mai extremă a vrut să ne zugrăvească poietul nostru patima iubirei fizice și dacă a reușit, să judece chiar cetitorii noștri. Cît ie de înfiorătoriu, de brutal acest simțiment, cînd își găsește expresia lui în dorința, în voluptatea de a fi bătută, călcată în picioare, prefăcută în roabă, zugrumată. Și cît ie tot o dată de înfiorătoriu de adevărat! O emoțiune, o încărcare nervoasă, cere să fie descărcată prin o manifestație corporală externă. Așa, spre exemplu cînd sîntem emoționați, umblăm iute prin casă, strigăm ori plîngem. Dar aice încărcarea nervoasă ie în gradul cel mai mare și de

aceea, și descărcarea ce se cere ie atit de selbatecă. Ie adevărat. Și cu ce putere incomparabilă ie exprimat în versurile citate, ca în toată poeziea ! Repetăm, poietul știe perfect că simțimentul într'o atare manife-stare ie anormal, ie desfrînat, ie o boală. Dar a cui ie vina ?

„Un bătrîn pleșuv și gîrbov, slab, nervos și mic de stat
 Binișor înnaintează și s'apropie de pat
 Cu evlavie ți ie mîna, ca pe moaște, și-o sărută,
 Sub privirea lui duioasă tu stai rigidă și mută.
 Cu ochi galeși îți cerșește un suris, o vorbă bună
 Dragostea'î chinuitoare ne'ndrăznind să ți-o mai spună.
 Și tăcerea ta ie plină de muștrare și de ură
 Vede bine că-î ridicol și-ar pleca,—dar nu se'ndură ;
 Lîngă tine'î cald și dulce și-un parfum care 'l îmbată,
 Convulziv îți stringe mîna, lacom nările 'și dilată
 Și oftează.“

Cît de imorală, cît de hidoasă, cît de de-grădătoare ie această priveliște. Și cel puțin dacă ar putea să fie scuzată prin pasiune ! Dar poietul ne-a caracterizat perfect această pasiune bătrînească fără vlagă și fără dinți ca însu-și bătrînul prin versul : „ Lîngă tine 'î cald și dulce și-un parfum care 'l îmbată“. Și ieată femeea mistuindu-se în dureri, ajungînd brutală în simțimentele ieî nefericite ; nefericit ie sigur și tînărul frumos, cu care joacă la bal; nefericit ie și acest bătrîn care simte că ie ridicul. Cine dar ie fericit, cine trage folos din a-ceastă nefericire ? Nimenea ! Absurditățile

vieții ! Iear cauza ? Cauza sînt sigur acele condițiuni sociale, cari îngăduie ca un trup tînar, plin de viață, să fie zbuțumiat de pasiune în patul rece, în brațele osoase ale bătrînului. Iele sînt cauza. Iele sînt de vină. Am citat versurile din urmă, cu cari sfîrșește poietul. Cum iera și de așteptat, acela care are un cult așa de mare pentru iubire, zice : poți să cazî, vei fi iertată ; și de aice chiar și titlul „Iertare“. Se înțelege că poietul are dreptate. Dar poate ar fi fost și mai bine dacă poietul îi zicea : „Poți să cazî, pentru că o cădere mai înjositoare și mai degradătoare de cît cea în care ai căzut mai nu ie cu putință.“ Iear titlul ar fi fost a-tuncia : „Două căderi.“

„Iertare“ ca pătrunderea și zugrăvirea adîncilor porniri de dragoste ajunse la apogeul lor, ie o lucrare de mare talent și poate fără păreche în literatura romîna. Dar dragostea, iubirea omenească, simțimentul iubirei omenești, ieste iel oare numai din porniri, din senzații erotice ? Se înțelege, că nu. Afară de adîncă și extrem de puternica simțire erotică, ieste alta strins, nedespărțit, legată de iea, dar totu-și altă, simțire mai ales omenească și care s'a altoit pe cea di'ntăiu. Cu cît se dezvoltă omenirea, cu atîta se dezvoltă și acest simțiment eminamente omenească, ajuns de pe acuma la o înflorire bo-

gată și negrăit de frumoasă. Ie un simțiment puternic, capabil, în manifestațiile sale cele mai înalte, de sacrificii sublimе. Acest simțiment ie menit să îmblinzască, să socializeze, să moralizeze animalul, frumosul, sublimul, dar totu-și animalul, din „Iertare.“ Acest simțiment, din potrivă cu cel curat fizic, poate să dureze vieța întreagă, nu scăzînd, ci de multe ori fiind tot mai puternic, durrînd păn la mormînt. Despre acest simțiment ca și despre femeea ideală, de care am vorbit în articolul despre Eminescu, nici o urmă nu ie în volumul de poezii al lui Vlăhuță. O aluzie la dînsele găsim în alte poezii ale lui tipărite acuma de curînd (În ferire); dar noi aice nu putem vorbi de cît de cele publicate în volum. Vom face numai o urare, pornită din adîncul inemei, ca poietul nostru să ajungă în zugrăvirea acestui simțiment mai ales omenesc. la aceea-și măiestrie la care a ajuns în zugrăvirea iubirei erotice, iubirei fizice.

* * *

Să mai spunem acuma cîte-va cuvinte despre limba și stilul lui Vlăhuță. Ie deobște recunoscută frumoasa și armonioasa limbă din scrierile lui. Și această obștească recunoaștere ie incontestabil bine meritată. După

Alexandri și Eminescu, cari au creat adevărata limbă poietică pentru lirica noastră, Vlăhuță ie demnul urmaș și emul al lor. Corectitudinea în ritm, în versu-i, ie tot așa de desăvârșită, ca în cele mai bune poezii ale lui Eminescu. Din când în când numai o rimă necorectă. Cite o dată strimtorat în marginile ritmului și rimei, poietul aleargă la feliu de feliu de meșteșuguri, expediente, pentru a da strofei o formă potrivită pentru exprimarea unui anumit simțiment. Așa, spre exemplu, în poeziea „Mamei.“

„Din vremurile apuse și atât de fericite,
 Aducerile-a minte adesea mă 'mpresoară.
 Ce d'ra vieață'a urmă !. Ca un potop mă 'nghite
 Puzde-iea de visuri, pierduta mea comoară
 Din vremurile apuse și atât de fericite.“

Repetarea versului întâiū la fie-care sfirșit, poate să fie de mare folos, ie foarte potrivită pentru exprimarea unui anumit simțiment, mai ales a unui simțiment melancolic. Căderea aceluia-și vers în fie-care strofă la aceea-și depărtare produce aceea-și impresie, ca tic-tacul regulat al unui ceasornic într'o odaie singuratecă. Vlăhuță întrebuințează des aceasta formă de strofă. Așa spre exemplu „În pădure“ în „Melancoliea“. În altă poezie, voidnd a atrage, a concentra toată atenția asupra versului :

„A mele visuri răsipite“

Repetă acest vers în strofa a doua ca versul al treilea și în strofa a treia, ca versul al șaselea. Versurile lui Vlăhuță sînt cizelate frumos. Se vede că poietul nu va da la tipariu o poezie pînă nu va cerceta cu de a mănuntul, cu toată seriozitatea, fiecare vers, fie-care cuvînt în parte, cercîndu-l dacă ie destul de potrivit, de rezistent. În această privință Vlăhuță ie din acea școală franceză, care după Flaubert și frații Goncourt începe să aibă un cult cu totul nou, ori mai bine să învie cultul romanticilor, al unui Gautier, spre exemplu, pentru cuvînt. Se știe, spre exemplu, că Flaubert prefăcea de o sută de ori o frază și pe urmă o cetea tare ca să auză dacă sună frumos. Cu toate că pentru atare îngrijită lucrare de cizelare a limbei pledează nume mari, ca Flaubert, Goncourt, ori a unui poiet contemporan de talentul lui Le comte de Lisle, vom îndrăzni să fim de altă părere în privința acestei faceri și prefaceri a limbei. Arta pornită pe acest povîrniș cade în boscărie. Flaubert zicea că un scriitoriū poate să trăească după moarte numai prin o limbă desăvîrșită în scriere. Nemurirea scriitoriului, după această opinie, ar fi proporțională cu perfecțiunea limbei din scrierile lui. Aceasta ie atît de

puțin adevărat, că din doi scriitori, Gautier și Balzac, di'ntre-cari, cel di'ntăiū iera cel mai perfect stilist al școalei romantice, pe cînd cel de al doilea iera une-orī foarte greșit, Balzac, trăește și va trăi, pe cînd mulți oare mai cetesc pe Gautier? Ieste dar alt element, mai însemnat, care face o scriere nemuritoare.

Emoțiunea, vieța omenească cuprinsă în scriere o fac nemuritoare, nu perfecțiunea limbei, care joacă un rol supus, în orī-ce caz mai puțin însemnat. Bine înțeles că prin aceste cite-va cuvinte, nu dorim de loc să negăm importanța limbei frumoase în scriere orī să fim pentru o limbă neîngrijită; aceasta ar fi ieară-și o extremitate contrarie și mai păgubitoare pentru artă. Sîntem contra fetișismului cuvîntului precum sîntem contra orī-cărei exagerări. Sîntem contra cizelărei minuțioase și laborioase a limbei, pentru că „à force de coriger on gâte“, prin prea multă lucrare asupra limbei se poate păgubi tocmai ceea ce ie mai ales important în scrierea poietului; emoțiunea, vieța *).

Bine înțeles a nu îngriji de limbă ar fi ieară-și mare greșală. Noi sîntem numai contra exagerațiilor. Din cuvintele noastre credem că urmează alt ce-va și a nume: Arti-

*) In privința aceasta vezi Guyau „L'esthétique au point de vue sociologique,“

stul înainte de a începe să scrie trebuie să mînuască foarte bine limba, trebuie s'o cunoască, s'o priceapă perfect. Cunoșterea perfectă a limbei trebuie să precedeze producțiunea artistică. Am zis aceste cîte-va cuvinte, tocmai pentru că ăst neajuns îl găsim la Vlăhuță. Nu-i vorbă scriitorilor romîni le ie mult mai iertată această cizelare, această căutare obositoare a cuvîntului de cît unor scriitori francezi. Limba românească ie încă limbă seracă, o limbă în formațiune și deci aice se înțelege o muncă grea pentru a găsi, a descoperi un cuvînt potrivit. Poieții viitori va trebui să ție în samă această strădania înainte-mergătorilor lor. Recunoaștem bucuroși că așa ie și că atîta muncă, din punctul de vedere al formării limbei, poate să fie de un folos foarte mare, dar faptul remîne în picioare că astă prea mare lucrare asupra cuvîntului și a frazei scade de multe ori valoarea unei producțiuni artistice, nemicind o parte din sincera și intensa emoțiune, o parte din vieață. Chiar în unele din cele mai bune, din cele mai frumoase poezii ale lui Vlăhuță, cum ie „In pădure, se simte această greșală.“ Poiezia ie desăvîrșită ca formă, dar nu ie tot așa de perfectă ca emoțiune. Cea ce face din „Liniște“, „Ce dor“, „Iertare“, „Dormi în pace“, „La icoană“, „Lui Eminescu“, „Ce te uiți cu ochii galeși“ nu numai cele mai bune poezii

scrise de Vlăhuță, dar și unele din cele mai bune ale întregii literaturi românești iese, afară de frumoasă formă, adîncă și sincera emoțiune, viața plină ce tremură în iele, mai ales emoțiunea și viața. De altmintrelea Vlăhuță înțelege perfect tot ce zicem și exprimă acest adevăr în versuri pe atît de energice pe cît și de frumoase:

„Cînd mi-î inema 'ncărcată, și cînd gîndurile 'n muncă
 Bat și rup zăgazul păcei și din matca lor s'aruncă,
 Toate lacome 'nsetate d'a ieși din haos clare
 Ferecate 'n cetluita versurilor încelestare,
 Cînd viața mea întregă mi-îe în flacări zbuciumată,
 Nu cum-va oare să-mi fie grijă să deschid îndată
 Și să văd cum mă învață codul bunelor manieri“

.....

Sfîntul adevăr iel însu-și vorbește aice prin gura poietului nostru. Viața întregă în flacări zbuciumată îe esențiala condițiune a creării poietice ¹⁾.

Dar cizelarea și armonizarea limbei, fiind, bine înțeles, un lucru mult mai serios și important de cît codul bunelor manieri, poate să aibă acelea-și urmări, acela-și reu nelăsînd

„..... Simțirea, caldă plină, și întregă
 Să zbucnească și vestmîntul care-î vine să-și aleagă.“

Ni se va zice înse poate: „Cum, nu recu-

¹⁾ Vorbim în articolul acesta mai ales de poezia lirică

noașteți munca, și încă o muncă mare, grea? Ieu personal nu numai că recunosc rolul și importanța muncii. ci îi și dau un preț și un rol nemăsurat de mare. Mai întâiu ieu pricep că pe artist să-l muncească greu și o vreme foarte lungă o icoană frumoasă care se încheagă în spiritul lui până-ce iea poate să fie manifestată în formă poietică. Aceasta ie munca înainte-mergătoare scrierei. Ieată încă altă muncă, o muncă grea, lungă, care cere mari, imense sacrificii : aceasta ie munca pregătirei propriului său spirit. Cu cât ie mai cultivat, cu cât ie mai larg spiritul poietului, cu atita mai mare va fi și creațiunea lui. Un artist, fie și mai genial de cât Paganini, nu va putea scoate sunete frumoase și armonice di'nt'r'o dibla spartă, ci îi trebuie un instrument perfect pentru a scoate acele sunete dumnezești: instrumentul poietului ie spiritul său propriu, spiritul ie și creatoriu și instrument. Ieată de ce se cere așa de mare cultivare a acestui instrument minunat. Am auzit spunându-se că unui om de știință, unui critic, i se cere multă și variată cetire, mare cultură științifică, unui artist înse, unui poiet, nu. N'am destule cuvinte, n'am destulă putere pentru a protesta contra unei atari păreri greșite. Afară de câte-va științe prea abstracte, ieu nu văd care din științi în generalizările lor cele mai înnalte n'ar putea

să fie nu numai un factor pregătitoriu pentru crearea artistică, dar chiar să-i dea un material direct. Bine înțeles că o largă cultură literară, cunoașterea literaturii tuturor națiunilor, ie un lucru și mai esențial. De asemenea afară de pregătirea intelectuală iese alta tot așa de importantă, poate mai importantă: pregătirea morală prin o viață adevărat omenească, plină de manifestări omenești. N'asî putea să-mi explic mai bine gîndul asupra acestei materii de o imensă imporantă, de cît pri'nt'r'o admirabilă icoană împrumutată di'nt'r'o dramă a genialului scriitoriu norvegian, Bjornson. In cîte-va cuvinte ieată cuprînsul acestei drame. Un preot, un pastor, are o nevastă și doi copii mari. Nevasta pastorului ie lovită de paralizie. De mulți ani stă nemișcată în patul său. Pastorul în acești ani duce o viață de sfînt din primele vremuri ale creștinătăței, respîndind iubirea și lumina asupra concetățenilor săi, sermanii păscarî din nordul Norvegiei. Cînd iearna grea, viforoasă și geroasă de la malurile oceanului înghețat suflă asupra stîncilor Norvegiei nordice, pastorul trece pe aceste stînci, ducînd cu sine ajutoriu flămîndului, mîngîierî nemîngîiatului, cuvîntul bun nefericitului. Cînd vîntul groznic al nordului depărtat ridică valurile oceanului polar cît munții, pastorul trece cu luntrea prin fior-

duri, între stînci ascuțite pentru a duce cu sine ajutoriū păscarilor seraci, ale căror colibe sînt pitite între stînci pe malul oceanului. Sute de ori vieața lui fu în primejdie și scăpată numai ca prin minune. Multe boale ale sufletului și ale corpului a vindecat pastorul, multe minuni a făcut iel, pe cari păscarii îl credeau un sfînt, numai una n'a putut și nici n'a îndrăznit încă să facă: să rădice pe bieata lui nevastă din patul iei de durere. Dar într'una din zile venind a casă după una din excursiunile sale bine făcătoare în cari ieară-și vieața lui fusese de zeci de ori în primejdie, iel zice : „Simțesc că sînt acum în sfîrșit gata a face cea din urmă și cea mai mare minune, să scol din patul iei pe sermana paralică“. Nevasta lui adoarme adînc. Beat de entuziasm, de iubire fără margini, plecă iel la capela ce iera pe stîncă aproape de casă și, într'o supremă sfortare, se aruncă la picioarele lui Hristos. Capela se umple de-un cîntec sfînt și măiestros. Nu ie o rugă obicinuită aceasta ! Ie suprema rugă a unui om oțelit într'o luptă eroică și crudă cu îngrozitoarele elemente ale naturei, ie supremă ruga a unui suflet scăldat în cea mai adîncă și mai curată iubire pentru semenii săi.

Clopotul capelei, începe să bată : un dangăt lung, jalnic, nesfîrșit și armonios se res-

pîndește de pe stîncă asupra valurilor oceanului. Acest dangăt pornește singur, neatins de mîna omenească, clopotul pare pus în mișcare de puternicele acoarde ale inemei omenestî. Păscarii se string din toate părțile să vadă această mare minune, cea mai mare din cîte a făcut pastorul lor. Bolnava doarme, iar păstorul cîntă ruga lui supremă, cîntă mereu: iel nu se va scula pînă nu se va împlini acea minune și dacă nu se va împlini, iel va cînta ruga sa pînă ce va muri aice la picioarele lui Hristos. Dar minunea s'a făcut. Sermana bolnava se trezește, se scoală și încet începe să pășească spre capelă. Să fie oare o fantazie aceasta? Nu tocmai, psiho-fiziologia ie pe drum să ne dea explicația unor fenomene și mai ciudate, cari se numesc hipnotizarea la distanță. Psiho-fiziologia ne arată, că ie perfect cu putință această înviere a unei paralitice prin voința altuia mai ales cînd sistemul nervos, cînd voința acestui om s'a educat așa cum s'a educat a pastorului lui Bjornson; știința ne zice dar că ie perfect posibilă această resuscitare prin vroință. Dar nu ie vorba de aceasta. Ie vorba că aice aveam o admirabilă i-coană de aceea ce trebui să fie un adeverat poiet artist, un mare poiet. Un mare poiet trebuie să facă o minune și mai mare de cît minunea pastorului. Iel trebuie să trezească gîndurile a-

dormite ale concetățenilor săi, iel trebuie să învieze simțimentul iubirei, simpatiei și armoniei universale, care la foarte mulți zace paralytic pe patul de durere. Iel trebuie să însufle cele mai adînci gîndiri și cele mai înnalte simțimente, iel trebuie într'un cuvînt să aspire a ajunge profetul și conducătorul sufletesc al poporului său. Dar, pentru a merita această imensă onoare, trebuie să trăească vieața pastorului lui Bjornson, pentru ca și iel la un timp dat să zică: „Sînt gata“. Iel trebuie, după recomandația genialului Goethe: să se pătrunde de toată știința și de toată morala veacului.

PESIMISTUL DE LA SOLENI

Am vorbit de mai multe ori despre pesimism. Am aretat cît de serioasă și de dureroasă îe această manifestație a spiritului omenesc, această boala a veacului, o boală care, de altmintrelea, nu îe specială numai veacului nostru.

Dar îe pesimism și pesimism, dar sînt pesimiști și pesimiști. Ca orî-ce manifestație a spiritului omenesc, îea are și partea serioasă, foarte serioasă, dar are și partea ceealaltă, partea ridiculă. Și sub numele de pesimism și de pesimiști încap o mulțime de categorii de noțiuni și de oameni, cari au foarte puțin comun între îei.

Ar fi o lucrare foarte originală și foarte grea pentru cel ce ar căuta să clasifice rațional pe cei ce sufăr de această boală. Fără a voi să facem noi clasificarea pomenită,

îndrăznim numai a atrage luarea a minte asupra a două grupuri de pesimiști, în cari socotim noi că ar încăpea mai toți. Cu alte cuvinte credem că-i putem împărți în *pesimiști sinceri* și în *pesimiști papagalii*.

Ca să nu fim reu înțeleși, aducem două trei pilde, din cari se va vedea pe cari îi numărăm în grupa întâiea și pe cari în a doua. Iată un tânăr cu simțiri înalte, cu ideale mărețe. Plin de iluzii intră iel în viață, plin de hotărîre de a se lupta, de a face să învingă idealurile sale. Cu capul plin de iluzii, cu inima fierbinte, iese acest tânăr în lume, iar viața începe a-i da lovitură după lovitură, aretîndu-i cît a greșit în unele așteptări, cît de mult s'a încrezut în puterile sale, cît de puțin a socotit mărimea puterii dușmane. Lovituri după lovituri îi cad pe cap, tânărul cade ostenit, desnădăjduit, își pierde încrederea în idealurile pentru cari s'a luptat, părăsește cîmpul de luptă, nu mai are încredere nici în sine, nici în alții, ba chiar pierde încrederea până și, dacă nu în dreptate, dar cel puțin în putința de a o face biruitoare, și cu glas trist și zdrobit, icoană adevărată a stărei lui sufletești, repetă amarele cuvinte : „În zădar ! Toate-s în zădar ! Nedreptatea ie veșnică ca și omenirea: a fost, iese și va fi : lumea va rămănea pururea o vale de lacrimi și de desnădejde și ori-ce

am face, în zădar va fi! Nedreptatea și suferința sînt ca o hidră cu sute de capete, taie-î unul și altele două cresc în locu-î încă mai grozave. Și ieu am avut iluzii și ieu m'am luptat, dar văd că toate-s în zădar!" Ieată un pesimist sincer. Se înțelege că nu-î acesta idealul nostru, di'mpotrivă noi avem cu totul altul: un om care căzînd în luptă, se ridică iară-și cu puteri nouă, cu hotărîre neștrămutată de a se lupta înnainte; un om care chiar învins orî pierind, nu-și pierde nădejdea în dreptatea și în bunătatea cauzei pentru care se luptă; un om care chiar în ceasul de pe urmă cu buzele învinețite, uitîndu-se în fața morței va repeta celor de prin prejur, cel mai mare, mai plin de înțeles, mai nobil cuvînt al limbei omenești:—*Inna-
inte!* Ieată idealul nostru. Dar, deși pesimistul sincer, de care am vorbit, nu-î idealul nostru, cu toate acestea știm să prețuim un om sincer. Știm că nu ie dat fie-căruia a fi ast-feliu cum am dori noi, decî pentru asemenea om nu putem avea de cît simpatie, nu putem de cît să-l plîngem.

Dar ieată alt tip. Ieată un fecior de bani gata. Vieața lui și-a petrecut'o fără să știe nici ce-î munca, nici ce-î nevoia. Caracter moale, slab, minte de rînd, inemă și simțiri mici. Fie de modă, fie pentru a-și gîdeli nervii și iubirea de sine, tînărul nostru, bine

înțeles numai cu vorba, se face apărătoriu grozav al ideilor și idealurilor celor mai înna-
intate. În închipuirea-i, șezînd în casă, iel
se crede mîntuitorul lumii. Iel, tînărul cutare,
va fericii lumea, va răsturna ordinea de lu-
cruri mîrșavă, va pune alta în loc. Popoa-
rele îl vor înnălța; iear istoria va pune lîngă
numele lui cuvintele: marele, nobilul, genialul
cutare. Întrînd înse în vieață, tînărul nostru
bagă de o dată de samă că lucrul nu-i așa de
simplu cum visa iel de a casă, că zidiurile
dușmane nu se ieau, nu cad, ca ale Ierihon-
ului numai prin cîntece. La cea di'ntăi
lovitură, voinicul nostru se dă'napoi. Toată
moliciunea caracterului, lipsa de adîncime
în sentimente, creșterea greșită, se arată pe
dată și, după scurtă vreme, vezi pe eroul
nostru cu un locușor bun, cu lefușoară
grasă, trăgînd nădejde la deputăție. Iear
pentru a-și împăca microscopica-i conștiință :
după un *dejun* îmbielșugat cu prietenii, ori
întîlnindu-se cu un tovarăș de altă dată cu
care vorbea împreună în vremile trecute de-
spre „visurile frumoase ale tinereței“, cum
zic poieții. tînărul nostru cu glas melancolic
va cînta : „Ce vraî, frate ! Vieața-i plină de
ticăloșii ! Ce putem noi împotriva păcătoșe-
niei și a suferinței cari-s veșnice ca și vieața ?
Am avut și ieu iluzii, m'am luptat, dar m'am
încredințat că toate-s în deșert și bine a zis
Leopardi :

„Fuor che il nostro dolor.
 . . . . Arcano e tutto“

Iear a două zi Leopardistul nostru se duce să vîneze o fată cu zestre mare și un socru cu trecere și cu spete zdravene. Dacă tipul di'ntăiū ieste al unui *pesimist sincer*, al doilea ie de bună samă al unui *pesimist papagal*.

Să luăm altă pildă. Un tînăr cu sentimente nestricate, cu inemă iubitoare, fierbinte, încrezătoare, se îndrăgostește de o fată, care 'l iubește de asemenea, orî, cel puțin, zice că-l iubește. Tînărul se însoară. Încrezătorii și iubitorii, iel își pune toată iubirea și încrederea în femeea iubită. Dar ieată-l că pri'ntr'o întîmplare află adevărul îngrozitorii: femeea pe care o iubea așa de mult, îl înșală mișelește, calcă în picioare și marea lui iubire și nemărginita lui încredere. O furtună groznică de acest soiū se mîntuie prin ucidere orî prin sinucidere, orî cel puțin prin o ruinare a sistemului nervos al omului, ale cărui sentimente înnalte au fost călcate și pîngîrite. Nu-i de mîerac, se înțelege, ca tînărul nostru după asemenea furtună a vieței sale să remie veșnic melancolic, să socoată trădarea în vieată ca regulă și nu ca excepție, să repete amarele aforisme ale lui Schopenhauer în potriva femeilor, într'un cuvînt nu-i de mîerare ca asemenea om să ajungă pesimist din optimist cum

iera poate. Iată înse alt tînăr, care are mai multă închipuire de cît iubire, mai multă obraznicie de cît caracter și minte. Încredințat, dumnezeu știe pentru ce, că are drept asupra iubirei tuturor femeilor pe cari își va pune ochiul, acest tînăr prinde dragoste pentru o fată, pe care a văzut'o de abiea, cu care n'a vorbit de cît două trei cuvinte la vre un bal. Atîta i-i destul, pentru a socoti că domnișoara cutare îi datorește iubire și credință. Se înțelege că domnișoara ie cu totul de altă părere și se mărită cu cine-va; iar tînărul nostru se simte jignit, cade în melancolie, vorbește de neant, de „gentillezza del morir“ a lui Leopardi; orî repetă cuvintele lui Schopenhauer: „Dobitocia nu strică lîngă femeî. Di'mpotrivă geniul mai degrabă ar putea fi neplăcut ca o monstruzitate“. Și geniul nostru se uită în vremea această în oglindă să vadă dacă melancolia îi șeade bine. Acesta ie un *pesimist papagal*. Din aceste două pilde vor vedea cetitorii noștri ce înțelegem noi prin pesimiști papagali. Pesimiștii papagali sînt mult mai numeroși de cît ceialalți: Un slujbaș dat afară pentru că nu-și împlinea datoria, un ofițeriu care n'a primit o decorație așteptată, un student care a căzut la examen, —vorbesc de marele neant, de genialul Schopenhauer, care „bine a zis, ce a zis...“; dar fiind că Schopenhauer n'a

zis nemică nici despre trecerea examenelor, nici despre necăpătarea de decorații și, mai ales, fiind că indivizii în chestie nici n'au gândit să-l fi cetit, de aceea citația se încheie în „bine a zis ce-a zis...”

Manta lungă, pălăria cu pană, melancolia lui Hamlet, face prea mare întipărire asupra domnișoarelor din lumea, așa zisă, bună, pentru ca domnișorii să nu se apuce de maimuțit pe prințul Danemarcei, repetînd înaintea oglindei, ca să vadă dacă vor fi destul de interesanți: „to be or no to be, that is the question!...” orî declamînd cu glas jalnic înaintea unei domnișoare: „La mănăstire! la mănăstire!”, iar ieși înșiși în loc de mănăstire se duc de a dreptul la casa de prostituție. Dacă fetele din pensionat beau oțet pentru a fi mai galbene și ast-feliu a părea mai interesante, pentru cuconași locul oțetului îl ține pesimismul. A doua pricină care de asemenea slujește pentru înmulțirea nemulului pesimiștilor papagali, ieste că iel ie o mască sub care se ascund o mulțime de păcătoșii. În adevăr. Să luăm ca pildă țara noastră și a nume vremurile trecute, cînd cuvîntul pesimism nu se strecurase încă pe aice, atunci un tînăr care-și petrecea nopțile în crîșme bînd, se numea bețiv; un desfrînat care mergea la case de prostituție, se numea ștregariu, craiū, om stricat; unuia

care înșela ori nenorocea o fată îi ziceau ticălos; —acuma, nu. Astăzi un tânăr venind de la crîsmă, café chantant ori de la casa de prostituție se uită la cartea lui Schopenhauer pe care o are pe masă și repetă: „O, tu, mare între cei mari!“ și se chiamă că-i pesimist. În adevăr, neprețuit cuvînt! Mai înainte ticălosului îi ziceai verde și lămurit ticălos; acuma, nu: tânărul ie pesimist! Cetitorii noștri negreșit au băgat de samă că pesimiștii papagalii nu samănă unii cu alții și că ar fi nevoie să-i mai împărțim și pe dînșii în *nevinovați* și în *ticăloși și rei* (*mauvais drôles*). Pentru a nu osteni înse pe cetitori vom lăsa la o parte clasificarea pesimiștilor papagalii care ne-ar duce prea departe.

* * *

Pesimiștii au fost de multe ori zugrăviți în literatura europeană; o încercare de acest fel s'a făcut și în literatura noastră, atît de seracă în lucrări originale. Această încercare a fost făcută în romanul „În fața vieții“ de Dl. Duiliu Zamfirescu, tânăr scriitoriu nu lipsit de talent. Romanul a fost scris cu teză și a nune pesimistă; eroul ie un Schopenhaurian.

Înainte de a analiza lucrarea literară a D-lui Duiliu Zamfirescu, vom face o obser-

vație care ne va fi de mare folos pentru a pricepe eroul și romanul. Un artist, care ar voi să tracteze pesimismul în lucrarea sa, să ne zugrăvească un tip de pesimist, trebuie neapărat să știe face deosebire, să înțeleagă prăpastia între pesimiștii sinceri și între cei papagali. În adevăr. Să presupunem că un scriitoriu ar voi să ne zugrăvească un pesimist sincer. Dacă are talent, va face să treacă înaintea noastră tabloul trist al înlănțuirii de cauze cari lucrînd asupra unui caracter cinstit, simțitoriu, ales, dar fără mare tărie, îl azvîrl în rîndurile pesimiștilor. Tot o dată autoriul ne va înfățișa tragedia ce se petrece în sufletul acestui om, acel amar nestîrșit care îi sfășie inima, acel deșert grozav care i se formează în minte și aceea nemulțămire de sine și de alții care omoară cele mai bune sentimente omenești. Dînd un ast-feliu de tablou trist și adevărat, artistul fără să vroească, va face pe public să compătimizească și poate chiar să aibă oare-și care respect pentru acest om nenorocit. Zugrăvindu-ne un pesimist papagal, artistul va face iar să ne treacă pe di'nainte o înlănțuire de pricină cari lucrînd asupra unui caracter moale și stricat, asupra unei minți mărgenite, dar cu multe pretenții îl vor face pesimist papagal. Tot o dată autoriul ne va întățișa comedia ce se petrece

în sufletul pesimistului. Acea deșertăciune a inemei și a minții. acele pretenții prea mari cari atît de puțin se potrivesc cu puterile individului și cari cresc pentru că iel cată să se facă pe sine și pe alții să creadă că ie nemulțămit, că iese pesimist. Dacă artistul va avea destul talent, destulă putere de ironie, va izbuti a stîrni risul publicului în potriva eroului său și poate chiar desprețul meritat. Să presupunem acumă că un scriitoriū, avînd, pentru romanul ce face, ca material pesimismul papagalicesc, iar ca erou un ins pătimaș de această boală, nu-și va înțelege eroul și-l va lua drept pesimist sincer. Poate cine-va să-și închipuie ce încurcături, ce balamuc, va cășuna ast-feliū de neînțelegere sau mai bine de înțelegere pe dos a subiectului. Cea mai păgubitoare urmare a unei ast-feliū de greșeli va fi că psihicul, vieața năuntrică a eroului va rămănea pentru scriitoriū carte închisă cu șapte peceți. Gîndind că are de descris un pesimist sincer, autoriul va căta în eroul său însușirile potrivite pentru asemenea caracter; aceste însușiri neaflîndu-se înse, se înțelege că nu le va putea zugrăvi în tablou-î artistic și scriitoriul va fi silit a ne tot spune că individul D-sale ie bun, nobil, simțitoriū și altele de acestea. Acest mijloc va avea multe neajunsuri. Mai întăiū laudele vor fi minciu-

noase, de vreme ce eroul nu va fi nici bun, nici nobil, nici simțitoriū. Al doilea aceste recomandății nu se vor potrivi de loc cu faptele papagalului (se întelege dacã autoriul are destulã pricepere și destulã putere de observație pentru a nu face pe erou să îndeplinească fapte pe cari în adevăr nu le-ar face); în sfirșit al treilea neajuns va fi că romanului îi va lipsi o însușire pe care noi, publicul, sîntem în drept a o cere, adecã romanul va fi plin de laude... cari n'ar fi trebuit spuse chiar de-a dreptul; ci s'ar fi cuvenit ca din faptele eroului, din vorbele lui și din toată economia lucrărei literare să ieasă la iveală aceste însușiri, acest caracter.

Alt neajuns simțit va fi lucrarea demoralizătoare ce romanul va avea asupra unor cetitori. În adevăr. Să presupunem că eroul nostru, un pesimist papagal, din sub-împărțirea celor ticăloși, va face vre-o blăstămăție; autoriul, luîndu-l drept pesimist sincer, ne va îndruga de sentimentele lui nobile, de inteligența lui înnaltă și altele de acest feliū... Fie-care poate să-și închipuie ce înriurire morală poate să aibă mai ales asupra tinerilor ast-feliū de scriere. Am putea să mai găsim încă multe alte neajunsuri izvorite din această greșală de căpetenie a artistului, dar ajung și atîtea, mai ales că nu vroim să

ne prea depărtăm de romanul d-lui Zamfirescu.

* * *

Am spus că romanul „În fața vieții“ iese scris pe teza pesimismului, iar eroul ie un Schopenhaurian. Autoriul grămădește toată luarea a minte asupra persoanei de căpetenie, asupra pesimistului, toată lumea ceealaltă nu ie pusă de cît ca o garnitură pentru a scoate la iveală caracterul eroului. De aceea și noi ne vom îndeletnici mai mult cu dînsul, petrecîndu-l pas cu pas în toată întinderea romanului. În această călătorie vom vedea strălucitele isprăvi ale eroului și ni se vor areta toate însușirile bune și rele ale romanului.

Persoana de căpetenie a lucrării d-lui Zamfirescu iese Eugeniu Soleanu, tînar di'nt'r'o familie boierească din Moldova și care plecase la Paris pentru a învăța. În anii di'ntăiū, ne spune autoriul, Eugeniu mîncă multe parale și făcu puțină treabă. De la al treilea an inse, fie că se săturase de petreceri, fie că natura sa mîndra și cu totul superioară simțise nevoea de a se hrăni la acea dătătoare de viață, care se chiamă învățătura... se apucă de lucru. Așa dar de la cel di'ntăiū cuvînt al autoriului despre erou, ni-l recomandă ca o natură mîndră și cu totul superioară. Această

recomandație se înnoește mai la fie-care față. Așa după ce ne spune că Soleanu iera „natură mîndră și cu totul superioară“, puțin mai jos ne înșiră: „neîncrederea în sine, care la o vrîstă oare-care stăpînește naturele *cele mai superioare...* etc“, pe fața a doua ni se spune că „la 25 de ani Soleanu iera un *om întreg*“; cuvintele om întreg sînt subliniate în text. „Soleanu avea cunoștinți temeînice“, atît de temeînice în cît cînd a vorbit înaintea societăței geografice din Paris și a făr-măcat acea societate, a fost felicitat de președintele iei și în urma acestei izbînzii „toată colonia romînă recunoscă în Soleanu pe șeful iei“. „Natură mîndră și cu totul superioară“, „om întreg“, „cunoștinți temeînice“, „șeful recunoscut al coloniei romîne“ și altele și altele. Cum văd cetitorii, n'avem a face cu un om de rînd, ci cu un om mare, deosebit; cel puțin așa ni-l recomîndă autoriul. Ce-ar ajunge eroul nostru cu asemenea însușiri grozave, nu știm, poate ar fi pus în mîerare Franția ori chiar Europa întreagă; dar întîmplarea a voit alt-feliu. Pe cînd începea examenul de doctorat, Soleanu primește o scrisoare de la tată-su, că să se întoarne în țară, pentru că iese ruinat și nu-î mai poate trimete cîte cincî sute de lei pe lună. Această știre, negreșit nu tocmai îmbucurătoare, produce asupra eroului nostru o înriurire care

nu se potrivește de loc cu un caracter mîndru și superior: eroul plînge ca un copil, pentru că nu poate să aibă 500 de lei pe lună ca să-și treacă examenele! „Lacrimele îl podidiră și plînsese cu capul în mîni cîte-va minute. Această fire semeață cu iewa însă-și și blîndă cu alții, avu un moment de teribilă răscoală contra destinului . . . . .

„Se sculă după scaun, liniștit puțin prin lacrimile ce le vărsase, și-și ridică capul, avînd aerul de a privi pe cine-va drept în față.

„Așa începem?... Foarte bine! Vom vedea cine va birui“.

Această scenă—cu plînsese. cu „teribilă răscoală“ contra soartei, chipul cum pornește ca Marlborough în potrivea unor dușmani nevăzuți și fraza: „Vom vedea cine va birui“! și toate pentru că papa nu mai poate să trimeată cîte 500 de lei pe lună — s'ar potrive minunat la vre un băețelul mamei, îngînfat, prost, fără pic de caracter. Dar unui *om întreg, mîndru*, cu totul superior, șefului recunoscut al coloniei romîne etc. etc. îi șede nu numai reu, dar pentru atare om asemenea scenă iewe desăvirșit cu neputință. Cu toată răscoală împotriva soartei, trebuie să plece pesimistul de la Soleni; se vede că a areta pumnul la toată lumea, a porni la luptă cu dușmani neștiuți, rostind fraze à la Cezar ori à la Alexandru Macedon: „Vom vedea cine

va birui"! İera mai ușor de cît a găsi hrana zilnică pe cîte-va luni pînă la trecerea examenului. Soleanu se duce să-și İea ziua bună de la prietenii și în drum trece pe la „una din acele gentile păpușe de cari İe plin Parisul și care-ı mîncase foarte mulți bani“... Faptul că Soleanu a mîncat, foarte mulți bani, storși, cine mai știe cum, din țară, cu o păpușă gentilă din Paris, nu micșorează întru nimic respectul autoriului pentru cavaleriul de la Soleni, șef recunoscut al coloniei romîne din Paris. Zouzou, ast-feliu se numea păpușă lui Soleanu, aflînd că o lasă, îl dă afară suduindu-l, cum urmează : „Tu nu İești de cît o canalie, ca toți Romîni!“ Soleanu care ar fi putut să sufără, dacā l'ar fi numit pe dînsul canalie, și a nume pentru că avea „o fire semeață cu İel nsu-și și blîndă cu alții“, nu o putea İnse suferi să batjocorească toată colonia romînă al cărei cap İera İel; decı luînd poziție, cum se cuvine la asemenea împrejurări, ținu logosul ce urmează, așa de potrivit cu împrejurarea, ca și discursurile înflăcărute de dragoste rostite de don Quichotte İnnaintea unei slujnice pe care o lua drept vre-o prințesă: „Doamnă, te poftesc să nu insultı în mine pe Romîni, căci față cu o femeie ca D-ta n'ași putea să-ı răzbun“. Se İntelege că Zouzou nu pune nici un temeiu pe asemenea fraze naționale și

dă pe eroul de la Soleni afară. Plecînd de la gentila păpușică, Soleanu în loc de a pricepe cît de caraghioz iera, în loc să-i fie scîrbă de sine, se scîrbește de lume și începe a gîndi: „Oare dacă lumea în mare parte n'ar fi de cît un macrocozm de Zouzou?” Pe drum, Soleanu întîlnește pe prietenul său, Franțuzul Borel, care aflînd de nenorocirea cavaleriului nostru, și văzîndu-l atît de desnădejduit, îl pofteste la prînz și-i dă apoi o scrisoare, luîndu-i cuvîntul că o va despecetui numai atunci cînd va cădea în cea mai mare desnădejduire. Am pomenit de scrisoarea aceasta, fiind că i menită, cum vor vedea cetitorii noștri, a îndeplini mare ispravă în viața lui Soleanu. Venind a casă la Soleni, pesimistul nostru face cunoștință cu Elena Marțian, nevasta acelui tovarăș care ruinase pe tatăl lui Soleanu. Elena Marțian are hărăzit de la d-l Duiliu Zamfirescu rolul de eroina romanului. Cum se face la asemenea împrejurări, Soleanu îndrăgește pe Elena și iewa, pe dînsul, lucru cu atîta mai firesc, de vreme ce, după spusele d-lui Zamfirescu, Elena iewa o natură superioară ca și Soleanu și, cum spune înțelepciunea noroadelor, cei ce samănă se adună. La întăiea întîlnire eroul nostru și viitoarea eroină a romanului întrebuintază niște fraze cari se par autoriului pline de duh, dar cari în adevăr sînt mai

mult de cît fără nici o însemnătate. Mai pe urmă încep amîndoi o discuție filosofică asupra întrebării: „Dacă omul trebuie să cugete la ce face ori ba.“ Elena zice că da, iar Soleanu, care, se vede, n'a cugetat vre-o dată la ce făcea, zice că nu; iar cînd se mîntuie discuția, pe eroul nostru îl apucă pe neașteptate pesimismul: „Nebun'o, își zise iel în sine, cît de reu faci că mă readuci la hotărîrea mea!... Da, ai dreptate, în lume numai mîntea trebuie să împărătească! A! dacă mă silești să-mi învăluiu inema în cauciucul indiferenței voi începe chiar de astăzi Atîta mai reu pentru cei ce îmi vor ieși în cale“. Cavaleriul nostru pare a fi apucat de ducă-se pe pustii, pare a fi stăpînit strașnic de boala pesimismului, întocmai cum alții pătinesc din vreme în vreme de burtă, și în vremea furiei amenință, Naiba știe pe cine, pornește în potriva unor dușmani necunoscuți ca Don Quichote asupra morilor de vînt, și ca Don Quichote rămîne tot iel biruit. După asta se amestecă între musaferii domnului Marțian și începe o discuție în care încurcă pe toți cei de față, îi prosteste de tot. Nu-i vorbă, pe noi nu ne-a crezut vrednici a fi de față la acea discuție, dar autoriul ne încredințază că pe toți i-a prostit, noi n'avem de cît să-l credem. Se înțelege că după atare biruință, d-na Marțian a trebuit să moară

de dragoste după cavaleriul nostru. Întîmplarea face că însă-și Elena îi mărturisește focul ce-a cuprins'o. Se știe că în romanurile cavaleresti, un erou, ca să ajungă stăpîn pe regina inimei sale, trebuie să facă vre o viteză mare, să scape pe iubită din vre o primejdie grozavă și atunci, ca drept mulțămire pentru fapta vitejască, urmează în romane o scenă care se mîntuie cu mai multe rînduri de puncte. Soleanu face și iel o faptă mare : la o primblare cu Elena în pădure, omoară un urs năstrușnic și 'l doboară cu pușca încărcată pentru prepelițe (numai cu ploaie, spune autoriul !). La întoarcere după atare întîmplare, Elena nu-și mai poate stăpîni simțirea de iubire și zice : „Ce frumos ! Cît iești de nobil ! Cît iești de mare pentru mine“ ! Soleanu cade în genunchi înaintea ieii, dar Elena, venindu-și în fire, se zmulge din brațele lui și fuge în odaia de alături. Eugeniu remas în genunchi în mijlocul casei, înaintea scaunului deșert, într'o stare puțin de dorit, nu-i vorbă, ie apucat pe dată de pesimism, care îi vine tot de a una la vremi de cumpănă. „A !... slăbiciune omenească !... te voi ridica mai pe sus de tine însu-ți, saă... te voi omori“ ! Grozave cuvinte, mai ales în gura eroului de la Soleni, care cu un ceas în urmă omorise cogemite urs numai cu ploaie de ucis prepeliți. Scena care urmează ie atît

de caracteristică în cît o tipărim întreagă,

Elena se întoarce, îi întinde lui Soleanu mîna, iel nu vrea să o primească. „Cînd ai ști... îi zise iea clătînd din cap. Ai dreptate să fie supărat. Îți datoresc viața și nu pot să-ți dau nemic.... Ba da, vrei să te iubesc ca pe un frate“?... Omul nostru superior, care și-a făcut educația morală la Zouzou, la păpușele gentile din Paris, firește, nu înțelege ast feliu de fleacuri, ca iubirea de frate; iear cuvintele „nu pot să-ți dau nemic“, îl înfurie pînă la atîta în cît ține ieară-și un logos ca și cel ținut la Paris înaintea păpușei Zouzou:

— „Destul, doamnă!.. zise iel cu oarecare vehemență. Crezi că ți-am dat viața. Foarte bine. Nu-ți cer nemică în schimb.

— „Eugeniu, îi zise iea, o ultimă rugăciune. Vin'o mîne la mine la 4 oare? să mă vezi.

— „Mă voi supune, doamnă.

Ieși,

— „Ie a mea“, își zise!..

Am putea să ne oprim aice, dar datoria de critic ne silește să mergem mai departe, cu atîta mai mult cu cît autoriul tot nu înțelege boala eroului său.

După scena citată, autoriul ne arată de o dată și adîncimea sa filosofică și chipul cum pătrunde pe Soleanu.

„Iera un colț în fundul sufletului său, ne spune dl. Duiliu Zamfirescu, despre pesimistul de la Soleni, care, orî-cît de mic, ascundea o comoară de nesfirșita bunătate, un recipient legat prin firul vieții sale cu natura cea mare, cu fluidul planetei pe care trăea, care primea noțiunea aceluî colosal „to be“ din afară și care în microcozmul său se manifesta pri'nt'r' un teliu de acțiune pozitivă, constructoare, dacă s'ar putea zice“. Foarte adînc și foarte lămurit și mai ales foarte potrivit pentru natura egoistă și superficială a lui Soleanu. Se înțelege că Soleanu, care cu atîta triumf a zis: „Ie a mea!“ s'a dus a doua zi ca să-și primească răsplata faptei vitejești, omorîrea ursului cu ploaie menită pentru prepelește. Aice îl așteptau atîtea neplăceri, că de ar fi știut bietul pesimist, nici dracul nu-l mai aducea pe acolo. Mai întăiî Elena, ca răsplată pentru faptele cele vitejești cu ursul, îi făgăduiește pe fată-sa Lya, copilă de un-spre-zece ani. Să nu crează cetitorii că glumim. Elena, această femeie superioară, după spusele d-lui Zamfirescu, face asemenea propunere selbatică. Iea îi spune că pentru a-i areta cît îl iubeste, va crește pe Lya, o va face femeie desăvîrșită, o va învăța să aibă un cult cătră eroul Soleanu și pe urmă i-o va încredința, plocon. Mai mult de cît atîta, iea a vroit să facă asemenea făgăduință în fața copilei. A-

ceastă faptă, care s'ar potrivi foarte bine unei femei din mijlocul Africei, în ochii auztorului cît și în ai lui Soleanu, nu scade într-o nemică superioritatea de caracter a Elenei. Soleanu, deși nu vrea să primească polonul, rămîne înse fărncat de entuziasm pentru mamă, îi sărută mîna, repetînd încet: „Adio, adio“ ! Tocmai în vremea acestei scene sentimentale aduce Naiba pe Marțian, care găsește această întîlnire foarte bănuitoare, azvirle pe eroul nostru, pe această fire semeață și mîndră, în ușa „cu atîta putere în cît o sparse“ ; iar omoratoriul de urși, dat afară în asemenea hal, ie apucat de pesimism : „A !. aceasta ie lumea ?.. Foarte bine“. Înadevăr iera și de ce să fie nemulțamită a această fire mîndră și semeață ! Oamenii cînd se supără tare, azvirî în ușa cu o carte, cu un pahar, cu o cizmă : dar Marțian în loc de cizmă întrebuintază pentru a arunca în ușa tocmai pe ex-șeful coloniei romîne din Paris și încă atît de strașnic în cît o sparse (adecă pe ușa, nu pe Soleanu, ceea ce dovedește că eroul iera om solid).

A patra zi după aceasta întîmplare nenorocită, pesimistul plecă la București. Acolo, după spusa d-lui Duiliu Zamfirescu, eroul nostru căpătă în curînd mare putere la ministrul de externe care nu făcea un pas fără sfatul lui Soleanu. Toate persoanele ce ne

trec pe di'nainte la București nu-s de cît o garnitură pentru a ne face să pricepem mai bine pe Eugeniu, pesimistul de la Soleni. Ast-feliu Zoie Fanini, nepoata ministrului Mavropani, se arată ca o umbră, apoi se otrăvește și scrie înnainte de a muri un răvaș lui Soleanu spunîndu-i ca iel ie unicul om din toți cîți a văzut, de a cărui părere îi pasă. Scrisoarea se mîntuie cu o frază care arată că și Zoie ie pesimistă : „Călătoare de acum mă duc să-ți gătesc norul de uitare, cu care a-zi saū mîne se învăluie tot ce a avut nenorocire de *a fi*—adio“ ! Pentru cei cari nu cunosc limba pesimiștilor, trebuie să spunem că *a fi* subliniat în text se traduce englezește prin acel „*to be*“, cu care Hamlet începe vestitu-i monolog pesimist și pe acest „*to be*“ îl întrebuițază toți băieții, căscă-gură, pentru a areta că-s grozavi. Se'nțelege că Zoie Fanini ieste o natură superioară, iear dacă în roman nu face vre o blăstămăție. cum au nărav naturele superioare recomandate de autoriū, apoi faptul se pricepe ușor dacă ne gîndim că nici n'a avut cînd, de vreme ce, după cum am zis, Zoie numai se arată pentru a se otrăvi. Sînt două scene, ori două epizode, din vieța Bucureșteană a lui Soleanu, le vom atinge, pentru ca iele dau cea din urmă caracteristică a eroului de la Soleni ; de asemenea epizodele sînt caracteristice pentru autoriū și pentru roman.

Amîndouă fac parte din intriga amoroasă între Soleanu și Adelaida Mavropani, femeea ministrului. Această femeie, isterică, stricată, întîlnindu-se la bal cu Soleanu, îi și face declarație de iubire, i se agață de gît. Pesimistul nostru nu vrea iubirea acestei isterice și, ca un alt Iosif, fuge de ispită, lucru de altmintrelea ușor de înțeles după lecția primită de la Marțian. Lui Soleanu îi vin gînduri virtuozitate! „Trebue să fiu o canalie cu vîrf, ca să mă ieu după poftele acestei femei. Bărbatal său mă ține că-i sînt prieten“, iar după cîte-va zile pesimistul papagal cade în cursele Adelaidei, ale acestei desfrîmate pe care o știe că a fost pricina otrăvirii Zoiei, ale nevastei unui om care îi iera prieten și pe care-l socotea cu drept cuvînt de binefăcătorul său. De altmintrelea înaintea de această faptă frumoasă nu uită a ținea Adelaidei un discurs plin de indignare: „M'ați coborît în stima mea proprie, m'ați dezgustat de mine, doamnă, și v'asigur cine nu mă găsește indulgența pentru tapetele lui nici în propria sa bunătate, ie un om cu desăvîrșire căzut“. Iear cinci minute după acest discurs atît de frumos, ie aman-tul Adelaidei, neputîndu-se împotrivi înaintea unui „picior mic prins într'un pantof“.

Firește că și după această faptă vrednică de o „canalie cu vîrf“, cum singur a fost

zis, Soleanu tot rămîne om superior, o dată ce iera pesimist, se vede. Neprețuit cuvînt!

Iată ce ne spune autoriul despre Soleanu, după ce ne-a istorisit cum a ajuns amantul Adelaidei: „Pe masa lui de lucru stau întinse o mulțime de ziare și de broșuri, peste cari iubitul Schopenhauer se odihnea ca un suveran. Soleanu se uită la ȋel cu un zimbet trist, care părea a zice:— „Cît ȋești de drept și de mare! Minciună și durere totul“. Repetăm: ȋnnainte un ticălos ȋera ticălos fără multă ȋncurcătură, acuma ȋe pesimist.

Al doilea episod ȋe și mai caracteristic. După cȋte-va luni de traiu cu Adelaida, după serile trecute „ȋn cele mai adȋnci voluptăți“, Soleanu ȋntr'o zi găsește o scrisoare a lui Mavropani către nevasta lui și se ȋncredințază că bărbatul știe de legătura ȋntre Soleanu și Adelaida și că-ȋ lasă ȋn pace pentru că ȋea ȋi dădea voie să se folosească din zestre. Faptul a făcut asupra lui Soleanu așa ȋnriurire ȋn cȋt ȋi vine greață de Mavropani, de lume ȋn total, și chiar de sine ȋnsu-și. Luminiȋdu-i-se pentru scurt timp mintea, ȋncepe a ȋnșira, chiar Soleanu singur, toate ticăloșile cȋte le-a făcut: de la Paris unde, sub cuvȋnt că are talent, ruinase pe tată-său pȋn la viață din București unde fu amant nevastei prietenului său, pricina morții Zoiei și altele de acest soi. Așa dar eroul de la Soleni hotă-

rește a se împușca, încarcă pistolul și caută petiță, când dă peste scrisoarea lui Borel dată, cum știm, încă de la Paris. Înainte de a se împușca Soleanu se pune să o citească. Scrisoarea, lungă, plictisitoare, plină de filosofie nouroasă, face pe acest pesimist să-și schimbe părerea. După citirea răvașului, „Soleanu își ridică capul... În ochii lui strălucea o viață nouă, puternică. Părea transfigurată. Deschise fereastra, luă pistolul și-l descărcă în aer“.

Două întrebări se vor naște în mintea fie-cărui cetitoriu, la această scenă: Întăiu: De ce scrisoarea lui Mavropani a făcut așa de grozavă întipărire asupra lui Soleanu? Mavropani se arată pri'ntr'însa un ticălos! Foarte adevărat. Dar în timpul din urmă pesimistul nostru știe foarte bine cât cîntărea Mavropani. Scrisoarea trebuia deci să facă mai de grabă altă înriurire, ușurînd conștiința bolnavă a lui Soleanu. În adevăr, infamia legăturii di'ntre dînsul și Adelaida stătea mai ales în aceea că înșelau pe bărbat; pentru acest fapt cavaleriul de la Soleni se numise singur „canalie cu vîrf“; văzînd dară că Mavropani nu iera înșelat, că știe tot, trebuia să-și simtă conștiința ușurată și nu încă mai apăsată. Al doilea: Dacă Soleanu iera în adevăr atît de hotărit să se omoare, cum putea scrisoarea lui Borel să-i schimbe

asa de iute hotărîrea ? Această scrisoare plină de fraze pretențioase, mai curînd ar fi putut să facă pe un om, hotărît a trăi, să-și schimbe ideea, dar nu să împiedece pe unul care avea și alte pricini de a părăsi lumea. Și cu toate acestea observările autoriului sînt adevărate. Soleanu a putut să remîie foarte nemulțămît după cetirea scrisorii lui Mavropani ; putea să ia hotărîrea de a se împușca ; putea și trebuia chiar să-și schimbe hotărîrea după cetirea răvașului lui Borel. Deosebirea ieste că toate acestea sînt firești numai dacă înțelegem pe Soleanu așa cum îl pricepem noi, iar nu cum vrea autoriul. Soleanu, elevul păpușelor gentile de la Paris, trebuia de bună samă să găsească mare mulțămire în legătura cu Adelaida. Nu că o iubea. Stors de puteri prin vieța cu feliu de feliu de Zouzou la Paris, iel nu iera în stare să iubească ; dar legătura aceasta îi gîdilea deșertăciunea, îi îndestula sentimentele josnice și lăudăroșia. Amant nevestei ministrului, să înșele pe bărbat, să puie coarne Escelenței sale... ieată destul de temeinice pricini de mulțămire pentru îngîmfarea prostească a unui Soleanu, pentru a face legătura de ajuns de prețioasă. Scrisoarea lui Mavropani, care areta că Excelența sa nu iera înșelat de loc, că știea tot, a dat o lovitură deșertăciunei pesimistului nostru, a

făcut din o legătură plină de șic, un lucru foarte nemişnat și ieată de ce s'a simțit Soleanu nostru atins. Decî nu a început să se trezească în omul nostru simțul moral, ci îngîmfarea și micimea de suflet l'a ațîțat. Scîrba ce simte cavaleriul nostru și învinuirile ce-și face iel singur sînt de asemenea bine observate. Stors de putere nervoasă prin vieța destrăbălată de la Paris și prin nopțile petrecute în „adînci voluptăți“ cu Adelaida, jignit prin răvașul lui Mavropani, se poate foarte bine ca Soleanu să fi ajuns a se învinui. Cu atîta mai mult că Soleanu, și toți cei de sama lui, înțeleg foarte bine că faptele lor sînt nemorale; dar inema lor stricată nu simte toată păcătoșenia purtării. Și tocmai pentru că nu simt toată grozăvenia nemoralității lor, de aceea toate învinuirile ce-și fac sînt foarte puțin sincere; chiar atunci în adîncurile sufletului lor iese o ființă păcătoasă, care parcă ne strigă: „Vedeți cum mă învinovățesc ieu singur, așa-i că-s om superior, așa-i că samăn cu Byron, Musset, Leopardi?“ Se înțelege că în timp ce se învinuiește pe sine și pe alții, unui Soleanu i-ar putea veni și gîndul de a se împușca. Dar această hotărîre nu poate fi mai adîncă de cît înse-și învinuirile. În tîndul sufletului, acela-și omuleț deșert și de nemică plin de egoism, ne strigă, în timp ce Soleanu

își încarcă pistolul : „Vedeți ce om superior sînt iew ? Mă hotăresc a-mi curma vieața, pentru că-s așa de superior în cît lumea nu-î vrednică să aibă un erou ca mine, ca Byron, Leopardi etc..“ Se înțelege, ast-feliu de oameni nu se împușcă. Totdeauna găsește vre o pricină, să repete, ridicînd capul și făcînd un gest teatral : „ Dacă-î așa, ei bine, voiu trăi !“ Scrisoarea lui Borel a fost unul din aceste pretexte pentru Soleanu. Dacă n'o găsea, afla iel altă ce-va și pistolul s'ar fi descărcat tot în vînt, nici o dată înse în capu-î sec, orî în inema-î stricată. Acest episod iese foarte caracteristic pentru autoriul romanului. Dl. Duiliu Zamfirescu a avut ca model un om viu, om luat din vieața reală. Că D-sa cunoștea pe eroul nostru, se vede de pe faptele ce descrie și de multe orî și de pe cuvintele ce spune Soleanu. Faptele și cuvintele sînt luate din realitatea vieței și se potrivesc pentru un tip ca pesimistul nostru. Dar tot o dată autoriul nu cunoaște de cît partea din afară a eroului său ; sufletul lui, pricinile cari îl făceau să lucreze cum a lucrat, au ramas taină nepătrunsă de dl. Zamfirescu. Dacă l'ar fi cunoscut pe Soleanu tot așa de bine și cît privește partea-î psihică și dacă ar fi avut destul talent artistic, autoriul putea să ne dea un tip minunat de pesimist papagal din subîmpărțirea

ce s'ar putea numi franțuzește : „mauvais drôles“ -

Innaintea noastră alături cu faptele eroului s'ar fi desfășurat și adevăratul lor înțeles, s'ar fi desfășurat tot mecanismul lui psihic, dacă am putea zice ast-feliu : un sistem nervos ruinat de vieță desfrănată de la Paris ; un egoism mare, o inteligență foarte puțin pătrunzătoare, foarte slabă, dar cu poleeala franțuzască, și care, din această pricină, poate părea, unor naivi, cine știe ce superioară. Innaintea noastră ar sta acest Soleanu cu toată lăudăroșia și deșertăciunea lui, cu toată micimea-î morală și intelectuală, cu toate pretențiile-î fără nici un temei altul de cât ambiția și gusturile dezvoltate în capitala lumii ; ar ieși la iveală tot disprețul lui pentru vieța și fericirea altora și marele respect pentru pacea și fericirea sa. Am fi văzut atunci de asemenea cum pesimistul nostru întrînd în vieță și neîntîlnind recunoașterea calităților ce nu avea, am fi văzut cum în fața celor di'ntăiu piedeci în lupta pentru traiu, se face sceptic, începe a găsi de vină lumea toată și ascunde micimea sa morală și intelectuală sub scutul unor nume mari ca Byron, Leopardi, Schopenhauer, într'un cuvînt ajunge *pesimist*. Autoriul ar putea să ne arete pe eroul său în vieța-î privată, în vieța de familie, în vieța politică

și socială : în toate împrejurările s'ar da pe față acela-și tip. Din nenorocire înse, fie din nepătrundere, fie din altă pricină, D-sa n'a înțeles acest tip de loc, ori, și mai reu, l'a înțeles pe dos. Egoismul șefului coloniei române din Paris, îi pare „o comoară de nestîrșită bunătate“ ; fanfaronia și deșertăciunea lui îi pare un caracter superior, cu „orizonturi imense“ ; un mic amor propriu și deșertăciunea lui jignită i se pare un „Welt-schmerz“ ca al lui Byron, Heine, Leopardi. Și cel puțin dacă autoriul ar ținea pentru sine asemenea socoteli greșite ! Nu. Autoriul la fie-care faptă ori vorbă a lui Soleanu, se amestecă îndată, dîndu-ne lămuriri, aretîndu-ne pricinile, lăudîndu-ne purtarea eroului ; și toate acestea se potrivesc ca nuca'n părete.

Din această greșală de căpetenie, din necunoașterea psihicului eroului, chiar și observațiile drepte despre Soleanu își pierd însemnătatea și în loc de tip avem o caricatură. Acestea despre eroul romanului ; cît despre celealalte persoane, apoi acelea nu-s de loc tipuri, ci cum am zis o garnitură făcută a nume pentru a înălța pe Soleanu. Ici-colea se văd observații drepte, de unde urmează că autoriul are talent și ar putea să scrie destul de bune nuvele ; dar cu atîta pătrundere cîtă a aretat în scrierea „In fața vieței“, a se arunca la scris romane, însam-

nă tot atîta ca și cînd cine-va, fără a ști cîtu-și de puțin să cîrmuească o luntre, s'ar îndrepta cu dînsa pe marea deschisă. Urma-rea cea mai firească va fi ca omul nostru prea îndrăzneț se va înneca.

Una din lipsurile romanului iese de ase-menea pretenția de adîncime filosofică, pre-tenție fără nici o pricină bine cuvîntată, de vreme ce nu aflăm în tot romanul de cît repetîndu-se curate banalități. Ceî cari n'au cetit romanul, văzînd că se apropie sfîrșitul criticeî noastre, se vor miera auzînd că opera domnului Zamfirescu mai are și partea a doua. Da, în adevăr. romanul are două părți, înse greșelele sînt acelea-și : observații, de multe ori foarte adevărate, cît ie vorba de fizionomia de pe de asupra a tipului și a-celea-și greșeli, cît ie vorba de pricini năun-trice, de psihicul eroului; aceea-și lipsă de de lucruri tipice în celealalte persoane, puse ca garnitură în jurul odorului de Soleanu ; acelea-și pretenții în stil și în cugetări filo-sofice. Partea a doua fiind copia celei di'n-tăiui, vom areta-o numai în cîte-va cuvinte. După ce scrisoarea lui Borel a fost găsită tocmai la vreme spre a împiedeca pe pesi-mistul nostru de a se împușca, după cît ne spune autoriul, se petrece în eroul D-sale o prefacere adîncă. Soleanu se face deputat, independent, aduce camera în uimeală prin

oratoria cu care ie înzestrat și prin cunoștințele proaspete de la Paris. Cine știe ce n'ar ajunge ex-șeful coloniei romîne, dacă o întîmplare nenorocită n'ar strica tot. Se înțelege că pricina a fost iear femeea: Elena Martșian, după ce a crescut pe Lya, își aduce a minte de făgăduința dată și o aduce poclon lui Soleanu, propunîndu-î-o de nevastă. Soleanu, ca un adevărat pesimist, nu primește, pentru că a luat hotărîrea nestrămutată de a nu se însura. După această ispravă, Elena îndeamnă pe Lya la o prostituție, legală bine înțeles, dar în sfîrșit tot la prostituție. Scurt și cuprinzător: Elena sfătuște pe fată-sa să se mărite cu un domn, pe care nici nu i l'a făcut cunoscut, care iese de două ori și jumătate mai în vrîstă de cît Lya și care i-ar putea fi de a binele tată, dar care are bani și „poziție“. Lya, din care maică-sa, potrivit cu făgăduința dată lui Soleanu, făcuse „o femeie cu toate podoabele sufletesti ale femeii“, crescută fiind *pentru Soleanu*, și văzîndu-se respinsă de acest vrednic bărbat, nu află nici o pricină de a nu merge după oricare altul. Faptele Elenei și ale Lyei nu trebuie să ne facă să ne mierăm: am văzut cum că D-l. Duiliu Zamfirescu înțelege foarte original morala; nu mîntuie bine de recomandat vre-o persoană ca aleasă, superioară și altele... și tronc, se

apucă recomandatul de face vre-o năzbîtie de-ți vine silă. Soleanu, care cu prilejul deputăției sale a fost de mai multe ori pe la Marțian (cel care-l izbise prin ușă), a văzut pe Lya fată mare și nu i-a căzut dragă la inemă, acuma înse după ce iewa a ajuns femeea lui Adrian, Soleanu, cum o vede, se aprinde pîrjol, chiar de la întâiea dată! Trebuie să spunem drept, că observația aceasta, ca și altele din cele făcute de autoriu asupra fizionomiei externe a lui Soleanu, ie adevărată. Această amorezeală, după ce Lya s'a măritat, ie foarte caracteristică pentru Soleanu și pentru semenii lui. Dumi-sale i-a plăcut să se mādărească à la Leopardi, să iewa hotărire nestrămutată, Schopenhauriană, de a nu se însura; i se părea că asemenea hotărire îl înnalță mai pe sus de cei de felii lui, îl face adevărat pesimist. Neprimind pe Lya, își lingusea deșertăciunea și fanfaroniea. Ne vroind să o iewa, Soleanu ar fi fost ne-spus de vesel, dacă iewa ar fi nebunit, s'ar fi otrăvit, ori cel puțin ar fi mers la mănăstire. Această nenorocire i-ar fi dat dreptul de a purta un doliu veșnic, de a-și lua mutră fatală înaintea lumii: deșertăciunea și fanfaroniea i-ar fi fost cu totul îndestulate. Dar ca Lya, care avea fericirea de a fi fost crescută pentru Soleanu, om superior, om cuprins de „durerile lumii“, pentru un om care sa-

mână ca două picături de apă cu Byron, Heine, Leopardi... în urma respingerei suferite, Lya să fie în stare a se mărita îndată cu altul! Iată ce nu putea îngădui acel omuleț de nemică pitulat sub masca pesimismului. Și sub înriurirea acestor simțiri înjosite, în asemenea inși se ivește dorința de avea pe femeea respinsă; această dorință întemeiată pe deșertăciune, fanfaronadă, amor propriu jignit, ajunge cîte o dată așa de strașnică, în cît oameni nepătrunzători, pot să iea asemenea poște josnice drept iubire adîncă. Firește, dacă un Soleanu izbutește a-și mulțami josnicele-i dorinți, dacă femeea i se potrivește, atunci sentimentele de deșertăciune și altele sînt îndestulate și se așază în sufletu-i necurat; iar pe de asupra rămîne ieară-și un om serios, plin de respect pentru sine însu-și. Iear dacă nu reușesc, atunci toate simțirile cele mai rele ale inemei lor se ridică de asupra, se întăresc, capătă putere nebiruită asupra unor firii atît de slabe ca ale celor de teapa lui Soleanu și asemenea ființi cad adesea foarte jos, sînt neîncetat mîncăți de simțiri cărora sînt robi și se prăvălesc tot mai jos și mai jos în noroiu. Se înțelege că dl. Duiliu Zamfirescu n'a înțeles boabă din toate acestea. Dl Zamfirescu are de multe ori observații foarte fine, areta că știe, cum în multe ocazii vieții a trebuit să se poarte

Soleanu, sînt unele pagine din toate puncte, de vedere ireproşabile, limba frumoasă.... toate aceste constituie un merit netăgăduit; dar dacă-î vroba de zugrăvit starea sufletească a lui Soleanu, pricinile năuntrice ale faptelor lui, ale purtării pesimistului nostru, atunci autoriul povesteşte nişte lucruri curat monstruoase, şi cari arată până unde poate merge lipsa de pătrundere. Dacă Soleanu nu vrea să ıea pe Lya, pricina, după dl Duiliu Zamfirescu, ıeste că eroul d-sale ıe om superior, care a luat hotărîre serioasă de a nu se ınsura; dacă, după măritişul acestei fete, se ındrăgosteşte de dînsa, pricina ıeste că ıntîlnind'o din ıntîmplare, a putut să-ı vadă ınsuşirile alese; dacă după ce Lya ıl respinge, Soleanu turbează, cade tot mai jos şi mai jos, apoi după dl. autoriu explicaţia ar fi următoarea: „Cînd are cine-va o fire mîndră şi superioară trebuie să cheltuească o energie nespus de mare, ca s'o ımpiedece de a izbucni la fie-ce moment contra trivialităţii celorlalţi. A ridica pe semenii săi până la sine şi a nu se scobori nici o dată până la dînsii ıe foarte frumos de spus, dar de pus ın practică?... *Semenii* sînt aşa de mulţi şi de jos ın cît fatal omul cel *alt-feliu* făcut trebuie să se coboare până la cei se sînt de *acela-şi feliu*“. Această bucată ıe scrisă ın privinţa pesimistului nostru de la Soleni, ın cele din urmă feţe ale roma-

nului. Credem deci ori-ce lămuriri de prisos.

După ce Lya îl respinge, Soleanu cade la beție, trăește prin casele publice și într'o zi venind a casă bat, plin de noroiu, și văzându-și halul în care a ajuns : „un sughiț de indignare i se sui în gît și încrucișînd mînele desnădejduit rosti rar și accentat : Ce porcărie !“

Cu aceste cuvinte se încheie romanul. Nu știm la cine țintesc : la toată lumea ori numai la pesimistul de la Soleni ? Dacă presupunerea din urmă ie adevărată, apoi trebuie să mărturisim că din tot romanul aceasta ie singură frază împotriva căreia n'avem nimic de zis.

TENDENȚIONISMUL ȘI TEZISMUL ÎN ARTA *

Mărturisesc, îmi pare bine, și îmi pare rău tot o dată, de prilejul ce mi-a dat dl Roman să vorbesc despre mine însu-mi. Îmi pare rău, pentru că voi fi nevoit să vorbesc despre persoana mea, lucru ce aș fi dorit să nu fac, îmi pare înse bine, pentru că ast-feliu voi putea desluși unele locuri din articolele mele.

Și acuma trec la chestie.

Dl Roman zice că nu se unește în totul cu mine în privința artei, înse ie foarte departe de-a lămuri în ce și cum; ie așa de puțin deslușit în cât mărturisesc că n'am pu-

---

* Sub acest titlu tipăresc aici o parte di'ntr'un articol mai mare publicat în „Contemporanul“, sub titlul următoriu: „Direcțiunea Contemporanului“. Il tipăresc pentru că paginile acestea 'mi par că explică mai bine teoria literară cuprinsă în acest volum. Partea ce mai rămâne din articolul citat va intra în volumul al doilea. Articolul din „Contemporanul“ a fost publicat ca răspuns la o broșură a d-ului I. N. Roman.

tut pricepe în totul ce vrea să spuie d-sa. Chiar la începutul broșurei d-sa arată deosebirea între noi ast-feliu: „D-sa (adecă ieu) pune ideea socială pe planul întâi, iar arta pe al doilea. Aice ne deosebim“... „Literatura înse și în special poezia, după părerea noastră, trebuie să remie în primul loc *artă*.“ Mai departe d-sa zice că ie tot așa de reu a avea economiști poieți ca și poieți economiști. Ce înțelege oare prin aceste fraze? Să fi înțelegînd că ie reu a scrie în versuri un tractat de economie politică? Atunci, dacă despre aceasta-i vorba, sîntem de-aceea-și părere și ași dori mult să mi se arete unde și cînd am spus ieu asemenea prostie. Dar poate dl Roman ie în potriva tendințelor sociale exprimate în poezie? Așa se pare; dar atuncia de ce apără cu atîta foc pe Eminescu împlind a dovedi că în poeziile lui are tendinți liberale, progresive? In cele cîte-va fețe unde ie vorba despre mine, dl Roman zice: „Greșala d-lui Gherea ieste că nu face cea deosebire între util și poietic pe care o face H. Spencer“... Mai departe dl Roman îmi ține o lecție despre faptul că poate să fie un lucru foarte folositoriu fără a fi poietic. Am mai spus că nici o dată nu mi-a trecut prin minte să amestec economia politică cu poezia; acuma pot să adaog că de mult știu aceasta, de mult, foarte de mult știu că u-

nele funcții fiziologice, cari-s foarte folositoare, sînt tot o dată cu desăvîrșire nepoietice. Mai departe dl Roman zice că legislatura poate să fie foarte progresivă, dar nu poate să dea material poeziei; iar și mai departe asemenea pe poiet c'o albină care ne dă lucruri dulci și zice: „ce ne pasă nouă de unde le iea?” Mai întăiū aceste fraze, — ca și toată partea în care dl Roman atinge teoriile estetice, cum ie: legătura între idei în general și în special între ideile sociale cu arta, — sînt foarte puțin limpezi la dl Roman. Al doilea, D-sa nu m'a înțeles bine, cel puțin nu m'a înțeles cum aș dori să fiu înțeles. Poate că sînt și ieu de vină, de vreme ce nu m'au înțeles și alții afară de dl Roman: se vede că n'am deslușit destul de bine părerile mele. Dar am și ieu o apărare: am scris încă prea puțin; nu numai că n'am spus „tot”, după cum cu drept cuvînt zice dl Roman, dar am spus foarte puțin și ce-am spus n'am spus complet. Chestiile literare, estetice, sînt așa de încîlcite așa de complexe, în cît ie foarte firesc lucru să nu poți să le lămuirești cu desăvîrșire. Voiū împlini această lipsă pe cît îmi va fi cu putință. Nu voiū putea înse să dau toate lămuririle în acest articol, ce va mai remănea, voiū spune altă dată.

* * *

Ieată în cîte-va cuvinte cam ce am scris

îeu pînă acuma în privința artei și ce mi-a părut destul de deslușit.

Omul în general, decî și artistul, ie un product al împrejurărilor cozmice (mijlocul natural) pe de o parte, iear pe de alta al împrejurărilor sociale (mijlocul social). Toate manifestările activității omenestî, decî și activitatea artistică în general, sînt negreșit o rezultată a acestor împrejurări. Toate manifestările spiritului omenesc în general, decî și cele artistice, sînt condiționate prin organizația fizică, nervoasă, sufletească a artistului. Insu-și artistul ie format de cătră mijlocul natural și social ce-l încunjoară. Toate producțiunile artistice (vorbim de artă nu de mîzgîlituri ori de falsificarea artei) se reduc, la urma urmei, la înriurirea mijlocului natural și a celui social. O impresie făcută de mijlocul natural, de pildă un resărit de soare, ori o idee socială, cum ieste iubirea de oameni sau iubirea cătră femei, nu va ieși de la poiet întocmai cum a intrat. Impresiea va găsi o sumă de impresii adunate, o sumă de idei, va găsi un sistem nervos deosebit care la nașterea artistului cuprindea posibilitatea dezvoltării și creării artistice. Creația artistului va fi un product al combinației acestor factori feliiuriți, dar toți acești factori,—cum ie grămădirea de impresii în sistemul nervos, adunarea de idei etc,—vin

orî de la mijlocul natural orî de la cel social. Deci, cum am zis, creațiunea artistică, la urma urmei, iese pricinuită de înriurirea mijlocului natural și social și mai ales acest din urmă are înriurire hotărîtoare, iese cel de căpetenie. Chateaubriand pentru a ne da icoana măreață a naturei selbatece a trebuit să meargă în America și să vadă acolo pe loc minunata vegetație tocmai unde iese mai selbatecă și mai frumoasă. Descrierea fierbinte, înfocată a naturei și a iubirei în René iese efectul unui temperament nervos, fierbinte și bolnăvicios tot o dată; ideile reacționare ale scrierilor lui sînt pricinuite de revoluția franceză care a desființat nobilimea, a omorît pe fratele lui, și l'a surgunit pe însuși artistul. Ideile religioase-bigote, prin cari se caracterizază, se datoresc educației excesiv de religioase, făcută sub înriurirea unei mame bigote, se datoresc unei nevroze religioase, aproape unei nebunii, care se observă la toți membrii familiei Chateaubriand, o manie care a făcut pe sora lui să între la mănăstire în floarea tinereții; și iese de notat că pe sora aceasta o iubea iesel cu pasiune. Lirismul pesimist și deznădăjduit al lui Leopardi se explică prin constituția lui fizică peste măsură de bolnăvicioasă, pe de o parte; iesel pe de alta prin

un complex de influinți sociale. Și așa-i în tot de-a-una. Dacă une-ori nu putem găsi în unele privinți o legătură de cauză între mijlocul social și natural și între creațiunea artistului, pricina poate fi că știința nu-i îndestul de dezvoltată în această privință; pricina poate fi a instrumentelor de cercetare cari în materie de artă și de psihologie sînt încă puțin perfecte și însfîrșit vina poate fi a criticului care nu știe a se folosi în de ajuns de știință și de mijloacele de cercetare ce le are a-zî la îndămînă. Dar cum că asemenea legătură există ie mai pe sus de îndoală. Artistul ne dă numai ceea ce primește și nu poate să ne dea de cît din aceea ce primește. În lanțul nesfîrșit al cauzelor și efectelor din universul nostru, cauza se schimbă cu efectul și ceea ce-a fost a-zî cauză, mîne ie efect. Așa și cu arta. Efect al mijlocului social, ie la rîndul ieî lucrează asupra acestuî mijloc. Pesimismul deznădăjduit și bolnăvicios al luî Leopardi, care ie productul (pe cît ie vorba de cauze sociale) suferințelor nenumărate ale societăței, înriurește și iel asupra societăței. Ideile reacționare religioase ale luî Chateaubriand, datorite întăiū și 'ntăiū revoluției franceze, au avut înriurire asupra revoluției, pe de o parte dînd curaj reacțiunei monarhiste, pe de alta aprinzînd curajul și ura revoluționarilor. So-

cietatea, sugerînd anumite idei și sentimente în artist, creațiunea artistului, caracterizată prin idei și sentimente sugerate de societate, va sugera societății la rîndul îei idei și sentimente în armonie cu cele primite. Acestea sînt, în cîte-va cuvinte, tezele pozitive și esențiale, cari mi-au părut că ies lămurit din cele spuse de mine. Din aceste baze fundamentale iese tot ce am spus pînă acuma în privința teoretică literară. Asupra acestor cîte-va chestii fundamentale, cei cari vor să mă critice trebuia să-și îndrepte privirea lor. Dacă ar dovedi că aste premise sînt false, atunci de sigur și foarte multe din cele ce-am zis sînt false; dacă înse se vor uni cu mine în privința acestor premise, (și cred că ar fi greu pentru cine-va să nu se unească), atunci și deducțiunile mele sînt adevărate. Aceste toate sînt bine înțeles cu desăvîrșire nepotrivite cu tezele esteticeî vechi, cu tezele esteticeî metafizice. După aceea estetică, arta nu-î *un product*, ci un dar dumnezeesc, un lucru supranatural, care stă deasupra și în afara societății. Bine înțeles că o mulțime de fenomene, de fapte artistice, sînt alt-feliu explicate de o teorie și alt-feliu de ceealaltă, une-orî chiar cu totul opus. Dl Roman, după cum se vede, face parte, după credințele sale literare, din școala modernă, înse, ca foarte mulți alții, nu și-a explicat lă-

murit o mulțime de chestii literare, estetice, și de aceea le explică tot metafizic. Cu alte cuvinte deși de școala nouă, tot amestecă credință și considerații vechi. Dreptatea ne silește să spunem că mai toți literații noștri fac așa. Plecînd de la premisele fundamentale înșirate în cîte-va cuvinte mai sus, putem foarte bine să luminăm acele cîte-va chestii foarte însemnate pe cari le ridică dl Roman și cari după D-sa îl deosebesc de mine. Așa ie de pildă chestiea folositoriului în artă. Estetica metafizică se răscoală în potriua întrebuintărei cuvîntului folositoriū și vătămătoriū. „Folositoriū și vătămătoriū sînt cuvinte bune de întrebuintat cînd ie vorba de tingiri ori de rachiu. Tingirea ie folositoare și rachiul vătămătoriū; dar arta, un dar ceresc, arta, floarea și podoaba vieței, ie prea sus pentru ca să fie întrebuintate și față cu dînsa vorbele noastre negustorești: folositoare ori vătămătoare“, ziceau și zic cu indignare vitejii apărători ai „Madame feu l'Esthétique“ după expresiea scriitoarei Barbe Gendre. Alții mai transigenți sînt gata să spuie că arta ie folositoare, dar totu-și și după dînșii ie remîne o categorie metafizică prin aceea că ie *numai folositoare*. După ieî arta nu poate să fie de cît folositoare, a-i zice vătămătoare ar fi o ocară. După noi înse ie cu totul altmintrelea. Artă

ie un *product*, ie o manifestare, ca ori-care alta, a spiritului omenesc și, ca atare, poate să fie ori folositoare ori vătămătoare. O dată ce ieste exprimătoarea ideilor și sentimentelor omenesti, însușirea ieă atîrnă de la ce ideă și sentimente va exprima. Iea poate să exprime ideă și sentimente sănătoase și în acest caz ie folositoare; poate să fie exprimătoare de ideă și sentimente rele și în acest caz ie vătămătoare *). Toți citorii noștri fără excepție vor fi fiind deplin convinși că liberarea de sub jugul străin (rog a-și aminti de Transilvania și Basarabia) ie un lucru sfînt. Un poiet care în versuri înflăcărare va pleda pentru această liberare, va face o lucrare poietică folositoare, di'mpotrivă un poiet care va cînta robirea națiunei va face o creațiune artistică vătămătoare. Dacă dl Roman ar fi vrut să combată ideile mele în privința folositoriului și a artei, ar fi trebuit să arete că arta ie mai înnainte de toate artă și ie neatîrnată de însușiri ca folositoriū și nefolositoriū; dar nu să-mi spuie că sînt lucruri folositoare cari nu-s poietice ori să mă înețe că matematicile și poiezia nu-s acela-și lucru, ca și cum ieu ași fi zis vre-o dată ast-feliū de prostie.

---

*) In această privință vezi ș articolul meu „Cătră dl Maiorescu“.

Pentru acei cari vor înțelege mai adînc premisele teoretice expuse mai sus, se va lămuri foarte bine și chestia ideilor sociale în artă ori mai bine chestia atît de mult discutată: „*tendința în artă*“, „*arta tendențioasă*“. Această chestie a ajuns adevărata gogoriță a esteticilor metafizici și cu toate acestea nouă ne pare foarte lămurită. În adevăr, dacă o creațiune artistică ie rezultată înriurirei mijlocului natural și social, dacă artistul ne dă ceea ce-a pus în iel mijlocul natural și cel social, creațiunea lui va exprima tendințele mijlocului ce-l înconjoară; creațiunea artistului va exprima într'un feliu ori în altul tendințele epocii în care trăește, ale societăței în care trăește. Decî artă fără tendință nici nu poate să fie. Artă fără tendințe n'a existat, nu există și nu va exista. Iear dacă arta va atinge viața socială, va exprima și tendinți sociale. Bine înțeles o poiezie ce descrie un asfințit de soare, nu exprimă tendințile sociale ale unei epoci; dar noi nu prea cunoaștem poieți mari cari să se fi îndeletnicit numai cu descrieri de resărituri și de apusuri de soare. Poieții mari, în toate timpurile și la toate popoarele, au exprimat idei mari sociale, și, cu cît au fost mai mari, cu atita mai deplin au exprimat iei tendințele epocii și ale poporului. Aeschyl, Homer, Sophocle, Dante, Leopardi, Byron, Shelley,

Musset, Victor Hugo, Goethe etc. n'au fost oare geniali exprimători ai tendințelor sociale ale poporului lor, ale epocii lor? Ie peste putință de-a face așa deosebire între idei și tendințe și între artă, în cît să zicem că ideile sociale au cîmpul lor bine mărgenit, iar arta de asemenea are pe al ie, după cum ne spune dl Roman (pag. 12). Ideile și tendințele sociale sînt chiar sîngele cald și hrănitoriu care nutrește și face viețuitoriu organizmul numit *artă*. A spune că ideile și tendințele sociale sînt ce-va cu totul deosebit de artă iese tot așa cum ai zice că sîngele ie ce-va cu totul străin de organismul omenesc. Dar dacă arta în general și poezia în special (despre poezie ie mai ales vorbă în scrierea d-lui Roman) exprimă ideile și tendințele sociale, atunci se naște întrebarea: cari sînt a nume tendințele ce pot, și chiar trebuie, să fie exprimate în artă și de nu cum-va sînt unele idei și tendințe sociale cari nu merită de loc, cari, chiar din firea lor, nu pot să fie exprimate în poezie? Ie tocmai aice mîezul chestiei. Cu ideile mari sociale introduse în poezie se repetă același lucru ca și cu toate ideile mari. Cine nu știe ce s'a întîmplat pînă acuma cu toate ideile mari religioase, filosofice, economico-sociale? La ivirea lor iele sînt huđuite, luate în ris, clevetite din felurite pricini. Unii oameni,

chiar inteligenți, fac asemenea lucru din interes, alții îl fac din nepricepere, alții de frică: „părinții părinților noștri au crezut așa, doar n'au fost ieși mai proști de cît noi“. De la început ideea nouă ie sprijinită numai de cîți-va oameni mai îndrăzneți, cari de multe ori plătesc asemenea îndrăzneală cu viața lor. Cîte puțin înse ideea își face drum, adevărul cîștigă teren, cîte puțin ideea cea nouă ajunge și ie idee ortodoxă, un stîlp al societăței, pentru că răzemați de acest stîlp, cei interesați, nepricepuți, fricoși și neputincioși să strige ieară-și contra altei idei nouă și îndrăznețe. Cam acela-și lucru se întîmplă și cu ideile nouă estetice, se întîmplă și cu tendințele sociale introduse în artă. Pe un poiet mare, novatoriū îndrăzneț, care arată admirabil o idee mare socială, pe un așa poiet îl întîlnesc huïduelele și strigările că iel pîngărește arta, că arta ie ce-va prea sus pentru ca să fie amestecată cu de ale vieței, că pentru aceasta există jurisprudență, economie etc. După o vreme înse oricare idee ajunge foarte poietică, își căpătă dreptul de cetățenie în poiezie, se prefăce într'o armă în potriva tendinților și ideilor nouă. Cînd vitejii artei pentru artă, ai artei pure, ai artei care ie mai pre sus de toate și mai înnainte de toate artă, cînd acești viteji încep să strige asupra ideilor și

tendenților sociale introduse în artă, preținzând că iewa trebuie să remie cu totul în afară de lupta ideilor și a tendenților sociale, iewi nu știu ce vorbesc.

Adevărul ieweste că iewi nu-s în general în potriva ideilor și tendențelor sociale în poezie, — aceste idei și tendențe fiind sîngele cald al poeziei, — ci sînt în potriva unor anumite idei și tendențe. Dacă iewi strigă în potriva tendenților sociale în general în poezie, apoi strigă, fie din nepricepere, fie din interes. Cînd genialele versuri ale lui Shelley ca lavă topită au căzut asupra Engliterei, chemînd la viață pe cei desmoșteniți, ce strigăt de ură și de turbare! Intre alte clevetiri a fost și asta că versurile lui Shelley pîngăresc arta prin introducerea unor idei cari au alt cîmp de luptă... Estetici curați s'au făcut mai ales acei ale căror privilegii au fost amenințate prin acest potop de geniale și înfocate versuri. A trebuit mai bine de-o jumătate de veac, pînă ce critica să înceapă în sfîrșit a mărturisi că Shelley iewe cel mai mare poet englez din veacul nostru, că iewe mai pre sus de Byron și în unele privinți ajunge pe Shakespeare. *) Trebuie să spunem înse un adevăr că în cuvintele antitendenționiștilor în privința poeziei se cuprinde și o parte de

*) Vezi „Swinburne“ în prefața la drama lui Shelley „Cenci“.

adevăr, cîtă vreme se luptă în contra tezisului (pe dată vom vedea cum pricepem acest cuvînt), confundîndu-l cu tendința socială a artei. Din altă parte și apărătorii tendințelor sociale în artă nu lămuresc destul deosebirea cea mare ce există între tendenționism și tezism. Vom stărui să explicăm aice pe scurt această deosebire. De la început înse trebuie să mărturisim că vorbele tezism și tendenționism le întrebuițez arbitrar. În limba obicînuită aceste vorbe sînt întrebuițate chiar în același înțeles. Și, drept vorbind, n'aș dori de loc să introduc nici cuvinte nouă, nici să ieu un cuvînt într'un înțeles neobicînuit. Dar ce vreți să fac? Am în capul mîeu două șiruri de idei bine deosebite, dar pe cari publicul le amestecă, nu le distinge, în cît pentru oricare din amîndouă întrebuițază, la întîmplare, ori vorba tendenționism ori tezism. Cum am spus, pentru mine aceste două serii sînt foarte deosebite, sînt decî nevoit să dau fie-căreia din iele o numire, fie chiar cu primejdia de a aduce oare-și care încurcătură în mintea cetitorilor. De altmîntrelea ieu nu țin la cuvinte, țin numai să se facă bine deosebirea între aceste două serii de idei și dacă mi se vor da nume mai potrivite, le voi primi cu plăcere. Cu alt prilej voi lămuri în toată întinderea ieî pe larg deosebirea adîncă

între tezism și tendenționism ; aice voiți spune numai cîte-va cuvinte, dar cari, cred, vor fi destul de lămurite. Una din trăsăturile caracteristice ale teziștilor iese că ieși cred că însușirea artistică (așa iese din vorbele lor) nu se deosebește de însușirile intelectuale în general. În polemica lor în privita metafizicilor, cari socot arta ce-va dumnezeesc, supranatural, pentru a areta că arta ie o însușire ca ori care alta, un rezultat al dezvoltării nervoase, teziștii au căzut în greșala contrară (cum se întîmplă așa de des în polemică), ajungînd pînă la a spune, lucru absurd, că însușirea artistică nu se deosebește prin nemică de însușirea de-a învăța aritmetica. Ast-feliu ar urma că după cum toți oamenii (nu ținem samă de idioti) pot să învețe cele patru reguli, tot ast-feliu toți ar putea fi poieți. Ieși nu spun aceasta lămurit, dar aceasta iese negreșit, dacă scoatem încheieri logice din cuvintele și premisele lor. După noi înse ie cu totul altă ce-va. Deși noi considerăm însușirea artistică nu drept ce-va supranatural, ci ca un lucru foarte firesc, rezultat necesar al dezvoltării nervoase, totu-și această însușire nervoasă, specială, o credem de un tip mai înnalt. După cum toate rasele omenești sînt rase omenești, iar rasa albă ie de un tip mai înnalt ; tot așa un artist mare ie om ca toți oamenii,

dar de un tip mai superior. După noi deci, deși însușirea artistică, tocmai ca ori-care altă însușire sufletească, ie rezultat al dezvoltării nervoase, totu-și iese de un tip mai înalt; ast-feliu că nu fie-care om poate să se facă poiet și vorba că poieții se nasc iese un adevăr ce nu trebuie să fie tăgăduit. Un poiet mare, la nașterea lui, are un sistem nervos fin, de un tip mai înalt. Un cățel și un copil la naștere sînt de o potrivă de proști, înse copilul cuprinde putința de-a ajunge om; iar cățelul, fie pus în ori-ce împrejurări, tot cîne se face. Așa iese cu Stan și Bran față cu Goethe. Goethe la nașterea sa cuprindea putința de-a fi poiet mare. Imprejurările vieții, creșterea, au hotărit direcție poieziei lui, precum și cuprinsul etc.; înse repetăm, Goethe la nașterea sa iera un geniu, pe cînd Stan și Bran, ori cari ar fi împrejurările în cari vor trăi, vor remînea tot oameni de rînd. Dacă însușirea artistică am vroi să o comparăm cu însușirea mate-matecă, ar trebui să asemănăm pe Goethe cu Leibnitz, Newton ori Euler. Goethe și Newton au fost tipuri mai înnalte ale dezvoltării ome-nești, dar unul într'o ramură și altul în alta. Această deosebire între noi și teziști va fi de ajuns pentru a face să fie pricepută deosebirea cea mare ce trebuie să fie între aprecierile noastre și ale teziștilor. Pentru teziști

un artist, poiet de pildă, poate după o teză dată (de aceea îi numim teziști) să scrie orîce, a-zî o odă unui monarh, mîne o odă republicei; artistul ie un meșteșugariu, se asemănă cu tîmplariul care face a-zî un tron pentru rege, iar mîne poate face unul pentru președintele republicei. In această privință teziștii, deși pleacă de la un punct de vedere deosebit de cît metafizicii, ajung la acelea-și încheeri, fie din pricină că și unii și alții au temelie greșită, fie pentru că extremele se asemănă. In adevăr după metafizicii, obiectiviști absoluți în artă, după metafizicii cari cred arta un dar dumnezeesc, căzut din ceriul și neatîrnat de împrejurările materiale ale vieții, artistul poiet poate de asemenea a-zî să facă o odă minunată regelui, mîne un cîntec revoluționar. Plecînd de la două puncte de vedere deosebite, dar amîndouă greșite, metafizicii și teziștii ajung unii și alții la aceea-și încheere greșită, că artistul poiet ie neatîrnat de mijlocul ce-l încunjoară și după vroință poate să creeze orî în ce teliu. Cetitorii știu că, după părerea noastră, creațiunea poietului ie condiționată negreșit prin mijlocul natural și prin cel social. Aceste cîte-va cuvinte le credem destule pentru a areta deosebirea ce ieste între teziști și noi. Cele ce urmează vor lumina această chestie și mai bine. Cînd d-l. Roman ne învinuie că ame-

stecăm economia politică și poezia, apoi ne învinuște tocmai pentru că ne crede teziști în înțelesul de mai sus, lucru de care să ne terească Dumnezeu. Dar, neavînd dreptate în privința mea, are dreptate în general pe cît se rostește împotriva tezismului. Cînd ne vorbește înse de neamestecarea ideilor sociale în artă, cînd vorbește de artă, care trebuie să fie mai înaintea de toate artă, atunci vorbește ca metafizic și, în adevăr, cum am văzut, ie mai aproape de teziști de cît sîntem noi. Incurcătura se naște de acolo că d-l Roman nu știe să deosebească tezismul de tendenționism; se naște și de acolo că d-sa, deși din școala literară modernă (lucru pe care îl constatăm cu multă plăcere), tot nu s'a lăsat de cîte-va păcate metafizice.

D-l. Roman ridică, după cum am zis, mai multe chestii foarte însemnate din vre un punct de vedere, de ce deci n'ași întrebuința acest prilej, pentru a-mi spune și cuvîntul mieu? Cetitorii,—cari s'a'u convins din cele spuse pînă aici că nu combatem pe dl Roman, ci căutăm a lumina cîte-va chestii literare, atît de încîlcite, din netericire, — vor urma înaintea acestui articol dîndu-mi dreptate dacă o voi avea, arătîndu-mi că n'am dreptate, dacă nu voi fi avînd. A mă

lumina pe mine și a lumina pe alții, altă dorință n'am.

* *
* *

D-l. Roman caracterizază direcția literară de care mă țin și care aș dori s'o aibă literatura română. În privința caracterizării n'am avea nemică de zis, dacă unele cereri ale noastre nu le-ar fi priceput prea simplist d-l. Roman, dacă nu le-ar fi priceput cam alt-feliu de cât am fi vroit. Așa D-sa iewa cuvintele noastre parcă ar fi niște rețete ce le dăm artei în genere și poeziei în special. Așa după d-sa iew cer poeziei să glorifice viitoriul, cer să cînte pe femeea cetățeană etc. Ie foarte adevărat, dacă vorbele mele ar fi luate într'un înțeles mai larg și nu te-zist, cum pare că le-a luat d-l. Roman; ie adevărat că am zis poieților: „cîntați în femeie nu numai pe amantă, dar și pe cetățeană“; înse mai de demult, în articolul despre d-l. Maiorescu, am zis și am răs-zis, am stărunit și chiar am sfîrșit acel articol spunînd poieților următoarele cuvinte: „Umpleți-vă inema și sufletul, ori cât de largi ar fi iele, cu cele mai înnalte sentimente și idealuri, cu cea mai înnaltă morală a veacului vostru,—și opere însemnate, educătoare și moralizătoare veți produce“. Din tot ce am scris, nu din cutare ori cutare loc, urmează

că noi nu dăm nici o rețetă ori teză, după care cerem să scrie poieții, ci dorim ca poietul să se pătrundă până la cele mai mari adâncuri ale sufletului său de o idee sau de un sentiment mare și numai atunci să scrie. Pe un poiet, care ie pătruns de o idee contrară cu ale noastre, negreșit nu l'am sfătui să scrie așa cum ne-ar plăcea nouă. Dacă un poiet talentat mi-ar face cinstea de a mă întreba despre ce să scrie, i-ași răspunde următoarele: „Zi, poiete, aceea ce-ți arde sufletul, ce face inema ta să bată cu durere ori cu bucurie, ce-ți arde și-ți istovește creerii, ce te face să visezi cu ochii deschiși, ca astfeliū versul tău să sugereze în omenire aceleași sentimente și gânduri care te muncesc și te istovesc; dar tocmai fiind-că sentimentele și gândurile ce te muncesc, urele și simpatiile tale vor fi ațitate în cetitorii tăi, caută de te pătrunde de cele mai înalte, de cele mai sublime idei și sentimente ale veacului ca astfeliū să fii nu numai poiet mare, dar și un mare cetățean“. Cred că ie foarte departe de la aceste cuvinte până la teze și rețete. Al doilea punct în care a semenea nu ne-a înțeles, după cum am dorit, ie următoriu: D-l. Roman, luînd cuvintele noastre drept rețete și teze, crede că am opri pe poieți să scrie astfeliū de cît numai după cîte-va rețete, cari le-am dat

noi. D-l. Roman mustră pe poieți „Contemporanului“, de ce cîntă iubirea pentru femei și nu cîntă femeia cetățeană, „după cum a zis d-l. Gherea“; aceasta, după d-sa, ie gravă contradicere mai ales pentru redacție care alătura tipărește articolele mele și poeziile lui Teodor, unde se vorbește de iubire, tot cum a vorbit și Eminescu. După cum a înțeles d-l. Roman, ar urma că, dacă unui poiet îi bate inima de vrea să i se rupă, îi zvîcnesc tîmplele, i se învîrtește capul din pricina iubirei, îi vine să plîngă ori să ridă, îi vine să cază la picioarele iubitei, să-i îmbrătoșeze genunchele, dacă-i vine să se pîeardă în ochii ie, să izbucnească într'un bohot de plîns, ori dacă ar vrea să se arunce în brațele celui di'ntăi cunoscut și să strige: „cît sînt de tericit!“, după d-l. Roman, ar urma că noi nu dăm voie să se manifesteze în formă artistică aceste sentimente atît de omenestî, adecă ar urma să desființăm mai pe toți poieții cei mari ai omenirei !! De unde a luat d-sa aceasta? Că va găsi cîte-va fraze pe care le-ar putea lua și în acest înțeles, se poate; căci ce nu se poate dovedi scoțînd fraze di'ntr'un articol? Dar din tot ce-am scris pînă acuma urmează cu totul altă ce-va. Nu o dată am zis că toate sentimentele omenestî au drept să fie exprimate prin artă. Mai mult de cît atîta, din articolele mele urmează un lu-

cru, asupra căruia atragem mai ales luare aminte, urmează că poietul exprimă în creațiunea sa toată personalitatea sa cu totalitatea sentimentelor sale și că nu poate să exprime de cît aceste sentimente. Firește, ie vorbă de poieți adevărați ¹⁾.

Din broșura d-lui Roman ar urma că ieu am fost grozav de aspru și chiar nedrept cu Eminescu. Pentru a lămuri această chestie, pentru a-mi areta părerea mea despre Eminescu și a-mi desluși părerile aretate în articolele din urmă, voi face următoarea presupunere. Să zicem că mult talentosul nostru poiet Eminescu mi-ar fi propus să tipăresc scrierile lui în revistă. Crede oare d-l. Roman că n'ași fi tipărit mai toate poeziile lui Eminescu în „Contemporanul“? Orî crede că tipărindu-le ași fi fost în contrazicere cu credințele mele? Greșește foarte mult d-sa dacă crede ast-feliu. Declar că ași fi tipărit cu mare bucurie mare parte din scrierile lui Eminescu și ieată de ce: Poeziile lui Eminescu exprimă un șir întreg de sentimente frumoase, omenestî: blîndeța, bunătatea inemei, compătımire pentru cel împilat și în special pentru nefericitul popor românesc, „serac în țară seracă“. In privința iubirei cătră femeie, poeziile lui Eminescu exprimă admirabil o frumoasă și

¹⁾ Rugăm pe cetitori să nu uite că în acest articol vorbim despre poezie mai ales și mai mult de poeziea lirică.

puternică iubire erotică, adecă un sentiment omenesc, biciuesc legăturile negustorești între bărbat și femei, adecă arată un sentiment progresist mai ales într'o societate în care mare parte din căsătorii au cu totul altă pricină de cât iubirea: zestrea femeii, lefile bărbatului, înrudirile aducătoare de hatîruri, etc. Ieată de ce ași fi tipărit cu bucurie mai toate poëziile lui Eminescu în cari ie vorbă despre iubirea către femei. Și tipărindu-le ași fi pus alătura o critică în care ași fi constatat talentul poëtului, ași fi lăudat chipul cum exprimă iubirea erotică, dar tot o dată ași fi aretat că iese un ideal de femei, mai înnalt de cât cel exprimat de poiet, că poietul nostru a zugrăvit admirabil concepția sentimentului de iubire pentru femeia amantă, înse n'a exprimat de feliu o concepție mai înnaltă : femeia cetățeană.

Ași fi ieu oare redactor neconsequent ? Se înțelege de alt-feliu că mi-ași da toate silințele mele să ațiș în poiet concepția ce-o am și ieu, ași pune toată puterea ca să ațiș în iesel acele sentimente ce le cred mai înnalte și, dacă ași fi reușit, atunci cu înzecită bucurie i-ași fi tipărit poëziile ; iar dacă nu, atunci ași fi urmat cu tipărirea poëziilor lui frumoase și, în unele privinți, progresive ; iar sentimentele și concepțiunile mele mai înnalte despre femei le-ași fi exprimat alt-feliu, prin vre un chip care nu cere aptitudinî atît de speciale, le-ași

fi exprimat fie într'un articol critic, fie în articole sociologice, cum sînt ale d-nei Sofiea Nădejde. Cu totul alt-feliu ași face dacă ași fi tezist. Ași găsi un om care știe să facă bine versuri și l'ași pune să facă atîtea și atîtea sonete pe an asupra cutărei sau cutărei teze.

Orî să luăm de pildă pesimismul lui Eminescu. Limba obicînită amestecă multe sub numele de pesimism.

Cînd un om, primind un șir întreg de crude loviturî ale soartei oarbe, cade istovit strigînd: „Nu mai pot; mai bine moarte de cît așa viață!“—aceasta se numește pesimism.

Cînd în lupta cu ticăloșiile vieței omul vede triumfînd pe oamenii de rînd și pe idioți, cînd vede călcate în picioare cele mai alese și mai înnalte însușiri omenestî și scapă un strigăt de durere adîncă și de descurăjare: „Așa a fost, așa iese, așa va fi cît lumea!“—aceasta se chiamă pesimism.

Cînd un om sub înriurirea marei sale iubiri trădate, cade cu capul pe perină, mototolind'o și mușcînd'o de durere, dînd curs amărăciunei nesuferite ce i-a pricinuit trădarea, — asta se chiamă pesimism.

Cînd un om care s'a împotrivit cu putere tuturor mișeliilor, vede una mai mare, apropiindu-se mai amenințătoare de cît celealalte cu scop de a l zdrobi și strigă: „Doamne, fă să treacă de la mine paharul acesta!“ — asta se chiamă pesimism.

Cînd un om ie ruinat sufletește pri'ntr'un complex de cauze, fie naturale, fie sociale ; cînd a ajuns să vadă totul în negru ; cînd din știință și din generalizări filosofice iel ajunge să tragă încheerea că reul iese în faptul existărei (în „Das Sein“, „To be“) ; cînd idealul lui ajunge a fi neființa ; cînd găsește că scopul cel mai înalt al ființei ie neființa : — atunci acest om ie pesimist și de astă dată, în înțelesul științific al cuvîntului.

Eminescu n'a fost pesimist de cutare ori de cutare feliu, mai degrabă le-a avut și le-a exprimat pe toate.

După cum m'a priceput dl Roman, nici vorbă că n'ași fi putut să tipăresc în „Contemporanul“ poeziile de acest feliu ale lui Eminescu. Dar greșește foarte tare. Dacă pesimismul în înțelesul descris mai sus, poate pricinui, în cît-va, un sentiment de descurajare, apoi pe de altă parte pricinuește un șir de alte sentimente, cum iese compătimirea pentru suferință, ura pentru oamenii de nemică ; respectul pentru merit și superioritate.

Cel din urmă feliu de pesimism, în înțelesul științific, ie mai serios. Dar și aice, în înțelesul cum a scris Eminescu, pesimismul deșteaptă gîndirea, deschide cugetărei un orizont larg, iese în sfîrșit o protestare în

potriva acestei burtă-verzimi care nu se îndoește de nemică, numai burta și punga să-i fie pline. Ieu ași fi tipărit, deci, mare parte din scrierile pesimiste ale lui Eminescu; firește înse că alătura cu dînsele ași fi tipărit cu plăcere un articol științific prin care s'ar areta că pesimismul în înțelesul Schopenhauerian are înriurire vătămătoare asupra energiei tinerimei, asupra căreia face impresie. Ași putea să lungesc șirul exemplilor; dar ca să nu ieasă articolul prea mare, voi formula cugetarea mea în cîte-va cuvinte.

În creațiunea poietului se oglindește tot poietul, cu toate credințele și sentimentele sale. Vieța sufletească a unui om ie peste măsură de complexă; iar vieța psihică, (deci și credințele și sentimentele) unui poiet, a unui artist, ie și mai complexă de cît a altor oameni. Intr'o creațiune poietică se va oglindi o vieța psihică complexă, un șir de credinți și mai ales un șir întreg de sentimente și de combinații de sentimente. Bine înțeles că, omul, nefind o mașină făcută după cutare sau cutare regulă, pentru cutare sau cutare scop, toate sentimentele lui nu pot să corespundă unui ideal anumit. Fie-care om are păcatele lui, zice poporul, și are dreptate. În creațiunea poietului, din punctul de vedere al vre unui ideal hotărit, pot să

apară sentimente și credinți mai mult ori mai puțin străine, ba chiar sentimente și credinți protivnice acestui ideal. Intre alte îndatoriri ale criticei, și chiar una din cele mai de frunte, iese analiza acestui șir de credinți și de sentimente și critica lor din punctul de vedere al unui ideal, al idealului celui ce critică. Te lucru de la sine înțeles că prin constatarea unei anumite credinți ori anumit sentiment în necorespondere cu idealul criticului nu vrea să zică nici că desființăm poietul, nici că sîntem vrăjmași, împotriva lui, nici că nu poate fi publicată creațiunea artistică în revista în care scrie criticul, în revista al cărei ideal iese exprimat de către critic. Nu poate însemna ce-va așa, pentru că toți oamenii au negreșit cutare ori cutare neajuns. dacă'i privim din punctul de vedere al unui anumit ideal. Dar o obiecție poate să ne fie făcută și anume una foarte serioasă. Din faptul că toți oamenii, și deci toți poieții ori cel puțin enorma majoritate a lor, au o parte bună și o parte rea din punctul de vedere al unui anumit ideal, ar urma că într'o revistă s'ar putea publica creațiunile tuturor poieților numai să fie talentate; ar urma un felu de nepăsare morală față cu poieții. Nu, asta nu urmează și dacă n'ași dori să fiu înțeles reu, apoi mai ales n'ași dori să fiu înțeles reu în

această privință. De sigur indiferentismul moral nu urmează din cuvintele mele. Dacă o lucrare poietică (în întregul îei firește, nu fie-care poezie luată în parte) exprimă toate sentimentele bune și rele ale poietului, atîrnă firește mult de la ce sentimente bune și ce sentimente rele exprimă. Pot se fie mai multe rele de cît bune, poate să fie un singur sentiment reu asupra căruia stăruie poietul mai ales ; în sfîrșit pot să fie și alte considerații foarte legitime pentru a nu primi, pentru a respinge cutare orî cutare creațiune poietică, a cărei tipărire în adevăr ar compromite credințele și direcțiunea unei reviste. Bine înțeles că o revistă redactată de un om religios nu va tipări, și nu trebuie să tipărească, vre-o poezie în care se înjură religia, decî îndreptată împotriva ideilor, idealului care-i scump redacției. Toate cazurile nu pot fi prevăzute și înșirate. Ast-feliu îeu n'ași putea publica nicî o dată partea aceea din satira a treia a lui Eminescu, partea în care unul din cei mai însemnați fiî ce-a avut vre-o dată România, ie numit cu vorba de broască veninoasă, de pocitură și altele de acest soiü. De asemenea, în alt gen, n'ași tipări „Baiea“ și alte poezii ale lui Rollinat, pentru că sînt, în mare parte, produse de un nevros sexual și un nevros sexual tinde să sugereze în cetitori. Din cuvintele mele

iese numai atîta că nu iese o măsură cu care s'ar putea să se cîntărească producțiunile pentru a ști cari pot fi tipărite și cari nu ; din cuvintele mele iese de asemenea că în chestie de artă, și mai ales de artă care se îndeletnicește cu vieța omului, hotăririle simpliste ale d-lui Roman nu pot să aibă loc ; din cuvintele mele iese asemenea că, nefiind o măsură pentru a ști ce poate și ce nu poate fi tipărit într'o revistă, de cît numai în împrejurări extreme (pornografie, insulte aduse principiilor revistei), tactul redacției joacă în acest caz rolul de căpetenie și firește numai tact bun n'ar fi a-retat redacția „Contemporanului“, dacă ar fi respins poeziile ce exprimă iubirea cătră femeii, sub cuvînt că iese un ideal mai în-nalt de cît cel exprimat în ieie, și, în sfîrșit, urmează, cred, destul de lămurit că nu m'a înțeleș bine dl. Roman, cînd din cuvintele mele a vrut să facă o armă în potriva redacției și direcției „Contemporanului“. Incă puține cuvinte vom spune d-lui Roman și vom mîntui. In articolul meu despre Eminescu am scos cît am putut la iveală însușirile cît și neajunsurile poietului. Intre aceste din urmă am stăruit asupra faptului că poietul are idealul său în trecut, în loc de a-l avea înaintea. Nu, zice dl. Roman, aceasta ie o „absurditate“, o nedreptate ;

Eminescu n'a avut idealul său în trecut, ci a luat trecutul fiind că-i dădea mai mult material poietic ; nicăjurea, zice d-l Roman, poietul n'a însoțit trecutul de idealuri nepoietice. Idealul poietului ie sublimul, frumosul și deci ce ne pasă dacă poietul ne descrie acest sublim și frumos în trecut, numai frumos să fie ; ce ne pasă din ce buruie ne ie strinsă miera albinelor, bine că e dulce. Dacă iubirea cavaleriului și a damei din scrisoarea a IV-a ie frumos descrisă, atunci tot păcatul lui Eminescu ar fi numai că vorbind despre ie a pus data 1400, de-ar fi spus că lucrul se petrece la 1900, atunci ar fi, după dl. Gherea, perfect fondul scrisorii. Nu trebuie de cerut poietului ca să vadă trecutul prin prizma ta. Cam acestea sînt argumentele ce înșiră dl. Roman în patru pagini pentru a protesta în potrivea noastră, cari am găsit un neajuns lui Eminescu în convingerile lui și în idealizarea trecutului.

„Nicăjurea, zice dl. Roman, poietul n'a însoțit trecutul de idealuri nepoietice“. Ne-tăgăduit ieste că aice ie un merit al lui Eminescu, dar tot aice ie și un neajuns pe care l'am aretat. În articolul despre Eminescu îmi pare că am spus foarte deslușit părerea mea, dar fiind că n'am fost înțeles sînt nevoit a alerga la un mijloc, care poate nu ie potrivit din punctul de vedere al e-

steticeî, dar îe foarte potrivit cînd vroim a lămuri foarte bine un lucru și, cum am mai spus, nici n'avem altă ambiție. Vom luă deci o *pildă*, pentru că pildele vorbesc nu numai minței ci și inemeî. Așa, să luăm provinciile noastre cari-s sub stăpăniri străine, sub Ruși și Unguri. Să presupunem că Romîniî în Transilvania sînt tratați de Unguri de o mie de ori mai reu de cît sînt tratați în adevăr, să presupunem că se poartă cu dînșii ca stăpînii de robî cu Negrii pe vremea robiei în America. Să mai zicem că un poiet scrie o poemă în care în versuri energice spune că asemenea stare de lucruri îe bună și dreaptă. Poietul, un om curajos și mîndru înse cu instincte selbatece, chiamă pe magnații Unguri la luptă spre-a împila pe robii Romîni cari-s născuți spre a fi robî. Această poemă, ori cît de frumoasă, de plastică, de energică, ar fi îea, va fi înse o infamie și nu cred să se găsească o singură revistă în țară, care să o tipărească. Fac înse a doua presupunere. Să zicem că îeste un poiet omenos, cu sentimente frumoase, un poiet care iubeste sincer poporul românesc; dar nu cunoaște starea lucrurilor în Ungaria, ori mai bine, care îe înconjurat de un cerc de oameni cari au interes să se pară lucrurile altmintrelea de cum sînt; pe de altă parte poietul nu vede lucrurile petrecîndu-se de cît prin prizma acestui cerc de oameni. Acest poiet scrie

o poiemă în care relațiile între Unguri și Romîni se arată patriarhale, blînde, frumoase; Ungurii împilători sînt ca niște părinți care se îngrijesc numai de fericirea Romînilor-copii. Fiind că, după presupunerea noastră, poietul ie om bun, blînd și cu sentimente frumoase, apoi firește că în poiemă se vor da pe față tot acelea-și însușiri. Presupunem că dl. Roman a trebuit să facă o dare de samă despre această poiemă. Ce ar fi scris dl. Roman? După ce ar fi cetit și înțeles poiemă, ar fi făcut, sîntem încredințați, cam așa. Ar fi scos la iveală talentul poietului, plasticitatea formei, ar fi aretat sentimentele frumoase ce se dau pe față în lucrarea artistică, dar firește că ar fi adăogit: „Din nefericire, poietul orî nu cunoaște de loc, n'a studiat starea nenorocită a Romînilor, orî a fost dus în greșală de oameni interesați și de aceea ne dă cu totul alt tablou despre starea Romînilor și despre relațiile lor cu Ungurii de cum ie în adevăr. Această greșală ie foarte mare și cu atîta mai rea cu cît vine foarte la îndămînă dușmanilor noștri. Apăsînd, nemicînd pe Romîni, ieî ar voi să aibă tot o dată în fața lumii nume de binefăcători ai lor, vor să-și facă tală la alte nații și ast-feliu să poată zugruma poporul nostru mai fără grijă. Cel mai mare dușman n'ar fi putut să ne facă mai mult reu, și cu cît

talentul artistului ie mai mare cu atîta face mai mare întipărire în felul dorit de dușmanii noștri, cu atîta lucrarea lui ie mai vătămătoare. Cam așa ar fi scris dl. Boman și nu s'ar mai fi gîndit la faptul că poietul vede lucrurile prin altă prizmă de cît economistul ori de cît criticul.

Și ce-am făcut ieu altă ce-va de cît ceea ce sîntem încredințați că ar fi făcut și dl. Roman în împrejurarea pomenită mai sus? Și ieu am aretat, bine înțeles pe cît am putut, frumuseța și plasticitatea formei, o mulțime de sentimente frumoase, cari însuflețesc pe poiet; dar am protestat în potriua idealizării unei stări de lucruri, care numai idealizare nu merită. H. Taine, unul din cei mai mari istorici moderni și cari mai curînd poate să fie acuzat de conservatorism de cît de liberalism, zugrăvește cu colori grozave vieța dîn veacul de mijloc. După ce înșiră o mulțime de grozăvenii, ieată concluzia la care ajunge: „Astă despoiere și aceste omoruri de slabi, acest negoț de hoții și de ucideri între cei tari, această deprindere de a ocări și de-a zugruma legea și dreptatea, alcătuesc aproape în tot veacul de mijloc obiceiurile feudale, și, după ce-am cîntărit cu băgare de samă bunătățile și fericirile acestei vremi lăudate, aflu că mi-ar plăcea tot atîta să trăiesc

într'o pădure sau într'o potaie de lupi“.*)

Alt istoric Scher ne descrie cu cele mai vii colorii grozavele și dobitoceștile relații de iubire în veacul de mijloc. Și iată ieu, care mi-am făcut o idee limpede despre aceste relații, citesc un poiet romantic la care acești lupi feudali sînt zugrăviți ca niște viteji „fără frică și fără pată“, plini de înaltă morală, iar relațiile de iubire apar ca niște idile frumoase și în fața acestei minciuni, ieu criticul, să n'am drept de a pomeni măcar că minciuna ie minciună, să n'am drept nici să aret reul ce aduce această idealizare, pe de o parte prin falsificarea faptelor istorice, pe de alta prin sugerarea de sentimente de respect și iubire pentru o stare de lucruri ce merită numai ura; n'am drept să spun că din această falsificare de fapte istorice, din această sugerare de sentimente nepotrivite pot a se tolosi acele păseri de noapte cari așteaptă numai vre un chip, dacă nu pentru a întoarce carul progresului îndăret, cel puțin pentru a-l opri pe loc cît mai multă vreme!! D-l. Roman găsește că n'am drept să fac ast-feliu și susține că-i „o absurditate“! Dar pentru ce? Poate d-l. Roman are alte idei istorico-culturale în privința veacului de mijloc? Atunci bine înțeles ar avea

*) Vezi *Essais de critique et d'histoire* pag. 8—9.

dreptate ca să ne combată. Nu, în privința aceasta D-sa, ie de o idee cu noi. Dar ieată pentru ce : „Nu-mi pretinde mie, poiet, să văd trecutul prin prizma d-tale de ecónomist ; nu pretinde albinei să facă studii prealabile de botanică, înainte de a începe a-și stringe miera“. Ieată concepția metafizică a artei în toată goliciunea ie, în toată simplitatea. Prizma poietului strămutată în afară de cunoștințele omenest, poietul asemănat cu o albină care zboară de la o floare la alta pentru a stringe miera ! Goethe pentru a scrie „Iphigenia“ a studiat ani întregi istoria culturală a Greciei ; Flaubert pentru a scrie Salammbô a studiat șese ani istoria Cartagenei, și, după d-l Roman, reu au făcut. D-sa nu le cere asemenea jertfă, nu le cere ca ie, artiști, să vază prin prizma istoriei. Iear dacă Grecele în drama lui Goethe ar veni pe scenă cu turnură și Grecii cu frac stînd de vorbă la *café chantant* și cetînd gazete, toate acestea n'ar fi nemica, numai frumos să fie descriși, numai să fie miera, în colo de unde a luat'o poietul nu-i treaba noastră ! Nu vede oare d-l. Roman că nu concepția mea ie-o absurditate, ci a d-sale ? D-l. Roman citează următoare frază a mea ; „Depărtarea trecutului face să se poată șterge toate trăsăturile nepoietice“. „Iei bine, zice d-l Roman, dacă depărtarea face să dispară păr-

țile nepoietice, lăsați pe poiet să cînte ceea ce remîne, ce-î pare că ie poietic“. Ba, nu ! Dacă poietul vrea să scrie ce-va di'ntr'o epocă istorică apoi trebuie s'o cunoască adînc din punctul de vedere istoric, economic și cultural, ca să nu ne spuie minciuni ; iear dacă n'o cunoaște, atunci să vorbească despre ceea ce cunoaște. „Dar o poemă, care cuprinde greșeli istorice, ori ne înfătoșază sub cu totul altă lamină o epocă istorică, poate să fie însemnată din alte puncte de vedere“. Foarte adevărat ! Un critic tăgăduind toate însușirile unei poëme numai pentru că va fi cuprinzînd un neadevăr istoric, ar dovedi îngustime de vederi ; dar și un critic, dacă din pricina frumusețelor forme n'ar vedea minciuna fondului, ar dovedi de asemenea o minte prea îngustă. De altmintrelea această minciună își răzbună stricînd întipărirea ce ar putea să ne facă forma. Intipărirea ce ne va face o poemă foarte frumos scrisă, dar în care Grecele s'ar areta cu turnură și Grecii fumînd țigări de Havana, va fi foarte stricată, tocmai prin faptul minciunei istorice. Și cînd în public se vor lăți cunoștințele istorice, economice și culturale despre vrîsta de mijloc, așa ca fie-căruia să-î fie cunoscute limpede relațiile sociale și morale din acea epocă, atunci idilele romantice din acea vreme ne vor face tot aceeași întipărire ca

și niște Grece din Atena veche cu turnură. Mai ciudat iese că d-l. Roman apărînd dreptul minciunei în artă, crede că apară arta în potrivea mea! Putem noi cu tot dreptul să-i înturnăm d-lui Roman cuvintele d-sale: „Dacă venim înse la d-l. Eminescu, nedreptatea, și absurditatea ie și mai aparentă.“ Aceste cuvinte pe cari ni le spune d-sa nouă cu mai mult drept i le putem întoarce, pentru că afară de toate celealalte ie și nedrept cu Eminescu. Cînd am scris articolele mele despre genialul poiet, înaintea mea plutea poietul așa cum îl cunoaștem cu toții, cel puțin în parte. Un om nervos, impresionabil, serac, cinstit, cult, muncitoriū; un om care a căpătat cultura prin muncă, în sfîrșit un om consequent. Sub înriurirea unui cerc de oameni și-a format Eminescu convingerile sale sociale, filosofice, economice, istorico-culturale, politice și, alcătuiindu-și aceste convingeri, iel le-a remas credincios toată viața lui. În conferințe publice („Influența austriacă“), în viața publică, în timpul cît a fost ziarist, ca redactor al „Timpului“, ca poiet în sfîrșit, iel a remas consequent cu principiile sale. Convingerile lui nu sînt ale noastre, ba în multe privinți ale noastre sînt chiar cu desăvîrșire protivnice cu ale lui; dar iel credea sincer. Cu așa om poți să te lupți cu toată energia, să-l ai dușman, dar

nu poți să nu-l stimezi, nu poți să nu simți că tot ce spune ție strins legat cu totalitatea convingerilor lui. Și tocmai așa l'am considerat ție. Pentru mine cutare poezie, cutare ori cutare vers chiar, n'au fost niște lucruri făcute *din întâmplare*, ci niște produceri *necesare*, „bucăți din inimă rupte“, după vorba admirabilă a lui Vlăhuță și bucăți din creeri rupte. Pentru noi strofa „Și unde vin cu drum de fier“, din doina-i populară nu-i ce-va accidental, care ar fi putut și lipsi, după noi această strofă ție strins, organicește legată de toate convingerile, de toată vieța poetului. Când zice :

„Și unde ajung cu drum de fier
Toate cîntecele pier
Zboară păsările toate
De neagra străinătate,“

apoi în aceste versuri se vede jalea și plîngerea poetului în potriua civilizației străine care, introducîndu-se cu drum de fier, disolvă o stare întregă de lucruri, de relații patriarhale, alungă poeziea primitivă, alungă cîntecele, pentru a face loc unei stări de lucruri întemeiată pe ban, zgomotoasă și ne poetică, după cum ție și zgomotul locomotivei. Noi sîntem cu totul de altă părere în privința acestei poezii primitive și patriarhale și, cu toate protestările d-lui Roman nu vom în-

ceta de a ne lupta în potriva acestei idealizări a unei stări de lucruri arhi-ticăloesă și care pentru poietul nostru se părea plină de cîntul paserilor. Dar nu-î vorba de noi, ci de Eminescu, vorba iese că Eminescu așa credea, așa simțea și așa zicea. Așa-î cu toate poeziile lui Eminescu. Nu-î ce-va accidental cînd iel în satira lui, în termenî nu tocmai poietici, dar foarte tari, ocărește pe reprezentanții mișcării liberale și mai ales pe C. A Rosetti; nu-î ce-va accidental cînd poietul gîndește cu drag și cu mîndrie la vremea lui Mircea cel mare, dîndu-ne-o ca ideal față cu vremea de a-zî; nu-î ce-va accidental în sfîrșit, cînd Eminescu zugrăvește cu colorî vii și idealiste iubirea de pe la 1400; toate acestea se țin, sînt strins legate de convingerile, de concepțiile politico-sociale ale poietului, sînt strins legate cu toată viața lui. Acela care ar fi zugrăvit iubirea ideală de 1900, poietul acela ar fi avut alți creeri, alt sistem nervos, alte convingeri, altă creștere, alt mijloc încunjurătoriu, în sfîrșit ar fi fost altul și nu Eminescu. Cînd am scris articolele mele despre dînsul și am avut înnaintea mea volumul lui de poiezii, am privit acest volum ca productul, ca rezultatul, unei vieți întregi de gîndire, de luptă, de suferință; acest product pentru mine are rădăcini adînci în i-

nema și creerii poietului, și plecînd de la acest product am vrut să mă strecor în inema și creerii lui pentru a vedea și a pricepe rădăcinile, firile prin cari se ține creațiunea artistică de poiet, am vrut s'o pricep și s'o explic la alții. Am reușit oare pe deplin? De sigur că nu. Și chiar am declarat că în privința aceasta nici nu mi-am închipuit să reușesc pe deplin. Reușit'am măcar în parte? Nu știu, asta s'o judece cetitorii, nu ieu. Dar ceea ce știu iese că am fost corect lucrînd ast-feliu. Am fost corect cînd am privit volumul de poiezii nu ca o jucărie, ci ca rezultatul și exprimarea unei vieți întregi, am fost corect, cînd am privit pe poiet ca pe un om viu; am fost corect în sfîrșit, fiind-că am vorbit de *poietul-om*. Și în fața acestei concepții a mele *poietul-om*, dl Roman pune concepția sa: *poietul-insectă!* Poietul fluture, poietul albină, care zboară de la floare la floare pentru a stringe miere și a ne desfăta! Ieată cum pricepe dl Roman pe poiet! Și exemplul d-lui Roman cu albina nu-i o scăpare din vedere, ci exprimă foarte bine ceea ce înțelege d-l Roman prin poiet. Și în adevăr, dacă poietul nu pune în creațiunea sa toată viața cu toate luptele, suferințele, convingerile sale, dacă iel caută peste tot numai frumosul, îl stringe și îl așterne pe hîrtie pentru a ne desfăta, ce alta ie atunci poie-

tul dacă nu un fluture ori o albină ce zboară din floare în floare și stringe miere? Nu-î vorbă de acești poieți fluturi sînt destui în țara românească ; dar a spune ce-va așa despre Eminescu ar fi mare nedreptate. Și ce ie mai frumos, iese că dl Roman, punînd în potriva concepției mele de *poiet-om*, concepția d-sale de *poiet-insectă*, crede că-l apără pe Eminescu. Dacă Eminescu ar fi răspuns, de sigur ar fi zis : „Scapă-mă, doamne, de prieteni ?“ Cum că Eminescu ar fi zis ast-feliu nu încapă îndoală.

I. L. CARAGIALI

Înnainte de-a începe să scriem despre Caragiali sîntem nevoiți a face o digresiune cam mare, dar care îe absolut necesară pentru articolul prezent, pentru priceperea mult talentosului nostru scriitoriu I. L. Caragiali. Am zis într'un articol precedent, că pe la sfîrșitul veacului trecut o stare întreagă de lucruri, o întocmire întreagă socială, a căzut (feudalismul), a fost înlăturată de revoluția cea mare franceză și în locul îei s'a înfînțat întocmirea socială liberalo-burgheză. Această din urmă, mult mai superioară de cît cea de'n-tăiu, mult mai progresivă, îe foarte departe de a fi perfectă orî chiar bună, ci are multe și grave neajunsuri, cari au deziluzionat așa de mult pe cei ce și-au fost croit un ideal frumos și se așteptau la realizarea unei întocmiri ideale. Starea de lucruri modernă îe

de sigur mai progresivă de cît cea veche, dar are neajunsuri adînci și dureroase. Omenirea ie din nefericire departe de a putea fi comparată cu un om cu minte și inteligență clară, care ar merge tot înnainte, și înnainte, ci mai curînd am putea s'o comparăm cu un om beat, care nu vede bine drumul, face ocoluri și zigzacuri, se poticnește, cade și de multe ori ie expus să-și frîngă gîtul. Va fi în viitoriū altmintrelea de sigur, dar acesta ie un ideal depărtat. Ceea ce-a fost revoluția cea mare pentru Franția, a fost 1848 pentru noi. După 1848 la noi asemenea a dispărut o întocmire socială asemănătoare cu feudalismul (iobăgia), înlocuită prin o întocmire liberalo-burgheză. O prefacere asemănătoare celei franceze a fost făcută de-o pleiadă de tineri generoși, sub influența și cu ajutoriul civilizației Europene. O prefacere asemănătoare a dat și roade asemănătoare. Intocmirea noastră socială contemporană ie de sigur mult mai progresivă, mult mai superioară de cît cea veche iobagistă, dar are și iewa multe, adînci, grave și dureroase neajunsuri. Am zis că instituțiile Europene întroduse la noi au dat roade asemănătoare cu cele Europene. Asemănătoare da, dar identice cu desăvîrșire nu, pentru că condițiile în cari au fost întroduse la noi instituțiile Europene n'au fost identice cu condițiile în cari

au fost introduse acelea-și instituțiuni în Europa occidentală și mai ales în Franția. La 1848 Europa nu mai iera ceea ce fusese la 1789; asemenea la 1848 România nu iera ceea ce fusese Franția la 1789, deci și condițiile exterioare și cele interioare ierau pentru țara românească altele de cît pentru Franția. Evident, că și roadele date de instituțiuni identice în condițiuni diferite trebuie să difere. Analiza lor în condițiunile speciale românești, cît diferă iele, în reu ori în bine, de cele Europene ieste lucru de o colosală importanță, dar de sigur nu poate să facă tema unui articol literar, cum iese acesta. Pentru un singur lucru trebuie să facem excepție, despre o singură diferență în condițiunile țerei noastre și a Franției, în privința introducerii instituțiunilor moderne trebuie să vorbim aici, fiind absolut necesară pentru articolul nostru. Această diferență iese următoarea. În Europa occidentală, întocmirea socială modernă, instituțiunile liberalo-burgheze au fost căpătate pri'nt'r'o luptă îndelungată și eroică de însă-și burghezimea. Burghezimea ajungînd puternică materialicește și intelectualicește, fiind bogată și cultă, a învins clasa feudală, boierimea occidentală, și a introdus instituțiile liberalo-burgheze, mai ales prielnice burghezimei. Noi înse la 1848 n'am avut o clasă burgheză puternică nici materialicește nici

intelectualicește. Burghezimea noastră orășănească nu iera nici bogată nici cultă. Acei cari au introdus instituțiile liberalo-burgheze la noi pri'ntr'o luptă eroică, ierau tocmai fiii clasei privilegiate, o pleiadă de tineri culți și generoși, iar burghezimea, ca o clasă bogată și cultă, a început să se dezvolte mai târziu, ca un rezultat al introducerii instituțiilor europene. Diferența ie dar vădită, ie bătătoare la ochi. In occidentul Europei instituțiunile au fost create de burghezimea bogată și cultă ; la noi instituțiunile moderne, creează o burghezime puternică și cultă. În occidentul Europei instituțiile moderne întocmirea socială modernă ie o creațiune a burghezimei, la noi invers burghezimea, puterea și cultura ie sînt creațiuni ale instituțiilor. Această diferență fundamentală, și departe de a fi unica, a trebuit, bine înțeles, să producă niște anomalii speciale țerei noastre, niște anomalii necunoscute, altele de cît ale occidentului Europei. Cultura modernă burgheză introdusă la noi, s'a întîlnit su altă cultură inferioară, cu care a intrat în luptă, avînd tendința de a o distruge, de a educa pe om în senzul modern. Dar omul nu se schimbă așa de ușor, ceea ce se schimbă mai ușor la om ie stratul întăi, dacă putem să ne explicăm așa, al inteligenței și moralei ; adecă partea cea mai

superficială din om. Calitățile organice, a-dînci se schimbă mult mai greu, se schimbă cu generațiile. De aice superficialitatea culturii noastre. Instituțiile Europene o dată introduse cer o clasă de oameni cari să le priceapă bine, să știe să le puie în practică, să le realizeze. In occidentul Europei această clasă iera burghezimea cultă, la noi, cum am zis, lipsea această clasă, burghezimea, chemată să realizeze aceste instituțiuni, fiind incultă. De aice trebuie să rezulte, și a rezultat multă nepricepere, schimonosire, po-cire, falsificare a instituțiunilor și culturii Europene din partea celor nepricepuți, falsificarea și exploatarea acestei culturi și acestor instituții din partea celor mai pricepuți și mai necinstiți. Aceste anomalii, neajunsuri și multe altele, unele comune nouă și Europei occidentale, altele speciale nouă trebuie să fi fost produse de introducerea la noi a instituțiilor și culturii Europene și în adevăr au și întovărășit aceste instituții și această cultură. A fost oare de vină acea pleiadă de tineri generoși cari au introdus la noi formele sociale moderne? Bine înțeles că nu. Lor cu atît mai mare le ie meritul că în condițiuni atît de nepriitoare au putut să ne înzestreze cu niște instituțiuni cărora, *de bine de reu*, le datorim tot progresul ce-am făcut. Iear anomaliiile sînt rezultatul întregii

noastre dezvoltări istorice. Dar ce au a face toate acestea cu scrierile lui Caragiali? Au mult a face: cele patru comedii ale lui Caragiali, strinse într'un volum, au toate aceeași *notă* generală: baterea de joc, ridiculizarea, biciuirea anomaliilor, neajunsurilor izvorite din introducerea instituțiilor Europene, satirizarea mai ales a acelor neajunsuri și anomalii cari nu ne sînt comune cu Europa occidentală, ci speciale țerei noastre.

* * *

Caragiali ie netăgăduit un mare talent și un *talent satiric*. Am intercalat cuvintele din urmă pentru că am dori să atragem asupra lor atenția cetitorilor noștri. Un talent trebuie de prețuit, dar mai ales trebuie de prețuit un talent satiric; aice, cum am zis cu altă ocazie, poate să fie vorba de prețul rarității. Natura ie peste măsură de zgîrcită în producerea geniilor satirice. Acele genii cari prin risul lor au biciuit viciile societății, au fost și sînt foarte puține: Aristofan, Juvenal, Erasm de Rotterdam, Rabelais, Molière, Swift, Voltaire, Gogol, Șcedrin, ieată-i mai pe toți. Caragiali nu ie un geniu, dar ie un mare talent satiric și ca atare trebuie să ne intereseze în gradul cel mai înalt. In acest articol vom vorbi numai de

volumul de comedii al lui Caragiali.

„Conu Leonida față cu reacțiunea“ ie comedia cea mai mică și cea mai neînsemnată din cele patru; sînt numai două persoane: Conu Leonida, un pensionariu bătrîn și Efimița femeea sa. În această comedie, ca în germen, se vede tot talentul lui Carageali, cu toate marile lui calități și cu toate neajunsurile lui. Un humor, un spirit, un ris vesel și nesilit, o observație adevărată, reală și fină, o pricepere perfecta de scenă, o exactă pătrundere psihică și o vedere limpede a fie-cărei mișcări a eroilor săi. toate aceste calități cari ne-au dat două capo de opere ca „Noaptea furtunoasă“ și „Scrisoarea pierdută“ se văd în germe în „Conu Leonida.“ Conu Leonida, un pensionariu bătrîn, om bun timid, mărgenit și incult, face politică, politică mare, vorbește de revoluție, de „Galibardi“, de papa din Roma „iezuit, aminteri nu-i prost“ care văzînd că nu poate s'o scoată la capăt cu „Galibardi“, a hotărit să-l facă cumătru și l'a pus de i-a botezat un copil. Ori ieată cum Conu Leonida explică nevestei sale ce ieste halucinația :

„Ei! domnule, câte d'astea n'am citit eu n'am pēr în cap! Glumești cu omul! se întemplă... (cu tonul unei teorii sigure). Că fiind-că de ce? O să măntrebi... omul, bunioară, de par egzamplu dintr'un nu știu-ce ori ceva, cum e

nevriscos, de curiositate, intră la o idee; a intrat la o idee? Fandacsia e gata; ei! și după aia, din fandaxie cade în ipohondrie. Pe urmă, firește, și nimica mișcă.“

De același spirit și humor ie plină toată piesa. Cit de fin și real observatoriul ie Caragiali, dovadă ie începutul scenei a II-a, o pagină admirabilă. După ce bătrînii au vorbit de revoluție, adorm. De o dată se aude un zgomot afară. Cucoana Efimița încă sub influența convorbirei cu bărbatu-su, spărieată, se scoală, încuie ușile și iar se culcă; zgomotul să repetă, Efimița sare din pat, aprinde lampa, încuie iar ușile, umblă tremurînd prin casă, chiamă pe bărbatu-su. În această pagină mare (ie tipărită cu petit). Efimița pronunță numai cinci sau șese cuvinte, încolo urmează descrierea tuturor mișcărilor corpului, tuturor mișcărilor sufletesti. Caragiali arată aceeași pătrundere și observație fină și în alte comedii, dar această pagină remîne ne întrecută, Toată scena care urmează, unde teribilul revoluționar, Conu Leonida, la cel di'ntăiul zgomot de-afară tremură ca varga, baricadează ușile cu mobilele din casă, ie de-un comism mare și, ceea ce poate ie și mai important, ie perfect tipică pentru Conu Leonida și coana Efimița. Acești bătrîni pensionari, mahalagii sînt creațiuni vii, atît de vii încît parcă'l vezi pe Conu Leo-

nida în halat, în papuci și cu scufie de noapte perorînd: „Hehei! Unul e Galibardi; om, o dată și jumătate.” Ca satiră socială, comedia ie puțin adîncă, iew abiew atinge stratul superficial al neajunsurilor urmate din întroducerea instituțiilor Europene. Seracii bătrîni pensionari sînt atît de proști, dar și atît de înofensivi.

Mai adîncă operă ie „Noaptea furtunoasă”. Aice scalpelul criticeii, satireii și analizeii, a întrat mai adînc în vieța noastră socială. Unii făceau învinuire lui Caragiali de ce-a luat să descrie tipuri din mahala și nu din saloane și buduare. De sigur o învinuire mai nefundată nici că putem să ne închipuim. Mai înainte de toate un autoriu descrie și trebuie să descrie acel strat social pe care-l cunoaște mai bine și afară de aceasta mahalaua de la 1848 încoace are din ce în ce mai multă în semnătate în vieța noastră socială.

Despre însemnătatea mahalaleii în vieța noastră politică nici nu vorbim, fie-care știe că de la mahala atîrnă alegerile în orașe, fie-care știe că un guvern care ar pierde sprijinul mahalaleii n'ar putea-o duce mult. Mahalaua mai are și altă însemnătate: di'ntr'însa iese burtă-verzimea îmbogățită, burghezimea noastră națională. Un crîșmariu, un chereslegiu, îmbogățindu-se, cine mai știe cum, ajunge bancheriu, lipscan, neguțatori

național. Influența acestei burghezimi cu punga plină asupra vieții noastre, de bună samă că nimene nu va nega-o.

Nu vom areta cuprinsul comediilor D-lui Caragiali, fiind-că cetitorii le cunosc, apoi nici loc nu avem. Persoana de căpetenie în „Noaptea furtunoasă“ iese Dumitrachi zis și „Titircă inimă rea“, cherestegiu, „comersant“, și căpitan în garda civică. Jupînul Dumitrachi iese în adevăr cel mai tipic reprezentat al mahalalei. Am spus că puterea mahalalei începe de la 1848, cînd au căzut boierii și pe terenul vieții sociale a început a ieși burghezimea. Jupînul Dumitrachi iese reprezentantul mahalalei, unul din reprezentanții domniei banului și iel își simte bine puterea, o cunoaște chiar lămurit.

Jupînul Dumitrachi știe, ori măcar simte, că toată mișcarea liberală iese pentru dînsul „Titircă inimă rea“ știe că parlamentele lucrează pentru dînsul, că „Vocea patriotului național“ cu redactorul ieș Rică Ventureanu, combate pentru dînsul, că „sfînta constituție“ în sfîrșit iese pentru dînsul făcută. Știe și simte, de aceea cu o mîna pe burta-î groasă și cu alta pe pungă zice: „Noi sîntem popor, nație...“ și cu cel mai mare dispreț vorbește despre cei ce n'au bani. Funcționarii mici cu leafă puțină sînt la dînsul „baga-bonți“, „coate goale“, „mațe fripte“ și D-sa,

stăpîn pe situație, dă mandate de areșt în potriua bolnavilor, bate slugile, și dacă nu umflă și pe redactorul Rică, apoi pricina nu-î frica de a bate un scîrțai-scîrțai, ci pentru că „Eu, de! negustor să mă puiu în public cu un coate-goale“! Un om sărac, pentru „Titircă inimă rea“ iese așa de jos, în cît, chiar cînd îi funcționariu, ie rușine a-l bate. Și „Titircă“ ie numai cherestegiū, ce va fi un jupîn de soiul acesta mai bogat încă? Tipul jupînului Dumitrachi ie de mare interes.

Nu știm dacă autoriul a pus înadins în aceea-și comedie pe băiatul Spiridon, pe tînarul Chiriac și pe jupînul Dumitrachi; ori cum în această treime avem un singur Titircă, dar la feliurite vrîste. Băiatul Spiridon, pe care îl crește stăpînu-su prin sfîntul Nicolai cu sfîncuri, pe care-l bate și trage de cap ori unde-l întîlnește.. Spiridon, care de mic ie deprins a bea tutun, a fura și a duce biletele de amor ale „Ziței“... Spiridon crescînd ajunge un Chiriac. băiat de prăvălie, capătă încrederea stăpînului, „consimte la onoarea lui de familist“, adecă se face păzitoriul stăpînei, pe urmă amantul ie și ast-feliū, fiind bine cu jupînul și mai ales cu jupîneasa, întră și iel cu parte în prăvălie, se însoară și se face „negustor“, adecă un jupîn Dumitrachi-Titircă inimă rea. Pe urmă

își destoaie pentru bătăile suferite pe alți Spiridonî.

Credem că vor vedea cetitorii noștri ce absurditate au spus cei ce ziceau că autorul a greșit luînd tipuri din mahala în loc să le ia din saloane și buduare.

În Zița, cumnata lui Dumitrachi, vedem ce înriurire a avut civilizația asupra femeilor din mahala. Zița se duce la „Junion“, știe să facă cu ochiul, să se îmbrace, să tacă intrigî amoroase, să spuie cîte-va cuvinte franțuzești, șoldite grozav, și în sfîrșit ca hrană sufletească are romane proaste ca „Dramele Parisului“, despre cari zice „cîte au eșit le am citit de trei ori“.

Rică Ventureanu, tandru poiet, student în drept și redactor la „Vocea patriotului național“ ie alt tip, tot atît de cu spirit descris și de real. Zic unii că tipul lui Rică ie prea din cale afară. Noi nu sîntem de această părere. Tinerii găgăuți, „tinerimea, speranța viitoriului“, cari bat trotuarele Bucureștilor, umplu cafenelele și tunelurile, joacă toată noaptea biliard, își ruinează sănătatea și morala în casele publice și sărind gardurile mahalalelor; acești tineri cari se pretind învățați pentru că știu să înșire cîte-va fraze stricate, franțuzești: acei tineri cari se fac luminătorii nației, în ziare, pentru că au învățat pe de a rostul cîte-va fraze, o dini-

oară cu înțeles mare, pentru cari au bătut inemî mari, dar cari acuma au ajuns stereotipe, s'au pîngîrit, au ajuns de ris în gura acestor Rică, Ipingescu, Titircă, etc....; acești tineri cari se fac redactori la „Vocile patriotului național,” repetînd cu patos : „nație, patriotism, poporul suveran, patria ie familia cea mare;” acești tineri, această speranță a viitoriului, sînt o realitate prea bătătoare la ochi pentru a mai putea fi negată. Cît despre năstrușnica lipsă de cunoștinți a redactorului „Vocei patriotului național”, care scrie : „sunt într'o pozițiune pitorească și mizericordioasă,” apoi prin ce ieste această frază mai gogonată de cît cea scrisă de redactorii revistei „Steluța” din Roman, cînd zice „nutrim devotamentul de a colabora pentru progres” ?

Cucoana Veta, nevasta lui „Titircă inimă rea” ie mai așezată și mai solidă de cît soră sa Zița, mai cu minte de cît bărbatu-su iea în definitiv duce casa. Imbogătită, deci neavînd nevoie de a munci, neputînd chiar a munci că „de, ce ar zice vecinele !” incultă, deci neputînd munci intelectual, ie fatal, ca iea să-și iea un amant. Puterile nervoase trebuie cheltuite și, neputînd alt-feliu, sînt cheltuite în întrigi amoroase. In cazul de față amantul ie Chiriac, băiatul din prăvălie și omul de încredere al stăpînului.

Dacă trecem de la tipurile din „Noaptea furtunoasă“ la considerații generale trebuie să spunem că toate meritele artistice, cari se găsesc în germenii în „Conu Leonida“, în „Noaptea furtunoasă“ se dezvoltă, sînt o vegetație frumoasă. Un spirit neseccat, un ris vesel și nesilit; acțiunea ie vie, un act urmează din altul fără silă, oamenii se mișcă pe scenă atît de natural, în cît uîți cîte o dată că te găsești la teatru. Scena fiind ocupată tot de-a-una de persoanele principale, nici-o dată nu scade interesul spectatorilor, ci mai curînd crește. Intriga ie extrem de simplă, tipurile sînt vii. Aici înse trebuie să constatăm și un neajuns ce-l are „Noaptea furtunoasă“: analiza psihică a tipurilor nu ie destul de adîncă, tipurile sînt mai ales descrise și analizate din punctul de vedere exterior. Adîncile mișcări sufletești, cari caracterizează mai ales pe om, orî lipsesc orî sînt făcute cu mai puțină măiestrie de cît caracterizarea tipului și caracterului exterior. Excepție fac scenele a VIII-a și a IX-a din actul I-ii, admirabile ca analiză psihică. Veta ie sfădită cu amantul ieii Chiriac, care presupune că ieia s'a amoretat de un amplotat. Urmează o scenă între Chiriac și Veta. Amîndoi au dor de împăcaciune, dar amorul propriu nu-i lasă, mai ales că și unul și altul crede că are dreptate. Și ieată, scena se începe prin cuvîn-

te nepăsătoare, prin fraze scurte, cari ascund o emoțiune și o amărăciune mare. Frazele, de-o indiferență prefăcută, se fac amare, pline de muștrări: dorind din toată inima a se împăca, Chiriac cu Veta se sfădesc, sînt gata să rupă cu totul; și indiferența, amărăciunea se sting, dispar numai cînd Chiriac se răpede și ia spanga puștei ca să se ucidă. În fața primejdiei, Veta înspăimîntată cedează; urmează o scenă de împăcăciune cu explicații, cu jurăminte de fidelitate, cu promisiune de a nu mai începe nici-odată sfada, cu asigurări reciproce de iubire. Toată această scenă ie admirabilă, fie-care cuvînt ie la locul său, fie-care frază arată o stare sufletească vie și adevărată.

După fie-care frază, cînd pricepi și simți că ie tocmai aceea pe care trebuie s'o spuie Veta ori Chiriac, remîi uimit: de unde știe Carageali că tocmai această frază ie cea care trebuie de spus; o uimire care de altmintrelea se repetă tot dea una cînd cetești scrieri de mare talent. Remîi uimit asemenea cînd te gîndești că autoriul a știut să ne intereseze atît de mult la o scenă între o mahalagioaică și băiatul din prăvălie, o scenă care durează opt pagini. Aceasta ie o dovadă vie cum Caragiali poate să vadă în adîncul inimii omenești.

Talentul lui Caragiali și-a găsit expresiunea sa cea mai desăvârșită, a dat roadele cele mai frumoase în a treia comedie, în „O scrisoare pierdută.“ Intriga acestei comedii ie cât se poate de simplă. Zoie Trahanache, nevasta a doua a lui Zaharia Trahanache, mare proprietariu și capul unei partide politice, pierde o scrisoare de amor scrisă către Tipătescu, prefectul județului, amantul ie. Această scrisoare cade în mîna unui opozant, Cațavencu, care se folosește de ie ca de un instrument pentru a fi ales deputat. Aceasta ie esența intrigei politice, dacă putem să ne exprimăm așa. Cît despre intriga amoroasă ie ie mai aceeași ca și în „Noaptea furtunoasă.“ În „Noaptea furtunoasă“ avem pe Titircă, Veta, Chiriac ; în scrisoarea pierdută pe Trahanache, Zoie, Tipătescu. După cum Titircă are deplină încredere în Chiriac, amantul neveste sale, făcîndu-l straja „ambitului de familist,“ onorei sale de familist ; tot așa și Trahanache are încredere deplină, în Tipătescu. Încrederea bărbaților către amanții nevestelor lor ie oarbă : cît te-și două comedii se sfîrșesc fără ca bărbații să bănuiescă măcar pe amanții nevestelor. Cu această intrigă simplă politică și amoroasă Caragiali a știut să creeze nu numai o comedie mare de moravuri, dar și una din cele mai sîngeroase satire politico-

sociale. Aice satira iese mai adîncă, mai serioasă, aice nu mai iese vorba de ridiculizarea naivităților politice ale unui mahala-giu, cum iese Conu Leonida, ci de funcționarea întregului sistem constituțional reprezentativ în condițiuni special românești. Aici satira iese mai ascuțită, mai serioasă; după un ris homeric iese ne provoacă alte sentimente, cari numai a ris nu seamănă. Căci cel care cugetă de multe ori sub forme caraghioze vede un fond care merită o întristare adîncă. Cînd zețarii tipografi culegeau geniala operă a lui Gogol „Sufletele moarte“ rideau ca nebunii. Se zice că asta iese unicul exemplu de o operă care să fie fost atît de spirituală încît să facă pe zețari să ridă așa mult. Cînd înse Gogol a cetit opera sa celebrului poet Pușkin acesta a început să ridă, dar cu cît Gogol cetea mai mult, Pușkin se întrista, și la sfîrșitul citirei scoțind un adînc oftat a zis: „Ah, cît de tristă iese țara ncastră.“ Și cînd ne dezmeticim de torentul de spirit vesel care străbate toată comedia, oare nu ne vine, nu trebuie să ne vie același simțimînt trist și dureros? Și în adevăr să adîncim puțin mai mult această piesă. Ieată-l pe Trahanache, incult, prost ca o ciubotă, dar bogat; acesta iese reprezentantul marilor proprietari. Ieată pe Tache Farfuridi, de trampa lui Traha-

nache, avocat, care face politică. Tot bagagiul lui politic stă în cîte-va fraze deșarte, ba are și un program politic care se rezumă în următoarele: să se revizuească constituția, dar să nu se schimbe nimica. Brînzovenescu, avocat, prietenul lui Farfuridi, ie și mai ce-va de cît Farfuridi. Lui Brînzovenescu, Farfuridi i se pare un politic prea aprins și de un temperament periculos și de aceea îl trage mereu de mîneacă repetînd: „Tache fii cu minte.“ Despre această treime Trahanache zice: „Noi trei suntem stâlpii puterii, proprietari, membrii comitetului permanent, ai Comitetului electoral, ai Comitetului școlar, ai Comitetului pentru statua lui Traian etc.“ Capul partidului protivnic ie Cașavencu. Acesta ie mai deștept de cît ceialalți, plin de inițiativă și de energie. În schimb înse ie un plastograf, un falsificatoriū de polițe, om fără cel mai mic scrupul. Pentru iel toată politica se reduce la carieră și la apetituri. Madam Trahanache ie nevasta lui Trahanache și amanta prefectului; această cucoană energică duce în adevăr politica județului în locul venerabilului Trahanache. Politica pentru iea, cum se și cuvine unei Cucoane Zoitica, ie o petrecere ori un mijloc de-a urma intriga amoroasă cu Tipătescu. Nu principiele, dar chiar simple scrupule politice îi par niște fleacuri,

niște nemicuri, demne de copii, ȳear nu de oameni serioși. Iea ȳe sincer revoltatã contra amantului sãu Tipãtescu care „nemicurile politice“ (propriea ȳei espresie) ȳndrãznește sã le puie mai pre sus de liniștea ȳei. Dandanache, un bãtrîn ramolit, idiot, ȳe candidatul administraȳiei, se alege chiar deputat tot prin ameninȳarea de-a publica o scrisoare de amor a unei ȳnnalte persoane; lucru ce dorește, dar nu reușește, sã facã Caȳavencu. Reprezentantul administraȳiunei ȳe prefectul Tipãtescu. Tipãtescu ȳe amantul nevetei prietenului sãu Trahanache, pe care ȳl ȳnșalã de cinci ani. Ca prefect, bate lumea, face alegeri cu bãtãuși, areșteazã oameni, ca sã capete ȳnapoi o scrisoare de amor, pe care a pierdut'o amanta sa; dã voie poliȳaiului sã ȳea mitã, numai sã-ȳ fie lui cu credinȳã; sefestreazã telegrame și dã ordine ca sã nu se expedieze nici o telegramã fãrã știrea sa și toate acestea le face cu atȳta seninãtate de suflet, ȳn cȳt ai crede, cã nici nu poate și nici nu trebuie sã fie altmintrelea. Cȳnd vine de la telegraf și spune Zoitei, cã a dat ordin sã opreascã toate telegramele, spune cu atȳta liniște, ȳn cȳt s'ar pãrea c'a dat ordin slugei sã-ȳ facã ghetele. Și cu toate acestea din toatã compania onorabilã din „Scrisoarea pierdutã“, par'cã tot Tipãtescu ȳe mai om de cȳt alȳii. ȳngrozit

de toată corupția politico socială care se desfășoară înaintea sa, Tipătescu strigă : „Ce lume, ce lume, ce lume!...” Că Tipătescu ie nevoit să strige plin de desnădejde : „Ce lume, ce lume!” aceasta ie poate cea mai dureroasă parte a satirei, caracteristică pentru întreaga viață politică din „Scrisoarea pierdută.” Trahanache, un om, cum am zis, incult, naiv, foarte mărgenit, dar om cinstit în daraverile lui personale, — zice : „Înțeleg, să zic, pentru politică, unde e în joc enteresul țerei, *ca ori-care român*, a încercat omul, ca să te forțeze adecă pentru-că te știe că ții la onoarea Joițichii, ca prietin ce-mi ești, — a făcut plastografie.” Din aceste cuvinte incoherente iese morala politică, nu numai a lui Trahanache, dar a tuturor oamenilor politici din „Scrisoarea pierdută.”

Revoltat grozav pentru neonestitatea lui Cațavencu în daraverile lui bănești, pentru falsificarea girurilor la polițe, Trahanache admite înse, ca ori-care român să facă „plastografie”, mișelie, când ie vorba de politică de „enteresul țerei”. Dandanache remîne cu gura căscată de mierare când Zoïea îi zice că, o dată ales deputat, trebuie la rîndul lui să se ție de cuvînt și să întoarcă scrisoarea de amor acelei înnalte persoane cu a cărei ajutoriiu s'a ales. „Cum se poate, Conița

mea, s'o dau înapoi? S'ar putea să fac așa prostie? Mai trebuie s'aldată... La un caz iar... pac! la Răsboiul". Necinste, mișelie, lipsă de scrupule sînt norme de purtare și de înțelepciune cînd ie vorba de „politică” de „interesul țerei”. Mai sînt încă două persoane în „Scrisoarea pierdută” aceștia sînt cetățeanul turmentat și Pristanda. Cetățeanul turmentat n'are nume propriu, și așa și trebuie să fie, căci cetățeanul turmentat în comedia lui Caragiali ie o simbolizare a majorității alegătorilor, pentru că ăst cetățean turmentat trebuie să reprezinte după ideea din „O scrisoare pierdută” masa anonimă a alegătorilor. Cînd prefectul Tipătescu ie nevoit să și calce pe inemă și să recomande cetățeanului turmentat să aleagă pe Cașavencu. îl apostrofează cu următoarele cuvinte: „Pentru-că ești un om vișios, bețiv, păcătos... trebuie să dai votul lui onorabilul d. Cașavencu...” „Pentru-că încă o dată la alegători ca d-ta cu minte, cu judecată limpede, cu simț politic, nu se poate mai bun prezentat de căt d. Cașavencu.” „Și mai bun prefect de căt d. Tipătescu” ar fi putut să adaugă cu multă dreptate. În adevăr înse cetățeanul turmentat al lui Carageali nu ie nici vișios, nici păcătos, ci ignorant și prostit. Cașavencu îl îmbată cu rachiu, Farfuridi și acela-și Cașavencu îl îmbată și mai reu

cu vorbe, prefectul are pentru iel „hărdăul lui Petrache“ și cu toate acestea cetățeanul ie unicul om adevărat cinstit din toată piesa

Cînd de-a doua oară găsește scrisoarea cucoanei Joiței și i-o aduce a casă, Cațavencu, mîerat și revoltat de *prostia* cetățeanului, îi spune: „Nenorocitul! Ți-ai aruncat norocul în gărlă: te făceam om!“ Cetățeanul, care știe și iel foarte bine ce folos putea să tragă făcînd mișelie cu scrisoarea, răspunde hotărît: „Nu puteam... andrisantul cu domiciliul cunoscut (arată pe Zoie).“ Cit de departe sînt toți acești Trahanache, Cațavencu, Dandanache, Tipătescu de la această pricepere a datoriei, de la acest simțimînt de dreptate și onestitate. Aici avem una din cele mai fericite și adînci idei din „Scrisoarea pierdută“. A doua persoană de care n'am vorbit încă ie polițaiul Pristanda; acesta ie iearăși una din cele mai fericite creațiuni ale lui Caragiali. Polițaiul G. Pristanda lingusește, se tîrîe, minte, se înjosește, mijlocește în afaceri. ca om al prefectului, ascultă la ușele și ferestrele oamenilor, bate, arestează ilegal, stringe bătaușii, ie gata să trădeze a-zî pe acel cărui i-a servit ieri. Unde ie cauza acestei activități atît de tebrilă, atît de nesănătoasă și vătămătoare, ie oare cauza chiar caracterul lui? Pristanda însuși o explică. „Și la mine, coane Fănică, să trăiți!

greu de tot... ce să zic? Familie mare, renumerația mică, după buget, coane Fănică. Încă d'aia nevastă-mea zice; mai roagă-te și tu de domnul prefectul să-ți mai mărească leafa, că te prăpădești de tot... Nouă copii, coane Fănică, să trăiți! Nu mai puțin... Statul n'are idee de ce face omul acasă, ne cere numai datoria; dar de! nouă copii și optzeci de lei pe lună: familie mare, renumerație mică, după buget." În acest mic monolog, admirabil de natural, atât de caracteristic pentru Pristandă, se arată tot o dată și mobilul ce-l mișcă, și cauza întregii lui activități. Ca un refren, care face pe unii să ridă cu hohot, pe alții să ridă cu lacrimă, Pristanda repetă mereu: „familie mare, nouă copii, unsprezece suflete, renumerație mică...”

Că iubirea chiar cea mai curată (în cazul acesta iubirea cătră copii) poate să fie mobil de fapte mișelești ie din nefericire un dureros adevăr. În „Scrisoarea pierdută” cetățeanul turmentat și Pristanda fac posibilă toată tragi-comedia politică pe care o joacă Trahanache, Dandanache, Cașavencu. Cetățeanul turmentat, persoană simbolică, după cum am zis, prin ignoranța lui, prin lipsa de simț politic; Pristanda, prin faptul că ie instrumentul acestui politicianism și ie instrument pentru că are „nouă copii...unsprezece suflete”.... Așa ie conținutul, așa ie sa-

tira politico-socială, din „Scrisoarea pierdută“. Ie oare adevărată această satiră, ie oare viața noastră așa de păcatoasă, nu ie oare o exagerație mare aici? De sigur că toată viața noastră politico-socială nu ie așa cum ne ie zugrăvită în „Scrisoarea pierdută“; de sigur că avem și oameni cinstiți și alegători cari nu sînt nici ignoranți, nici bețivi, altmintrelea ar trebui să desperăm de soarta și viitoriul țerei. De sigur multe anomalii existente vor dispărea, dispar chiar acuma, aceasta ie adevărat. Dar toate acestea nu dau nici un cuvînt în contra satirei lui Caragiali; pentru că iel nu ne-a zugrăvit toată viața, ci o parte a vieții, o parte caraghioasă și urită. Și că ast-feliu de viață, ast-feliu de anomalii, există, ba chiar unele cari întrec acele din „Scrisoarea pierdută“, cine ar îndrăzni să nege? Și o dată aceste anomalii existînd, cine oare ar putea să nege dreptul lui Caragiali de a le ridiculiza, de a le biciui, de a le cspune la risul și desprețul public? Ba nu numai Caragiali are dreptul, ci are chiar mare merit, un merit imens, că a făcut așa; și nu numai merit de artist, ci și merit cetățenesc, merit de a-și fi făcut datoria. Dar zic alții: tipurile nu sînt oare exagerate? Unde s'a văzut oameni atît de proști, unde s'a pronunțat un discurs așa de incoherent ca al lui Farfuridi?

Maî întâiî satira și-a arogat tot-de-a una dreptul unor exagerări și în această privință chiar lucrările marilor maieștri satirici întree mult în exagerări pe ale lui Caragiali. În adevăr Caragiali s'a folosit foarte puțin de acest drept al satirei. Tipurile create de dînsul nu sînt numai de cît oameni cari se primblă pe stradă și nu trebuie decî de căutat absolută identitate între tipurile lui Caragiali și între tipurile similare din viața reală și nu trebuie de căutat absolută identitate între frazele ce pronunță eroii lui și între acele pe cari le spun oamenii ce trăesc realminte și cari au dat material lui Caragiali pentru scrierile lui.

Această identificare, această cerere, ca eroii producțiunilor artistice să fie identici, în vorbă, în caracter, în toate în sfîrșit cu oamenii reali ie absurdă. Cu mare naivitate această cerere s'a manifestat cu ocazia criticelor asupra celei din urmă lucrări a lui Caragiali „Năpastea“. Eroii comediilor lui Caragiali, sînt creațiuni ale lui *Caragiali*, decî sînt oameni nouă născuți, cari au individualitatea lor proprie, caracterul lor propriu. Fiînd creațiuni vii, veți întîlni o sumedenie de oameni, cari seamănă cu ie, nici-o dată înse identici, cum nu există nici în viața reală doi oameni absolut identici. Cu cît tipul creat de artist va fi maî reușit, maî cu viață, cu cît maî mult

va fi o adevărată creațiune de artă, cu atît a-
ceastă creațiune va fi mai individuală, cu
atît va putea fi mai puțin vorbă de identi-
tate cu alt tip din viața reală. O fotogra-
fiare, o copieare a unui ins din viața reală
nu va fi o creațiune vie, ci ca o fotografie,
ca o copie, va fi o lucrare moartă. Dacă
tipurile din comediile lui Caragiali sînt vii,
și vii sînt tipurile din comediile lui, atunci
ceea ce trebuie să cerem ie că frazele ce
spun aceste tipuri să fie caracteristice, să fie
logice, nu numai să nu fie în contradicere
cu caracterul celui care le pronunță, ci să
arete tocmai caracterul lui. În acest sens a
avut dreptate marele scriitoriu rus Dostoiev-
ski cînd a zis că o creațiune adevărat ar-
tistică ie mai adevărată de cît viața reală.
În adevăr, pe cînd în realitate oamenii vor-
besc și fac multe lucruri cari nu sînt de loc
caracteristice ori cari sînt indifferente carac-
terului lor, în artă înse fie-care acțiune, fie-
care frază trebuie să fie și ieste caracte-
ristică pentru eroul producțiunei artisti-
ce. Și în acest sens figurat putem zice
și noi că tipurile comediilor lui Caragiali sînt
mai adevărate de cît cele din viața reală.
Fie-care frază, fie-care acțiune, ne zugrăvește
caracterul omului. Fie-care frază ie caracte-
ristică pentru acel care o pronunță, caracte-
ristice, chiar acele cari par a fi exagerații

satirice. Și aice dăm peste o greutate cu totul specială pe care trebuie s'o învingă un scriitoriu satiric. Se înțelege că și în roman o frază trebuie să fie caracteristică eroului, într'o piesă teatrală iewa trebuie să măi lucreze pentru dezlegarea întrigei, și trebuie să fie scenică; iewar într'o piesă teatrală cu conținut satiric se adauge o nouă greutate, iewa trebuie să ridiculizeze pe un individ ori chiar o întreagă stare de lucruri socială. Caragiali a învins toate aceste greutăți. Ie caracteristic pentru Farfuridi incoherentul discurs de la întrunirea publică, iew scenic acest discurs și caracterizează și ridiculizează și pe Farfuridi și pe cei ce-l ascultă și aprobă. Măi ales iew admirabil caracterizat programul lui Farfuridi prin frazele din urmă unde cere revizuirea constituției, înse cu condiție să nu se schimbe nemica. Pe frontispiciul citor programe politice nu s'ar putea pune această frază ca admirabila lor caracterizare! Și tot acelea-și calități are discursul lui Cașavencu. Cite discursuri patriotice, cite lacrimi patriotice nu se varsă, dacă nu pe tema că n'avem și noi faliți naționali romini, apoi pe teme similare? Discursul demagogic al lui Cașavencu, plin de șiretlicuri, de tirade false, discursul unui speculant nerușinat și îndrăzneț ar fi peste puțință în gura naivului și timpitului Farfu-

ridi, dar ie foarte natural în gura lui Cațavencu. Analiza sufletească a eroilor din „Scrisoarea pierdută“ nu ie destul de adîncă. Cele mai adînci și mai variate simțiminte mai nu sînt atinse. Aceasta se explică în mare parte prin faptul că „Scrisoarea pierdută“ ie o satiră politică; asupra acestei satiri a fost așintită mai ales atenția autorului și nu asupra adîncirii psihice a persoanelor. Dar pe atîta pe cît ie atins psihicul eroilor, pe atîta pe cît ie analizat sufletul lor, această analiză, ca exactitate, ca pricepere a sufletului omului, ca putința de-a zugrăvi acest suflet, ie mai presus de ori-ce laudă. De altmintrelea pentru două tipuri trebuie să facem excepție și în privința adîncirii psihice: Tipătescu și Zoie Trahanache și în această privință nu lasă nemica de dorit. Aice ieară-și avem o dovadă, cît de adînc vede une-ori în inima omenească mult talentosul nostru scriitoriu dramatic. Intre Zoie și Tipătescu nu se agită numai chestiuni politice, ci ie atins un puternic și adînc simțimînt omenesc, iubirea; de aceea și autoriu nostru a avut prilej să facă o analiză mai puternică. Din punctul de vedere psihic unii sînt zugrăviți mai adînc, alții puțin adînc, dar cum am zis nici unul greșit. Sînt scene cari, din punctul de vedere al adevărului și puterei în zugrăvirea caracterelor și stărilor sufletești, sînt făcute

cu adevărată mîna de maiestru. Aşa ie scena a IX-a din actul al II-lea între Caşavencu şi Tipătescu. Tipătescu ie nevoit prin poziţiunea sa, prin rugăminţile Zoiei Trahanache, să trateze cu Caşavencu pentru răscumpărarea scrisorei. Plin de despreţ, de ură, pentru Caşavencu ie nevoit să înăduşe aceste simţimente. Dar, ca prefect, învăţat să poruncească şi neînvăţat să-şi înfrîne pornirile caracterului său violent, de abiea poate să se stăpînească. In toată scena aceasta între Tipătescu şi Caşavencu. o scenă mare de şapte pagini, la fie care frază, la fie-care cuvînt, se simt, se văd admirabil simţimintele ce fierb în sufletul lui Tipătescu. Frazele ce pronunţă, gesturile, bătaiea nervoasă din călcăiu, stringerea scaunului cu mîna, trădează şi zugrăvesc aceste simţimente, dar mai presus de toate ie admirabil exprimată creşterea treptată a indignărei lui Tipătescu şi silinţa de a se stăpîni, până ce în sfîrşit indignarea învinge şi izbucneşte în strigătul: „mizerabile“ şi turbat se aruncă asupra lui Caşavencu. Ca „pendant“ pentru această scenă admirabilă, am sfătui pe cetitorii noştri să ceţească din nou scena I-a din actul al II-lea între Brînzovenescu, Furfuridi şi Trahanache. Brînzovenescu şi Farfuridi, după multe ocoluri, însfîrşit mărturisesc lui Trahanache că ie bănuiesc pe prefect de trădare politică.

Trahanache, indignat, începe să mustre pe Farfuridi și pe Brînzovenescu, la fie-care întrerupere se indignează mai reu și sfîrșește prin a fugi de amicii săi politici strigînd : „Salutare ! Salutare ! Stimabile“. Creșterea indignărei lui Trahanache ie zugrăvită cu o admirabilă pricepere. Zugrăvirea mai aceluia-și simțiment al indignărei, a creșterei treptate a indignărei la doi oameni atît de deosebiți, ca Tipătescu și Trahanache, arată și mai bine, tot puternicul spirit de observație, toată puterea cu care Caragiali știe să creeze adevărate și vii individualități. Di'ntre altele sînt ieară-și admirabile două scene di'ntre Tipătescu și Zoie. In scena a V-a din actul al II-lea se zugrăvește admirabil caracterul Cucoanei Zoia : alintată, capricioasă, învățată să i se îndeplinească toate capriciurile, cînd peste iea dă o nenorocire, cînd o amenință un scandal, uită toate. Neînvățată să fie contrariată în vieață, neînvățată cu toată seriozitatea vieței, la prima aretare a primejdiei ie gata să jertfească totul, să jertfească interesele politice trecute, prezente și viitoare ale lumii întregi. De un egoism strîmt de-o inteligență care iera tocmai destulă pentru a duce de nas și înșela pe bărbatu-su, de-a face intrigi amoroase, dar cu totul neîndestulătoare, cînd se cer vederi ce-va mai înnalte, iea să mieară, ie revoltată de scru-

pulul lui Tipătescu, care nu vrea să susție candidatura escrocului de Cașavencu. Pentru a învinge scrupulul și îndărătnicia lui Tipătescu, cucoana Zoie pune în mișcare toate mijloacele de cari dispune o femeie și încă o *femeie-cucoană*: lingusire, dezmierdări, muștrări, amenințări și în sfirșit lacrimi. Toată această scenă ie admirabil de *expresivă* și de adevărată. Față cu aceste multiple arme Tipătescu se pleacă, ie învins. Faptul că Zoie duce de nas și pe bărbat și politica județului, faptul că învinge scrupulul și îndărătnicia lui Tipătescu, prin energie, poate să pare chiar că ie semnul unei energii superioare. Aceasta ie greșit și Caragiali ie un observatoriu prea fin ca să fie de această părere și în altă scenă între Zoie și Tipătescu *), petrecută cîte-va zile după cea di'ntăiu se arată adevăratul caracter al Zoiei. Cîte-va zile de suferință, de primejdie, o distrug într'atîta în cît ie se pierde cu desăvîrșire. Fie-care mișcare, fie-care zgomot, o face să tremure ca varga, să plîngă cu un plîns isteric și de astă dată nepretăcut și cît să poate de sincer. Pe cînd Tipătescu cugetă și se luptă pentru înlăturarea primejdiei, pentru scăparea pozițiunei lor, cucoana Zoie plînge, tremură, îl împovărează cu muștrări, și-a pierdut capul până

*) Scena a V-a actul IV și mai ales scena I-a actul IV.

la atîta încît nu știe nici ce face, nici ce vorbește; iewa ne insuflă milă. Diferența pe care o învoacă iewa între pozițiunea iewei și a lui Tipătescu, căci iewel iewe bărbat, decî asupra lui scandalul nu se va răsfrînge atît de mult, nu iewe tocmai adevărată, pentru că Tipătescu ori cînd iewe gata să plece cu iewa. Inaceastă scenă se arată adevăratul caracter al cucoanei Zoie, caracter energetic pentru fleacurile vieții și nul acolo unde se cere adevărată energie. Tipul cucoanei Zoie iewe poate și mai reușit de cit toate celealalte. Dar talentul lui Caragiali se arată nu numai într'o scenă, ci cîte o dată într'o singură frază se oglindește tot caracterul talentului lui. Dăm aici două pilde foarte caracteristice. Tipătescu vorbește cu Pristanda. Acest din urmă plin de un extraz ipocrit pentru Tipătescu, plin de supunerea unui rob pentru prefect, supunere și admirație ipocrită, cum și trebuie să fie la un rob, cu un suris de supunere pe buze, repetă, ca un ecoî după prefect cel din urmă cuvînt al frazei. Cînd prefectul injură pe Cașavencu, Pristanda repetă după prefect adaugînd cuvîntul „curat“. „Mișel“ injură Tipătescu pe Cașavencu, „curat mișel“ repetă Pristanda; „murdar“, „curat murdar“ respunde Pristanda. Se schimbă vorba, Pristanda ca un ecoî repetă sfîrșitul frazei, dar iewată că Tipătescu spune fraza următoare al cărei sfîr-

șit ie cu totul în defavorul lui Pristanda :

„TIPĂTESCU: Lasă, Ghiță, cu steagurile de alaltă eri ți-a eșit bine ; ai tras frumușel condeiu.

„PRISTANDA [uitându-se pe sine, rizînd] Curat condeiu [luându-și numai de cît seama, nai^v] Adecă cum condeiu, coane Fănică ?“

Acest răspuns al lui Pristanda ; această frază ie cît se poate de caracteristică pentru natura de rob ipocrit a lui Pristanda. Iea ie și cît se poate de logică, de adevărată, din punctul de vedere psihologic.

În adevăr, cînd Tipătescu începe zîmbind să vorbească de steaguri, Pristanda al cărui spirit se modelează după spiritul lui Tipătescu, începe să ridă, pregătindu-se să repete cuvîntul din urmă. Prin puterea inerției psihice, mecanicește, iel repetă cuvîntul din urmă „curat condeiu“ ; sunetul cuvintelor pronunțate îi deșteaptă în conștiință însemnarea lor și atunci, schimbînd de o dată expresiunea feței în naivă și mierată, iel, pare-că ne pricepînd de ce ie vorba, întrebă „adecă cum condeiu, coane Fănică ?“

Dar acest răspuns pe lîngă ca ie foarte caracteristic, pe lîngă că ie perfect logic și adevărat, psihologiceste vorbind, ie și cît se poate de scenic.

Picăleala lui Pristanda face pe public să izbucnească într'un ris cu hohot. A doua

pildă o luăm din actul al IV-lea, scena a X-a Zoie după atîta spaimă și durere capătă pe neașteptate scrisoarea de amor înapoi. Iea remîne singură pe scenă cu scrisoarea în mîna. Ce prilej, ar fi pentru un scriitoriu cu mai puțin talent să facă un lung monolog în care Zoie și-ar fi exprimat toată mulțămirea, toată bucuria, că în sfîrșit a căpătat scrisoarea pierdută, în sfîrșit n'o mai amenință nici o primejdie, în sfîrșit poate să trăească înnainte nesupărată cu omul pe care-l iubește: Fănică Tipătescu. Dar Caragiali, ie un observatoriu prea fin, prea bine știe să privească în adîncul inemei omenești, pentru ca să facă ast-feliu de greșală. Bucuria mare, fericirea mare, neașteptată, ca și o mare nefericire neașteptată, turburînd toate puterile sufletesti, le seacă, amuțește pe om și îl fac să exprime *nemicitoriul* sentiment în fraze scurte, confuze.

De aceea ie așa de greu, așa imens de greu. a esprima, a zugrăvi așa sentiment. Ceea ce ie adevărat în general ie, bine înțeles, și mai adevărat în cazul cucoanei Zoie, femeie slabă și nervoasă. Toate aceste le-a priceput și simțit perfect Carageali. Iată cum își arată Zoie sentimentul de nespusă bucurie.

„ZOE. E adevărat ori visez? (șade pe un scaun, scoate scrisoarea, o citește, o sărută) Fănică! (se scoală rizînd, o mai citește, o mai sărută de mai multe ori și iar șade)

Fănică ! (plîns nervos.....după o pauză se scoală zimbînd se șterge la ochi și resuflă tare) A !.... mi-a trecut....
Fănică ! (sue repede scările la dreapta și dispăre)“

Cît de sobru și cît de admirabil de adevărat! Două simțimente au muncit mai mult pe Zoie ; teama de un scandal public și mai cu seamă teama că va pierde pe amantul ieii Fănică. Și cît de uimitoriū de adevărat ie exprimată în cîte-va cuvinte bucuria de a se fi mîntuit de aceasta spaimă. Cîte simțimente nu's exprimate în această repetiție de trei ori : Fănică? Sfătuim pe cetitorii noștri să cetească de mai multe ori aceste cîte-va rînduri, acest mic monolog al Zoiei, pentru a înțelege bine acea pătrundere adîncă a lui Caragiali și acea artă sobră cu care știe s'o exprime. Prin asemenea bucăți Caragiali se ridică de la un scriitoriū de talent, la înălțimea unui mare artist. Ieste încă o particularitate în scrierile lui Caragiali, asupra căreia dorim să atragem luarea a minte a cetitorilor noștri. Toate comediile lui sînt pline, împestritate, cu paranteze Mai fie-care monolog mai însemnat, mai fie-care frază mai caracteristică ie urmată de o parenteză în care ie aretat fie-care gest, fie-care intonație; fie-care schimbare a feței chiar, ie aretată în parenteză. Se înțelege așa obișnuesc toți scriitoriī dramatici, dar foarte puțin cît Caragiali

Comediile lui Caragiali, din această cauză, sînt foarte îndemănatece pentru jucat. Care o fi cauza acestor parenteze atît de numeroase? Ie oare frica lui Caragiali să nu greșască actorii și de aceea le arată în paranteză fie-care gest ce trebuie să-l facă? O fi și aceasta. Dar cauza principală, ie mai ales în felul talentului scriitorului nostru. Caragiali cunoaște așa de bine, așa de perfect pe acei pe cari îi descrie: iel vede așa de bine, așa de exact, fie-care mișcare ce fac; iel aude așa de deslușit fie-care cuvînt; iel simte așa de bine fie-care mișcare sufletească, fie-care simțimînt al eroilor săi și cum acest simțimînt se manifestează și toate modurile posibile de manifestare—în cît i-ar trebui spațiul larg al unui roman pentru a le exprima. Strimtorat înse în felul scrierei speciale, care ie piesa teatrală, strimtorat în convențiile teatrale, în monologuri; iel varsă toate observațiile atît de fine, atît de exacte, în paranteze. De aceea, între altele, sînt așa de ușor de jucat comediile lui Caragiali și ceea ce ie mai important, de aceea sînt așa de interesante la cetire. Ie o plăcere... aproape fizică de-a ceti „Scrisoarea pierdută“ și ori cît de bine ar fi jucată, iea nu ne poate produce atîta plăcere.

În privința tehnicei piesei „Scrisoarea pierdută“, nu mai avem mult de zis, trebuie să

repetăm ceea ce am spus despre toate comedile lui.

Plină de spirit, făcînd pe public mai la fie-care frază să izbucnească în hohote de ris, acțiunea se desfășoară atît de viu și natural, în cît, cum am mai zis, uîți că ieși la teatru. Convențiile teatrale, absolut necesare într'o piesă de teatru, sînt întrebuintate cu atîta artă, în cît nu ne lovesc neplăcut sentimentul logicei și naturalului.

În „Noaptea furtunoasă“ sînt mai puține persoane, de aceea îerau mai ușor de maniat, dar în „Scrisoarea pierdută“ sînt multe, ba ie chiar o adunare mare de oameni, întruniri și manifestații publice, și mînuirea pe scenă a acestor numeroase persoane, a acestor adunări mari de oameni, ie făcută cu o egală siguranță, cu tot atîta pricepere și măiestrie.--Persoanele principale le ține Caragiali mai tot timpul pe scenă, ceea ce face să nu scadă nici un moment interesul spectatorilor.

Ar fi de scris un articol întreg spre a areta acele greutăți speciale cari sînt de învins în împărțirea pe acte, în desfășurarea acțiunii, în zugrăvirea caracterelor prin monologuri și convorbiri, în economia spațiului lucrării, în închegarea intrigei și dezlegarea ie la sfîrșitul piesei și într'o sută de alte greutăți mai mici ori mai mari, cari în-

greuează acest special feliu de producțiune artistică. Ar fi de făcut alt articol încă spre a areta cum toate aceste greutăți speciale au fost învinse de Caragiali. Nu-l facem aice pentru că nici loc n'avem și pentru că socotim mult mai importante alte însușiri ale creațiunei lui Carageali, pe cari am stăruit să le punem în evidență, adecă : satira politico-socială, și mai ales crearea unor ființi și tipuri vii.

Această din urmă observație o facem mai ales pentru acei cari vor să imiteze pe Caragiali, pentru acei cari vor voi să lucreze în aceeași direcție, pentru acei cari vor dori să creeze lucrări de valoarea „Scrisorei pierdute.“

Ie grea tehnica în scrieri teatrale, mai ales când ajunge la perfecția din „Scrisoarea pierdută“, dar aceasta o poate căpăta un om inteligent prin muncă, prin stăruință, prin vieața în culisele teatrului. Ie un prețios lucru spiritul, mai ales un spirit înțepătoriu, ca al lui Caragiali, dar găsim mulți oameni de spirit în țara noastră cari, în multe privinți, îl egalează. Inșă ceea ce ie peste măsură de rar și de excepțional, ceea ce nu se capătă prin nici o muncă și stăruință, ie talentul artistic de a zugrăvi, de a crea vieață, tipuri, oameni vii și viețuitori. Chiar frazele, cuvintele de spirit, din comediile lui Caragiali, cari au

început să capete dreptul de cetățenie în convorbirile de toate zilele, ca fraze tipice, sînt mai ales de aceea așa de spirit, fiind că sînt pronunțate de oameni vii și sînt caracteristice pentru acești oameni. Chiar satira politico-socială ie așa de *adîncă și întepătoare*, pentru că își găsește exprimarea în viață și în oameni vii. Și vii sînt oamenii din „Noaptea furtunoasă” și „Scrisoarea pierdută” atît de vii, în cît parcă vor să plece din comediile scrise, să plece în lume, să plece pe stradele orașului de munte, unde se petrece acțiunea „Scrisorei pierdute”. Farfuridi, pentru că are n'are procese, să meargă la unsprezece fix la tribunal. Cașavencu să plîngă la întruniri, cu lacrimi patriotice că n'avem și noi faliți naționali romîni, după cum are fie-care stat civilizată. Trahanache să prezideze o sumedenie de comitete, să facă mare politică și adînci observații, ca următoarea: „Intr'o soțietate fără moral și fără prințip... trebuie să ai și puțintică diplomație,” orî să se extazieze înaintea scrisorei băiatului său: „Tîner, tîner, dar copt, serios băiat” și care scrie: „Tătișo, unde nu e moral, e corupție, și o soțietate fără prințipuri, va să zică, că nu le are”! Zoie să petreacă și să minînce averea bătrînului său bărbat cu „cocoșelul” ieî Tipătescu; iar Pristanda să mință, să înșele, să se înjosască,

să lingușască, să bată pe cei mici, să fie bătut de cei mari, și toate acestea pentru că de... are omul „nouă copii, unsprezece suflătoare.” Dacă stăruim așa de mult asupra puterii de a trăi a tipurilor din Caragiali, despre cari am vorbit până acuma, ie de altmintrelea nu numai pentru acei cari vor să-l imiteze, ci chiar pentru Caragiali însuși. După cum vom vedea pe dată, Caragiali uneori pare a nu pricepe iel singur ce constituie mai ales mărimea talentului său.

Am aretat, pe cît am putut, însemnătatea creațiunei lui Caragiali. Să vedem acuma unele neajunsuri ale acestei creațiuni. Se înțelege, că nu vom căuta cu lumînarea mică greșeli, cu scop de-a areta că știm să le descoperim. Aceasta n'ar fi demn nici de noi, nici mai ales de însemnatul talent al lui Caragiali; vom căuta să urmărim, să înfățișăm lucrurile di'ntr'un punct de vedere mai general, mai obiectiv și mai înalt. Primul neajuns și, după noi, un neajuns însemnat, ie senzul satirei sociale; am aretat cît de triste, cît de serioase deducțiuni se pot scoate din talentata satiră a lui Caragiali, ce mare interes social are iea? Dar aceste deducțiuni, dar acest interes, ie al nostru și sperăm

al tuturor cetitorilor, ce vor cugeta mai mult. Oare tot așa de serios le-a luat și Caragiali? Îi dă iel oare tot atîta însemnătate?

La aceste întrebări n'am putea de cît să dăm un răspuns negativ. Caragiali ne dă un fragment din viața reală. Această viață îl face să ridă și la rîndul lui prin talentul său ne face să ridem împreună cu iel. O dată ce această viață conține anomalii grave, căutînd le vom descoperi atît pe dînezele cît și dureroasa lor însemnătate. Dar autoriul nostru nu dă anomaliilor acea însemnătate, ce le-o dăm noi. Iel ride, și ride cu poftă, nu se simte nici amărăciunea, nici revolta în risul lui, și de aceea risul lui nu poate să aibă acea adîncă seriozitate, acea mare însemnătate socială, pe care ar putea să o aibă, dacă autoriul nostru, ar ride cu același talent, dar pătruns de un ideal social înalt. Idealul social al satiricului trebuie să fie mult mai pre sus de cît societatea în care trăește, pentru ca risul lui să fie atît de însemnat ca al maîștrilor satirei, de cari am pomenit mai sus. Voltaire, cu tot geniul său, n'ar fi avut înriurirea ce-a avut'o, dacă n'ar fi stat așa de sus prin dezvoltare, prin ideal și tocmai fiind că avea ideal așa de înalt și de mare, de aceea risul lui a zguduit lumea de atunci și a ajuns pînă la noi, iar veacul al opt-spre-zecelea a putut

fi numit veacul lui Voltaire. Idealul social călăuzește satira artistului, îndreptîndu-î risul, făcînd, ca ast ris să fie mai serios, mai amar, făcînd să ardă mai tare, să ardă acolo, unde trebuie să fie ars. D-l. Caragiali, ie indiferent în materie de politică socială; iel n'are acest înalt ideal trebuincios, ceea ce scade în parte însemnătatea satirei sale. Acest neajuns, care se simte în admirabilele comedii despre cari am vorbit, ie mult înse mai mare în a patra comedie, despre care vom vorbi acuma în „D'ale carnavalului“.

Satira politico-socială, în această comedie, ie de o însemnătate cu totul infimă și chiar greșită, forțată, și în general „D'ale carnavalului“, deși o lucrare de talent, ie mai pe jos de cît comediiile celealalte; ie mai pe jos de talentul unui Caragiali. Adîncirea psihică, une ori așa de adîncă în comediiile despre cari am vorbit, mai de multe ori mai puțin adîncă, dar tot-de-a-una reală și adevărată, ie în „D'ale Carnavalului“ superficială și une ori greșită. După cum se vede, Caragiali a vrut să bazeze toată lucrarea sa mai ales pe acțiune, pe marea sa pricepere de scenă și pe cuvinte de spirit. Dar, cum am zis, toate acestea au însemnătate, cînd sînt strins legate de tipuri reale și viețuitoare, cînd acțiunea decurge din viață și cuvintele de spirit sînt pronun-

țate de oameni vii. Caragiali în „D'ale Carnavalului“, a vrut să captiveze publicul numai prin acțiune teatrală și spirit, dar, bine înțeles, n'a reușit și iera imposibil să reușască. Rupînd într'un mod nefiresc intriga, acțiunea, de cătră vieața reală, iel concentrează toată atenția asupra celor di'ntăiū, în loc de-a o concentra asupra celei din urmă, asupra vieței reale. Ca urmare a unei ast-feliū de greșeli, ie că intriga însă-și ajunge peste măsură de încurcată ; acțiunea une ori nefirească, spiritul une ori silit. Intriga se încurcă așa de reu, în cît autoriul nici nu îndrăznește s'o descurce pe scenă, ci între culise, fără să știm cum, și de sigur a trebuit toată priceperea lui în ale scenei, în ale tehnicei teatrale, pentru a o descurca și așa cum ie descurcată ; încurcăturile din comedia aceasta dau prilej pentru o mulțime de bătaī. Nu-i vorbă, bătaīea, slava domnului ! ie destul de caracteristică pentru vieața noastră în general și pentru vieața de mahala, în special ; dar se simte, că toată bătaīea, ie pusă pe scena numai pentru a face pe public să riză. Mița Baston, principală persoană a comediei, ie ne-reală și nelogică. Noi am mai spus că ie absurd a cere de la un artist, să creeze tipuri identice cu cele din vieața reală și să facă pe eroii săi să rostească fraze identice cu ale tipurilor reale, cari i-au servit drept

modele, dar aceste tipuri trebuie să fie logice cu iele înse-și, trebuie ca, spre pildă, acțiunile cari le fac, să fie condiționate de simțimentele și pasiunile ce le muncesc.

Așa oare sînt tipurile din „D'ale carnavalului“ ? Să luăm ca pildă pe Mița Baston, aproape principala persoană a piesei. Mița Baston, țiiitoarea lui Crăcănel, și amanta bărbierului Naie Girimea, ie o cocotă ordinară de mahala, care nu știe să rostească un cuvînt străin, care scrie lui Naie bărbierul : „Vin'o să-i tragem un chef“, care cere mișmarș, mai mult miș de cît marș, această Miță rostește tirade, ca următoarele : „Aï uitat. că sunt fică din popor și că sunt violentă, că în vinele mele curge sîngele martirilor de la 11 Februar (formidabil) ; ai uitat că sunt Ploeșteancă.“ Orî : „D-zeule ! jur ! pe ce mi-a remas mai scump, jur ! pe statua libertăței din Ploești“ orî ! „O să mă dea la jurați... țî se va erta multe, căci mult ai iubit ; mi se va erta mult pentru că jurațiî sunt din popor, nu sunt tirani, n'au obicei să condamne.“ Cum se potrivesc aceste tirade, (care ar merge în gura unui Cașavencu) cu tipul Miței Baston ? Orî ieată alt fapt : Mița ie o cocotă ordinară, țiiitoarea lui Crăcănel, ie a are și alți amanți : pe Girimea nu-l iubește, chiar o parte din comic stă în faptul că ie a se împodobește cu o iubire pe care

n'o are. Această Miță, pentru a se răzbuna în contra lui Girimea, care o „traduce“ cu Didina, îi aruncă „vitriol“ în ochi, îl orbește, riscînd ast-feliu să fie arestată și să meargă la munca silnică. Unde ie simțimîntul, ce o împinge la așa fapt?

Nu-i vorba, spîteriu! a fost om cuminte și în loc de vitriol i-a dat cerneală violetă (alt-feliu ar fi dramă și nu comedie); dar Mița, aruncînd cerneală, iera convinsă că aruncă vitriol. Ie văzut că Mița ie contrazicerea personificată, ierar tiradele ce le pronunță sînt numai pentru a-și bate joc de frazele democratice. Pentru acela-și scop Mița se numește „republicană“, ierar Didina, altă cocotă ordinară, „nifilistă“. Alte tipuri din „D'ale Carnavalului“ cum sînt Pampon. Naie Girimea, Iordache nu-s așa de nelogici, dar toți sînt creați în vederea acțiunii, ierar nu acțiunea pentru ie. Numai două tipuri Crăcănel și Găgăuță Catindatul sînt tipuri vii, foarte cu spirit descrise și stau la înălțimea altor creațiuni ale lui Caragiali.

Bine înțeles afară de greșalele aretate, piesa are și multe merite. Așa afară de aceste tipuri hazlii și de duh, sînt scene întregi vii și spirituale, ca în cele mai bune din comediiile scrise înaintea de autoriul nostru — Așa ie de pildă scena I, din actul I, apoi următoriu monolog al Catindatulu, care se ma-

gnetizează cu rom pentru a scăpa de durere de măsele : „... Pfu! cald mi-e... lucrează magnetismul... I-am dat de leac !... Vezi ce e cînd nu știe cine-va ? Era aproape de mintea omului : durerea devine din măsea, măseaua devine din receala, receală devine din frig ; — din cald devine că nu mai e frig, dacă nu mai e frig, va să zică receala se duce și vine căldura, a venit căldura, a trecut durerea...“ sînt și alte scene tot așa de vii și spirituale. Dacă n'ar fi de cît tipurile cum ie Catindatul, Crăcănel, și în parte Pampon ; dacă n'ar fi alt ce-va în toată comedia de cît cîte-va scene vii și spirituale, încă am preferi această comedie, cu toate greșelele ie, tuturor melodramelor franceze și naționale. Iear publicul, care înghițe cu plăcere aceste melodrame, care se extaziază înaintea farselor franceze, și nemțești, mult mai puțin talentoase, de cît „D'ale carnavalului“, a fost grozav de nedrept fluierînd această comedie. Bine înțeles vorbim de majoritatea publicului, cît despre o parte mică a publicului, partea inteligentă, apoi aice se schimbă chestiea, acest public avea drept să fie nemulțămît. Nu-î vorba și acestora Caragiali ar putea să le răspundă : „De ce numai de cît îmi cereți satire adînci și comedii mari de moravuri. În „D'ale carnavalului“ n'am avut pretenție să fac nici una nici alta, ci am vrut să dau o farsă mai

mult de cît o comedie, cu multă acțiune pentru a face pe public să ridă, să petreacă și atîta tot...“ Dar publicul inteligent ar putea să-î răspundă:“ „D’ale Carnavalului“ ie de sigur o farsă-comedie de talent, care ar putea, chiar cu toate greșalele ieî, să facă reputația unui talent de mîna a doua, dar de la acela care, întru cît-va, a creat chiar teatrul nostru, de la acela care ne-a dat două capo d’opere ca „Noaptea furtunoasă“ și „Scrisoarea pierdută“, de la acela noi cerem mai mult: cui ie mult dat, de la acela se cere mult. Cine ar avea dreptate? — Poate și unul și alții. După „D’ale Carnavalului“ a trecut foarte multă vreme și Caragiali nu scriea nimic, nu dădea semne de viață. Această tăcere iera foarte păgubitoare literaturii noastre, atît de seracă cu atît mai păgubitoare cu cît Caragiali ie poate cel mai cu talent di’ntre toți scriitorii în viață. Care va fi lucrarea mult talentosului nostru scriitoriu dramatic se întrebau acei cari se interesau de viața și mișcarea literară a țerei noastre? Va fi oare o comedie de moravuri ca „Noaptea furtunoasă“ dar mai însemnată prin adîncimea caracterelor zugrăvite? Va fi oare o satiră adîncă politico-socială în felul „Scrisorii pierdute“ dar mai însemnată prin stratul social ce va zugrăvi, mai adîncă prin vițiurile sociale ce va înfiera? Nu-î vor-

bă, în contra presupunerii din urmă pleda lipsa de un ideal înalt ideal politico-social, indiferentismul politico-social al autorului nostru. Dar nu se nasc oamenii cu un înalt ideal politico-social cu adînca pricepere a condițiunilor politico-sociale, de traiu ale țerei, iele se capătă prin studiere și gîndire și se capătă cu mai multă ușurință și se simt cu mai multă intensitate de artiști de cît de ori care altul. Care deci va fi lucrarea artistică a lui Caragiali, se întrebau admiratorii talentului său? Dar un talent însemnat scapă de prevederile noastre și pe cînd toți se așteptau la o lucrare în felul celor făcute, Caragiali ne dă două lucrări de un talent și merit însemnat, cari arată variatul său talent, dar cari nu seamănă cu cele despre cari am vorbit. Acestea sînt: o nuvelă „Făcliea de paști” și o piesă dramatică „Napastea.” Despre acestea înse în alt articol.

FINE

TABLĂ DE MATERII

	<u>pag.</u>
Prefața	
Asupra criticei	5.
Decepționismul în literatura română.	55.
× Eminescu	85.
× D-l Brociner ca descriitoriu al vieții țărănești	188.
× A. Vlăhuță	209
× Pesimistul de la Soleni	270.
Tendenționismul și tezismul în artă.	306.
× I. L. Caragiali.	347

E R A T Ă

La pag.	36	r.	11	în loc de	<i>fac cetește face.</i>
"	52	r.	7	" " "	<i>zoologia ori în botanica cetește în zoologie ori în botanică.</i>
"	56	r.	26	" " "	<i>să cetește că.</i>
"	58	r.	8	" " "	<i>ce-va de talent cetește ce-va talent.</i>
"	62	r.	23	" " "	<i>zaoe cetește zace.</i>
"	67	r.	17	" " "	<i>nu nu mă cetește nu mă.</i>
"	81	r.	20	" " "	<i>întovmirilor cetește întovmirilor.</i>
"	103	r.	3	" " "	<i>groșeli cetește greșeli.</i>
"	117	r.	3	" " "	<i>cihemă cetește chiamă.</i>
"	122	r.	19	" " "	<i>tênșală cetește te'nșală.</i>
"	123	r.	5	" " "	<i>esterne cetește eterne.</i>
"	131	r.	15	" " "	<i>III cetește IV</i>
"	142	r.	28	" " "	<i>Mire ei cetește Miresei.</i>
"	173	r.	14	" " "	<i>și-l iew cetește și iew.</i>
"	224	r.	3	" " "	<i>nu se curmă citește nu se mă curmă.</i>
"	224	r.	19	" " "	<i>moarte nu cetește moarte, nu.</i>
"	226	r.	3	" " "	<i>Dumnezeu chipul cetește Dumnezeu după chipul.</i>

					<i>fata colea cetește fa-</i> <i>ță-acoalea.</i>
„	227	r. 16	„	„	<i>cărora cetește căror.</i>
„	239	r. 6	„	„	<i>bălți cetește bolți.</i>
„	239	r. 8	„	„	<i>cocorștîrc cetește co-</i> <i>costîrc.</i>
„	260	r. 15	„	„	<i>ce dra cetește ce de-a.</i>
„	260	r. 16	„	„	<i>Puzde iea cetește „Puz-</i> <i>deriea</i>
„	333	r. 29	„	„	<i>un nevros sexual ce-</i> <i>tește o nevroză sexuală</i>
„	338	r. 4	„	„	<i>Boman cetește Roman.</i>

V

VERIFICAT
2007

este
este
este
este

este
este